

**СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

На правах рукопису

КРАВЧУК ПЕТРО ЮРІЙОВИЧ

УДК 343.977

**ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ ГРАБЕЖІВ І РОЗБОЇВ**

12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

**Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Науковий керівник
Батюк Олег Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент

Луцьк – 2015

З М І С Т

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 НАУКОВА РОЗРОБЛЕНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ТА СУТНІСТЬ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГРАБЕЖІВ І РОЗБОЇВ	11
1.1 Стан наукової розробленості проблеми використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв	11
1.2 Поняття та види спеціальних знань, що використовуються під час розслідування грабежів і розбоїв	24
Висновки до розділу 1	46
РОЗДІЛ 2 ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГРАБЕЖІВ І РОЗБОЇВ	47
2.1 Роль трасологічних досліджень під час розслідування грабежів і розбоїв.....	47
2.2 Особливості дослідження зброї, вибухових пристроїв та слідів їх використання під час розслідування грабежів і розбоїв	72
2.3 Дослідження мікрооб’єктів під час розслідування грабежів і розбоїв.....	97
Висновки до розділу 2	126
РОЗДІЛ 3 ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВО-МЕДИЧНИХ, ПСИХІАТРИЧНИХ, ПСИХОЛОГІЧНИХ ТА ОДОРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГРАБЕЖІВ І РОЗБОЇВ.....	129
3.1 Судово-медичні дослідження під час розслідування грабежів і розбоїв...	129
3.2 Судово-психологічні та психіатричні дослідження під час розслідування грабежів і розбоїв	143
3.3. Одорологічні дослідження під час розслідування грабежів і розбоїв	177
Висновки до розділу 3	192
ВИСНОВКИ	294
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	198
ДОДАТКИ	233

ВСТУП

Актуальність теми. У ст. 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Дані права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Крім того, втручання у сферу відносин власності людини є неприпустимими. У ст. 41 Конституції з цього приводу проголошено, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

Особливу небезпеку для суспільства несуть грабежі та розбої, які посягають як на відносини власності, так і на відносини з охорони життя й здоров'я людини. Зазначені кримінальні правопорушення є прямими порушеннями цілої низки конституційних прав і свобод людини, що і обумовлює їх значну суспільну небезпечність.

Кризові явища в економіці України обумовлюють як стабільно високий рівень злочинності в країні в цілому (2010 р. – 500902; 2011 р. – 475204; 2012 р. – 586469; 2013 р. – 539218; 2014 р. – 529139), так і зростання окремих видів кримінальних правопорушень, серед яких особливу небезпеку становлять грабежі (2010 р. – 23300; 2011 р. – 22966; 2012 р. – 23177; 2013 р. – 22140; 2014 р. – 20541) та розбої (2010 р. – 4029; 2011 р. – 3715; 2012 р. – 3423; 2013 р. – 2663; 2014 р. – 3895). За останні п'ять років в Україні щороку реєструвалося в середньому більше 20 тис. грабежів, з яких розкривалося лише близько 50%. А щодо розбоїв, то їх за останні роки, щороку в середньому реєструвалося понад 3,5 тис. але в 2014 році їх кількість зросла на 46,3% у порівнянні із попереднім 2013 роком.¹

Теоретичну основу дисертаційного дослідження склали наукові праці багатьох вчених, що розкривають концептуальні засади методики розслідування кримінальних правопорушень та використання при цьому спеціальних знань, а саме праці Ю. П. Аленіна, Л. І. Аркуші, О. В. Батюка, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, В. В. Бірюкова, Т. В. Будко, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва,

¹ Статистична інформація 2011-2015 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт (Генеральна прокуратура України). – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>; Стан та структура злочинності в Україні 2005-20.11.2015 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт (МВС України). – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/48496>

В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, О. Ф. Долженкова, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, О. І. Мотляха, В. В. Назарова, Л. В. Омельчук, Н. А. Потомської, Л. А. Гарбовського, М. В. Салтевського, М. Я. Сегає, В. В. Тіщенко, В. В. Топчія, Л. Д. Удалової, В. Г. Хахановського, П. В. Цимбала, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітька та інших вчених.

Безпосередньо проблеми розслідування грабежів і розбоїв на рівні вітчизняних кандидатських дисертацій досліджували: В. П. Колонюк («Розслідування розкрадання грошових засобів і цінних паперів в ощадних банках, які вчиняються шляхом крадіжки, грабежу, розбою», 1991 р.); А. А. Патик («Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів», 2011 р.); В. В. Тіщенко («Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів», 2003 р.); Г. О. Чорний («Методика розслідування розбоїв з проникненням у житло», 1998 р.), Г. В. Щербакова («Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян», 2006 р.) та ін.

Опубліковані праці використано автором як вихідні науково-теоретичні основи дослідження обраної теми.

Аналіз законодавства, літературних джерел та матеріалів кримінальних справ (проваджень) показує, що при значній увазі до використання спеціальних знань різних категорій кримінальних правопорушень, проблема повноцінного використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв недостатньо досліджена, що зумовлює недоліки та суттєві труднощі при розслідуванні зазначених кримінальних правопорушень, а тому дана проблематика залишається актуальною. Сьогодні є нагальна потреба висвітлення проблем використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв. Основні завдання, які повинна вирішувати криміналістика в зазначеному напрямі – це актуалізація наукового і методичного забезпечення при використанні спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв, підвищення результативності шляхом впровадження в діяльність органів досудового розслідування найновіших наукових досліджень і передового досвіду.

Зазначене зумовило обрання теми дослідження, що свідчить про її актуальність не тільки для теорії кримінального процесу та криміналістики, але й для практики розслідування кримінальних правопорушень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалось відповідно до п. 2.2. Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105/2007; Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 років, затверджених наказом МВС України від 29 липня 2010 р. № 347; Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 рр., затверджених постановою загальних зборів НАПрН України 24 вересня 2010 року № 14-10 (зі змінами, внесеними постановою загальних зборів від 05 березня 2012 року № 4-12); відповідає Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, схваленої Указом Президента України від 21 жовтня 2011 року № 1000/2011; ґрунтується на положеннях Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р., схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р.

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки 27 листопада 2014 року (протокол № 4).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз наукових досліджень, законодавчих актів, криміналістичних рекомендацій, матеріалів слідчої та судової практики щодо використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв, а також теоретичне обґрунтування та розробка рекомендацій, спрямованих на удосконалення відповідних засобів у діяльності правоохоронних та судових органів щодо доказування у кримінальному провадженні.

Відповідно до мети дослідження, визначено такі основні *задачі*:

- висвітлити стан наукової розробленості проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні грабежів і розбоїв;
- розкрити сутність і значення спеціальних знань при розслідуванні грабежів і

розбоїв;

– визначити роль та основні напрями використання трасологічних досліджень під час розслідування грабежів і розбоїв;

– комплексно висвітлити існуючу практику та визначити основні напрями використання можливостей дослідження зброї, вибухових пристроїв та їх слідів в ході розслідуванні грабежів і розбоїв;

– показати сучасні можливості дослідження матеріалів, речовин та виробів при розслідуванні грабежів і розбоїв;

– висвітлити основні напрями удосконалення використання судово-медичних досліджень при розслідуванні грабежів і розбоїв;

– розробити криміналістичні рекомендації, спрямовані на удосконалення практики використання судово-психологічних та судово-психіатричних досліджень в ході розслідування грабежів і розбоїв;

– визначити основні напрями удосконалення використання одорологічних досліджень при розслідуванні грабежів і розбоїв.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають при використанні спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв.

Предмет дослідження – використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є сукупність загальнонаукових та спеціально юридичних методів, що забезпечили об'єктивний аналіз досліджуваного предмета та взаємодоповнювали один одного.

З урахуванням специфіки теми, мети і задач дослідження використовувалися такі методи: *діалектичний метод* – використовувався при вивченні всіх питань дисертаційного дослідження в динаміці, що дозволило виявити їх взаємозумовленість та системність взаємозв'язків (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3); *метод формальної логіки* – дав змогу детальніше зрозуміти зміст розглянутих питань (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3); *порівняльно-правовий метод* – використовувався під час аналізу норм матеріального і процесуального права, наукових категорій, визначень тощо (підрозділ 1.2), *історико-правовий метод* – надав можливість розкрити зміст ключових понять

дисертації: «спеціальні знання», «спеціальні пізнання», а також розвиток наукових поглядів на окремі проблемні питання (підрозділ 1.2); *догматичний метод* – використовувався під час тлумачення правових та криміналістичних категорій (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3); *метод системного аналізу* – застосовувався для комплексного узагальнення стану наукової розробленості проблем використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв (підрозділ 1.1); *системно-структурний метод* – дав змогу визначити структуру трасологічних, судово-медичних, судово-психологічних та психіатричних досліджень під час розслідування грабежів і розбоїв (підрозділи 2.1, 3.1, 3.2); *статистичні методи* – використовувалися при ілюстрації теоретичних висновків даними державної статистики, для узагальнення результатів вивчення емпіричних джерел (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3); *соціологічні методи* (застосовувалися для підтвердження наукових висновків даними анкетування працівників слідства (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені результати анкетування 447 слідчих МВС України, з таких регіонів України, як: Івано-Франківська, Харківська, Одеська, Чернігівська області та міста Києва за 2012–2015 роки; узагальнені дані вивчених 438 кримінальних проваджень (справ) щодо вчинених грабежів та розбоїв за період 2008–2014 років; офіційні дані Державної служби статистики України, Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає як у самій постановці проблеми, так і у способі її вирішення. За характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним із перших в Україні комплексних, наукових, монографічних досліджень проблеми використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв. У дисертації обґрунтовується низка нових теоретичних положень і висновків, які розширюють уявлення та визначають перспективи наукового забезпечення використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв.

Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його новизну і визначають внесок автора в розроблення зазначеної проблематики, є такі положення

і висновки:

вперше:

– комплексно розглянуто теоретичні положення, правові основи та організаційні засади діяльності суб'єктів використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв;

– виокремлені чіткі критерії розмежування між поняттями «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання» та запропоновано в ч. 1 ст. 69 КПК України встановити, що вказаний там суб'єкт кримінальної процесуальної діяльності має спеціальні пізнання, а не спеціальні знання, оскільки даний термін найбільш прийнятний для відображення сукупних умінь і навичок практичної реалізації людиною теоретичних знань про певний вид діяльності;

удосконалено:

– поняття та визначення «спеціальні знання», «спеціальні криміналістичні знання», «спеціальні криміналістичні пізнання», критерії відмежування цих понять;

– криміналістичні рекомендації щодо виявлення та вилучення об'єктів трасологічних досліджень, зброї, вибухових пристроїв, матеріалів, речовин та виробів при розслідуванні грабежів і розбоїв;

– криміналістичні рекомендації щодо призначення судово-медичних та судових психолого-психіатричних експертиз під час розслідування грабежів і розбоїв;

дістали подальшого розвитку:

– аналіз вивчення наукових досліджень проблем використання спеціальних знань, під час розслідування грабежів та розбоїв, з метою поліпшення інформаційного забезпечення при розслідуванні таких кримінальних правопорушень;

– криміналістичні рекомендації щодо сучасних можливостей дослідження зброї, вибухових пристроїв та слідів їх використання, матеріалів, речовин та виробів, одорологічних слідів в ході розслідування грабежів і розбоїв;

– криміналістичні рекомендації спрямовані на удосконалення оцінки результатів судово-медичних та психолого-психіатричних досліджень під час розслідування грабежів і розбоїв.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, і можуть бути в різних сферах діяльності, зокрема у:

– *науково-дослідній діяльності* – для подальших досліджень проблем використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв;

– *законотворчій діяльності* – при внесенні змін до кримінального процесуального законодавства України;

– *навчальному процесі* – при підготовці навчально-методичних праць та проведенні занять за відповідними темами з навчальних дисциплін криміналістика, судова медицина та психіатрія (акт впровадження Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна» від 5 лютого 2013 р.; акт впровадження Європейський університет від 3 березня 2015 р.).

– *практичній діяльності* – як рекомендації щодо використання спеціальних знань в ході розслідування грабежів і розбоїв (акт впровадження в практичну діяльність Апеляційного суду Донецької області від 29 листопада 2013 р.; акт впровадження в практичну діяльність НДЕКЦ при УМВС України у Волинській області від 17 квітня 2015 р.; акт впровадження в практичну діяльність Снятинського РВ УМВС України в Івано-Франківській області від 13 лютого 2015 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі кримінального права і процесу юридичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Результати дослідження були оприлюднені та доповідалися на п'яти міжнародних науково-практичних конференціях: «Напрямки вдосконалення міжнародного та національного права на сучасному етапі» (м. Тернопіль, 2011 р.), «Проблеми реалізації та захисту прав людини в умовах законодавчого реформування» (м. Тернопіль, 2011 р.), «Стан та перспективи розвитку правової культури в Україні» (м. Тернопіль, 2011 р.), «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Тернопіль, 2012 р.), «Актуальні проблеми права, держави та юридичної науки» (м. Тернопіль, 2012 р.), та семи всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглих столах: «Шляхи

реформування правової системи» (м. Луцьк, 2011 р.), «Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів» (м. Київ, 31 березня, 2011 р.), «Актуальні проблеми експертології» (м. Київ, 2011 р.), «Взаємодія слідчого зі спеціалістами експертних підрозділів ОВС у ході дослідчої перевірки : проблемні питання (м. Київ, 2011 р.), «Інформатизація судово-експертної діяльності» (м. Київ, 2012 р.), «Теорія і практика сучасного кримінального права, кримінології, кримінального процесу та криміналістики» (м. Луцьк, 2012 р.), «Досудове розслідування у сучасних умовах : проблеми, тенденції та перспективи» (м. Київ, 2012 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено в 18 наукових працях, серед яких 5 наукових статей, опублікованих в юридичних фахових виданнях України, затверджених МОН України, 1 стаття – в іноземному фаховому виданні, та 12 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглих столах.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВА РОЗРОБЛЕНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ТА СУТНІСТЬ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГРАБЕЖІВ І РОЗБОЇВ

1.1 Стан наукової розробленості проблеми використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв

Проблемам розкриття та розслідування грабежів і розбоїв у криміналістиці приділена певна увага, однак результати наукових пошуків далеко не завжди є відомими широкому загалу практичних працівників та вчених у зв'язку з недосконалою організацією поширення наукових досягнень.

В. П. Бахін справедливо вказує, що «важливе значення мають дисертаційні дослідження, які містять крім розгляду теоретичних проблем, ефективні практичні рекомендації. Це пояснюється тим, що підготовка такого виду робіт як дисертаційні дослідження, здійснюється найбільш досвідченими фахівцями, з урахуванням значного обсягу відомостей, накопичених протягом тривалого часу, вони слугують ґрунтовною основою для оптимізації практичної діяльності. На жаль, значна кількість результатів наукових пошуків, які містяться в дисертаційних дослідженнях, часто залишаються невідомими для вчених, практиків, майбутніх працівників правоохоронних органів. Це зумовлено існуючими недоліками в організації наукового й інформаційного забезпечення практики боротьби зі злочинністю» [цитовано за: 95, с. 4].

Здійснений нами у цьому підрозділі аналіз наукових досліджень проблем використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв, покликаний поліпшити інформаційне забезпечення діяльності з розкриття та розслідування таких кримінальних правопорушень. Він включає систематизовані відомості про зміст дисертаційних та монографічних досліджень, а також досліджень викладених у статтях, які були проведені з даної проблематики на теренах пострадянського простору.

Однією із перших ґрунтовних публікацій, в якій розглянуто проблеми розслідування розбоїв, був методичний посібник «Розслідування розбоїв» [259], опублікований в 1955 році, в Москві С. С. Степінчевим. У цьому посібнику, в четвертому розділі, розглянуто особливості проведення окремих слідчих дій по кримінальних справах про розбої, і зокрема, призначення експертизи.

У 1957 році у Москві С. С. Степінчевим було захищено першу дисертацію присвячену проблемам розслідування розбоїв – «Основні питання розслідування розбоїв» [260]. За результатами цього дисертаційного дослідження, в 1971 році С. С. Степінчевим у співавторстві з Л. Д. Гаухманом у Всесоюзному НДІ МВС СРСР було видано посібник «Розслідування грабежів і розбійних нападів» [40], де також піднімаються питання призначення експертиз, під час розслідування грабежів і розбоїв.

У 1978 році у Москві Н. К. Кузьменко захистив дисертацію «Систематизація невідкладних слідчих дій під час розслідування крадіжок, грабежів і розбоїв» [157], за результатами якої в 1981 році в Київській вищій школі МВС СРСР, автором було видано посібник «Систематизація невідкладних слідчих дій під час розкриття й розслідування злочинів» [158], де автор торкається окремих питань використання спеціальних знань.

У Мінській вищій школі МВС СРСР у 1985 році, було опубліковано лекцію М. І. Ніколайчіка «Особливості огляду місця події по справах про розбої і грабежі. Використання слідів і інших речових доказів, вилучених з місця події в розшуку злочинців» [193].

У 1991 році у Києві В. П. Колонюк захистив дисертаційне дослідження «Розслідування розкрадань коштів і цінних паперів в ощадних банках, вчинених шляхом крадіжки, грабежу, розбою» [116]. У третьому розділі «Початковий етап розслідування розкрадань коштів і цінних паперів в ощадних банках, вчинених шляхом крадіжки, грабежу, розбою», розкрито питання призначення й проведення судових експертиз.

У 1998 році в Харкові Г. О. Чорний захистив дисертаційне дослідження «Методика розслідування розбоїв з проникненням у житло» [297], де розглядаються окремі питання використання спеціальних знань.

А роком пізніше, в Санкт-Петербурзі Л. Н. Посельська захистила дисертаційне дослідження «Методика розслідування грабежів і розбоїв, вчинених відносно іноземних громадян (за матеріалами Східносибірського регіону)» [215]. У четвертому параграфі третього розділу дисертаційного дослідження розглянуті питання призначення й проведення експертиз під час розслідування грабежів і розбоїв, вчинених відносно іноземних громадян. До основних видів експертиз, які найбільш часто використовуються при розслідуванні названих видів злочинів, віднесені: медичні, судово-трасологічні, криміналістичні експертизи матеріалів, речовин і виробів з них, товарознавчі й судово-балістичні. До тактичних особливостей призначення й проведення експертиз віднесено: дотримання прав людини під час призначення й проведення судово-медичної експертизи потерпілому – іноземному громадянину; забезпечення прав власності потерпілого – іноземного громадянина під час вилучення в нього зразків для порівняльного дослідження, використання процесуальних і непроцесуальних джерел вихідної інформації під час проведення досліджень, взаємодія з правоохоронними органами іноземних держав для одержання інформації про об'єкт дослідження, який виготовлений, або перебуває на території інших держав.

У 2001 році у м. Краснодарі В. С. Зверевим було захищено дисертаційне дослідження «Взаємодія слідчих з працівниками органів внутрішніх справ на початковому етапі розслідування грабежів і розбійних нападів, вчинених відносно водіїв автотранспортних засобів. (Регіональний аспект)» [82]. У розділі першому «Криміналістична характеристика грабежів і розбійних нападів, вчинених відносно водіїв автотранспортних засобів. Обставини, що підлягають встановленню по справах даної категорії», автор розглянув сучасний стан взаємодії й основні напрями її оптимізації, оперативно-довідкові обліки Національного центрального бюро Інтерполу в Російській Федерації й можливості їх використання в розкритті й розслідуванні злочинів даної категорії.

У 2002 році в Одесі, вийшла друком монографія В. В. Тіщенка «Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз» [272], в якій на основі системно-діяльнісного підходу, з криміналістичних позицій, проаналізований комплекс корисливо-насильницьких злочинів і розроблено концептуальні основи міжвидової

методики їх розслідування. Проблеми використання спеціальних знань автор торкнувся лише фрагментарно. За результатами дослідження, викладеними в монографії, у 2003 році в Харкові В. В. Тіщенко захистив дисертаційне дослідження «Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів» [274].

У 2003 році в Москві А. Я. Ерекаєв захистив дисертаційне дослідження «Криміналістичне забезпечення розкриття й розслідування збройних розбоїв [311]. Перший розділ якого «Науково-методичні, правові й організаційні основи розкриття й розслідування збройних розбоїв», розкриває поняття й сучасний стан криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування злочинів; організаційно-правове й інформаційне забезпечення розкриття й розслідування збройних розбоїв; методичне й техніко-криміналістичне забезпечення їх розкриття й розслідування.

У 2003 році у Москві В. П. Потудінським захищено дисертаційне дослідження «Методика розслідувань розкрадань худоби, вчинених шляхом крадіжок, грабежів і розбоїв (за матеріалами Північнокавказького регіону) [217]. У другому розділі «Особливості планування розслідування й тактика окремих слідчих дій», автором розкрито питання призначення й проведення експертиз. Згодом, у 2007 році результати дисертаційного дослідження автора, лягли в основу посібника «Вихідні слідчі ситуації і дії слідчого на початковому етапі розслідування викрадень худоби, вчинених шляхом крадіжок, грабежів і розбоїв» [216], де в розділі другому «Особливості тактики окремих слідчих дій початкового етапу розслідування розкрадань худоби, вчинених шляхом крадіжок, грабежів і розбоїв», автор також розглядає питання призначення і проведення експертиз.

У цьому ж році в Москві В. Д. Рожков захистив дисертаційне дослідження «Криміналістична характеристика серійних грабежів і розбоїв та організаційно-тактичні особливості їх розслідування» [227]. У третьому параграфі другого розділу аналізується сучасний стан застосування техніко-криміналістичних засобів і методів, спеціальних пізнань у розкритті й розслідуванні серійних грабежів і розбоїв, шляхи підвищення його ефективності. Зокрема, до основних недоліків застосування техніко-криміналістичних засобів і методів, спеціальних пізнань віднесено : а) недостатня участь спеціалістів-криміналістів і інших спеціалістів у ході оглядів місць подій і інших слідчих діях; б) недостатнє використання сучасних

техніко-криміналістичних засобів; в) неякісну організацію огляду місць подій і інших слідчих дій, що не дозволяє в повному обсязі застосувати арсенал наявних техніко-криміналістичних засобів і методів; г) недостатня увага виявленню й вилученню низки слідів злочину (мікрооб'єктів, слідів транспорту, нашарування ґрунту, ботанічних об'єктів, запахових слідів); г) недостатнє використання можливостей криміналістичної фотографії й відеозапису; д) недостатнє використання можливостей попередніх досліджень, криміналістичних експертиз, методу суб'єктивного портрета, криміналістичних обліків. У дисертації розглядаються можливості застосування техніко-криміналістичних засобів і методів, спеціальних пізнань у розкритті й розслідуванні даних видів злочинів, приводяться позитивні приклади такого використання, рекомендації з удосконалення цієї діяльності.

У 2004 році в Москві, вийшов друком посібник «Розслідування збройних розбоїв і бандитизму» [225], підготовлений колективом авторів за науковим керівництвом А. Ю. Головіна. Розділ другий «Організаційні й техніко-криміналістичні аспекти розкриття і розслідування збройних розбоїв і бандитизму», присвячений, крім іншого, актуальним питанням техніко-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування; використанню криміналістичних і інших обліків у розкритті й розслідуванні збройних розбоїв і бандитизму.

У 2005 році в Санкт-Петербурзі В. А. Єрмолаєв захистив дисертаційне дослідження «Методика розслідування розбоїв, вчинених відносно установ і підприємств кредитно-фінансової сфери» [74]. У дисертації розглянуті особливості тактики проведення окремих слідчих дій і використання спеціальних знань по справах про розбої, вчинені відносно установ і підприємств кредитно-фінансової сфери. Сформульовані рекомендації з тактики використання спеціальних знань під час проведення слідчих дій і призначення експертиз. При цьому зазначено, що важливим є проведення судово-психологічної експертизи злочинного угруповання, коли члени організованої групи дають суперечливі показання про те, хто є її лідером. На думку дисертанта, встановлення лідера злочинної групи має певне правове значення, оскільки, по-перше, передбачає підвищену відповідальність лідера згідно чинного кримінального законодавства Російської Федерації, оскільки

лідер злочинної групи, зазвичай, є її організатором. В одному з параграфів дослідження надані рекомендації з призначення й проведення судових експертиз. На думку дисертанта по розглянутій в дисертації категорії справ, найбільш часто призначаються такі судові експертизи (у процентному співвідношенні від загальної кількості експертиз, що проводилися, по вивчених справах): судово-медична експертиза осіб при заподіянні тілесних ушкоджень (7 %); судово-психіатрична експертиза потерпілих, підозрюваних, обвинувачуваних (7 %); судово-балістична експертиза зброї й слідів її застосування (16 %); криміналістична експертиза холодної зброї й слідів її застосування (10 %); трасологічна експертиза слідів рук, ніг, зубів, транспортних засобів (34 %); судово-біологічна експертиза крові, слини, волосся (5 %); фізико-хімічна експертиза матеріалів і речовин (2 %); судово-почеркознавча експертиза (0,5 %). На думку дисертанта, число відповідних експертиз, призначених по кримінальних справах, певною мірою свідчить про співвідношення слідів злочинів, які вилучаються.

У 2006 році у м. Нальчику (Російська Федерація) Р. М. Жиров підготував дисертаційне дослідження «Розслідування вбивств, поєднаних з розбоєм (за матеріалами Північнокавказького регіону) [78]. У другому розділі «Організація розслідування вбивств, поєднаних з розбоєм», крім інших питань розглянуто використання спеціальних знань.

У цьому ж році в м. Краснодарі Г. С. Чечелян підготував дисертаційне дослідження «Початковий етап розслідування грабежів і розбоїв, вчинених з незаконним проникненням у житло» [296]. У другому розділі «Особливості розслідування грабежів і розбоїв, вчинених з незаконним проникненням у житло, на початковому етапі», розкрито проведення основних слідчих дій, зокрема призначення експертиз.

У 2008 році у Москві, за матеріалами дисертаційного дослідження [32] С. А. Вецкая у співавторстві з А. І. Натура, видала навчальний посібник «Криміналістична характеристика й початковий етап розслідування грабежів і розбоїв, вчинених групами неповнолітніх» [31], в якому, зокрема, розглянула окремі особливості використання психологічних і психіатричних знань по досліджуваній категорії злочинів.

У 2007 році у м. Самара (Російська Федерація) З. Г. Закіров захистив дисертаційне дослідження «Організація діяльності слідчого по розкриттю зупинених кримінальних справ про грабежі й розбої» [81]. У дисертації йдеться про необхідність уніфікації відомчих і міжвідомчих нормативних правових актів, які зачіпають питання взаємодії слідчих з органами дізнання, фахівцями й громадськістю. Дисертант переконує у необхідності значного поліпшення взаємодії слідчих з працівниками експертно-криміналістичних підрозділів, що припускає оволодіння слідчим, оперативним працівником сучасними знаннями в області криміналістики. Належне оволодіння цими знаннями, розглядається як необхідна передумова для організації ефективної взаємодії слідчих, оперативних і криміналістичних підрозділів, з метою своєчасного розкриття грабежів і розбоїв, використання при цьому криміналістичних засобів і методів. На думку дисертанта слідчому й оперативним працівникам, відповідно до кваліфікаційних вимог, необхідно знати: основні завдання, функції й можливості експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ і інших експертних установ; нормативні акти, які регламентують порядок використання технічних засобів, застосовуваних під час проведення слідчих дій, порядок залучення спеціалістів до проведення слідчих дій, види криміналістичних обліків в органах внутрішніх справ і порядок їх використання в процесі розслідування злочинів; види експертиз, їх можливості й вирішувані експертом питання.

У 2008 році в Москві, Є. С. Крамська захистила дисертаційне дослідження «Методика розслідування грабежів і розбоїв, вчинених групами неповнолітніх» [130], в якому в другому розділі «Особливості розслідування грабежів і розбоїв, вчинених групами неповнолітніх», автором, крім іншого, розглянуто використання спеціальних знань. Автор дійшла висновку, що в процесі розслідування грабежів і розбоїв, вчинених групами неповнолітніх, виникає безліч питань, які вимагають використання спеціальних знань. Слідча й експертна практики, ґрунтуючись на положеннях діючого кримінального процесуального законодавства, виробили процесуальну й непроцесуальну форми використання спеціальних знань. На досудовому слідстві по справах про грабежі й розбої, вчиняємі групами неповнолітніх, із процесуальних форм, часто зустрічаються :

участь спеціалістів у слідчих діях (по 69 % справ); призначення й проведення судових експертиз (по 93 %). По даній категорії кримінальних справ спеціалістів можуть залучатися до проведення таких слідчих дій, як огляд місця події, обшук (криміналіст, судовий медик). На думку дисертанта, для встановлення психологічного контакту з неповнолітнім і забезпечення сприятливої атмосфери під час проведення слідчих дій (допиту, очної ставки, пред'явлення для впізнання, перевірки показань на місці й тощо), за участю неповнолітніх, незалежно від віку, доцільно запрошувати педагога (психолога). Специфічними при розслідуванні таких злочинів є судово-медична (віку), судово-психіатрична, судово-психологічна й комплексна психолого-психіатрична експертизи. Непроцесуальне використання спеціальних знань припускає: консультативно-довідкову допомогу, пов'язану з рекомендаціями; участь фахівця в оперативно-розшукових заходах; попереднє дослідження об'єкта; технічну допомогу слідчому (дознавачу); перевірку за обліками; застосування слідчим (дознавачем) власних спеціальних знань.

У 2010 році в Москві, О. В. Маслов захистив дисертаційне дослідження «Розслідування в умовах протидії розбоїв, вчинених групою осіб» [175]. У другому розділі «Організація і тактика виявлення та подолання протидії розслідуванню розбоїв, вчинених групою осіб», розглядаються окремі аспекти використання спеціальних знань для виявлення й подолання протидії розслідуванню розбоїв, вчинених групою осіб. На думку автора, ніщо так не утрудняє протидію розслідуванню, як наявність у кримінальній справі матеріальних слідів злочину, вилучених з місця події. Саме матеріальні сліди розбою, злочинці й інші особи, що протидіють розслідуванню, прагнуть знищити або представити так, щоб направити розслідування помилковим шляхом. Результати проведеного дослідження свідчать, що найчастіше саме матеріальні сліди злочину сприяють нейтралізації протидії розслідуванню. По вивченим дисертантом кримінальним справам, при наявності в якості доказів матеріально відображуваних слідів злочинів, приблизно у двох із трьох випадків підозрювані вже на початковому етапі розслідування дають визнавальні показання. Тому, знайти й вилучити максимально можливі сліди злочину під час огляду місця події – одне з головних завдань слідчого й спеціаліста, який допомагає йому. Дисертант вважає, що під час розкриття й розслідування

групових розбоїв в умовах протидії, спеціальні знання реалізуються в загальновідомих формах : судова експертиза, дослідження, надання допомоги при проведенні слідчих дій, консультації, допит експерта і спеціаліста. Зазначено, що діючий КПК Російської Федерації розширив можливості використання допомоги спеціаліста під час розслідування злочинів. Від професійних дій спеціалістів у ході слідчих дій залежить не тільки ефективність і результативність останніх, але й можливість виявлення, а відповідно й припинення фактів протидії розслідуванню. В аналізованій дисертації розглядаються питання використання допомоги спеціаліста під час застосування техніко-криміналістичних засобів і засобів аудіо-відеозапису під час проведення слідчих дій; допомоги спеціаліста-психолога для встановлення психологічного контакту і тощо Обґрунтовується пропозиція про розмежування функції експертів і спеціалістів-криміналістів, про організаційне виділення в системі криміналістичної служби органів внутрішніх справ підрозділів науково-технічного профілю, за прикладом деяких західноєвропейських країн. Дисертант зазначає, що судові експертизи під час розслідування групових розбоїв проводилися фактично по всіх кримінальних справах (98 %), у тому числі по дослідженню зброї й інших знарядь злочину – 52 %; слідів злочинів (рук, ніг, транспортних засобів і тощо) – 38 %; судово-медичних і судово-психіатричних – 11 %; інших (наркотичних речовин, волосся, волокон і тощо) – 9 %. У разі наявності прогнозованої або вже виявленої протидії розслідуванню, на думку дисертанта, вкрай важливо раціонально визначити час призначення експертизи, з огляду на не тільки властивості й стан об'єктів дослідження, можливість одержання порівняльних зразків, особливості експертного дослідження (складність, наявність відповідних методик і тощо), але й слідчу ситуацію. Крім цього, автор вважає не менш важливо тактично осмислено визначити час пред'явлення результатів експертизи підозрюваному в якості доказу. У роботі висвітлюються проблемні питання призначення, проведення й використання з метою подолання протидії розслідуванню окремих видів експертиз [175, с. 24-25].

У 2011 році, у Москві Є. А. Ганічева захистила дисертаційне дослідження «Особливості підтримки державного обвинувачення по справах про крадіжки, грабежі, розбої» [38]. Третій параграф дисертації «Особливості використання в

доказуванні висновків експертів» присвячений використанню спеціальних знань під час одержання й дослідження доказів у справах про крадіжки, грабежі й розбої. У параграфі розкриті особливості використання в доказуванні висновків трасологічної експертизи, судово-медичної експертизи речових доказів, судово-хімічної експертизи, судово-медичної експертизи тяжкості тілесних ушкоджень і тощо

Особлива увага приділена проблемам використання результатів товарознавчої експертизи, оскільки питання визначення різних споживчих властивостей викрадених або вилучених у підозрюваних речей, їх найменування, артикула, сорту, ціни особливо часто постає під час розгляду справ про крадіжки, грабежі й розбої. На практиці нерідкі випадки, коли є необхідність у проведенні товарознавчої експертизи, а викрадений предмет не виявлений і не вилучений. На думку автора, у подібних ситуаціях державним обвинувачам доцільно надавати експертів-товарознавцям схожі за описами предмети, товари з аналогічними властивостями й характеристиками.

Якщо державний обвинувач установив, що не були призначені певні експертизи або на вирішення експертів поставлені не всі необхідні питання, потрібно вже на стадії підготовки до судового засідання визначити, чи є цей пробіл істотним і чи заповнений він, при необхідності запланувати заяву відповідного клопотання перед судом.

У дисертації розглянуті особливості дій державного обвинувача у випадку заяви стороною захисту клопотання про залучення до справи висновку спеціаліста, наданого стороною захисту. Державний обвинувач може : 1) заявити клопотання про проведення повторної, у тому числі комісійної експертизи; 2) про виклик до суду фахівця, чий висновок надав захисник, щоб упевнитися в його особі, наявності в нього спеціальної підготовки у відповідній області; 3) про виклик до суду працівника державної експертної, наукової або іншої установи, яка спеціалізується по тому ж напрямі, щоб він ознайомився із наданим захистом висновком і висловив думку про його наукову обґрунтованість і допустимість методів проведеного дослідження, про вірогідність його результатів.

Останнім часом захисники часто надають суду оцінку висновку експерта, дану спеціалістом (знаючою особою). Автор вважає, що зазначені матеріали не можуть

бути визнаним доказом по кримінальній справі, оскільки питання оцінки доказів входять у виняткову компетенцію суду [38, с. 28-31]. Результати цього дослідження були опубліковані автором у 2013 році у вигляді монографії з такою ж назвою [39].

У цьому ж році в м. Ірпінь М. О. Яковенко захистив дисертаційне дослідження «Розслідування нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років» [315]. За результатами цього дисертаційного дослідження В. І. Галаган та М. О. Яковенко в Луганському державному університеті внутрішніх справ видали монографію «Особливості методики розслідування нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років» [34], де фрагментарно розглянуті можливості використання спеціальних знань.

У 2013 році у Москві вийшла друком монографія А. Т. Бекбулатова та А. А. Кузнецова «Початковий етап розслідування грабежів і розбоїв, вчинених неповнолітніми» [13]. У третьому розділі монографії «Початкові слідчі дії при розслідуванні грабежів і розбоїв, вчинених неповнолітніми», з поміж іншого, розглянута тактика одержання зразків для порівняльного дослідження, призначення й проведення експертиз.

Можливості використання техніко-криміналістичних засобів досліджені у статтях : В. Ф. Васюкова (відомості про абонентів зв'язку як криміналістично значима інформація під час розкриття і розслідування грабежів і розбоїв учиняємих на відкритій місцевості) [26], К. А. Шкляєва (модельовання під час викриття злочинної діяльності неповнолітніх, які вчиняють грабежі і розбої) [306], О. В. Маслова (використання криміналістичного аналізу групових розбоїв в їх розкритті і розслідуванні за гарячими слідами) [174], М. О. Яковенка (оптимізація використання науково-технічних засобів та особливості складання суб'єктивного портрета в процесі розслідування нерозкритих грабежів і розбоїв) [314; 316].

Форми використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв досліджувалися : Р. М. Жировим (спеціальні пізнання під час розслідування убивств, поєднаних з розбоєм) [79], Р. М. Сафіним (допомога прокурора-криміналіста слідчому в організації проведення початкових слідчих дій в ході розслідування розбоїв, учиняємих організованими групами) [235].

Отже, окремі питання використання спеціальних знань, під час розслідування грабежів і розбоїв, також були предметом дослідження науковців. Так, в окремих дисертаціях (на жаль фрагментарно), розроблялися питання : призначення судової експертизи під час розслідування грабежів і розбоїв; використання спеціальних пізнань у розкритті й розслідуванні серійних грабежів і розбоїв; шляхи підвищення ефективності використання спеціальних знань під час розслідування вказаних злочинів [38; 74; 78; 81; 116; 130; 175; 215; 216; 227; 260; 296].

Науковці намагалися типізувати судові експертизи, характерні для розслідування тих чи інших видів грабежів і розбоїв. Так, Л. Н. Посельська до таких експертиз віднесла : медичні; судово-трасологічні; криміналістичні експертизи матеріалів, речовин і виробів з них; товарознавчі й судово-балістичні [215]; В. А. Єрмолаєв виділив : судово-медичну експертизу осіб при заподіянні тілесних ушкоджень; судово-психіатричну експертизу потерпілих, підозрюваних, обвинувачуваних; судово-балістичну експертизу зброї й слідів її застосування; криміналістичну експертизу холодної зброї й слідів її застосування; трасологічну експертизу слідів рук, ніг, зубів, транспортних засобів; судово-біологічну експертизу крові, слини, волосся; фізико-хімічну експертизу матеріалів і речовин; судово-почеркознавчу експертизу; судово-психологічну експертизу злочинного угруповання, коли члени організованої групи дають суперечливі показання [74]. На думку О. В. Маслова судові експертизи під час розслідування групових розбоїв проводяться фактично по всіх кримінальних справах (98 %), у тому числі по дослідженню : зброї й інших знарядь злочину; слідів злочинів (рук, ніг, транспортних засобів і тощо); судово-медичні і судово-психіатричні; інших (наркотичних речовин, волосся, волокон і тощо) [175, с. 24-25]. Є. А. Ганічева розкрила особливості використання в доказуванні висновків трасологічної експертизи, судово-медичної експертизи речових доказів, судово-хімічної експертизи, судово-медичної експертизи тяжкості тілесних ушкоджень і тощо [38]. Р. М. Жировим, в окремому параграфі дисертації, розкриті форми використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв [79].

Однак, не дивлячись на значну кількість досліджень проблем попередження, розкриття та розслідування грабежів і розбоїв, більшість з них були виконані за

часів існування СРСР, на території Російської Федерації чи пострадянських держав, без урахування ситуації та специфіки діяльності українських правоохоронних органів по протидії таким злочинам. А ті дослідження, що виконані за часів незалежності України, проводилися з урахуванням КПК України ще 1960 року (з відповідними змінами).

У ході проведеного опитування слідчих, що мають досвід розслідування грабежів та розбоїв, нами з'ясувалося, чи достатньо на їх думку криміналістичних рекомендацій, опублікованих у виданнях, які стосуються використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв. Відповіді були такими: 30% – вважають, що достатньо; 65,1% – недостатньо; 4,9% – вагалися з відповіддю (Додаток К). Отже, переважній більшості опитаних нами слідчих, недостатньо наявних криміналістичних рекомендацій, опублікованих у виданнях, які стосуються використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв.

Опитування слідчих щодо напрямів досліджень, які є актуальними для практики розслідування грабежів і розбоїв показало такі результати: участь спеціалістів під час розслідування – 80,3%; судово-медичні та психіатричні дослідження – 70,9%; одорологічні дослідження – 78,1%; техніко-криміналістичне забезпечення розслідування – 70,0%; трасологічні дослідження – 41,2%; дослідження матеріалів, речовин і виробів – 40,3%; дослідження зброї, вибухових пристроїв і слідів їх використання – 34,0%; поняття і види спеціальних знань, які використовуються під час розслідування грабежів і розбоїв – 12,5% (Додаток К).

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень (справ) про грабежі та розбої показало, що там наявні такі напрями і форми досліджень: техніко-криміналістичне забезпечення розслідування – 79%; трасологічні дослідження – 75,1%; судово-медичні та психіатричні дослідження – 58,9%; дослідження зброї, вибухових пристроїв і слідів їх використання – 33,1%; дослідження матеріалів, речовин і виробів – 26,0%; участь спеціалістів під час розслідування – 21,0%; одорологічні дослідження – 0,9% (Додаток Л).

Тому, ми вважаємо, що такі проблеми як : поняття і види спеціальних знань, які використовуються під час розслідування грабежів і розбоїв; техніко-

криміналістичне забезпечення і участь спеціалістів під час розслідування грабежів і розбоїв; трасологічні дослідження під час розслідування грабежів і розбоїв; дослідження зброї, вибухових пристроїв і слідів їх використання; дослідження матеріалів, речовин і виробів; судово-медичні та психіатричні дослідження; одорологічні дослідження під час розслідування грабежів і розбоїв потребують більш детального розгляду, вирішення по новому, чи дослідження вперше. Тому ці проблеми і стали предметом детального розгляду в нашій дисертації.

1.2 Поняття та види спеціальних знань, що використовуються під час розслідування грабежів і розбоїв

Під час розслідування грабежів і розбоїв майже завжди виникає необхідність використання спеціальних знань, якими не володіють особи, що здійснюють досудове розслідування таких кримінальних правопорушень. Правовою підставою використання таких спеціальних знань в ході розслідування грабежів і розбоїв є норми кримінального процесуального законодавства України, які, на жаль, не встановлюють чітких критеріїв, необхідних для відмежування спеціальних від інших неспеціальних знань. Відповідно ця обставина впливає, наприклад, на визначення того, які саме криміналістичні знання необхідно відносити до спеціальних.

Тлумачення терміна «спеціальні знання» у кримінальному процесуальному законодавстві України відсутнє, що відповідно дає можливість нам внести свої пропозиції по визначенню його змісту. За останні п'ятдесят років, які пройшли з моменту прийняття попереднього КПК України (1960 р.), практично кожна наукова публікація, присвячена питанням участі в кримінальному процесі експертів і спеціалістів, розпочиналася з дослідження питань визначення правової термінології «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання». Невизначеність у трактуванні даних термінів зберігається і сьогодні, тому, перш ніж перейти до дослідження різних видів спеціальних знань, які використовуються під час розслідування грабежів і розбоїв, зробимо спробу визначити сутність

терміна «спеціальні знання» і його відмінність від раніше поширеного терміна «спеціальні пізнання».

В українській мові тлумачення терміна «знання» і «пізнання» дається вузько, без вказівки на їх особливості. І в тому, і в іншому випадку поняття обох цих термінів як би виходить із самого себе, тобто «пізнання» – це знання, а «знання» – це пізнання. Так, наприклад, в тлумачному словнику термін «знання» позначає «сукупність відомостей з якої-небудь галузі», «пізнання дійсності, в окремих її проявах і в цілому» [28, с. 376], а термін «пізнання» – це «відображення в свідомості людини явищ реальної дійсності, їхньої сукупності» (пізнати – «осягати розумом явища об'єктивної дійсності, одержувати істинне уявлення про кого-, що-небудь; краще узнавати кого-, що-небудь») [28, с. 787].

Таке невизначене тлумачення даних термінів в українській мові призвело до того, що науковці не розділяють чіткі межі між значеннєвим змістом даних термінів. Так, в одній з публікацій вказується, що : «спеціальні пізнання – це знання не загальнодоступні, не загальновідомі» [86, с. 20]. Виходить, що, якщо «спеціальні пізнання» – це не загальновідомі й не загальнодоступні знання, то чому вони саме так не називаються? Ймовірно, було б простіше вказати на те, що є загальновідомі й загальнодоступні знання, крім них є також знання не загальновідомі й не загальнодоступні, однак, як бачимо, при цьому сам термін «спеціальні пізнання» залишається нерозкритим.

У даному випадку, найбільш простим мабуть буде визначення місця й ролі спеціальних знань, а не спеціальних пізнань, у житті суспільства, оскільки сама термінологія знання більш універсальна в її застосуванні до конкретних обставин. І все ж, як відзначають деякі науковці, саме спеціальні знання відсутні в загальній сумі знань людського суспільства. Тому, в публікаціях зазначається, що поняття «спеціальні знання» немає в теорії пізнання взагалі, оскільки теорія пізнання ділить всю сукупність знань, як продукту суспільно-трудової й розумової діяльності людей, тільки на знання наукові або повсякденні. Причому, до повсякденних знань часто відносять : життєвий досвід, практичні знання й здоровий глузд [190, с. 38].

З філософської точки зору всі знання людського суспільства можуть бути тільки донауковими, життєвими, художніми (як специфічний спосіб естетичного

освоєння дійсності) і науковими (емпіричні й теоретичні) [283, с. 192]. Отже, філософія не виділяє ніяких спеціальних знань як самостійної категорії знань взагалі. Деякі сучасні філософи пишуть про дещо іншу систему знань суспільства, відносячи до неї тільки повсякденні, філософські й наукові знання [187, с. 9-13], однак місця спеціальним знанням не нашлося й у їх філософському баченні світу. Незважаючи на філософські категорії, законодавець говорить саме про спеціальні знання, вживаючи даний термін у своїх правових джерелах – кримінальному процесуальному законі. Так, у ст. 71 КПК України зазначається, що «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями ...».

Це зумовлено тим, що факт вживання законодавцем терміна «спеціальні знання» обумовлений правовим, а не філософським аспектом їх існування й застосування. Науковці справедливо відзначають, що дане поняття є галузевим, юридичним, застосовуваним кримінально процесуальним законодавством для розмежування професійних знань різних спеціалістів (які залучаються у практиці кримінального судочинства для сприяння слідчому й суду у вирішенні певних питань), від знань загальновідомих і юридичних, якими володіють, відповідно, працівники органів розслідування й суду [111, с. 9].

Такий погляд на роль і місце «спеціальних знань» був сприйнятий більшістю науковців, багато з яких у своєму визначенні спеціальних знань почали протиставляти їх загальновідомим знанням. Так, деякі науковці зазначали, що термін ««спеціальні знання» застосований у кримінальному процесуальному законодавстві в галузевому юридичному значенні для відмежування загальновідомих знань від професійних знань спеціалістів, які використовуються в необхідних випадках у ході розслідування злочинів» [294, с. 22].

У публікаціях висловлена думка, що поняття «загальнодоступні знання», протиставлюване поняттю «спеціальні знання», саме має потребу в поясненні, тому даний критерій не може бути застосований як умова розмежування цих двох термінів. Тому, залишається запитанням, які ж знання доцільно відносити до загальновідомих, загальнодоступних знань, а які не варто. З цією метою окремі криміналісти-науковці пропонували вважати загальновідомими знаннями такі знання, якими володіють або можуть володіти не тільки слідчий, прокурор, суддя,

але й поняті, обвинувачуваний, потерпілий, а також усі люди, які є присутніми в залі суду. При цьому пропонується слідчому і суду самим вирішувати проблему віднесення знань до загальнодоступних або спеціальних у конкретному провадженні [310, с. 39-40].

Суперечливість даного визначення, на наш погляд, полягає в наданні права слідчому або судді самим визначати, де спеціальні, а де загальновідомі знання. Критикуючи таку точки зору З. М. Соколовський, свого часу писав : «виходить, що по одній справі, залежно від її обставин і навіть від кваліфікації осіб, які мають до неї те або інше відношення, певні знання можуть бути віднесені до спеціальних, а по іншій – до загальних... Поняття «спеціальні знання» не можна ставити в залежність від того, чи володіють ними конкретні особи» [247, с. 201].

У інших публікаціях пропонувалося розглядати загальновідомі знання будь-якої людини в якості суми її загальноосвітніх знань, адекватних середньому рівню розвитку людини в суспільстві, тобто середньому рівню її знань [263, с. 12]. Отже, спеціальні знання не тільки повинні виходити за рамки загальноосвітньої підготовки, але й бути глибше життєвого досвіду людей. Тому, в окремих публікаціях справедливо зазначається, що «спеціальні знання – це знання не загальновідомі, не загальнодоступні, які виходять за рамки загальноосвітньої підготовки й життєвого досвіду» [239, с. 8].

Цілком можна погодитися, що спеціальні знання як такі, повинні відрізнятися від загальновідомих знань, однак критерієм їх розмежування не повинен бути рівень обов'язкової загальноосвітньої підготовки, оскільки сам цей рівень складно визначити. Загальновідомо, що люди мають різний середній рівень підготовки, незважаючи на це, що вони вчаться за однаковою програмою обов'язкової середньої освіти. Цей факт обумовлений суб'єктивними й об'єктивними причинами, які впливають на процес навчання конкретної людини. Крім того, необхідно враховувати, що людське суспільство постійно розвивається, а відповідно й підвищується середній рівень знань його членів взагалі, тому не завжди можливо точно встановити необхідний середній рівень розвитку суспільства в цілому. З цього приводу знані процесуалісти справедливо зазначають, що «з поширенням технічних

знань, багато питань, які були до того технічними, перетворюються в загальновідомі знання» [284, с. 317].

І дійсно, у процесі розвитку людського суспільства відбувається постійне підвищення середнього рівня знань його членів, тому складно встановити, де в конкретний момент проходить межа між загальновідомими й не загальновідомими знаннями. Можна цілком погодитися з думкою, що «...критерій відмежування спеціальних знань від загальновідомих складно визначити, оскільки постійно відбувається перехід знань, які раніше відносилися до спеціальних знань, у розряд загальнодоступних знань» [176, с. 19].

Цілком погоджуємося з думкою, що відсутність у законі критерію розмежування спеціальних і неспеціальних знань пояснюється практичною неможливістю скласти перелік усіх областей знань, усіх вчень, теорій, наук і їх галузей, матеріал яких, так чи інакше відрізняється від загальновідомих знань. Це пов'язано з рухливістю змісту й рівня спеціальних знань, що історично обумовлено рівнем розвитку суспільства, сумою накопичених ним знань [239, с. 9]. Звідси загальне визначення терміна «спеціальні знання» повинне бути дане в законі, що відповідно виключить двояке його тлумачення.

У ході проведеного опитування слідчих, що мають досвід розслідування грабежів та розбоїв, нами з'ясувалося, що 55% опитаних – не можуть навести чітких критеріїв відмежування «спеціальних знань» від «неспеціальних» (буденних); 39,1% – вважають, що можуть; 4,9% – вагалися з відповіддю (Додаток К). Отже, переважна більшість опитаних нами слідчих, не змогла навести чітких критеріїв відмежування «спеціальних знань» від «неспеціальних» (буденних).

На нашу думку, критерієм відмежування спеціальних знань від усіх інших повинне бути їх цільове призначення для теоретичної підготовки людини до здійснення нею якої-небудь професійної діяльності. Саме така підготовка й передбачає поглиблене вивчення тільки тих знань, які потім можуть бути застосовані в конкретній професійній діяльності. Цілком вірно відзначається, що, спеціальними є знання, отримані особою на базі глибокого вивчення певної галузі науки й техніки, ремесла або мистецтва [23, с. 23]. З цією точкою зору погоджувався свого часу і З. М. Соколовський, який писав : «Під спеціальними знаннями варто

розуміти сукупність відомостей, отриманих у результаті професійної підготовки, що створює для їх власника можливість вирішення питань, у певній галузі» [247, с. 202].

Таку ж точку зору на природу спеціальних знань, як знань, які становлять основу професійної підготовки людей, поділяють і інші науковці [179, с. 12]. Підсумувати їх думку можна визначенням, даним Г. М. Надгорним: «Спеціальні знання – це знання, які не відносяться до загальновідомих, утворюючи основу професійної підготовки у наукових, інженерно-технічних і виробничих спеціальностях, а також не загальновідомі знання, необхідні для заняття якими-небудь іншими видами діяльності, тобто знання, які утворюють основу професійної підготовки людей і визначають їх спеціальність» [190, с. 42].

У наведених вище визначеннях дається розширене тлумачення аналізованого терміна без урахування його правової специфіки. В якості ще одного приклада розширеного тлумачення терміна «спеціальні знання» варто привести ще таке визначення: спеціальні знання – це знання, якими володіє дана особа в певній галузі, наприклад, в галузі хімії. Вони, спеціальні знання, повинні бути набагато ширші й глибші аналогічних знань інших осіб, які вивчали такі знання. Крім того, до спеціальних знань не можна відносити загальновідомі й загальнодоступні знання [186, с. 22].

Ми поділяємо точку зору на тлумачення терміна «спеціальні знання» у працях вищевказаних науковців. На нашу думку, спеціальні знання відрізняються від загальновідомих саме фактом спеціальної підготовки людей, у ході якої вони набувають професійні знання. Однак, застосування цієї термінології в кримінальному процесі України обумовлено, у першу чергу, правовою специфікою використання спеціальних знань, тому їх визначення повинне містити вказівку на цю специфіку, як, наприклад, «спеціальні знання характеризуються їх призначенням для одержання доказової, оперативно-розшукової й іншої інформації, необхідної для розкриття й розслідування злочину» [250, с. 5].

Слід повністю погодитися з тим, що «спеціальні знання – це знання в науці, техніці або мистецтві, застосовувані для одержання доказової інформації спеціально підготовленими особами» [50, с. 114]. На жаль, навіть у таких визначеннях

спеціальних знань нічого не говориться про процесуальне положення осіб, які володіють такими знаннями.

Тому, на нашу думку, найточніше визначення спеціальних знань запропонували В. В. Циркаль і В. К. Лисиченко. Вони вважають, що спеціальні знання – це не загальновідомі в судочинстві наукові, технічні й практичні знання, набуті в результаті професійного навчання або роботи з певної спеціальності особою, залученою в якості спеціаліста або експерта з метою сприяння слідчому або суду в з'ясуванні обставин справи або дачі висновку з питань, для вирішення яких потрібно їх застосування [159, с. 19; 160, с. 135].

Схоже визначення, у якому відображається не тільки правова специфіка застосування спеціальних знань, але й вказуються суб'єкти – носії цих знань, ми знайшли у іншій публікації: «спеціальні знання – це будь-які не правові у своїй основі знання, використовувані в процесі розкриття, розслідування й попередження злочинів, шляхом залучення з ініціативи суб'єкта доказування відповідних спеціалістів, на підставі норм кримінального процесуального закону, і у зв'язку із встановленням необхідності використання спеціальних знань, які можуть бути невідомі широким масам громадськості» [83, с. 48]. Однак, у даному визначення, не знайшов свого відображення той факт, що носії спеціальних знань (спеціалісти або експерти) – можуть залучатися не тільки до процесу досудового розслідування, але й до процесу розгляду кримінальної або цивільної справи в суді. Суб'єктом залучення спеціалістів може виступати як суб'єкт, що здійснює доказування, так і суб'єкт, який здійснює судовий розгляд кримінальної або цивільної справи, тобто суддя.

Деякі науковці, хоча й враховують кримінальну процесуальну специфіку використання «спеціальних знань», але й невиправдано звужують коло обставин, при яких використовуються спеціальні знання. Так, З. М. Соколовський писав: «Віднесення тих або інших знань до спеціальних має процесуальне значення тільки коли від цього залежить вирішення питання про необхідність призначення експертизи. Поза зазначеними межами воно має лише загальнотеоретичний інтерес, але ніяких процесуальних наслідків не тягне» [248, с. 112]. В наведеному визначенні

не враховуються знання спеціалістів, які в якості спеціалістів, теж можуть бути залучені до процесу розслідування кримінальної справи або її розгляду в суді.

Зустрічаються визначення спеціальних знань у яких звуження поняття відбувається не за сферою їх застосування, а за формою й внутрішнім змістом знань, що відносяться до спеціальних. Так, деякі знані процесуалісти до спеціальних знань відносили тільки наукові знання [56, с. 68]. Деякі знання можуть бути не оформлені в наукову теорію, а передаватися, наприклад, від майстра до учня безпосередньо, тобто існувати на рівні ремісничих знань, тому у визначенні спеціальних знань необхідно враховувати й такий факт.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що термін «спеціальні знання» є поняттям галузевим юридичним, а отже, воно не може розглядатися з погляду філософських категорій. Необхідність введення такого терміна обумовлена діяльністю правоохоронних і судових органів спрямованою на встановлення істини у кримінальному провадженні або цивільній справі. Критерієм відмежування спеціальних знань від усіх інших є, по-перше, їх професійна спрямованість, тобто вони повинні становити основу професійної підготовки людини, а по-друге, такі знання не можуть бути юридичними, тому що юридичні знання становлять основу професійної підготовки осіб, які здійснюють розслідування й розгляд проваджень у суді; по-третє, особи, які вивчали спеціальні знання, беруть участь у кримінальному й цивільному процесі України в якості спеціалістів або експертів.

Розгляд природи спеціальних знань буде неповним без аналогічного дослідження природи спеціальних пізнань. Відсутність у процесуальному законі чітких правових критеріїв розмежування понять «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання» зумовлює постійні дискусії серед науковців із приводу природи таких понять. На даний час деякі вчені прагнуть користуватися терміном «спеціальні знання», а не «спеціальні пізнання» [85, с. 77]. Для прикладу наведемо погляд білоруських науковців : «У кримінально-процесуальних нормах, які регламентують діяльність експерта й спеціаліста, вживаються терміни «спеціальні пізнання» і «спеціальні знання». Законодавець їх не розмежовує. Ми будемо вживати термін «спеціальні знання» [5, с. 165]. Як бачимо, науковці зазначають, що поняття «спеціальні пізнання» у кримінальному процесі виникло й існує адекватно

поняттю «знання» [305, с. 4-5]. З таким поглядом погоджуються і науковці, які пропонують замінити термін «спеціальні пізнання» терміном «спеціальні знання» [177, с. 362].

У ході проведеного опитування слідчих, що мають досвід розслідування грабежів та розбоїв, нами з'ясувалося, що 57% опитаних – уважають терміни «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання» ідентичними за змістом; 28% – різними термінами; 15,9% – вагалися з відповіддю (Додаток К). Отже, переважна більшість опитаних нами слідчих, уважають терміни «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання» ідентичними за змістом.

У криміналістиці також існує думка, відповідно до якої поєднувати поняття даних термінів не можна : спеціальні знання – це система відомостей, отриманих у результаті наукової й практичної діяльності в певних галузях (медицині, бухгалтерії, автотехніці), зафіксованих у науковій літературі, методичних посібниках, настановах, інструкціях і тощо Спеціальні ж пізнання – це знання, отримані відповідними особами в результаті теоретичного й практичного навчання певному виду діяльності, при якому вони набули також необхідні навички її здійснення [7, с. 4]. Отже, термін «пізнання», на відміну від терміна «знання», більш ємний, оскільки охоплює як суму певних теоретичних знань суб'єкта, так і його досвід, а також навички застосування отриманих знань. Саме «через навички, знання й досвід у формі теоретичних положень, рецептурних правил, методів і прийомів реалізується в пізнавальних і трудових процесах діяльність будь-якого фахівця» [294, с. 25]. Тому, професійні навички тісно пов'язані зі спеціальними знаннями й практичним досвідом, однак їх зовнішнє вираження різне за своєю суттю.

Слід погодитися, що «спеціальні пізнання» є невід'ємною якістю конкретної особи, а «спеціальні знання» – це продукт систематизації й узагальнення сукупних умінь і навичок певного виду діяльності, закріплений у науковій або методичній літературі. Однак, як зазначалося вище, окремі науковці не поділяють різну природу понять «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання», так вони під терміном «спеціальні знання», розуміють спеціальні вміння й навички, набуті в результаті цілеспрямованої професійної підготовки й досвіду роботи, які

використовуються з метою збирання інформації про злочин, сприяють розробці засобів і прийомів роботи з доказами [5, с. 165; 53, с. 12].

У вищенаведеному понятті, фактично відбувається злиття обсягів змісту термінів «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання», тому, ми не підтримуємо поєднання різного змісту двох аналізованих термінів і дотримуємося точки зору, що «термін «знання» характеризує готовий результат, продукт людської діяльності, зафіксований в науковій літературі, методичних посібниках, інструкціях і тощо Термін «пізнання» значно ширший, тому що містить у собі не тільки накопичені знання, але й ті досягнення, які можуть бути в результаті активної пізнавальної діяльності» [249, с. 42].

Однак, дану точку зору підтримують не всі науковці, так, деякі з них вважають, що спеціальні знання, хоча й засновані на досягненнях у відповідних галузях науки, у певному розумінні не є знаннями в науці, оскільки, будучи апробованими на практиці, вони втрачають характер теоретичних [177, с. 362].

З таким підходом погодитися важко, оскільки набуття навичок у першу чергу пов'язане з конкретною практичною діяльністю, заснованою на теоретичних знаннях, але дані знання надають тільки певний сенс діям людини, отже, вони необхідні для правильності здійснення дій, які формують навик. На практиці застосовуються не самі теоретичні знання як такі, а вміння й навички людини, обумовлені процесом практичного пізнання дій, пов'язаних з їх реалізацією. Більш прийнятним буде твердження що : «спеціальні пізнання – це сплав наукової й практичної діяльності, який вимагає певної підготовки» [308, с. 24].

Погоджуючись з такою точкою зору, зазначимо, що знання фіксуються у формі знаків природних і штучних мов [283, с. 192]. Пізнання ж – це «процес творчої діяльності людей, який формує їх знання, що являють собою продукт суспільної, матеріальної й духовної діяльності людей» [281, с. 146]. Пізнання не існує поза пізнавальною діяльністю окремих індивідів, однак останні можуть пізнавати лише остільки, оскільки опановують колективно вироблену, об'єктивізовану систему знань, передану від одного покоління до іншого [283, с. 506]. Пізнанням варто вважати не тільки постійний процес накопичення знань про предмети, встановлення закономірностей (теорій), але також і застосування

накопичених знань у певній практичній діяльності, спрямований на пізнання конкретних об'єктів і явищ, розвиток процесу пізнання окремих властивостей і сторін цих об'єктів [75, с. 55]. У ході пізнання людина виробляє певні навички в застосуванні отриманих нею знань, тому «для визнання людини особою, яка володіє спеціальними пізнаннями, необхідно щоб вона мала не тільки теоретичну підготовку в якій-небудь області не загальновідомих знань, але й вміла їх застосовувати на практиці» [305, с. 4].

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що основним критерієм розмежування термінів «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання», є навичка як результат зовнішнього вираження суми отриманих окремим індивідом знань. Для більш точного розуміння ролі й місця навички в пізнанні необхідно дослідити її наукову сутність.

В українській мові термін «навичка» розуміється як уміння, набуте вправами, досвідом [28, с. 552], одним словом навичка – це практичне вміння. З філософської точки зору навички – це дії, які в результаті тривалого повторення стають автоматичними, тобто не потребують поелементної свідомої регуляції й контролю. Фізіологічний механізм навичок – динамічний стереотип [282, с. 261; 283, с. 393].

Навичка набувається людиною не стільки за допомогою знань, скільки шляхом простого механічного повторення тієї або іншої операції [156, с. 30]. Її набуття людиною відбувається більшою мірою в процесі практичного пізнання шляхом виконання якої-небудь роботи. Процес формування навички включає визначення його компонентів і таке оволодіння операцією, яке дозволяє досягти найвищих показників на основі вдосконалення й закріплення зв'язків між компонентами, їх автоматизації й високого рівня готовності до відтворення [131, с. 196].

На думку науковців-психологів, навички – це освоєні до ступеня автоматизму способи використання певних засобів діяльності зовнішніх знарядь або органів власного тіла як провідників активності. Навички проявляються в дії, характеризують її як би зсередини, у вигляді послідовно витягнутих з пам'яті певних «команд», які вказують, що й у якому порядку повинне бути зроблене для того щоб мета дії була досягнута. Чергування цих керуючих впливів-команд

протікає поза полем активної уваги; людина діє, як говорять, «машинально». Такі автоматизовані елементи дії зустрічаються в будь-якій сфері діяльності, яка стала для людини звичною [27, с. 265; 131, с. 195]. У криміналістиці під навичкою розуміється «автоматизоване виконання певних дій, вироблене на основі багаторазових вправ» [234, с. 94].

Загальновідомо, що на основі знань і навичок складається фонд умінь людини. До вмінь відноситься освоєна людиною система прийомів свідомої побудови результативної дії. На відміну від навичок, кожна з яких утворена серією автоматично слідуєчих одна за одною «команд», обумовлених знаннями людини, уміння проявляються у свідомому використанні людиною певних «команд». У результаті цих «команд» нерідко виникають досить складні навички, комбінація яких веде до досягнення мети. На відміну від навичок, які проявляються у вже знайомих людині ситуаціях, умінням відповідає більш широкий клас ситуацій. Наприклад, людина може проявляти свої вміння в нових обставинах діяльності. Адекватність умінь обставинам, які ще не зустрічалися в досвіді, заснована на усвідомленості застосування людиною своїх знань і досвіду діяльності [27, с. 265; 131, с. 365].

Звідси можна зробити висновок, що уміння й навички невіддільні від конкретної людини, яка володіє ними, і засновані на досвіді цієї людини в практичному застосуванні теоретичних знань. Як справедливо зазначають науковці, «спеціальні пізнання містять у собі професійний досвід, навички, уміння. Навичками називають дії, які доведені до досконалості й виконуються швидко, економно й правильно. Уміння – це здатність людини ефективно, швидко і якісно виконувати роботу в нових, часом екстремальних умовах» [249, с. 46]. Знаний науковець-криміналіст Р. С. Белкін уважав, що «спеціальні пізнання засновані на системі теоретичних знань у відповідній області. Вони набуваються суб'єктом у процесі його практичної діяльності як результат його спеціальної підготовки або професійного досвіду» [136, с. 398].

Якщо навичка й уміння є властивістю конкретної людини, які набуваються нею у процесі її пізнавальної діяльності, то їх виникнення є складовою частиною логічного процесу пізнання. Однак більш коректно в цьому випадку було б

уживання терміна «спеціальні пізнання», оскільки даний термін в обсяг свого тлумачення включає й сукупність певних теоретичних знань суб'єкта, і його вміння, а також навички, які він набув у процесі практичного використання теоретичних знань.

Отже, теоретичні знання, пройшовши через практичну їх реалізацію конкретною людиною, формують у неї навички, а ті, у свою чергу, створюють фонд умінь людини по реалізації накопичених нею навичок. Однак, науковці говорять не про просто «пізнання», де проявляються різні навички й уміння людей, а про «спеціальні пізнання», обсяг і зміст яких, як видно, відрізняється від інших пізнань. Розглянемо в чому сутність цієї відмінності.

Слід погодитися, що сутність даної відмінності полягає в конкретній спеціалізації людини у виконанні певної роботи, яка є для неї професійною. Як відзначається в окремих публікаціях, до поняття діяльності людини, крім її зовнішніх дій, входять і складні внутрішні психологічні процеси, у яких проявляються два види особливостей. По-перше, властиві будь-якій діяльності людини, які проявляються у всіх професіях, і, по-друге, особливості, характерні для певного роду діяльності (професії). Звідси, крім загальних рис, трудова діяльність має й специфічні особливості, властиві певній професії. Тому, дані особливості і є передумовою для їх використання в процесі здійснення правосуддя [317, с. 73].

Основу підготовки людини до її професійної діяльності становлять певні спеціальні знання, тому й пізнання (навички й уміння), які людина набуває в ході практичної реалізації цих знань варто відносити до спеціальних. На нашу думку, будь-яка професійна спеціалізація людини припускає віднесення її до певного кола осіб, які володіють даною професією. За межами цього кола осіб, їх пізнаннями (уміннями й навичками) ніхто не володіє, а якщо й володіє, то не так досконало, щоб уважати їх професійними.

Повертаючись до такого необхідного елементу спеціальних пізнань, як спеціальна підготовка суб'єкта-носія певних пізнань, поділяємо погляд, що пізнання в чому-небудь набуваються людиною в процесі її професійної підготовки, а також практичної діяльності в конкретних галузях, на конкретних посадах, які вимагають саме таких професійних знань.

Погляду на те, що спеціальні пізнання, як і спеціальні знання, не мають масового поширення, дотримуються практично усі науковці, що досліджували дану проблему. На їхню думку, спеціальні – це ті пізнання, які не відносяться до загальновідомих, загальнодоступних, які мають масове поширення. Так, відзначається, що спеціальні пізнання повинні відповідати певній вимозі : не бути загальновідомими [179, с. 12].

Вище зазначалося, що одним із критеріїв віднесення певних знань до «спеціальних знань» є те, що вони не повинні містити в собі відомостей правового характеру. Отже, оскільки «спеціальні пізнання» похідні від «спеціальних знань», які лежать в основі набуття таких пізнань, то «спеціальні пізнання» теж не можуть бути правовими (юридичними). Знані науковці-криміналісти та процесуалісти не відносять до спеціальних пізнань які-небудь суспільні пізнання, які входять до загальноосвітньої підготовки громадян, а також пізнання в галузі права [304, с. 39].

Відстоюючи точку зору на неможливість віднесення спеціальних пізнань до правової сфери, науковці відзначають : «Пізнання в області права, будучи самі по собі спеціальними, не можуть бути віднесені до спеціальних пізнань ..., пояснюється це тим, що такими повинні володіти самі слідчі, судді, в силу покладених на них обов'язків по застосуванню норм права» [97, с. 15].

На нашу думку, доцільно визнати, що спеціальним пізнанням властиві ті ж риси, що й спеціальним знанням. Так, науковці відзначають, що «спеціальні пізнання» не можуть бути загальнодоступними й загальновідомими. Вони набуваються людиною тільки в ході спеціальної підготовки або професійного досвіду. Використовуються такі пізнання в порядку, встановленому законом, з метою сприяння виявленню доказової та орієнтуючої інформації [85, с. 438; 176, с. 22; 249, с. 46].

Підсумовуючи дослідження природи спеціальних пізнань, необхідно визнати, що вони містять у собі ті ж риси, що й спеціальні знання : а) не можуть бути правовими; не є загальновідомими; б) становлять основу професійної підготовки й професійного досвіду людини; в) використовуються в порядку, встановленому

кримінальним процесуальним законом, з метою сприяння органам слідства й суду у виявленні доказової й орієнтуючої інформації.

Не позбавленим дискусії залишається також питання про віднесення криміналістичних знань й пізнань до спеціальних. Спершу варто визначити природу самої науки криміналістики, оскільки ще до сьогодні з приводу цього питання немає єдиної, сталої точки зору. Так, деякі з науковців відзначають, що криміналістика є юридичною наукою, яка має прикладний характер [70, с. 116; 133, с. 12; 134, с. 9; 135, с. 7; 137, с. 19-20]. Однак, якщо криміналістику віднести до юридичних наук, то ніякі спеціальні знання, у кримінальному процесуальному розумінні цього слова, вона в собі не містить. Адже знані процесуалісти-науковці стверджують, що : «Поняття «спеціальні знання» не містить у собі знань юридичних, оскільки за своїм змістом для органа дізнання, слідчого й суду вони хоча і є спеціальними, але становлять основу їх професійної діяльності по правильному вирішенню правових питань у період провадження досудового слідства й судового розгляду по кримінальних справах» [111, с. 10]. Подібний погляд поділяють і інші науковці [68, с. 135; 97, с. 15; 179, с. 12; 202, с. 20; 203, с. 29; 205, с. 111-112; 309, с. 91].

Свого часу знаний процесуаліст М. С. Строгович допускав певною мірою можливість віднесення не всіх, а деяких правових знань до спеціальних, однак це виключення було зроблено тільки відносно правових норм іноземної держави : «Можлива юридична експертиза щодо питання іноземного права, коли суду при вирішенні справи необхідно з'ясувати ті або інші положення права іноземної держави» [261, с. 442]. Інші науковці поділяючи погляди М. С. Стоговича, відносили до спеціальних знань і правові знання [307, с. 6].

Однак, на противагу тим науковцям, які вважають криміналістику правовою наукою, інші говорили про її природничо-технічний характер, відносячи до розряду прикладних технічних дисциплін, підкреслюючи при цьому її походження від кримінальної процесуальної теорії й тісний зв'язок з кримінальним процесуальним правом [138, с. 3; 173, с. 148].

Такий же погляд спочатку поділяв і М. С. Строгович, який вважав, що «криміналістика будується як кримінальна техніка», тактика повинна включатися до загального курсу кримінального процесу, а методика розслідування – до його

спеціального курсу [262]. Однак згодом М. С. Строгович дійшов висновку про те, що криміналістика, як юридична наука поєднує в собі елементи правового й технічного характеру.

Свого часу природу криміналістики, як суто технічної науки, розглядав і М. О. Чельцов, який писав : «Криміналістика є не правовою наукою... Область криміналістики – це техніка виявлення, закріплення й обробки речових доказів, побудови й застосування методів природничих і технічних наук, пристосованих для мети кримінального процесу» [295, с. 33].

І дійсно, криміналістика виникла як наука про практичні засоби й методи розслідування злочинів, заснованих на положеннях природничих і технічних наук. Самі перші криміналістичні рекомендації містилися в публікаціях науковців [115; 166; 167; 200], присвячених кримінальному процесу. За кордоном криміналістику і дотепер називають «поліцейською технікою», «кримінальною технікою», «науковою поліцією», не відносячи до суто юридичної науки.

Мабуть не варто заперечувати те, що криміналістика має складну структуру, яка включає в себе, як правові, так і технічні знання. Науковці справедливо зазначають, що : «Виходячи з філософських категорій про одиничне, особливе й загальне, які виражають об'єктивні зв'язки світу, щаблі їх пізнання, варто визнати, що криміналістика є юридичною наукою, яка зародилася в рамках кримінального процесу. З іншого боку, зв'язок криміналістики із природничими й окремими іншими науками необхідний : він є відмінною рисою криміналістики. Але зв'язок цей носить певну спрямованість. Його мета – пристосувати досягнення спеціальних наук для потреб доказування по кримінальних справах» [177, с. 59].

Образно погляд на криміналістику як науку, яка має двоїсту природу, сформулював свого часу П. І. Тарасов-Родіонов, який вказував на існування в криміналістиці двох напрямів – правового й технічного [270, с. 10-11]. Схожої точки зору дотримувався Н. Н. Полянський [212, с. 233-234].

На думку Р. С. Белкіна : «у криміналістиці не можна виділити суто правові й суто природничо-наукові або технічні розділи, комплекси знань, як якісь фіксовані структури» [136, с. 71]. На його думку, «криміналістика в її сучасному вигляді відноситься до міждисциплінарних областей наукового знання, її природа носить

інтегральний, синтетичний характер» [14, с. 8]. Так, «правовий характер має процесуальна процедура проведення, наприклад, допиту або огляду місця події, але не криміналістичні рекомендації щодо їх здійснення» [136, с. 70-71].

Погоджуємося, що доцільно було б не відносити усі криміналістичні знання й пізнання, які отримуються на їх основі до спеціальних. Однак, вважаємо, що спеціальні криміналістичні знання – це знання про закономірності, які дозволяють збирати, досліджувати, оцінювати й використовувати докази для встановлення елементів механізму злочину, а спеціальні криміналістичні пізнання – це комплекс пізнань, який використовується з метою одержання доказової інформації [73, с. 4].

При такому підході отримується розширене тлумачення спеціальних криміналістичних знань і пізнань, яке не дозволяє відносити їх до категорії спеціальних, тому що : «знання в області криміналістики – юридичної науки, які органічно поєднують в собі юридичні, природничо-наукові й технічні елементи, не повинні розглядатися в кримінальному процесуальному розумінні як спеціальні, оскільки знання криміналістики є однією з неодмінних умов належного виконання своїх професійних обов'язків особами, які займають цілу низку юридичних посад» [50, с. 115].

Однак, спеціалісти-криміналісти й експерти-криміналісти вирішують конкретні криміналістичні питання за допомогою техніко-криміналістичних засобів і методів. Як відзначають науковці : «методами й засобами криміналістичної техніки виявляються й досліджуються самі сліди, предмети, документи й інші матеріальні об'єкти і їх властивості» [105, с. 36]. Тому, знання криміналістичної техніки не є юридичними, а отже, саме їх можна й потрібно, розглядати в кримінальному процесі в якості спеціальних криміналістичних знань.

Відомий вітчизняний науковець В. Г. Гончаренко, незважаючи на свою принципову позицію віднесення криміналістичних знань до юридичних, робить застереження про існування в криміналістиці саме спеціальних криміналістичних знань : «...можна охарактеризувати спеціальні криміналістичні знання в процесуально-правовому розумінні як знання в галузі криміналістичної техніки, застосовувані спеціально підготовленими особами для пізнання об'єктів під час

здійснення юридичної діяльності з їх природничонаукової і технічної сторін» [50, с. 118].

Отже, автор визнає існування в криміналістиці спеціальних знань, пов'язаних із застосуванням саме науково-технічних прийомів і засобів для виявлення, фіксації, вилучення й дослідження доказів. Схожих поглядів притримуються й інші науковці [53, с. 10-11; 164, с. 8; 237, с. 13; 246, с. 127]. Щодо цього питання, свого часу, Р. С. Белкін відзначав: «Немає нічого правового, наприклад, у прийомах фотозйомки на місці події, у прийомах виявлення, фіксації, вилучення й дослідження слідів пальців рук, знарядь злочину й іншому, не говорячи вже про експертні методики, розроблювальні для експертизи цих і подібних об'єктів» [14, с. 8].

Отже, незважаючи на єдність науковців у думці про неможливість віднесення знань криміналістичної техніки до галузі матеріального або процесуального права, серед них немає єдиної точки зору на те, що є предметом вивчення даного розділу криміналістики. Так, одні вчені до предмета криміналістичної техніки відносять знання про різні прилади, інструменти й пристосування, застосовувані під час пошуку, виявлення, фіксації й дослідження матеріальних слідів злочину. «Криміналістична техніка є сумою приладів, інструментів, пристосувань, які знаходять застосування під час виконання слідчих, оперативних і експертних дій», – писав свого часу відомий радянський криміналіст М. О. Селіванов [236, с. 19].

Існує низка публікацій, в яких науковці відносять до її предмета не тільки знання про прилади й інструменти, але й прийоми роботи з ними, іменуючи їх науково-технічними або техніко-криміналістичними. Так, знаний радянський криміналіст І. Ф. Крилов відзначав, що «у російській мові слово «техніка» має трояке значення. З одного боку ним позначається сукупність прийомів і пристосувань, застосовуваних у певній справі. Разом з тим технікою прийнято іменувати й сам процес виконання певної роботи. Нарешті, технікою називається сукупність різноманітних механічних пристроїв, машин, приладів і тощо» [153, с. 4]. Детальний аналіз поняття «техніка» спонукав науковця до висновку: «... коли мова йде про криміналістичну техніку, то під цим терміном розуміється сукупність

зовнішніх прийомів і технічних пристосувань (засобів), застосовуваних у криміналістиці» [153, с. 4].

Враховуючи вищевказані погляди на аналізоване питання, В. Г. Гончаренко, на наш погляд, найбільш повно дає визначення поняттю науково-технічних засобів, застосовуваних у слідчій роботі, яке чітко вказує на предмет вивчення криміналістичної техніки. Так, на його думку, науково-технічні засоби є системою загальнотехнічних пристосувань і спеціально розроблених приладів, апаратів, устаткування, інструментів, пристосувань, матеріалів, а також методів їх застосування з метою найбільш ефективного проведення досудового розслідування й попередження злочинів [51, с. 10].

Аналіз поглядів інших науковців на дану проблему показав, що деякі з них до предмета вивчення криміналістичної техніки відносять тільки техніко-криміналістичні прийоми. Так, Р. Г. Домбровський зазначив, що «криміналістична техніка як розділ науки вивчає не науково-технічні засоби, а діяльність особи, яка застосовує ці засоби у боротьбі зі злочинністю, іншими словами, предметом криміналістичної техніки є науково-технічні прийоми» [66, с. 153].

Протилежні точки зору заслуговують уважного до них ставлення, але більш правильним, мабуть, буде віднесення до предмета криміналістичної техніки як знання про техніко-криміналістичні засоби, так і знання про методи їх застосування в ході пошуку, виявлення, вилучення й дослідження матеріальних слідів злочину. Перш ніж вивчити методи судово-слідчої фотозйомки, необхідно вивчити основні вузли й механізми фотоапарата. Таким чином, предмет криміналістичної техніки не можна розчленовувати, виділяючи в ньому тільки знання про техніко-криміналістичні засоби або знання про методи їх застосування.

Через те, що предметом криміналістичної техніки є не загальновідомі знання неправового характеру, то в обсязі науки криміналістики дані знання характеризуються певною специфічністю, яка, як ми вважаємо, дозволяє їх розглядати із процесуально-правової сторони, в якості спеціальних криміналістичних знань. Так, як між спеціальними знаннями і набуваємыми людиною на їх основі спеціальними пізнаннями (уміннями й навичками) існує нерозривний зв'язок, то, відповідно, набуваємі під час вивчення спеціальних

криміналістичних знань уміння й навички необхідно розглядати в якості компоненту спеціальних криміналістичних пізнань. Як відзначив, свого часу, Г. Г. Зуйков, «стосовно процесу розслідування спеціальні пізнання – це, насамперед, засновані на теорії й закріплені практикою глибокі й різнобічні знання прийомів і засобів криміналістичної техніки, які забезпечують виявлення, фіксацію й дослідження доказів» [цитовано за: 7, с. 114].

На думку вищезитованого науковця, спеціальні криміналістичні пізнання необхідно розглядати поряд зі спеціальними пізнаннями в галузі судової медицини, судової психіатрії, судової хімії, фізики, пожежної справи, автосправи, а також іншими пізнаннями (педагогічними, лінгвістичними, математичними й ін.), які використовуються для повного, всебічного й об'єктивного розслідування злочину [цитовано за: 7, с. 114].

Загальновідомо, що термін «спеціальні пізнання» у кримінальному процесі «вживається для позначення будь-якої можливої сукупності знань (практичного досвіду, навичок) за винятком загальновідомих, тобто таких, які входять до загальноосвітньої підготовки громадян, а також пізнань в області права, пов'язаних із кримінально-правовою оцінкою фактичних обставин кримінальної справи й рішеннями процесуального характеру» [305, с. 4-5].

Оскільки спеціальні знання не повинні бути загальновідомими, й не повинні відноситися до області права, то пізнання в області криміналістичної техніки повністю відповідають таким вимогам. Так, носіями даних пізнань є тільки особи, які пройшли спеціальну підготовку, володіють практичними вміннями й навичками їх застосування, що не дозволяє віднести їх пізнання до загальновідомих.

Крім того, техніко-криміналістичні пізнання не є юридичними, оскільки вони виникли на основі використання даних природничих й технічних, а не юридичних наук. Конкретними напрямками дослідження криміналістичної техніки є технічні засоби, прийоми збирання доказів і методики їх дослідження [5, с. 6]. Усі ці напрями досліджень базуються на фізичних, хімічних, біологічних і інших науках, знання яких були запозичені в них з метою пошуку, виявлення, фіксації, вилучення й дослідження матеріальних слідів злочину. Поряд із цим, криміналістична техніка

містить у собі власне техніко-криміналістичні знання, які не є юридичними за своєю природою.

Під час поєднання (злиття) знань, запозичених з інших галузей знань, і знань, спеціально розроблених криміналістами, склалася сукупність методів природничих і технічних наук, пристосованих, або спеціально створених для розкриття, розслідування й попередження кримінальних правопорушень. Ця обставина не дозволяє віднести техніко-криміналістичні пізнання до пізнань, отриманих у ході вивчення яких-небудь юридичних знань, які носять правовий характер.

Провівши дослідження, ми прийшли до висновку про те, що в процесуально-правовому розумінні до спеціальних криміналістичних знань варто відносити тільки знання в області криміналістичної техніки. Таким чином, до спеціальних криміналістичних знань варто відносити відомості про техніко-криміналістичні засоби й методи виявлення, фіксації, вилучення й дослідження матеріальних слідів злочину й інших речових доказів, застосовуваних у ході експертної, слідчої або судової діяльності, закріплені в різних матеріальних джерелах, носіях цієї інформації.

На нашу думку, система спеціальних криміналістичних знань складається з галузевих техніко-криміналістичних знань у таких областях: криміналістична фотографія, звуко- і відеозапис; криміналістичне слідознавство; криміналістичне зброєзнавство; криміналістичне документознавство; криміналістичне вчення про зовнішні ознаки людини. Вважаємо, що спеціальні криміналістичні пізнання – це навички й уміння застосування техніко-криміналістичних засобів і методів у ході розкриття, розслідування й попередження кримінальних правопорушень, набуті суб'єктом пошуково-ідентифікаційної діяльності шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду, засновані на системі спеціальних криміналістичних знань.

Види спеціальних криміналістичних пізнань відповідають видам спеціальних криміналістичних знань, на практичну реалізацію яких суб'єктами пошуково-ідентифікаційної діяльності вони спрямовані: а) навички й уміння проведення криміналістичної фото-, відеозйомки; б) навички й уміння застосування техніко-криміналістичних засобів і методів у ході збирання (пошук, виявлення, фіксація, вилучення) і дослідження (попереднє, експертне) слідів людини; слідів знарядь,

інструментів, виробничих механізмів; слідів транспортних засобів; в) навички й уміння застосування техніко-криміналістичних засобів і методів у ході збирання (пошук, виявлення, фіксація, вилучення) і дослідження (попереднє, експертне) вогнепальної зброї й слідів її застосування; боєприпасів і їх частин; холодної зброї й слідів її застосування, вибухових пристроїв і слідів їх застосування; г) навички й уміння застосування техніко-криміналістичних засобів і методів у ході збирання (пошук, виявлення, фіксація, вилучення) і дослідження (попереднє, експертне) документів, а також матеріальних слідів їх зміни; г) навички й уміння застосування техніко-криміналістичних засобів і методів для запам'ятовування (збереження, фіксування) зовнішнього вигляду людини, а також збирання й дослідження (попереднє, експертне) відомостей про зовнішній вигляд людини.

Підсумовуючи зазначимо, що у криміналістиці не існує усталеного погляду науковців на трактування термінів «спеціальні знання», «спеціальні пізнання», «навички», що негативно впливає на визначення сутності поняття спеціальних знань і спеціальних пізнань, у тому числі і криміналістичних.

Вважаємо, що під спеціальними знаннями варто розуміти наукові, технічні й практичні відомості, призначені для професійного навчання людини або її роботи з певної спеціальності, закріплені в різних матеріальних носіях цієї інформації (література, магнітні й електронні носії інформації). Спеціальні пізнання – це навички й уміння конкретної людини, вироблені нею для практичного використання спеціальних знань.

На нашу думку, до спеціальних криміналістичних знань, варто відносити відомості про техніко-криміналістичні засоби й методи виявлення, фіксації, вилучення й дослідження матеріальних слідів злочину й інших речових доказів, застосовуваних у ході експертної, слідчої або судової діяльності, закріплені в різних матеріальних джерелах, носіях цієї інформації.

А, спеціальні криміналістичні пізнання – це навички й уміння застосування техніко-криміналістичних засобів і методів у ході розкриття, розслідування й попередження кримінальних правопорушень, набуті суб'єктом пошуково-

ідентифікаційної діяльності шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду, засновані на системі спеціальних криміналістичних знань.

Тому, пропонуємо в ч. 1 ст. 69 «Висновок експерта» встановити, що даний суб'єкт кримінальної процесуальної діяльності має спеціальні пізнання, а не спеціальні знання, оскільки даний термін найбільш прийнятний для відображення сукупних умінь і навичок практичної реалізації людиною теоретичних знань про певний вид діяльності.

Висновки до розділу 1

1. Здійснений аналіз наукових досліджень проблем використання спеціальних знань, під час розслідування грабежів і розбоїв дозволив виокремити проблеми, які потребують більш детального розгляду, вирішення по новому, чи дослідження вперше, зокрема : поняття і види спеціальних знань, які використовуються під час розслідування грабежів і розбоїв; техніко-криміналістичне забезпечення і участь спеціалістів під час розслідування грабежів і розбоїв; трасологічні дослідження під час розслідування грабежів і розбоїв та ін.

2. Правовою підставою використання спеціальних знань в ході розслідування грабежів і розбоїв є норми кримінального процесуального законодавства України, які, не встановлюють чітких критеріїв, необхідних для відмежування спеціальних від інших неспеціальних знань, а тлумачення терміна «спеціальні знання» у новому кримінальному процесуальному законодавстві України взагалі відсутнє, що відповідно дало можливість нам внести свої пропозиції по визначенню його змісту. Дослідивши природу спеціальних пізнань, зроблено висновок, що вони містять у собі ті ж риси, що й спеціальні знання.

3. Виокремлені відомості, які варто віднести до спеціальних криміналістичних знань, а також визначено спеціальні криміналістичні пізнання.

РОЗДІЛ 2

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГРАБЕЖІВ І РОЗБОЇВ

2.1 Роль трасологічних досліджень під час розслідування грабежів і розбоїв

Криміналістична трасологія є найбільш розвиненою галуззю криміналістики. Значний внесок у розвиток теоретичних основ криміналістичної трасології зробили М. Б. Вандер, Г. Л. Грановський, Є. І. Зуєв, Є. П. Іщенко, Л. Г. Еджубов, Ю. Г. Корухов, І. Ф. Крилов, Н. П. Майліс, М. Я. Сегай, Х. М. Тахо-Годі, Б. І. Шевченко, А. Р. Шляхов та ін.

Криміналістична трасологія склалася на базі результатів, отриманих в ході вивчення специфічної групи слідів. Маються на увазі матеріально фіксовані сліди, які відображають ознаки зовнішньої будови слідоутворюючих об'єктів. Під слідами в трасології розуміють матеріальні відображення ознак зовнішньої будови частин тіла людини, тварин, предметів на слідоприймаючій поверхні інших об'єктів (людини, ґрунту, знарядь кримінального правопорушення й тощо), з якими вони вступали в контактну взаємодію в рамках досліджуваних у кримінальному провадженні подій [46, с. 66-70; 110, с. 6-7; 169, с. 73-77]. З урахуванням цього криміналістична трасологія визначена як система наукового знання про сліди, які відображають ознаки зовнішньої будови слідоприймаючих об'єктів, про механізм слідоутворення, а також про засоби й технології виявлення зазначених слідів, слідоутворюючих і слідоприймаючих об'єктів, їх фіксацію, вилучення й дослідження з метою одержання інформації про обставини, які мають значення для кримінального судочинства [110, с. 6-7; 169, с. 58-67].

Традиційно за джерелом походження трасологічні сліди поділяються на сліди людини, тварини, транспортного засобу, знаряддя й інших предметів [140, с. 25]. Відповідно до цієї класифікації, у даному підрозділі дисертації, ми розглянемо основні види трасологічних досліджень, які проводяться під час розслідування грабежів і розбоїв.

Вивчення трасологічних слідів дозволяє визначити механізм їх утворення, особливості слідоутворюючого об'єкта і його виду (групову) приналежність, а також ідентифікувати цей об'єкт у випадку його виявлення й подання на дослідження [162, с. 79-81]. Особливо важливе значення, з цього погляду, в ході розслідування грабежів і розбоїв мають сліди людини.

У ході проведеного опитування слідчих, що мають досвід розслідування грабежів і розбоїв, нами з'ясувалося, що: 94,4% опитаних – під час розслідування грабежів і розбоїв найбільш часто направляють на дослідження об'єкти біологічного походження (кров, волосся, слина, сеча, кал, органи та тканини тощо); 84,3% опитаних – сліди рук людини; 70,7% – сліди ніг і взуття; 42,1% – сліди одягу; 3,1% – сліди інших частин тіла людини (наприклад, носа, чола, щоки, підборіддя, ліктів і колін); 2,9% – сліди паління (сигарет); 2% – сліди нігтів людини. При цьому сліди губ і зубів – взагалі опитаними не направлялися на дослідження (Додаток К).

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень (справ) про грабежі та розбої показало, що на дослідження найчастіше направляються такі об'єкти: сліди рук людини – 24,4%; сліди ніг і взуття – 16,0%; об'єкти біологічного походження (кров, волосся, слина, сеча, кал, органи та тканини тощо) – 13,9%; сліди паління (сигарет) – 2,1%; сліди нігтів людини – 1,6%; сліди одягу – 1,1%. У кримінальних провадженнях (справах) не виявлено: слідів губ, слідів зубів, слідів інших частин тіла людини (наприклад, носа, чола, щоки, підборіддя, ліктів і колін) (Додаток Л).

Загальновідомо, що сліди рук людини (пальців і долонь) містять криміналістично значиму інформацію, яка дозволяє встановити, якими пальцями, якої руки (лівою або правою), якою людиною вони залишені, а також з'ясувати низку інших обставин, важливих для розслідування грабежів і розбоїв. Ця можливість обумовлена тим, що будова шкіри пальців і долонь рук, у кожної людини, має виключно індивідуальний характер. Криміналістичне вивчення даного феномена з метою розпізнавання властивостей людини і її ідентифікації, розшуку й кримінальної реєстрації правопорушників здійснюється в такому розділі трасології як дактилоскопія (долоні вивчаються в розділі пальмоскопія) [110, с. 21].

Крім морфологічної інформації, обумовленої особливостями будови шкірного покриву долонної поверхні, у слідах рук людини відображається не менш важлива

криміналістично значима інформація про людину, яка залишила слід, матеріальним носієм якої є потожирова речовина. Набір амінокислот, який присутній у потожировій речовині, індивідуальний для кожної людини. Це дозволяє здійснювати ідентифікацію людини за амінокислотним складом потожирової речовини.

Крім того, біохімічні дослідження дозволяють одержати відомості про групу крові особи, іноді про її статеву приналежність, окремі захворювання організму, особливості імунної системи, прийняті ліки, наркотичні засоби, звичну їжу, деякі інші ознаки, істотні з криміналістичної точки зору. Більш детально про реалізацію цих можливостей в ході розслідування грабежів і розбоїв ми розглянемо в наступних підрозділах дисертації.

В органах внутрішніх справ впроваджено, і ефективно використовуються в ході розкриття та розслідування грабежів і розбоїв, автоматизовані дактилоскопічні ідентифікаційні системи (АДІС), які являють собою одно- або багатомашинний комплекс засобів обчислювальної техніки, що дозволяє сформувати базу даних від декількох тисяч до десятків мільйонів відбитків пальців рук. Основу системи становлять програми, які забезпечують сканування відбитків рук із бланків дактилокарт, обробку даних зображень і порівняння виділених ознак із записами, які вже перебувають в автоматизованому банку даних [147, с. 117-125].

Так, 6 серпня 2005 року о 03.15 год. до чергової частини Кіровоградського МВ УМВС України в Кіровоградській області надійшло повідомлення від громадянки С. про те, що двоє невідомих проникли до її помешкання і нанесли тяжкі тілесні пошкодження у вигляді ножового поранення грудної клітини, правого плеча та проникаючого поранення черевної порожнини її чоловікові, 1932 р.н. Виїздом слідчо-оперативної групи, до складу якої входили експерти-криміналісти, було встановлено, що правопорушники проникли до будинку через вікно веранди. У середній кімнаті було виявлено сліди боротьби і перевернута дерев'яна підставка із кухонними ножами, зі слів хазяйки найбільший ніж зник. Під час огляду наявності речей гр. С. було встановлено відсутність двох ікон XIX сторіччя і срібної лампади.

У ході огляду місця події експертами вилучені речові докази зі слідами пальців рук, придатними для ідентифікації, по даних слідах на місці події було

проведено порівняння з відбитками пальців хазяїв. Про результати аналізу експерти повідомили слідчого. Було прийнято рішення про негайне введення слідів рук до бази АДІС «Дакто-2000». Близько 15.00 год. у ході перевірки було встановлено, що вони залишені гр. Щ., раніше засудженим мешканцем м. Кіровограда.

Увечері того ж дня оперативними працівниками відділу карного розшуку Кіровоградського МВ в Компаніївському районі Кіровоградської області було затримано двох підозрюваних, які намагалися залишити межі Кіровоградської області. У ході затримання було вилучено усі речі, якими правопорушники заволоділи під час розбою [150].

Проведене нами вивчення кримінальних справ (проваджень) про грабежі і розбої показало, що сліди рук, які відображають папілярні узорі пальців і долонних поверхонь, найпоширеніші на місцях подій де вчинені грабежі і розбої. Найбільш типовими серед них є сліди, утворені потожировою речовиною. Вони слабovidимі, якщо утворені на поверхнях, що погано усмоктують речовину сліду (скло, метали, пластмаса й тощо), або невидимі, якщо залишені на вбираючих поверхнях (папір, неpolіроване дерево та ін.).

Практиці розслідування грабежів і розбоїв відомі випадки коли сліди рук утворюються різними сторонніми речовинами, які перебували в момент слідоутворення на слідоутворюючій поверхні рук або рукавичок (кров, мастильні матеріали, барвники й тощо). У слідах рукавичок відображаються ознаки матеріалу, з якого вони виготовлені, шви, латки, діри й інші дефекти. Ці сліди на місці вчинення грабежу і розбою варто шукати так само, як і сліди рук [110, с. 52-59].

Так, на початку лютого 2008 року до Менського РВ УМВС України в Чернігівській області надійшло повідомлення від місцевого мешканця про те, що ввечері троє невідомих в його будинку, погрожуючи фізичною розправою, заволоділи 800 гривнями і зникли.

За свідченням потерпілого, нападники були в масках і в рукавичках. Експерт-криміналіст вилучив з об'єктів, з якими контактували зловмисники, сліди тканини, а під час спілкування з потерпілим з'ясувалося, що один з нападників знімав рукавички коли намагався відкрити упаковку з цифровою камерою. З цієї упаковки було вилучено сліди пальців і перевірено за АДІС «ДАКТО – 2000»: відбитки

належали двадцятирічному місцевому мешканцю, раніше вже засудженому. Його було затримано наступного дня після вчинення розбійного нападу. Під час допиту зловмисник розповів про обставини кримінального правопорушення та дав свідчення про двох своїх спільників [148].

У ході огляду місця події об'ємні, поверхневі пофарбовані й сліди на запиленій поверхні, виявляються спеціалістами шляхом огляду цих поверхонь під різними кутами зору, освітленням на просвіт. В якості джерела світла (крім денного освітлення) може використовуватися кишеньковий ліхтар, лупа з підсвічуванням або ультрафіолетовим освітлювачем [110, с. 32; 140, с. 77-78]. З метою посилення контрасту між кольором слідоутворюючої речовини й поверхні предмета доцільно застосовувати різні світлофільтри, додаткові по кольору або однакові з фоном поверхні предмета.

Якщо спеціаліст візуальним оглядом сліди рук не виявив або виявив слабовидимі сліди, то предмети із слідами, які можливо перебувають на них, вилучають без обробки (з метою подальшого лабораторного дослідження), або використовуються дактилоскопічні порошки, іноді доцільно застосувати метод обкопчування [110, с. 33-34; 140, с. 82-83].

В ході огляду місця події, під час розслідування грабежів і розбоїв, сліди рук можуть бути вилучені безпосередньо з тими об'єктами, на яких вони виявлені, або із частинами цих об'єктів, а також шляхом відкопіювання на спеціальні плівки. Якщо під час відкопіювання сліду можливе його псування (внаслідок нерівної слідоприймаючої поверхні та ін.), то перед спробою вилучення слід в обов'язковому порядку фотографується з використанням прийомів макрозйомки. Об'ємні сліди вилучають разом із предметом носієм або виготовляють зі слідів зліпки.

Предмети зі слідами рук, які вилучаються з місця грабежу або розбою, повинні упаковуватися таким чином, щоб самі предмети й сліди на них під час транспортування й зберігання не були ушкоджені.

В ході розслідування грабежів і розбоїв дослідження слідів рук може дати криміналістично значиму інформацію про : а) характер речовини, якою утворені сліди (потожирові виділення, барвник, кров і тощо); б) придатність слідів для

ідентифікації; в) механізм слідоутворення; г) руку (ділянку руки), якою залишені сліди (права, ліва, долоня, палець і тощо); г) рукавичку; д) якою рукою (правою, лівою) і якими пальцями залишені сліди; е) особливості будови руки, що залишила сліди (відсутність пальців, шрами, наявність мозоль, фляків, каліцтва й тощо); є) наявність сторонніх предметів на руці, що залишила сліди (обручки, пов'язки та ін.); ж) приблизно – стать, зріст, вік, професійна приналежність особи, яка залишила сліди; з) при наявності зразків для порівняння – конкретну особу, яка залишила сліди рук; и) при наявності зразків для порівняння – особу, яка залишила сліди рук, виявлені на різних місцях подій [140, с. 67-68].

На місцях проведення слідчих (розшукових) дій, під час розслідування грабежів і розбоїв, можуть бути виявлені сліди ніг (босих ніг; сліди низу й верху взуття; сліди ноги, одягненої в носок, панчоху, колготки й тощо) [110, с. 42-43; 140, с. 89]. У слідах босих ніг відображається стопа (пальці, плюсна частина, звід стопи, п'яткова частина) з ознаками папілярних узорів і різних дефектів шкіри (мозолі, шрами, фляки, скривлення, складки, аномальні утворення й тощо). За слідами босих ніг безпосередньо ототожнюється сама людина.

У слідах взуття, зазвичай, відображається підошова частина (підметки, проміжна частина й каблук) з ознаками зовнішньої будови (рельєфні малюнки, фірмові знаки, букви й цифри на проміжній частині, підківки, ділянки зношування, механічні ушкодження й тощо). За слідами взутої ноги може бути ідентифіковане взуття.

Стопа, одягнена в панчоху або носок, відображає її розмір і форму. Шви, стовщення, розриви, потертості й інші окремі ознаки дозволяють ідентифікувати панчоху або носок, у який була одягнена стопа.

В ході розслідування грабежів і розбоїв вивчення «доріжки слідів» дозволяє одержати криміналістично значиму інформацію, яка використовується під час розшуку «за гарячими слідами», зокрема, про напрям, у якому рухалася людина (обличчям або спиною вперед); про кількість правопорушників; про їх фізичний стан (стомленість, сп'яніння, кульгавість); визначити манеру пересування (особливості ходи, бігу, розподіл навантаження) [110, с. 42-43; 124, с. 180].

Поряд із цим, за слідами ніг іноді визначаються : приналежність особи до чоловічої або жіночої статі; вікова приналежність особи, яка залишила сліди; деякі ознаки фізичного стану людини [110, с. 42-43; 128, с. 41; 140, с. 94; 219].

Під час розслідування грабежів і розбоїв сліди ніг та взуття вдається виявити на місцях подій досить часто. З їх допомогою можуть бути з'ясовані обставини події, встановлена кількість її учасників, отримані орієнтовні відомості про те, хто міг вчинити правопорушення. Залежно від умов слідоутворення, сліди ніг і взуття можуть бути об'ємними й поверхневими, повними (які відобразили усі частини стопи або підошви) і неповними (які відобразили окремі частини – каблук, п'яткову частину, підметку, носову частину й тощо). Слідчий та спеціаліст повинні враховувати, що перш ніж приступити до пошуку слідів ніг на місці події, доцільно з'ясувати, хто крім учасників події міг залишити сліди і як (залежно від обстановки) могли пересуватися особи, які їх залишили. Виявлені сліди потрібно вивчити так, щоб виділити кожен доріжок й не змішувати сліди різних людей [128, с. 47].

З метою виявлення слабовидимих поверхневих слідів взуття, які містять мікрокількості утворюючих їх речовин (пилу, гіпсу, крейди, цементу й ін.), необхідно, по можливості, затемнити приміщення (засмикнути штори й тощо). Пошук слідів здійснюють за допомогою яскравого джерела спрямованого освітлення. При цьому важливо, щоб промінь світла направлявся до досліджуваної поверхні під найбільш гострим кутом. Таким способом можна виявити сліди на фарбованому дереві, лінолеумі, кахлі, полімерних матеріалах [140, с. 93-94].

В ході розслідування грабежів і розбоїв невидимі сліди взуття виявляють шляхом обробки ділянки передбачуваного знаходження сліду сумішшю певних магнітних порошоків за допомогою магнітної кисті [110, с. 47; 128, с. 52; 140, с. 93-94].

Під час огляду місця події у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої сліди ніг та взуття важливо зафіксувати за допомогою фотозйомки. Одиначні сліди фотографують за правилами масштабної зйомки. Під час фотографування «доріжки слідів» застосовується спосіб лінійної панорами або глибинного масштабу [110, с. 49-50].

Поверхневі сліди взуття, сформовані частками пилоутворюючих речовин, після їх фотографування й опису в протоколі фіксують шляхом відкопіювання на темну плівку незалежно від кольору речовини сліду. Чорний фон копіюючої речовини плівки забезпечує необхідне для подальшого дослідження контрастне зображення сліду.

Під час огляду місця події у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої на відкритій місцевості, особливо в зимову пору, доцільно враховувати, що об'ємні сліди взуття на снігу, з метою їх вилучення, фіксують за допомогою виготовлення зліпків. Для цього застосовують розчини гіпсу, целюлози й перхлорвінілової смоли в ацетоні, полімерні й інші матеріали [140, с. 93-94].

А якщо слід залишений на сипучому матеріалі, то спочатку його обробляють спеціальними речовинами, які зміцнюють слідоутворюючий матеріал (розчином перхлорвінілової смоли в ацетоні, лаком в ацетоні в аерозольному впакуванні). Концентрований розчин перхлорвінілової смоли є також і зліпковою масою.

На думку науковців та практиків, широкі можливості для виготовлення зліпків зі слідами взуття мають сучасні полімери, для яких характерні еластичність, точність відтворення мікрорельєфу слідів, гарна відділяємість [110, с. 49; 140, с. 93-94].

І все ж, в ході розслідування грабежів і розбоїв виявлені сліди взуття доцільніше вилучати із предметом (або його частиною), на якому вони утворені. Вилучені сліди взуття (копії-відбитки й зліпки) повинні бути упаковані так, щоб виключалася можливість їх ушкодження під час транспортування.

Дослідженням слідів ніг і взуття, під час розслідування грабежів і розбоїв, можна встановити таке : а) механізм виникнення слідів (залишені при ходьбі, бігу й тощо); б) приблизно – анатомічні особливості людини, яка залишила слід (зріст, статура), її дефекти й особливості (кульгавість, відсутність ноги й тощо); в) вид взуття, яким залишений слід; г) розмір взуття, яке залишило слід; г) особливості підошви взуття, що залишило слід; д) різним або одним і тим же взуттям залишено сліди; чи залишені одним і тим же взуттям або тією самою людиною сліди, виявлені на різних місцях подій; е) при наявності зразків для порівняння – конкретне взуття, що залишило слід [140, с. 92-93].

Під час розслідування грабежів і розбоїв сліди одягу можуть бути виявлені в ході оглядів місць, наприклад, пов'язаних із проникненням у приміщення. Серед слідів одягу виокремлюють поверхневі й об'ємні. Поверхневі сліди нашарування можуть бути залишені забрудненим одягом (фарбою, маслом, кров'ю й тощо), поверхневі сліди відшарування – чистим одягом на забрудненій, наприклад запиленій поверхні, а об'ємні сліди – на свіжопофарбованій і підсохлій «до відлипу» поверхні, ґрунті, снігу й інших пластичних поверхнях. Сліди одягу виявляють і вилучають так само як і сліди рук [128, с. 152].

Нерідко на місцях вчинення грабежів і розбоїв виявляють залишені одиничні текстильні волокна, волоски від хутряних виробів, обривки пряжі, ниток, шматочки одягу.

Так, наприкінці січня 2008 року в м. Вознесенську Миколаївської області до приватного будинку увірвалися невідомі і погрожуючи господарям фізичною розправою, відібрали 12 тисяч гривень та мобільний телефон. Під час огляду місця події було вилучено сліди рук, 2 відбитки взуття, об'єкт волокнистої природи зі шматка віконного скла – місця проникнення до будинку. За підозрою у вчиненні кримінального правопорушення оперативники затримали двох місцевих мешканців та мешканця м. Миколаєва. Дослідженням слідів рук було встановлено, що залишені вони не запідозреними особами. Тоді настала черга трасологічної експертизи. Під час дослідження відбитків взуття затриманих з'ясувалося, що два з них таки «наслідили» в будинку пограбованих господарів. Під час дослідження об'єкта волокнистої природи було встановлено його однакову групову належність з волокнами, які входять до складу тканини з коміру одягу одного з підозрюваних.

Таким чином, в результаті комплексного підходу до виявлення та вилучення слідової інформації, у сукупності із своєчасним та якісним проведенням експертних досліджень, була беззаперечно доведена причетність затриманих до вчинення розбою [149].

Пошук мікрОВОЛОКОН одягу доцільно починати з місця проникнення й відходу правопорушника, із предметів з якими він взаємодіяв, особливо в тих місцях, де відбувалося інтенсивне тертя одягу правопорушника об стіни, двері, віконні переплетіння, краї розбитого скла та інші предмети. Під час пошуку мікрОВОЛОКОН

спеціалісту необхідно орієнтуватися на природні перешкоди : огорожі, стіни, гілки дерев, вузькі прорізи, кути, загострені частини й краї предметів. Якщо в ході грабежу або розбою правопорушники заволоділи транспортним засобом або на власному транспорті вчинили дорожньо-транспортну подію, після відходу з місця грабежу або розбою, то слід враховувати, що на транспортному засобі волокна локалізуються в місці контакту з потерпілим. А під час наїздів можливе нашарування волокон на колесах транспортного засобу.

Пошук мікрОВОЛОКОН на одязі й тілі живої людини або трупа повинен проводитися одночасно з оглядом його судово-медичним експертом, оскільки під час перекидання трупа, зняття одягу, транспортування може відбутися втрата мікрОВОЛОКОН.

В ході особистого обшуку або освідування особи, які проводяться під час розслідування грабежів і розбоїв, найбільш ймовірно виявлення мікрОВОЛОКОН на одязі і тілі потерпілого й підозрюваного, на рукавах, на застібках одягу, під нігтями, між пальцями, в ділянці шиї.

Технічними засобами виявлення одиничних волокон є освітлювачі денного світла, переносні ультрафіолетові випромінювачі, лупи, портативні мікроскопи й допоміжні інструменти (щупи, очні скальпелі, препарувальні голки, пінцети та ін.).

Під час розслідування грабежів і розбоїв фіксація мікрОВОЛОКОН здійснюється такими способами : а) за допомогою макро- і мікрофотозйомки; б) позначенням на плані, схемі, оглядовому й детальному фотознімках; в) описом у протоколі.

При цьому обов'язково вказують орієнтовну кількість і колір волокон, а також їх локалізацію, якщо можливо – форму й розміри.

Вилучаються волокна спеціалістом : з об'єктом або частиною об'єкта-носія (найкращий метод вилучення); за допомогою інструментів : пінцетів і скальпелів, голчастих щупів, шпателів, препарувальних голок; за допомогою пилососів – портативних пилососів з вбудованими фільтрами з капронової тканини (метод дозволяє здійснювати вилучення тільки із гладких неворсистих поверхонь); за допомогою вологої поролонової губки; за допомогою адгезійних плівкових матеріалів (липких стрічок і плівок, дактилоскопічної плівки, засвіченого, але невідфіксованого фотопаперу).

Для впакування одиничних волокон, обривків пряжі й ниток найбільш зручна світла дактилоплівка. Можна також використовувати маленькі поліетиленові пакетики або пакетики з добре проклеєного паперу.

На предметах-носіях нашарування волокон фіксують закріпленням. Для цього ділянки з нашаруванням волокон покривають аркушем паперу або прозорі плівки, які по краях зміцнюють липкою стрічкою або прошивають.

Повчальний приклад стійкості мікрослідів наводить А. П. Загрядська. По одній кримінальній справі у підозрюваного було вилучено ніж, під час огляду якого візуально ніяких слідів не було виявлено. Через два місяці було призначено судово-медичну експертизу для вирішення питання про можливість нанесення потерпілому поранень даним ножем. У процесі дослідження на ножі були знайдені дрібні текстильні волокна восьми видів, які в сукупності з іншими доказами відіграли свою роль у викритті винуватого [80, с. 97-98].

Під час розслідування грабежів і розбоїв дослідженням слідів одягу, а також зазначених об'єктів волокнистої природи можна встановити таке : а) механізм взаємодії об'єкта з одягом (слід тертя, відбиток і тощо); б) взаємне розташування людини й об'єкта, на якому залишені сліди її одягу; в) чи є об'єкти, виявлені на місці події, текстильними волокнами або волоссям від хутряних виробів; механізм відділення волокон; г) різновид виробу (тканина, трикотаж, хутро й ін.), від якого відділені волокна; ґ) зовнішні ознаки виробу, від якого відділені волокна; д) походження одиничних волокон, вилучених з різних місць, від одного виробу; е) конкретний одяг, що залишив слід; є) походження волокон від конкретного виробу (конкретного комплексу предметів одягу) [110, с. 96-98].

В ході розслідування грабежів і розбоїв дослідженням одягу й взуття можна встановити : а) приблизний зріст людини, яка носила певне взуття; б) конкретну людину, яка носила дане взуття; в) сліди й ушкодження, наявні на одязі; г) механізм утворення слідів і ушкоджень на одязі; ґ) вид знаряддя (предмета), яким могли бути утворені ушкодження на одязі; д) можливість утворення слідів і ушкоджень на одязі конкретним предметом.

Сліди тварин виявляються на місцях подій, під час яких в ході грабежу або розбою, правопорушники заволодівали худобою або гужовим транспортом.

Вивченню піддаються не тільки кожний слід ноги тварини окремо, але й взаємне розташування слідів відносно один одного, тобто «доріжка слідів», що дозволяє зробити висновок про тип руху тварини. Сліди тварини можуть супроводжувати екскременти, клаптики вовни, сліди гужового транспорту, сліди людини. Фіксують і вилучають сліди тварин так само, як і сліди взуття. Дослідженням слідів тварин можна встановити таке : а) тварину (кінь, корова, собака й тощо), якою залишені сліди; б) анатомічні особливості тварини; в) напрям руху тварини; г) кількість тварин, які брали участь в русі; г) механізм виникнення слідів (при ходьбі, бігу й тощо); д) тип і особливості підкови коня, яка залишила сліди [140, с. 333-334].

Інколи на місця події, де вчинялися грабежі і розбої, вдається виявити та вилучити сліди губ. Губи – анатомічний елемент обличчя людини, який складається із кругового м'яза рота, що розташовується в товщі губ. Поверхневі пучки м'язів прикріплюються до шкіри й слизової оболонки губ, яка містить дрібні пори, що являють собою виходи потожирових і слизових залоз. Наявність на губах косметичних засобів і жирових залишків їжі підвищує можливість їх слідоутворення [169, с. 179-180 с.; 220, с. 157].

Дослідження останніх десятиліть, проведені науковцями-криміналістами, дозволили встановити, що розміри, форма губ, відносне розташування верхньої й нижньої губи, форма й розміри смуги між ними й виразність обрису губ, відносяться до загальних ознак, а кількість, форма, розміри й взаємне розташування борозен, зморшок, складок, подряпин, наявність шрамів, їхня форма й деталі – до окремих ознак. Залежно від умов, у яких опиняється особа при торканні предметів губами, можливе утворення поверхневих і об'ємних слідів губ, статичних і динамічних слідів [169, с. 180-181 с.; 220, с. 158].

Під час розслідування грабежів і розбоїв слід враховувати, що статичні сліди губ, зазвичай придатні для ідентифікації людини, динамічні не придатні для ототожнення людини, однак можуть бути використані з метою виконання інших завдань (за цими слідами можна визначити кількість осіб і час їх знаходження на місці виявлення слідів, деякі інші деталі) [185, с. 44; 220, с. 158].

У практиці розслідування грабежів і розбоїв сліди зубів зустрічаються на тілі людини (сліди укусу), на харчових продуктах (сліди надкусу або відкусу), на різних

предметах (на олівці, мундштуці й інших подібних предметах, якщо людина має звичку надкушувати ці предмети або знімати зубами кришку із пляшки й тощо).

Комплекс загальних і окремих ознак слідів зубів дозволяє ідентифікувати конкретну людину, одержати окремі відомості про неї. Наприклад, визначити приблизний вік людини або механізм якої-небудь дії (характер боротьби й тощо) [99; 140, с. 111-112; 168, с. 32-33; 169, с. 139-147].

Під час розслідування грабежів і розбоїв сліди зубів на місці події, найчастіше виявляються на продуктах харчування, рідше – на тілі людини або трупі, а також на різноманітних об'єктах (свинцевих пломбах, ковпачках пляшок, металевих кришках консервних банок, мундштуках сигарет та цигарок і тощо) [168, с. 45-53].

Фіксація слідів зубів здійснюється слідчим за участю спеціаліста шляхом опису у протоколі огляду, фотозйомкою за правилами масштабної зйомки, виготовленням зліпків з об'ємних слідів за допомогою зліпкових мас, у тих випадках, коли вилучення предмета або частини предмета зі слідами неможливе.

Вилучення слідів зубів здійснюється з продуктами харчування (вершковим маслом, салом, шоколадом, сиром, мармеладом, ковбасними виробами та ін.), з жувальною гумкою, з ділянками шкіри трупа потерпілого (або відкушеними ділянками), із предметами (недопалками, пломбами, металевими пакувальними ковпачками від пляшок та ін.).

Зберігати вилучені продукти необхідно в холодильнику (на час транспортування – у ящику з льодом, у ємності з холодною водою), швидкопсувні продукти – в 0,5% розчині формаліну [169, с. 132-133].

В ході розслідування грабежів і розбоїв, дослідженням слідів зубів можна встановити таке : а) зубами людини, тварини або іншим предметом залишені сліди; б) анатомічні особливості зубного апарата, того хто залишив сліди; в) якими саме зубами залишені сліди (корінними, різцями, іклами, правої або лівої сторони, верхньої або нижньої щелепи); г) механізм утворення слідів (надкус, відкус); г) чи певною людиною залишені сліди зубів [140, с. 111-112; 168, с. 53-55; 169, с. 132].

Під час розслідування грабежів і розбоїв, нерідко, спеціалістам та експертам доводиться проводити дослідження слідів нігтів людини. Нігті людини класифікуються за формою, рельєфом й контурами нігтьової пластинки, її

довжиною, шириною, величиною вільного краю, кольором й особливостями. Сліди нігтів у більшості випадків видні неозброєним оком, насамперед у косопадаючому світлі. Часто це відшарування на твердих об'єктах, зазвичай динамічного походження, які утворилися в результаті впливу на об'єкт вільного краю нігтя. При цьому частина об'єкта може повністю або частково відділитися, а на частині яка залишилася, відображаються сліди у вигляді лінійних трас. Рідко виявляються втиснені сліди які відображають крайову поверхню вільного краю нігтя.

За слідами нігтів можна виконувати як ідентифікаційні, так і ситуаційні завдання, тобто відновити механізм конкретної дії (наприклад, характер боротьби або звички – «підкреслення» тексту).

На місцях проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої можуть бути виявлені сліди інших частин тіла людини (наприклад, носа, чола, щоки, підборіддя, ліктів і колін). Ці сліди зустрічаються рідко, але й вони можуть мати важливе значення для з'ясування характеру події, а також виконання комплексу завдань ідентифікаційного й неідентифікаційного характеру.

Під час розслідування грабежів і розбоїв вивчення слідів паління (попелу, недопалків, сірникових коробок, і тощо) дозволяє одержати важливу пошукову криміналістично значиму інформацію, оскільки в більшості курців звички пов'язані з палінням є стійкими; у них виробляються нерегульовані свідомістю стійкі рухи, що утворюють сліди [289, с. 63-64].

Курець, зазвичай, звикає до сигарет або цигарок певних марок. Звичка розкривати нову пачку сигарет або цигарок теж досить індивідуальна. Про неї можна судити по наявності супутніх слідів – обривків пачки (упакування), що найчастіше вказують на марку сигарет або цигарок. Для визначення тютюнової фабрики по цих обривках, у більшості випадків, доцільно звертатися до криміналістичних колекцій.

Перш ніж викинути спустілу пачку, кожний по-своєму її зминає: одні скачують у кульку, інші загортають джгутом, треті просто зминають.

Помічено, що люди, які працюють на підприємствах зі шкідливими умовами праці (наприклад, хімічні заводи), розкривають пачку не зверху з боку фільтра, а

знизу або збоку. Це пояснюється тим, що тоді сигарета береться брудними пальцями не за фільтр, а за протилежний кінець або середину.

Окремі курці мають звичку попередньо розминати сигарету або цигарку. Зустрічаються люди (особливо серед літніх), які курять через мундштук цигарки й навіть сигарети з фільтром. Про це свідчать відсутність слідів слини й форма кінця сигарети. Кожний курець цигарок звичним чином мгне кінець гільзи [289, с. 64].

За потреби, по недокурку можна визначити чим курець тримав сигарету : зубами або губами; чи змочував її слиною. Певний інтерес представляє манера гасіння недопалків. Їх або просто кидають, або гасять палаючу частину слиною, або роздавлюють недопалок об твердий предмет (іноді об підшву свого взуття, стіну будинку та ін.). Звільняються від викуреної сигарети або цигарки теж по різному. Є люди, які звикли кидати недопалки під ноги або відкидати їх далеко від себе.

Нерідко, в ході огляду місця події у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, виявляють кинуті або забуті правопорушником сірникові коробки. Встановлено, що звички, пов'язані із запалюванням сірників, також стійкі : а) якщо в дерев'яної коробки обламані торці, це найчастіше говорить про звичку чистити зуби дерев'яними частками; б) у курців, які працюють на вітрі, виробляється звичка припалювати від запаленого сірника, поміщеного в нішу наполовину висунутої коробки (на це вказують частки кіптяви усередині корпусу коробки); в) не всі викидають згорілі сірники, дехто складає недогарки назад у коробку або під неї; г) звичка запалювання сірників проявляється в конфігурації слідів від голівок на бічних поверхнях (короткі, прямі лінії, які йдуть паралельно краям; довгі дугові через всю поверхню й тощо); у локалізації слідів на коробці (тільки на одному з боків або на обох); у розташуванні слідів на бічній поверхні (ближче до одного з країв, суцільно). Певна криміналістично значима інформація міститься й у записах на сірниковій коробці, і в самому сірнику, оскільки продукція сірникових фабрик робиться з різних порід дерев [289, с. 64-65].

Під час розслідування грабежів і розбоїв замки й замикаючі пристрої, також нерідко є об'єктами криміналістичного дослідження. Так, 59,1% опитаних слідчих вказали на те, що вони направляли на дослідження, під час розслідування грабежів і розбоїв, замки і замикаючі пристрої (Додаток К). У 8,9% вивчених нами

кримінальних проваджень були наявні дослідження замків і замикаючих пристроїв (Додаток Л). Такі замки та пристрої класифікуються за призначенням, системою механізму й способом кріплення. За призначенням розрізняють замки дверні, меблеві і спеціальні (із шифром, електричні, до сейфів). Замикаючі пристрої – гачки, засувки, накладки, засуви й ін. – можуть служити деталями, на які навішуються замки, а також самостійно відігравати роль запору [128, с. 118; 140, с. 193-195].

Замки і замикаючі пристрої зламуються й відмикаються різними способами : зломи (зазвичай, супроводжуються ушкодженням), відмикання відмичками, підібраними ключами або іншими предметами [128, с. 139].

В ході розслідування грабежів і розбоїв замки й замикаючі пристрої вилучаються разом із ключами в тому стані, у якому вони виявлені, і впаковуються в коробки або конверти із щільного паперу. Перевірити роботу замикаючого механізму на місці події не можна.

Під час розслідування грабежів і розбоїв дослідженням замків і замикаючих пристроїв можна встановити таке : а) справність механізму замка; б) вплив несправності механізму замка на його придатність; в) наявність на деталях механізму замка слідів, залишених стороннім предметом (підробленим ключем або відмичкою); г) можливість відмикання замка конкретним предметом (відмичкою, ключем); ґ) положення замикаючого механізму замка, при якому утворилися ушкодження; д) дії, в результаті яких ушкоджений замок; е) спосіб відмикання (злому) замка; є) тип (вид) знаряддя, використаного при зломі; ж) чи одним способом (знаряддям) відімкнуті (зламані) кілька замків; з) чи не даним знаряддям (інструментом, предметом) залишені сліди, наявні на замку [128, с. 146-156; 140, с. 211-212].

Під час огляду місця події, коли розбій вчинено з метою заволодіння вантажем при автомобільних або залізничних перевезеннях, доводиться вилучати і досліджувати контрольні пломби й закрутки – пристрої, які навішують на заборони сховищ, контейнерів, вантажних залізничних вагонів і тощо (14,8% опитаних слідчих вказали на те, що вони направляли на дослідження, під час розслідування грабежів і розбоїв контрольні пломби і закрутки (Додаток К). У 0,9% вивчених нами

кримінальних проваджень (справ) були наявні дослідження контрольних пломб і закруток (Додаток Л).

В ході оглядів місць подій у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої на пломбах часто виявляють різні ушкодження у вигляді вм'ятин, подряпин, сторонніх відбитків і тощо, що свідчить про можливе порушення пломби. При цьому можуть виявлятися й більш кваліфіковані способи розкриття пломб, виявити які вдається лише в лабораторних умовах [98; 128, с. 157; 221, с. 318-321].

Після попереднього дослідження, пломби й закрутки розрізаються спеціальними ножицями, які перебувають на зберіганні в представника прийомоздавача, знімаються із замикаючих пристроїв і укладаються в окремі пакети.

В ході розслідування грабежів і розбоїв дослідженням контрольних пломб і закруток можна встановити таке : а) чи розкривалася пломба й спосіб її розкриття; б) факт повторного навішування пломби; в) можливість витягування дроту з корпуса пломби без її порушення; г) зміст цифрових і буквених відбитків на пломбі; д) можливість обтиску пломби конкретними пломбувальними лещатами; е) чи піддавалася закрутка розкручуванню й повторному скручуванню [98; 128, с. 173-182].

Сліди транспортних засобів стають об'єктами криміналістичного дослідження, коли транспорт використовувався як предмет замаху, засіб вчинення злочину або пересування у зв'язку із вчиненням грабежем або розбоєм [244, с. 192].

Сліди, залишені транспортними засобами, поділяють на чотири групи : а) сліди відображення ходової частини, що утворилися під час руху або стоянки; б) сліди відображення, залишені не ходовими частинами, а іншими деталями транспортних засобів (наприклад, бампером, крилом, радіатором й ін.); в) сліди відображення різних об'єктів матеріальної обстановки місця події, що утворилися на самому транспортному засобі; г) окремі частини, що відділилися від транспортного засобу, деталі, дрібні частки, речовини або аналогічні об'єкти, що потрапили на транспортний засіб ззовні в результаті події, а також інструменти й приналежності, що залишилися на місці події [110, с. 75-76; 128, с. 62-65; 244, с. 192-193].

За слідами-відображеннями ходової частини колісних автотранспортних засобів можуть бути визначені такі їх технічні дані : а) кількість коліс транспортного засобу; б) база автомобіля; в) колія; г) ширина слідів; г) довжина окружності шини [110, с. 73-76; 218, с. 227].

Під час розслідування грабежів і розбоїв, в ході проведення слідчих (розшукових) дій, найчастіше вдається виявити такі сліди транспортного засобу – сліди протекторів, коліс і полозів на дорожньому покритті, одязі та тілі людини (66,0% опитаних слідчих вказали на те, що вони направляли на дослідження, під час розслідування грабежів і розбоїв сліди транспортних засобів (Додаток К). У 13,9% вивчених нами кримінальних проваджень (справ) були наявні дослідження слідів транспортних засобів (Додаток Л).

Можливе також вилучення слідів залишених іншими частинами транспортного засобу. Такі сліди, зазвичай виникають під час зіткнення частин транспортного засобу з огорожею, стовпами, світлосигнальними приладами, тілом людини й предметами, які перебувають при ній, з іншим транспортним засобом.

В ході розслідування грабежів і розбоїв на місці події можна також виявити частини транспортного засобу : осколки скла й пластмаси, частки лакофарбового покриття, нашарування паливно-мастильних матеріалів і ін. [128, с. 63-65].

Характерні сліди від контакту з тілом і одягом людини, іншим транспортним засобом, стовпами, загорожами та іншим можна виявити під час огляду транспортного засобу.

Спеціалісту, для того щоб виявити індивідуальні ознаки коліс (шин), необхідно оглянути слід кожного колеса протягом не менш двох його оборотів. За величиною гальмівного шляху визначається швидкість руху транспортного засобу. Крім того, за даними спеціальних таблиць і каталогів (за величиною гальмівного шляху) спеціаліст може визначити тип і модель шини [288, с. 87].

Сліди неходової частини транспортних засобів утворюються під час наїздів, зіткнень і зачіпань рухомим транспортом нерухомих предметів [244, с. 193].

Під час руху транспортних засобів на слідосприймаючій поверхні відбуваються матеріально фіксовані зміни, за якими можна встановити напрям руху транспортного засобу [244, с. 194; 288, с. 80-83].

Основними завданнями криміналістичної експертизи слідів транспортних засобів, яка може призначатися під час розслідування грабежів і розбоїв, є встановлення тотожності транспортного засобу, визначення групової приналежності, а також встановлення механізму виникнення слідів і положення транспортних засобів у момент події.

В ході розслідування грабежів і розбоїв, дослідженням транспортного засобу, його частин і слідів можна встановити таке: а) можливі моделі транспортного засобу, який залишив сліди; б) одним чи декількома транспортними засобами залишені сліди; в) напрям, у якому рухався транспортний засіб, який залишив сліди; г) механізм утворення слідів транспортного засобу; ґ) можливість приналежності слідів конкретному транспортному засобу; д) чи є предмети, виявлені на місці події, частинами даного транспортного засобу й чи не становили вони раніше з ним єдине ціле; е) наявність на деталях транспортного засобу слідів, характерних для дорожньо-транспортної події; є) механізм утворення виявлених слідів; ж) можливість утворення слідів на транспортному засобі об'єктами, ушкодженими під час дорожньо-транспортної події [110, с. 89-90; 244, с. 194, 203-204].

Криміналістичне знаряддязнавство є системою наукового знання про предмети й речовини, застосовувані з метою вчинення кримінальних правопорушень для впливу на предмет замаху, про сліди які утворилися при цьому, інші, пов'язані зі знаряддями правопорушень об'єкти і розроблювальні засоби та технології збирання, перевірки й реалізації відповідної кримінально-релевантної інформації.

До предметної області криміналістичного вчення про знаряддя правопорушення входять закономірності, які лежать в основі виготовлення, видозміни, зберігання, транспортування, збуту, приховування, застосування знарядь правопорушення й відповідних механізмів слідоутворення, а також закономірності виявлення, фіксації, вилучення, дослідження знарядь правопорушення й пов'язаних з ними об'єктів, використання отриманої інформації в ході виявлення, розкриття кримінальних правопорушень і судовому розгляді по кримінальних провадженнях [232, с. 163-166].

Під зняттям правопорушення розуміється матеріальний об'єкт (предмет або речовина), які використовуються правопорушником у процесі протиправного фізичного або (і) психічного впливу на предмет своєї активності під час підготовки, вчинення, приховування кримінального правопорушення.

У ролі зняття правопорушень виступають предмети (вогнепальна, холодна, інша зброя, інші спеціально підготовлені або випадкові предмети), а також наркотичні, отруйні та інші небезпечні для живих організмів речовини [232, с. 165].

Криміналістичне вивчення зняття правопорушення має винятково важливе практичне значення, оскільки зняття правопорушення в багатьох випадках входить до кола елементів предмета доказування, і, крім того, цей об'єкт виступає в кримінальному процесі як засобів доказування, інформація, яка міститься в ньому, характеризує не тільки саме зняття правопорушення, але й правопорушника, обставини, умови, в яких протікала протиправна поведінка (діяльність) і відбувся процес слідоутворення.

Значна кількість грабежів і розбоїв вчиняється шляхом застосування різних підручних предметів. В одних випадках ними є предмети побутового, господарського й іншого призначення, які випадково опинилися в полі зору правопорушників (молотки, сокири, мотузки, камені й тощо), в інших – правопорушники використовують заздалегідь підготовлені, пристосовані для вчинення правопорушень предмети, але які не відносяться до категорії зброї. Такого роду об'єкти є важливим елементом системи обставин, які підлягають доказуванню (89,9% опитаних слідчих вказали на те, що вони направляли на дослідження, під час розслідування грабежів і розбоїв зняття правопорушення (Додаток К); у 23,1% вивчених нами кримінальних проваджень (справ) були наявні дослідження зняття правопорушення (Додаток Л)). Це завдання часто виконується шляхом огляду слідів на місці події, одягу й тіла потерпілих, допиту потерпілих і очевидців події, проведення судово-медичної, трасологічної і інших експертиз. За слідами застосування зазначених зняття спеціалісти та експерти встановлюють видову приналежність даних об'єктів, визначають їх відмінні риси. При виявленні предметів, подібних за своїми ознаками до ознак шуканих, вони направляються на судово-експертні ідентифікаційні дослідження. У позитивному випадку, коли

експерти мають можливість ідентифікувати наданий на дослідження предмет за його слідами, він прилучається до кримінального провадження в якості речового доказу. Якщо ж шукане знаряддя правопорушень з якої-небудь причини виявити не вдається, використовуються спеціально підібрані (виготовлені) аналоги подібних предметів.

Поширеними у кримінальній практиці грабежів і розбоїв є випадки використання різних інструментів, пристосувань, інших предметів, застосовуваних з метою проникнення в житлові й службові приміщення, у різні сховища, у тому числі шляхом злому запірних пристроїв, відкривання дверних замків і інших засобів охорони майна; подолання інших перешкод на шляху до досягнення злочинного результату. Встановленню даного виду знарядь вчинення правопорушень і пов'язаних з ними обставин також сприяє виявлення й дослідження залишених під час їх застосування слідів. Нерідко цю групу слідів називають слідами злому, тому що їх утворення поєднане зі зломом певної перешкоди (дверей, стін, замків і тощо).

Можливості й технології слідчого й судово-експертного дослідження виявлених слідів багато в чому залежать від видової й внутрішньовидової приналежності знарядь правопорушення, механізму утворення їх слідів і характеристик, оскільки особливості знаряддя в кожному конкретному випадку відображаються в слідах по-різному.

Під час розслідування грабежів і розбоїв, при проведенні криміналістичних досліджень знарядь правопорушення, виконуються такі завдання : а) встановлення способів і послідовності утворення слідів; б) виявлення типу й виду знаряддя (інструмента, механізму); в) визначення положення й напрямів впливу знаряддя (інструмента, механізму) в момент слідоутворення; в) ідентифікація конкретного знаряддя, інструмента або механізму [128, с. 85; 140, с. 171-176].

В ході розслідування грабежів і розбоїв часто виявляються сліди знарядь злому (втиснені (об'ємні), сліди тертя (ковзання) і сліди розрізу). Втиснені сліди утворюються, наприклад, під час віджиму дверей, вікон, кришок ящиків, люків і тощо. Сліди тертя утворюються в ході руху знаряддя по поверхні перешкоди. Сліди розрізу залишаються в результаті проникнення знаряддя в матеріал перешкоди (стругання, свердління, розпил і ін.). У слідах знарядь злому

відображаються загальні ознаки, за якими визначають вид і тип знаряддя злomu, а також окремі ознаки, які дозволяють визначити конкретне знаряддя. Крім того, у слідах знаряддя злomu, зазвичай міститься значна кількість нашарованих мікрочасток, різних речовин і матеріалів – часток лакофарбових покриттів, текстильних волокон, мастильних і будівельних матеріалів і тощо, які перейшли на перешкоду, що зламується, зі знаряддя злomu. Під час дослідженням цих нашарувань можна не тільки одержати важливу криміналістично значиму інформацію діагностичного характеру, що дозволяє встановити сферу застосування знаряддя злomu (це полегшить пошук правопорушника й самого знаряддя), але й встановити факт використання даного знаряддя для злomu декількох перешкод, визначити черговість їх злomu, а потім з появою знаряддя, яке перевіряється, ідентифікувати його.

Тому, в ході проведення слідчих (розшукових) дій, під час розслідування грабежів і розбоїв, необхідно вилучати сліди знаряддя злomu разом із предметом-носієм або з випиляною чи вирізаною його частиною, і лише в самому крайньому випадку, з виявлених слідів, можна виготовити зліпки із силіконової пасти або синтетичного каучуку. З цієї ж причини в ході огляду не допускається контактне порівняння виявленого знаряддя злomu зі слідами. Вилучені об'єкти або їх фрагменти впаковуються в паперові або поліетиленові пакети або коробки [41, с. 171].

Під час розслідування грабежів і розбоїв, дослідженням слідів знарядь злomu, можна встановити таке : а) наявність на поверхні об'єкта слідів впливу стороннього предмета; б) напрям впливу на перешкоду; в) вид впливу на перешкоду (свердління, пропилювання, віджим, розріз, розруб і тощо); г) послідовність утворення слідів знарядь злomu; ґ) вид і тип знаряддя, яким залишені сліди; д) характеристику знаряддя, яким залишені сліди; е) одним або декількома знаряддями залишені сліди; є) можливість утворення слідів одним знаряддям на декількох об'єктах; ж) конкретне знаряддя, яке залишило сліди [140, с. 192].

Важливу криміналістично значиму інформацію про обставини розслідуваного грабежу і розбою можуть надати сліди знарядь злomu, особливо у випадку, якщо правопорушники заволоділи сейфами, металевими шафами, залізними ящиками або

банкоматами де зберігаються гроші і самостійно намагалися їх відчинити. У такому випадку, під час огляду слідів, фахівець запрошений в якості спеціаліста визначає яким способом було зроблено злом, який мінімальний час необхідно для цього; збирає орієнтовні відомості про рід, вид, найменування й особливості інструмента який залишив сліди на перешкоді; довідується, чи володів зломщик умінням користуватися знаряддями. Підмогою цьому служать натурні колекції слідів знарядь злочину, вилучених з місць нерозкритих правопорушень, які дозволяють :

- а) класифікувати ці знаряддя за формою, розмірам і іншим ознакам, які відобразилися в слідах;
- б) об'єднувати кримінальні провадження, якщо сліди знарядь злочину залишені одним знаряддям;
- в) встановлювати причетність конкретного суб'єкта до вчинення кримінальних правопорушень при зіставленні вилучених у нього знарядь злочину зі слідами з колекції.

При цьому дослідженню піддають : сліди й передбачувані знаряддя злочину, які супроводжують сліди. Основними завданнями, виконуваними попередніми дослідженнями зазначених слідів, є : а) визначення групової приналежності знарядь; б) встановлення окремих ознак особи зломщика; в) встановлення способу й обставин злочину (напряму сили впливу й руху знаряддя злочину, просторового положення знаряддя й перешкоди) [128, с. 96-99].

Питання про те, що сліди знарядь злочину, вилучені з різних місць подій, залишені одним знаряддям, так само як і ідентифікація знаряддя за слідами (особливо якщо ці сліди залишені на пофарбованих перешкодах), простіше вирішується в ході проведення комплексної трасологічної і матеріалознавчої експертизи. Зазначені, а також діагностичні завдання, можуть бути виконані і в рамках однорідної криміналістичної матеріалознавської експертизи. Це необхідно враховувати в ході вибору способу вилучення слідів знарядь злочину, віддаючи безумовну перевагу вилученню самих зламаних предметів або їх частин зі слідами.

Під час дослідження слідів розпилу й свердління, доцільно звернути увагу на стружку й ошурки. Їх форма й розміри вкажуть групу шуканого знаряддя, дозволивши уточнити розміри й форму зубів пил, насічки напилка яким різали, країв свердла й ін. [110, с. 64].

Після вчинення грабежів і розбоїв, для злому металевих сховищ, правопорушники нерідко використовують газо-, бензо- і електроріжучу апаратуру заводського виробництва й кустарні портативні агрегати. Попереднє дослідження на місці події слідів різання металу й супутніх слідів дозволяє одержати таку пошукову криміналістично значиму інформацію, як тип застосованого пристосування, наявність відповідних професійних навичок у зломщика й ін. [110, с. 70-71; 128, с. 88; 231, с. 3-4].

У випадку використання правопорушниками з метою розкриття металевих сховищ апаратів для термічного різання металів, на місці події може бути виявлено таке : обгорілі сірники; окремі шматки карбіду кальцію, запах карбіду; бідони, цебра й інші ємності для води; обгорілі ділянки підлоги; сліди тиснення від газових балонів, ацетиленового генератора; мікрочастки лакофарбових покриттів, які відшарувалися від газових балонів та ін. [110, с. 71-72; 231, с. 10-11].

Під час використання правопорушниками апаратів електродугового різання, на місці події може бути виявлено : частини електропроводів; цілі електроди або їх недогарки; сліди трансформатора; сліди підключення до електроцифів потужних споживачів електроенергії; сліди електродного покриття на підлозі; загазованість приміщення [110, с. 72].

Використання електродугового різання під час вчинення аналізованих правопорушень в експертній практиці зустрічається рідко, що обумовлено значними габаритами й вагою апарата, а також необхідністю підключення до силової електромережі.

Про використання електрозварювальної апаратури свідчать такі ознаки : мінімальна ширина розрізу, яка залежить від діаметра електрода, сили струму й кваліфікації правопорушника; наявність бризок розплавленого металу на зовнішній поверхні розрізаного сховища; наявність на зворотному боці розрізу нашарувань розплавленого металу у вигляді патьоків; наявність електроміток, нанесених перед початком розрізу, які характеризують індивідуальний «почерк» зварника [128, с. 115-117; 231, с. 8-11].

Під час розслідування грабежів і розбоїв, шляхом дослідження вузлів й петель, можна отримати важливу криміналістично значиму інформацію про особу, яка їх

виготовила [201, с. 236, 219, с. 204-205] (4,5% опитаних слідчих вказали на те, що вони направляли на дослідження, під час розслідування грабежів і розбоїв вузли і петлі (Додаток К); у 0,9% вивчених нами кримінальних проваджень (справ) були наявні дослідження вузлів і петель (Додаток Л)).

Мотузки, джгути з вузлами й петлями, не можна очищати від сторонніх забруднень. Кінці їх необхідно захистити від розкручування, обернувши папером і перев'язавши ниткою. Петлі перерізуються без порушення вузлів, кінці з'єднуються ниткою або мотузкою. Вузли при необхідності зміцнюються нитками.

В ході розслідування грабежів і розбоїв дослідженням вузлів (петель) можна встановити таке : а) вид, до якого відносяться вузли (петлі); б) чи має вузол ознаки, що вказують на фах виконавця; в) чи належать декілька вузлів до одного виду; г) чи є вузол простим (фаховим); г) які фахові навички має особа, що виконала вузол (петлю); д) чи є особа, що виконала вузол (петлю), лівшею; е) чи є однаковим спосіб виконання вузлів (петель); е) чи є ознаки інсценування зв'язування однієї (декількох) осіб, тобто чи міг потерпілий сам зав'язати, закріпити вузол (петлю), враховуючи особливості в'язки вузлів (петель) [140, с. 295-296; 201, с. 239].

Ми зупинилися на найбільш типових слідах, які вилучають під час розслідування грабежів і розбоїв. Звичайно, під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, можуть бути виявлені і вилучені й інші традиційно трасологічні сліди, зокрема вушної раковини, чола, підборіддя, носа людини, сліди перебивання заводських номерів тощо. Однак це відбувається вкрай рідко, і зазвичай, не складає труднощів через достатню кількість рекомендацій спеціалістів, щодо роботи з такими слідами у випадку їх виявлення [128, с. 294-296]. Робота з традиційними трасологічними слідами – найбільш важлива сторона діяльності фахівця залученого в якості спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої. Для розкриття й розслідування таких правопорушень мають значення ті сліди й об'єкти, які можуть вказувати на ознаки правопорушення, служити встановленню фактичних обставин. У ході огляду місця події, під час проведення інших слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої,

необхідно виявляти, фіксувати й вилучати усі види традиційних трасологічних слідів, які можуть мати відношення до розслідуваної події, оскільки заздалегідь невідомо, які саме сліди відіграють вирішальне значення для пошуку правопорушника й доказування його причетності до правопорушення.

Збираючи (виявляючи, фіксуючи й вилучаючи) сліди, запрошений в якості спеціаліста фахівець, повинен мати чітке уявлення про перспективи їхнього використання, не тільки для того щоб бути готовим дати слідчому відповідну консультацію. У вузлах місця події різні види трасологічних слідів найчастіше перебувають у безпосередній близькості або накладаються один на одного так, що виявлення слідів одного виду призведе до знищення слідів іншого виду. У таких випадках перевагу віддають більш інформативним слідам, попереднє й експертне дослідження яких, зазвичай, дає можливість одержати важливішу криміналістично значиму інформацію.

2.2 Особливості дослідження зброї, вибухових пристроїв та слідів їх використання під час розслідування грабежів і розбоїв

Криміналістичне зброезнавство – область наукового знання про вогнепальну, холодну, газову й інші види зброї, що мають зв'язок з протиправною поведінкою (діяльністю), а також про матеріали й засоби виготовлення, переробки, сліди протиправного застосування й обігу зброї.

Теоретичні основи криміналістичного зброезнавства розкриті у публікаціях В. Ю. Владімірова, М. В. Голуб'єва, В. В. Зирянова, В. М. Плєскачевського, В. А. Ручкіна, А. І. Устінова та ін.

Прикладним завданням криміналістичного зброезнавства є розробка засобів і методів виявлення, фіксації, вилучення й дослідження зазначених об'єктів і рекомендації з їх реалізації у кримінальному судочинстві. Об'єкти зброезнавства в кримінальному судочинстві розглядаються як обставини, що підлягають встановленню (ст. 91 КПК України); вони також можуть бути засобами встановлення інших обставин досліджуваних подій (особи, яка вчинила правопорушення, мети й мотивів вчиненого й тощо).

Під зброєю, зазвичай розуміють всю сукупність специфічних предметів озброєння, призначених для враження цілей незалежно від місця, способу і часу їх виготовлення [276, с. 20].

Зброю визначають як пристрої й предмети, конструктивно призначені для враження живої сили або іншої мети, подачі сигналів. Традиційно зброю поділяють на вогнепальну, холодну, металеву, пневматичну, газову й сигнальну. До зброї не відносяться вироби господарсько-побутового й виробничого призначення, спортивні снаряди, хоча конструктивно вони можуть бути подібними зі зброєю. Залежно від мети використання, а також за основними параметрами і характеристиками зброю поділяють на цивільну, службову, бойову ручну стрілецьку; холодну [145, с. 216-218; 196, с. 152; 211, с. 28-29; 267, с. 62-63 та ін.].

Усі 100% опитаних нами слідчих вказали на те, що вони направляли на дослідження, під час розслідування грабежів і розбоїв вогнепальну зброю та сліди її використання (Додаток К). У 31,1% вивчених нами кримінальних проваджень (справ) були наявні дослідження вогнепальної зброї та сліди її використання (Додаток Л). Практиці розслідування грабежів і розбоїв відомі різні види зброї, виготовлені як заводським, так і кустарним способами. Віднесення того або іншого предмета до зброї, нерідко вимагає використання спеціальних криміналістичних знань, у першу чергу це стосується об'єктів кустарного виготовлення [42, с. 204-208; 171, с. 108-111; 172, с. 211-212 та ін.].

Практики констатують, що у наш час значна частина вогнепальної зброї, що перебуває в незаконному обігу, є зброєю повністю виготовленою саморобним способом, і зброя перероблена з газових і сигнальних пістолетів і револьверів.

Факти переробки і виготовлення вогнепальної зброї пояснюють декількома основними причинами.

Перша – виготовлення й придбання зброї стандартних зразків в Україні істотно ускладнено законодавством, і контролем з боку відповідних державних органів, що робить використання вогнепальної зброї, яка перебуває в законному обігу незручним для правопорушників.

Друга причина – більшість правопорушників - «одинаків» не має доступу до кримінальних каналів поширення стандартної зброї.

Третя – специфічне цільове призначення кримінальної зброї, значно знижує вимоги до її якості в порівнянні з вимогами до зброї стандартної, що допускає спрощення конструкції зброї, і, відповідно до цього, можливість її виготовлення в домашніх умовах, або з використанням нескладного устаткування [171, с. 109].

Класифікацію саморобної й переробленої зброї здійснюють за декількома критеріями :

– за способом виготовлення : а) повністю саморобна; б) перероблена із предметів господарського призначення із пристосуванням їхніх конструктивних особливостей для поразки цілі за схемою вогнепальної зброї (зброя виготовлена з будівельно-монтажних пістолетів); в) виготовлена з використанням частин і деталей стандартної вогнепальної зброї, але за іншою конструктивною схемою (використання гвинтівкових стволів при виготовленні пістолетів і револьверів); г) перероблена зі стандартних зразків газової сигнального, і пневматичної зброї із пристосуванням їхніх конструктивних особливостей для поразки цілі за схемою вогнепальної зброї (різні переробки сигнальних, газових, пневматичних пістолетів і револьверів); г) перероблена зі стандартних зразків вогнепальної зброї із пристосуванням їхніх конструктивних особливостей для кримінальних цілей (обрізи гвинтівок і гладкоствольних рушниць);

– за способом спорядження для пострілів:

а) зброя, постріли з якої здійснюються зарядом, що складається з металюї речовини (пороху, маси сірникових голівок та ін.), і снаряда (кулі, дроби або картечі), без використання капсулів які ініціюють полум'я, із запаленням заряду через затравочний отвір (шомпольні пістолети);

б) зброя постріли з якої здійснюються зарядом, що складається з металюї речовини (пороху, маси сірникових голівок та ін.), і снаряда (кулі, дроби, картечі), з використанням капсулів, які ініціюють полум'я (капсульні пістолети й револьвери).

в) зброя постріли з якої ведуться складеним зарядом з використанням стандартних патронів, які не містять снаряда (холостих патронів, газових патронів, патронів до будівельно-монтажних пістолетів), і снаряда (кулі, дроби, картечі) (багато саморобних пістолетів, пістолети і револьвери, перероблені з газової й сигнальної зброї).

г) зброя, постріли з якої здійснюються з використанням унітарних патронів стандартних або саморобних (як повністю саморобних, так і виготовлених з використанням частин стандартних патронів) [171, с. 109-111].

Повністю саморобно виготовлену зброю поділяють на дві групи залежно від якості виготовлення :

1. Виготовлена з використанням загальнодоступних слюсарних інструментів, підручних матеріалів, за найпростішими конструктивними схемами.

Сюди відносять шомпольні пістолети, найпростіші пістолети й пристосування для пострілів патронами калібру 5,6 мм, патронами до гладкоствольної мисливської зброї, пристосування з використанням в якості заряду патронів до будівельно-монтажних пістолетів і тощо пристрої.

2. Виготовлена з використанням найпростішого устаткування із загальнодоступних матеріалів за конструктивною схемою подібною із промисловими зразками вогнепальної зброї, однак, зі значними спрощеннями конструкції.

До цієї групи відносять більшість саморобних револьверів, окремі зразки пістолетів (не автоматичні), більшість ручок-пістолетів.

3. Виготовлена на високому професійному рівні, зазвичай в умовах підпільних майстерень, із використанням складного устаткування, як за оригінальними конструктивними схемами, так і скопійована з промислових зразків вогнепальної зброї (автоматичні пістолети, пістолети-кулемети, револьвери) [171, с. 110-111].

Останнім часом широкого поширення одержали різні моделі газової зброї, зброї для пострілів снарядами несмертельної дії, сигнальних пістолетів і револьверів, які постійно перебувають у користуванні громадян, що зробило їх доступними для правопорушників. Така ситуація призвела до появи значної кількості переробленої вогнепальної зброї, і вчинення грабежів та розбоїв з її використанням.

Особливістю газової зброї, зброї для пострілів снарядами несмертельної дії, сигнальних пістолетів і револьверів є те, що за своєю конструкцією вони мало відрізняються від вогнепальної зброї (мають схожі ударно-спускові механізми, механізми запирання, стволи). Незважаючи на те, що виробники таких пристроїв

намагаються різними шляхами виключити їхнє використання в якості вогнепальної зброї, шляхом відносно нескладної переробки правопорушники одержують зброю, яка за своїми бойовими й експлуатаційними характеристиками, зазвичай, значно перевершує повністю саморобну зброю, а деякі її зразки за своїми якостями майже не уступають стандартним зразкам вогнепальної зброї [171, с. 111].

Ідентифікаційні дослідження під час розслідування грабежів і розбоїв проводяться з метою одержання відповіді на питання, чи не даною зброєю залишений виявлений слід (сліди) на тому або іншому слідосприймаючому об'єкті; чи не залишені сліди на різних об'єктах тією самою зброєю (результати вирішення цих питань можуть сприяти встановленню, наприклад, таких обставин: чи не вражений об'єкт у декількох місцях тією самою зброєю, наданою для дослідження, чи не вчинено кілька розбоїв із застосуванням однієї й тієї ж зброї). Ідентифікаційні й розпізнавальні дослідження проводяться за допомогою різних технічних засобів, методів і методик (мікроскопічних, вимірювальних, профілографічних, фотографічних). У таких дослідженнях широко використовується порівняльний аналіз (наприклад, під час визначення системи вогнепальної зброї, здійснюється порівняння досліджуваного об'єкта з довідковими даними або з натурними зразками колекцій). У ході вирішення питання про те, чи є зброя холодною, у деяких випадках проводиться аналогічне порівняння, так само як під час вирішення питання про модель вогнепальної зброї за відстріляною кулею [126, с. 12; 196, с. 153].

Розпізнавальні завдання, під час розслідування грабежів і розбоїв, торкаються більш значного кола проблем. Насамперед, вони стосуються таких питань: а) визначення виду, системи, моделі, стану зброї й інших об'єктів зброєзнавства; б) встановлення обставин, під час яких здійснювались певні дії (нерідко завдання цієї групи виконуються комплексним дослідженням із залученням спеціалістів у галузях балістики, хімії, фізики, а у випадках вбивства й поранення людини – судової медицини); в) встановлення можливості виконання певних дій; г) визначення способу й причин виникнення ушкоджень; д) встановлення механізму здійснення певних дій та утворення слідів [145, с. 237-238; 196, с. 153].

Під час неідентифікаційних судово-експертних досліджень об'єктів зброєзнавства, які проводяться в ході розслідування грабежів і розбоїв, широко використовуються фізико-хімічні, математичні методи дослідження, пристосовані для виконання криміналістичних завдань. Слідчим, та залученим в якості спеціалістів фахівцям, слід враховувати, що важливе значення в методиці дослідження має послідовність методів. У першу чергу застосовуються неруйнуючі, а потім частково руйнуючі і в останню чергу – методи, що призводять до знищення об'єктів, про що експерт відповідно повинен доводити до відома слідчі органи [145, с. 232-233; 196, с. 153].

Криміналістична балістика, як складова криміналістичного зброєзнавства, склалася й стала галуззю криміналістики у зв'язку з розробкою науково-технічних засобів і технології виявлення, фіксації, вилучення й дослідження вогнепального знаряддя, боєприпасів і слідів їх дії, що реалізуються у кримінальних провадженнях про правопорушення, пов'язані із застосуванням вогнепальної зброї за її прямим призначенням [145, с. 167-169].

У кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, балістичними об'єктами можуть бути : а) вогнепальна зброя, окремі її частини, заготовки деталей зброї, різні стріляючі пристрої; б) боєприпаси, патрони; в) інструменти й різні матеріали, які використовуються для виготовлення деталей зброї й боєприпасів; г) предмети із пробоїнами від снарядів та з продуктами пострілу, які відквалилися на них. Крім того, до балістичних об'єктів відносять предмети, у яких зберігалися зброя або боєприпаси [145, с. 170-177].

Вогнепальна зброя – зброя, призначена для механічного враження цілі на відстані снарядом, що одержує спрямовану дію за рахунок енергії порохового або іншого заряду. У практиці розслідування грабежів і розбоїв зустрічаються різні види вогнепальної зброї та патронів, виготовлені не тільки заводським, але й кустарним або саморобним способами [196, с. 154].

Кустарна зброя виготовлена в приватних майстернях і в інших позапромислових умовах без дотримання встановлених стандартів, зазвичай невеликими партіями, але на основі налагодженого виробництва. В останні роки поширення набула кустарно виготовлена атипова зброя, так звана зброя

нестандартної конструкції, замаскована під певні побутові предмети (авторучки, тростини, парасолі й тощо) [196, с. 154-155; 312].

Саморобна зброя, в практиці розслідування грабежів і розбоїв, зустрічається значно рідше. Її визначають як предмет, що володіє необхідними елементами конструкції відповідного промислового або кустарного виду зброї, виготовлений без дотримання вимог технології зброярського виробництва, який являє реальну небезпеку для людини під час його застосування [241, с. 11]. Вона виготовляється епізодично, часто в єдиному екземплярі, в основному з підручних матеріалів, іноді із частковим використанням деталей заводської зброї або яких-небудь пристроїв.

Нестандартна вогнепальна зброя має певні відхилення в конструкції, у порівнянні зі стандартною зброєю аналогічного типу, або відрізняється довжиною ствола, ложа й тощо (це можуть бути, наприклад, багатоствольні пістолети й револьвери, обрізи рушниць, гвинтівок). Атипова зброя також відрізняється нестандартною конструкцією [196, с. 155].

Взаємодія частин зброї з патроном, а потім снарядом що летить, з перешкодою, призводить до зміни початкового стану об'єктів, тобто до утворення слідів, прочитання (розпізнавання) й оцінка яких дозволяють вирішувати низку питань. Механізм утворення слідів на гільзах і кулях обумовлений конструкцією і якісним станом зброї, а також патронів і їх приналежністю до даної зброї (штатні патрони, патрони-замінники).

У практиці розслідування грабежів і розбоїв, із застосуванням вогнепальної зброї, гільза – як частина патрона й сліди від деталей зброї на її поверхні, є джерелом інформації для встановлення системи, моделі, зразка стрілецької зброї, з якої вона була відстріляна, а також для ототожнення конкретного екземпляра.

Під час розслідування розбоїв, за загальними ознаками у слідах на кулі визначається модель (або більш вузька група) зброї, з якої відстріляна дана куля; за окремими ознаками – конкретний її екземпляр.

Практика останніх років розслідування розбоїв, вчинених з використанням вогнепальної зброї, свідчить про успішну ідентифікацію гладкоствольних рушниць за слідами не тільки на кулях, але й на шроті. Шріт (картеч) – множинний снаряд, виготовлений зі свинцевого сплаву, який легко деформується [196, с. 157-158].

Балістичні об'єкти інформативні у відношенні різноманітних обставин, досліджуваних під час розслідування грабежів і розбоїв. Так, за слідами вогнепальної зброї, застосованої з метою вчинення розбою, встановлюється її групова приналежність, розпізнається вид, система, модель, обставини виготовлення, стан, бойові характеристики. Зазначені сліди є обов'язковим елементом системи об'єктів, досліджуваних з метою ідентифікації екземпляра вогнепальної зброї, який перевіряється.

Виявлена вогнепальна зброя й сліди її застосування можуть містити інформацію, яка характеризує особу правопорушника, його навички, іноді професійну приналежність, обставини, що відносяться до об'єктивної сторони вчиненого (напрям пострілу, кількість зроблених пострілів, місце стрільби, справність зброї й тощо). Для виявлення правопорушника, його викриття, встановлення обставин розбою, важливе значення має вивчення виявлених боєприпасів, матеріалів і технічних пристроїв кустарного виготовлення боєприпасів, деталей зброї, її ремонту, переробки [196, с. 159].

Порівняльний аналіз куль і гільз, вилучених з різних місць вчинення розбійних нападів, дозволяє встановити факт використання того самого екземпляра вогнепальної зброї під час вчинення декількох кримінальних правопорушень, або фактів застосування декількох видів вогнепальної зброї, в ході вчинення певного розбійного нападу.

Поряд з балістичною інформацією, окремі види балістичних об'єктів можуть містити інформацію іншої природи (трасологічної, біологічної й тощо). З метою її одержання проводяться слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, а також призначаються трасологічні, біологічні й інші експертизи [125, с. 154-155; 196, с. 159].

У даний час, в МВС України функціонує автоматизована система криміналістичного обліку, яка дозволяє в стислий термін провести розшук викраденої вогнепальної зброї, встановити її приналежність і факт використання під час вчинення розбоїв.

Так, 25.12.2001 р. в 16.50 год до Кіровського РВ м. Дніпропетровська, по телефону «02», надійшло повідомлення про напад на ювелірний магазин «Діамант»,

розташований на проспекті К. Маркса, 117. Виїздом на місце встановлено, що цього дня в 16.40 год., двоє невідомих, через запасний вихід проникли в приміщення ювелірного магазину «Діамант», звідки викрали ювелірні вироби. Під час нападу охоронець магазину Николайчук намагався чинити опір, однак був поранений правопорушниками з вогнепальної зброї. Із застосуванням димової шашки, під прикриттям димової завіси, нападаючі зникли в невідомому напрямі.

На місці події виявлено й вилучено : 7 картонних контейнерів від димових шашок; протигаз армійського зразка відкритого типу; 3 гільзи калібру 5,45 мм; дві кулі калібру 5,45 мм; один патрон газовий калібру 9 мм; два кільця металевих із дротом; алюмінієва кришка із запалом; дві запобіжні чеки й ін.

З метою розкриття та розслідування даного злочину, була створена слідчо-оперативна група. Початковий аналіз матеріалів дав підстави на висування таких версій : 1) розбій вчинений військовослужбовцями, а також звільненими в запас, які мають навички роботи з вибуховими речовинами та пристроями; 2) розбій вчинений особами, раніше судженими за вчинення аналогічних правопорушень, а також правопорушниками - «гастролерами»; 3) розбій вчинений особами із числа зв'язків працівників магазину «Діамант».

06.06.2002 р. у м. Сімферополі із застосуванням вогнепальної зброї були вбиті гр. Шалаєв, Бухман В, Бухман М., Усеїнуджа. Наступного дня, близько 23.00 год у приміщенні бара «Смеш» м. Сімферополя було затримано гр-на Манько, у якого під час особистого огляду виявлений і вилучений пістолет «ІЖ-78» з маркуванням «71» і «0771», пристосований для пострілів бойовими патронами, і шість патронів до нього калібру 5,45 мм.

Вилучені пістолети за висновком НДЕКЦ при ГУМВС України в АР Крим за гільзотекою збіглися зі зброєю, яка використовувалася під час нападу на магазин «Діамант» у м. Дніпропетровську.

В результаті проведених працівниками УКР ГУМВС АР Крим початкових слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, у відношенні затриманого Манько, останній дав визнавальні показання про вчинення разом із Сорокіним 6 злочинів. Зокрема, розбою із застосуванням вогнепальної зброї, що мав місце 27.03.2002 р. в м. Сімферополі, в результаті якого були вбиті жителі м. Сімферополя Павличенко й

Глушков. Розбою із застосуванням вогнепальної зброї, що мав місце 06.06.2002 року в м. Сімферополі, в результаті якого були вбиті жителі м. Сімферополя – Шалаєв, Усеїнуджи, Бухман М., Бухман В.

У ході подальших заходів, у відношенні Манько, встановлено, що подвійне вбивство, яке мало місце 27.03.02 р. у м. Сімферополі, вчинене ним разом із Сорокіним із застосуванням пістолета «ІЖ-78» із глушником, який належав Сорокіну, а вбивство чотирьох чоловік, що мало місце 06.06.02 р. у м. Сімферополі вчинено ними із застосуванням двох пістолетів «ІЖ-78», пристосованих для пострілів бойовими патронами, з глушниками, один із яких належав Сорокіну, а інший – Манько. Останній і був вилучений у нього в ході особистого обшуку під час затримання.

Після вчинення останнього злочину, пістолет «ІЖ-78», що належав Сорокіну, і два глушники, Манько викинув у водойму Чумокарка розташовану за с. Залісся Сімферопольського району, які 09.06.2002 року працівники міліції в ході відтворення обстановки та обставин події із арештованим Манько були виявлені й вилучені.

Проведеними балістичними експертизами встановлено, що дійсно, вбивство двох чоловік, яке мало місце 27.03.2002 р. у м. Сімферополі вчинено із застосуванням пістолета «ІЖ-78», виявленого у водоймі Чумокарка, куди його 06.06.2002 р. викинув Манько, і належного Сорокіну, а вбивство чотирьох чоловік, що мало місце в м. Сімферополі 06.06.2002 р. вчинено із застосуванням двох пістолетів «ІЖ-78», які належали Манько й Сорокіну відповідно.

В ході проведення перевірки за масивами Центральної кулегільзотеки ДНДЕКЦ МВС України встановлено, що пістолет «ІЖ-78», вилучений під час особистого обшуку Манько, й застосований останнім 06.06.2002 р. під час вбивства чотирьох чоловік, 25.12.2001 року застосовувався в ході вчинення розбійного нападу на ювелірний магазин «Діамант» у м. Дніпропетровську, в ході якого заподіяне вогнепальне поранення охоронцеві магазину Николайчуку.

Допитаний в якості підозрюваного Манько пояснив, що пістолет «ІЖ-78», пристосований для пострілів бойовими патронами із глушником і 36 патронів калібру 5,45 мм. до нього, він придбав у свого знайомого Ладиніна в середині квітня

2002 року за місцем проживання останнього й застосовував його лише один раз під час вбивства чотирьох чоловік, що мало місце в м. Сімферополі, після чого 07.06.2002 р. даний пістолет був вилучений працівниками міліції.

У результаті проведених заходів встановлений гр-н Ладинін, проживаючий в м. Сімферополь, будучи допитаний в якості підозрюваного пояснив, що в жовтні 2001 року до нього звернувся його знайомий Манько із проханням посприяти в придбанні пістолета із глушником для самооборони. Ладинін погодився допомогти йому. Протягом листопада 2001 року – лютого 2002 року Манько періодично звертався до Ладиніна з даним проханням, однак останній пояснював, що в цей час немає підходящих варіантів. На початку квітня 2002 року Ладинін звернувся до свого знайомого Гагулова, проживаючого в м. Сімферополь, із проханням посприяти в придбанні пістолета із глушником, тому що раніше неодноразово нелегально купував у нього вогнепальну зброю.

Через кілька днів Гагулов повідомив Ладиніну, що є можливість придбати пістолет «ІЖ-78» із глушником і патрони до нього, про що Ладинін повідомив Манько. 14 квітня 2002 року Манько подзвонив додому Ладиніну й повідомив, що готовий придбати у нього даний пістолет із глушником. Після чого Ладинін отримує пістолет «ІЖ-78» із глушником і 36 патронів до нього в Гагулова і в той же день перепродує його Манько. Допитаний в якості обвинувачуваного Гагулов повністю підтвердив показання Ладиніна із приводу продажу ним пістолета «ІЖ-78» із глушником, додатково повідомивши, що даний пістолет був придбаний ним за кілька днів до цього на цвинтарі біля центрального ринку м. Сімферополя в чоловіка на ім'я Василь Федорович, у якого Гагулов вже раніше отримував вогнепальну зброю різних моделей, починаючи з 1996 року, перепродуючи її згодом Ладиніну. У свою чергу Ладинін продавав дану зброю особам, які входили до злочинних угруповань, що діяли на території республіки Крим. Працівниками УКР ГУМВС АР Крим вилучено п'ять одиниць вогнепальної зброї проданих членам злочинних угруповань за посередництвом Ладиніна й Гагулова. Заходи проведені по встановленню особи чоловіка на ім'я Василь Федорович, який продавав вогнепальну зброю Гагулову, а також встановлення іншого каналу придбання останнім партій зброї протягом 1996-2002 років позитивного результату не дали [65].

Вивчення кримінальних справ (проваджень) показало, що найчастіше розбої вчиняються з використанням ручної вогнепальної зброї: гвинтівка, карабін, рушниця, автомат, різні пістолети й револьвери.

Слідчому, який розслідує розбій, слід суворо дотримуватися криміналістичних рекомендацій, і при виявленні вогнепальної зброї, утримувати її за рифлені частини стволом вгору, не направляючи її на себе й навколишніх. Зброю варто розрядити або вставити в патронник прокладку, яка перешкоджає удару бойка. Під час вилучення, ствол зброї з боку дулового зрізу, закривається ковпачком з паперу або чистої тканини, після чого зброя впаковується в щільний папір або целофан. До направлення на дослідження вогнепальну зброю доцільно зберігати в сухому приміщенні, без різких коливань температури повітря, для того щоб запобігти її корозії.

Дослідженням вогнепальної зброї можна встановити таке: а) чи відноситься виявлений на місці події предмет до вогнепальної зброї; б) тип, вид, модель (система) зброї; в) підприємство-виготовлювач, фірму, рік випуску зброї; г) справність зброї; ґ) наявність несправностей, причини їх виникнення і вплив на можливість використання зброї; д) спосіб виготовлення зброї; ж) тактико-технічні й балістичні характеристики зброї; е) внесення змін в устрій зброї, мета їх внесення, спосіб; є) матеріали, предмети, використані під час виготовлення зброї; ж) технічні засоби й інструменти, які застосовувалися при цьому; з) кваліфікацію, професійні навички виготовлювача зброї; и) приналежність деталей зброї до певного виду, зразка (моделі), конкретного екземпляру зброї; і) факт здійснення пострілу після останнього чищення зброї; ї) число пострілів, зроблених зі зброї після її останнього чищення; й) придатність зброї до пострілу; к) можливість здійснення пострілу без впливу на спусковий гачок; л) зміст знищених маркувальних позначень [107, с. 10; 145, с. 194-195; 194, с. 150-151; 288, с. 136].

В ході огляду місця події, під час розслідування розбоїв, слідчому слід враховувати, що виявлення частин патрона після пострілу нерідко поєднано зі значними труднощами. Під час пошуку гільзи, наприклад, треба враховувати, що в більшості моделей вогнепальної зброї вона викидається вправо назад, рідше – вліво назад або нагору. На відкритій місцевості можливу площу пошуку доцільно розбити

на квадрати, уважно оглядаючи кожний з них, для відшукування відстріляних гільз, застосовують металошукачі або використовують службово-пошукового собаку. Пошук снаряда (кулі, картечі, дроби) здійснюється з урахуванням можливого напрямку пострілу. При цьому варто звертати увагу на отвори, вм'ятини, подряпини, а також враховувати можливість рикошету. Під час пошуку пижів необхідно враховувати можливість їх віднесення вітром від напрямку пострілу. Якщо снаряд виявлений у перешкоді, то необхідно виключити ушкодження слідів зброї, залишених на ньому: не витягувати снаряди щипцями, плоскогубцями або іншими інструментами, а вирубати або випилювати з ділянкою перешкоди з дерева, вибити шлямбуром (його діаметр повинен значно перевищувати вхідний отвір) із цегельної кладки.

В ході огляду місця події, обшуку та інших слідчих (розшукових) дій, які проводяться у кримінальних провадженнях про розбої, вилучення й упакування балістичних об'єктів повинні здійснюватися з дотриманням таких вимог: 1) кулі, патрони, гільзи беруть двома пальцями за зріз (вершину) і донну частину; 2) дріб і картеч збирають на аркуш чистого паперу; 3) незгорілі (напівзгорілі) зерна або пластинки пороху збирають пінцетом; 4) пижі, прокладки беруть пінцетом, намагаючись не ушкодити при цьому краї; 5) пробоїни, порох, кіптяву, опадання вилучають із предметом-носієм або з його частиною (одяг вилучається цілком), із громіздких або коштовних предметів роблять зіскрібки кіптяви або опадання; б) скло з віконної рами виймають, попередньо наклеївши на аркуш паперу, а осколки складають, намагаючись відновити первісну форму, і закріплюють на аркуші клеєм; 7) сліди зброї на шкірі рук трупа або підозрюваного змивають марлевым тампоном, змоченим етиловим спиртом, з тильної й внутрішньої сторін кистей (з кожної руки окремо), вилучаючи поряд із цим контрольний чистий марлевий тампон, змочений спиртом [288, с. 137].

В ході розслідування розбоїв, дослідженням патронів і їх частин можна встановити таке: а) вид (тип, зразок і тощо) патрона; вид вогнепальної зброї, для пострілу з якої він призначений; б) спосіб виготовлення патрона і його частин; в) приналежність частин патрона (кулі, гільзи, пижа, капсуля й тощо) до конкретного виду патронів; г) наявність змін, внесених в устрій патрона або його

частин; г) придатність патронів для пострілу; д) технічні й балістичні характеристики патрона; е) підприємство-виготовлювач, фірму, рік виготовлення патрона; є) вид вогнепальної зброї, з якої відстріляна куля (гільза); і) калібр гладкоствольної зброї, з якої відстріляно дріб (картеч); ж) конкретний екземпляр вогнепальної зброї, з якої відстріляна куля, дріб, картеч; з) конкретний екземпляр зброї, з якої зроблено постріл патроном, якому належить гільза; и) факт пострілу кулею, виявленою на місці події, зі зброї невідповідного калібру або зі зброї зі зміненим устроєм, технічними дефектами; і) можливість приналежності кулі й гільзи, виявлених на місці події, до одного патрона; ї) черговість пострілів кулями з одного екземпляра вогнепальної зброї; й) причину деформації кулі; к) можливість рикошету кулі, проходження її через перешкоду до влучення в уражений об'єкт; л) матеріал перешкоди [107, с. 10; 194, с. 150-151].

При впливі снаряда (кулі, дробу, картечі) на перешкоду, на ній утворюються ушкодження (пробоїни, деформація й тощо), і залишаються сліди додаткових факторів пострілу (механічні й термічні ушкодження пороховими газами, які згоріли й незгорілими частками пороху, відкладення продуктів згоряння порохового заряду, капсульного складу, змащення та ін.). У ході розслідування розбоїв, дослідженням слідів пострілу можна встановити таке : а) чи є ушкодження на враженому об'єкті вогнепальним; б) вид зброї, снаряда, яким утворене вогнепальне ушкодження; в) кількість пострілів, якими утворені вогнепальні ушкодження; г) черговість утворення декількох вогнепальних ушкоджень; ґ) які з вогнепальних ушкоджень є вхідними й вихідними; д) напрям вогнепального каналу (каналів) в ураженому об'єкті; е) взаєморозміщення потерпілого й особи, яка стріляла; є) наявність на об'єкті слідів близького пострілу; ж) яким по рахунку пострілом з конкретної зброї після її останнього чищення утворене вогнепальне ушкодження; з) відстань, з якої зроблений постріл; місце, з якої зроблений постріл [52, с. 51; 28, с. 138-139; 291, с. 17-18].

Дослідження вибухових речовин, вибухових пристроїв та слідів їх використання також нерідко зустрічаються під час розслідування розбоїв (13% з опитаних слідчих вказали на те, що вони направляли на дослідження, під час розслідування грабежів і розбоїв, вибухові пристрої та речовини, їх

елементи (Додаток К)). У 5,9% вивчених нами кримінальних проваджень (справ) були наявні дослідження вибухових пристроїв та речовин, їх елементів (Додаток Л).

Так, 11.12.2003 року о 17.15 год до чергової частини Орджонікідзевського РУ ЗГУ УМВС України в Запорізькій області від оператора «02» надійшло повідомлення про розбій вчинений на магазин «Золота рибка», що за адресою м. Запоріжжя, пр. Леніна, 151. Виїздом слідчо-оперативної групи було встановлено, що близько 17.10 год невідомі злочинці, із застосуванням піротехнічних засобів і димових шашок вчинили озброєний напад на ювелірний магазин «Золота рибка», в ході якого були викрадені ювелірні вироби. Злочинці одночасно з моментом нападу відключили освітлення у даному кварталі, у тому числі і в приміщенні магазину. Після нападу злочинці втекли з місця події, при цьому смертельно травмували гр. Л., який їх переслідував.

З місця події було вилучено : шість газових патронів від пістолетів; чотири верхні клапани газового балону; дві пістолетні гільзи; запал гранати невстановленого зразка; протигаз чорного кольору; скобу вибухівника ручних гранат із знищеним механічним способом маркуванням; фрагмент оболонки кулі; господарську сумку в якій знаходилися предмети схожі на алюмінієві термоси армійського зразка, на кришках яких наявні численні отвори із яких виходять численні проводи, до яких ізоляційною стрічкою примотані предмети схожі на електричні пристрої; мікрочастки та ін.

Свідки розбою показали, що після того як погасло світло і вони почули вибух, приміщення заволокло димом, і було чути вибухи схожі на феєрверки. Злочинці забравши частину ювелірних виробів з вітрин, вибігли з магазину, відкривши вогонь зі зброї в осіб, які їх переслідували [252].

Згідно Інформації про результати попередніх досліджень речових доказів, вилучених з місця події – розбійного нападу на ювелірну крамницю «Золота рибка», в м. Запоріжжя, пр. Леніна, 151, з місця події вилучено і попередньо досліджено : дві гільзи з маркуванням калібру 7,62 мм (ТТ); 6 патронів травматичної дії калібру 9 мм з маркуванням «9 мм GOR»; скобу запалу до гранати; запал до гранати; 4 клапани та уламки газових балонів; фрагменти ізоляційної стрічки; 2 господарчі сумці з саморобними піротехнічними пристроями; два фрагменти згорілих петард; два

металевих уламки газового балончика «Терен-4»; продукти горіння димового пристрою.

У результаті попереднього вибухотехнічного дослідження було встановлено : стався вибух бойового запалу УЗРГМ промислового виготовлення, який ініціював, в свою чергу, вибух 4-х балонів «Терен-4М», закріплених навколо його корпусу за допомогою ізоляційної стрічки чорного кольору. Вилучені з місця події піротехнічні пристрої у кількості 3-х одиниць є димовими пристроями саморобного виготовлення. Кожен із знайдених на місці події димових пристроїв саморобного виготовлення складається із алюмінієвого корпусу циліндричної форми діаметром 120 мм і висотою 235 мм (стандартна алюмінієва фляга, яка входить до комплекту ЗІП автомобільної техніки армійського призначення марки ЗІЛ-130, ГАЗ-66, Урал-4320, КрАЗ-255 і тощо), який наповнений речовиною коричневого кольору. На боковій поверхні корпусу кожного димового пристрою за допомогою ізоляційної стрічки чорного кольору закріплено блок живлення, який складається з двох елементів живлення квадратної форми напругою 4,5 вольта кожний марки «LONG LIFE» та електронного приладу з вимикачем і світлодіодом червоного кольору. Електронні прилади димових пристроїв виготовлені саморобним способом із радіодеталей промислового виготовлення із затертими маркуваннями. Виготовлений прилад запрограмований на подачу електроструму від блоку живлення до засобу ініціювання (запалювання) через 24 хвилини після включення тумблера.

Результати попереднього хімічного дослідження показали, що в корпусі кожного димового пристрою міститься піротехнічна суміш, яка складається з окислювача, палива та хлориду амонію і містить у своєму складі іони амонію, хлорид іони та нітрат іони, що відповідає димоутворюючим сумішам [94].

Отже, як бачимо, саморобні вибухові пристрої, що використовуються під час розбоїв можуть бути виготовлені з використанням окремих деталей пристроїв промислового виготовлення або без них. Тому, розмаїтість вибухових пристроїв і використовуваних вибухових речовин обумовлює обов'язкову участь в оглядах місць подій у кримінальних провадженнях такого роду спеціалістів-вибухотехніків у

якості спеціалістів. Крім інших, важливим завданням таких спеціалістів є забезпечення безпеки учасників огляду.

Під час розслідування розбоїв, дослідженням вибухових речовин і вибухових пристроїв можна встановити таке : а) чи відноситься речовина, виявлена на місці події, до вибухової; б) яке призначення вибухової речовини; в) яка область її застосування; г) яким способом виготовлений вибуховий пристрій (промисловий, саморобний); ґ) чи є предмет, виявлений на місці події, вибуховим пристроєм; д) спосіб виготовлення вибухового пристрою (промисловий, саморобний); е) чи є вибуховий пристрій боєприпасом; є) країна-виготовлювач боєприпасів; ж) час знаходження боєприпасів на озброєнні; з) придатність вибухового пристрою до вибуху; и) професійні навички особи, яка виготовила вибуховий пристрій; і) виготовлення декількох вибухових пристроїв в умовах одного кустарного виробництва, зберігання їх в одному приміщенні [9, с. 182; 188, с. 29-30; 228, с. 102-103; 288, с. 140].

Під час огляду місця події, в ході розслідування розбоїв, поєднаних з використанням вибухових речовин і вибухових пристроїв, фахівцеві, запрошеному в якості спеціаліста, найчастіше доводиться мати справу з наслідками вибуху. Серед об'єктів, які виявляються на місці події, можуть бути частки вибухової речовини, залишки вибухових пристроїв, предмети зі слідами впливу вибуху (осколковими ушкодженнями, окопченням, деформацією й тощо). В огляді місця вибуху, крім фахівця-криміналіста, повинен брати участь і фахівець вибухової справи [90, с. 19; 228, с. 85].

Під час огляду місця події у кримінальних провадженнях про розбої вилученню підлягають :

- 1) технічні засоби й вироби, які мають відношення до джерела вибуху (залишки корпусу вибухового пристрою, годинникового механізму, джерела живлення, нагрівального елемента або арматури (вони виявляються оглядом території місця події, розкопками ґрунту воронки й просіванням його через сито, застосуванням магнітів або магнітних підйомників; осколки, які проникли в матеріал, вилучаються разом з носієм або його фрагментом);

2) залишки вибухових речовин, які не прореагували, вилучаються з об'єктами-носіями – уламками вибухових пристроїв, фрагментами предметів, що перебували в центрі вибуху, залишками одягу потерпілих, ґрунтом з воронки (вилучається з поверхні воронки масою не менш 1 кг; контрольні зразки ґрунту відбираються на відстані декількох метрів з усіх сторін від воронки);

3) проби повітря (при припущенні про вибух паливно-повітряної суміші, відбір повітря із об'єму вибуху найпростіше здійснити за допомогою виливання води із заповненої скляної ємності з подальшою герметизацією цієї ємності);

4) предмети, які ймовірно були знаряддями вчинення правопорушення (наприклад, передбачувані знаряддя злочину, засоби підпалу), а також предмети, які містять сліди злочинних дій або сліди правопорушника [198, с. 12-23; 223, с. 104; 231, с. 141].

В ході розслідування розбоїв, дослідженням слідів вибуху можна встановити таке : а) факт вибуху, який відбувся; б) конструктивні особливості вибухового пристрою, яким здійснено вибух; в) чи є деталі (осколки), виявлені на місці події, частинами вибухового пристрою; г) спосіб підризу вибухового пристрою; ґ) спосіб виготовлення вибухового пристрою, його групову приналежність (артилерійський снаряд, міна, граната й ін.); д) професійні навички особи, яка виготовила саморобний вибуховий пристрій [223, с. 111-113; 288, с. 141-142].

У слідчій практиці, у кримінальних провадженнях про вибухи, мають місце чотири основні групи недоліків, а саме : 1) при підготовці до огляду місця події; 2) при огляді місця події; 3) при підготовці матеріалів для проведення експертиз; 4) власне при призначенні судових вибухово-технічних експертиз.

До недоліків підготовки до огляду місця події відносять : а) відсутність підготовлених технічних засобів виявлення, фіксації і вилучення об'єктів, що підлягають експертному дослідженню; б) відсутність належного організаційного забезпечення огляду місця події.

Серед недоліків огляду місця події визначають : а) неповнота в описі локалізації і фіксації об'єктів на місці події; б) невиправдане зменшення радіусу огляду; в) відсутність масштабних схем із визначенням розташування як елементів речової обстановки (будівлі, меблі і тощо), так і пошкоджень на них; г) проведення

замірів не від епіцентру вибуху, а від ближніх будівель, нерухомих об'єктів; г) неповнота в дослідженні проникаючих пошкоджень об'єктів, невиявлення, як результат, осколків вибухового пристрою; д) відсутність фотографій або відеозапису воронки вибуху, або інших слідів; е) невилучення слідів і контрольних зразків; є) непроведення оглядів електро- і газового обладнання в будинках і, як результат, відсутність у протоколах оглядів даних про їх технічний стан; ж) відсутність чіткої фіксації розташування трупів відносно епіцентру вибухів і розташування видимих пошкоджень на їх тілах і одязі на момент огляду; з) неправильна упаковка об'єктів, яка не забезпечує збереження наявних на ній слідів, перш за все слідів вибухових речовин.

Недоліки підготовки матеріалів для проведення судових вибухово-технічних експертиз : а) неправильна упаковка речових доказів; б) ненадання всього необхідного пакету матеріалів провадження, в т.ч. протоколів огляду місця події, схем і фотографій до нього; в) неправильне формулювання питань; г) при проведенні повторної експертизи ненадання висновку (акту) первинної експертизи або висновків раніше проведених експертиз [224].

Іноді, під час розслідування грабежів і розбоїв, доводиться виявляти сліди на місці пожежі. Під час огляду місця пожежі, увага фахівця, запрошеного в якості спеціаліста, повинна бути звернена на виявлення й вилучення пристроїв і пристосувань для запалювання, предметів із залишками горючих рідин, оплавлених електричних проводів і кабелів, пристроїв електрозахисту, ламп, люмінесцентних світильників з ознаками аварійних режимів, електронагрівальних приладів, предметів з ознаками термічного впливу (якщо пожежа спалахнула від певного теплового джерела).

В ході розслідування грабежів і розбоїв, дослідженням слідів на місці пожежі можна встановити таке : а) місце виникнення пожежі; б) кількість вогнищ пожежі, їх зв'язок, послідовність виникнення; шляхи поширення вогню; умови, які сприяли розвитку пожежі; в) причини різних явищ (спалаху, різкий звук, інтенсивне задимлення й ін.) під час пожежі; г) причини найбільшого термічного впливу в конкретному місці; г) технічна причина (механізм) виникнення пожежі; тривалість

горіння конкретних конструкцій, предметів, матеріалів; д) принцип роботи запальних пристроїв [114, с. 14-15; 288, с. 142; 292, с. 178; 293, с. 11-12].

Криміналістичне вчення про холодну зброю, є складовою системи криміналістичного зброєзнавства, містить у собі знання про холодну зброю, яка має відношення до кримінальної поведінки (діяльності), а також про сліди її виготовлення, зберігання, транспортування, збуту. Друга частина даної галузі складається із системи розроблювальних науковцями технічних засобів, методів і методик виявлення, фіксації, вилучення, збереження й дослідження об'єктів холодної зброї з метою виконання ідентифікаційних і інших завдань у кримінальному судочинстві. Об'єктами практичних досліджень холодної зброї є холодна зброя, окремі її частини, заготовки зброї, предмети зі слідами від холодної зброї. Крім того, об'єктами можуть бути предмети у яких зберігалася холодна зброя [268, с. 6].

Холодну зброю визначають як предмети, конструктивно призначені для механічного враження живої цілі з допомогою безпосереднього використання мускульної сили людини при одночасному контакті людини зі зброєю і зброї з об'єктом враження [268, с. 12].

З опитаних нами слідчих, 95,1% вказали на те, що вони направляли на дослідження, під час розслідування грабежів і розбоїв холодну зброю (Додаток К). У 16,9% вивчених нами кримінальних проваджень (справ) були наявні дослідження холодної зброї (Додаток Л).

Практиці розслідування грабежів і розбоїв відомі різні види такої зброї. Залежно від способу виготовлення холодна зброя класифікується на заводську, кустарну, саморобну. Практичне значення має розподіл холодної зброї на колючу, рублячу, колюче-рублячу, колюче-ріжучу. Можливі також класифікації за іншими ознаками холодної зброї : за ознаками зв'язку з окремими видами слідів, утворених під час застосування зброї, за ознаками осіб, які її застосовували і ін. [226, с. 302-304; 266, с. 274-276; 268, с. 13-15].

В ході розслідування грабежів і розбоїв виявлення, фіксація й вилучення об'єктів, дослідження холодної зброї можуть мати місце під час проведення різних слідчих (розшукових) дій (особистого огляду, огляду місця події, обшуку, слідчого

експерименту й тощо), у процесі яких з'ясовується, чи була застосована холодна зброя; яка зброя була застосована; які об'єкти несуть на собі сліди від застосування холодної зброї; яке місцезнаходження правопорушника в момент застосування зброї стосовно ушкодженого об'єкта; чи даною холодною зброєю заподіяні поранення й тощо

Виявлена, в ході слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, холодна зброя фотографується за правилами вузлової й детальної фотозйомки. Під час огляду такої зброї варто пам'ятати, що вона може бути не тільки слідоутворюючим, але й слідосприймаючим об'єктом і на ній можуть бути наявні різні сліди (відбитки пальців, часточки волокон одягу, плями крові й тощо). Тому, здійснювати огляд холодної зброї варто так, щоб не знищити ці сліди.

Виявлений предмет, що має ознаки холодної зброї, направляється на судово-експертне дослідження. У постанові про призначення експертизи у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої можуть бути поставлені такі питання : а) чи є наданий на дослідження предмет холодною зброєю; до якого виду, типу й зразка холодної зброї відноситься даний предмет; б) яким способом виготовлена дана холодна зброя (заводським, кустарним або саморобним); в) чи не являється такий-то предмет заготовкою холодної зброї; які матеріали, інструменти, устаткування, пристосування використовувалися в ході виготовлення даної холодної зброї, чи не перероблена вона з іншої холодної зброї або іншого предмета; чи не використовувалися якісь інструменти й пристосування під час виготовлення наданої на дослідження холодної зброї; чи не носилася дана зброя в даному об'єкті (чохлі, кишені, піхвах і тощо); г) чи не є наданий предмет частиною даної холодної зброї [266, с. 276].

У зв'язку з тим, що встановлення факту застосування холодної зброї у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої має для слідства особливу значимість, зазначені сліди доцільно розділити на : 1) сліди застосування холодної зброї, 2) сліди володіння й користування холодною зброєю.

Сліди застосування холодної зброї залишаються у вигляді : а) ушкоджень на одязі й тілі потерпілого, на предметах обстановки місця події; б) слідів крові, виділень і часток організму потерпілого на одязі, тілі потерпілого й предметах на

місці події; в) слідів металізації й речовин, що утворилися на тілі й одязі потерпілого від металу зброї й речовин на ньому; г) крові, часток тканин, органів, волосся, волокон одягу на зброї; д) крові, виділень і часток організму потерпілого на одязі й тілі правопорушника.

Сліди володіння й користування холодною зброєю залишаються на деталях зброї, на одязі особи, яка користувалася нею. До них відносяться : а) сліди, які відображають приналежність предмета певній особі (ініціали, прізвище, ім'я, монограма й інші знаки на зброї); б) сліди, які залишилися на зброї в результаті її заточення, дефекти клинка (зазубрене лезо, вищербини на ньому, затуплене вістря), які залежать від її застосування й пов'язані із професією власника; в) сліди пальців рук на зброї; г) частки речовин і волокон, що потрапили на зброю з місця зберігання й носіння зброї; г) сліди металізації на одязі правопорушника від зіткнення з металом зброї; д) випадкові ушкодження одягу правопорушника зброєю, яку він носив [210, с. 28-30].

Під час розслідування грабежів і розбоїв, значення перерахованих слідів, різне. За ушкодженнями, які залишилися на одязі й тілі потерпілого, можна зробити висновок про знаряддя правопорушення, визначити його тип, форму клинка або ударної частини, іноді розміри. В окремих випадках, якщо ушкоджені кістки або хрящі, можлива ідентифікація знаряддя [155; 242, с. 23-62 та ін.].

За випадковими ушкодженнями, що залишилися на одязі правопорушника від холодної зброї, яку він носив, можна визначити її групову приналежність. Цей факт (у ланцюзі інших) буде свідчити, що підозрюваний міг носити конкретний екземпляр зброї [21, с. 114-128; 270, с. 106-107].

Сліди крові, виділень і часток організму потерпілого на його одязі й місці події – сприяють встановленню обставин грабежу або розбою, положення потерпілого в момент нанесення ударів – свідчить про його рухи в подальшому.

Ці сліди можуть залишитися й на одязі, і на тілі підозрюваного. Встановлення групової приналежності крові й речовин буде означати, що підозрюваний міг бути на місці вчинення грабежу або розбою. За розташуванням й характером цих слідів на одязі підозрюваного можна зробити висновок про обставини, за яких вони утворилися. Ці відомості спростують або підтвердять версію, висунуту

підозрюваним у своє виправдання [154, с. 98-114; 192, с. 205-206; 238, с. 84-87 та ін.].

За слідами металізації, які утворилися на тілі й одязі потерпілого від металу холодної зброї, можна визначити якісний й кількісний склад металу або сплавів, з яких виготовлені окремі деталі зброї. В окремих випадках, можна визначити форму предмета, який залишив сліди. Ці ж факти можна визначити й за слідами металізації на одязі правопорушника, які утворилися під час носіння холодної зброї.

Визначення якісного й кількісного складу металів, з яких зроблені окремі деталі холодної зброї, а також форми предмета, який залишив ці сліди, може в сукупності сприяти встановленню факту знаходження досліджуваного предмета в контакті з тілом і одягом потерпілого й одягом запідозреного, а іноді й ідентифікації предмета [84, с. 22-23; 313].

Виявлення на предметі часток тканин, органів, волосся потерпілого, свідчить про те, що предмет міг застосовуватися як знаряддя заподіяння ушкоджень конкретній особі. Цей факт підтвердить і виявлення на холодній зброї волокон одягу потерпілого. Характер часток, волокон, і розподіл їх на холодній зброї можуть довести факт знаходження даного екземпляра в контакті з одягом і тілом потерпілого. Виявлення на холодній зброї волокон, подібних з волокнами одягу потерпілого, буде додатковим доказом проти нього. Описано випадок, коли на досліджуваному ножі було виявлено 172 волокна, однорідних волокнам одягу вбитого, і 135 волокон, однорідних з волокнами одягу запідозреного [210, с. 31].

Якщо запідозрений у грабежі або розбої показує, що не має до холодної зброї ніякого відношення, дослідження часток речовини й волокон на зброї може встановити їх подібність із речовиною й волокнами, виявленими в місці передбачуваного зберігання або носіння зброї. В окремих випадках можлива ідентифікація цих речовин і волокон.

Сліди пальців рук запідозреного на знарядді правопорушення, також свідчать про те, що воно перебувало в руках запідозреного [139, с. 180-198; 154, с. 10-52].

За написами і знаками на холодній зброї, які правопорушники нерідко вирізують або виконують іншим способом, можна визначити прізвище, ім'я власника, його ініціали. Інші знаки служать особливими прикметами, які будуть

сприяти впізнанню даного екземпляра холодної зброї особами, які бачили її в запідозреного.

Сліди заточення на холодній зброї, випадкові дефекти клинка, можуть виконати роль особливих прикмет під час пред'явлення для впізнання, полегшити процес ідентифікації в ході встановлення цілого за частинами, у випадках коли частина клинка холодної зброї залишилася в ушкодженому об'єкті або на місці події, а інша частина виявлена в запідозреного. Крім того, дефекти клинка або інших деталей зброї можуть утворити на ушкоджуваних об'єктах характерні сліди, які полегшують ідентифікацію холодної зброї за цими слідами.

Досліджувана сукупність усіх проаналізованих нами слідів, допоможе з вірогідністю встановити власника холодної зброї, факту застосування її проти певної особи, окремих обставин заподіяння ушкоджень в ході грабежу або розбою.

Експертиза холодної зброї призначається тоді, коли для з'ясування якого-небудь аспекту, що має значення для розслідування грабежу і розбою, потрібні спеціальні знання й висновок експерта. Питання про необхідність призначення експертизи холодної зброї, слідчий вирішує самостійно.

Однак, стосовно питання проведення експертизи холодної зброї, думки науковців розділилися. Одні вважають, що експертизу необхідно призначати в усіх без винятку випадках [33], інші – що в цьому немає необхідності [77] : коли в справі фігурує предмет, який явно відноситься до холодної зброї (ця обставина встановлюється шляхом його огляду з використанням довідкових альбомів і посібників), слідчий може самостійно вирішити таке питання.

На нашу думку, безпідставне призначення експертизи призводить до завантаження експертної служби й затягує строки слідства [2, с. 20].

Проведення експертизи обґрунтоване й не викликає заперечень у всіх випадках виявлення в ході грабежів і розбоїв холодної зброї саморобного або кустарного виробництва або переробленої, тому що зовнішня наявність сукупності ознак холодної зброї недостатня для визнання її такою. Необхідно щоб вона могла витримувати певне навантаження, тобто зброя повинна бути виготовлена з міцного матеріалу, здатного заподіяти серйозні ушкодження, аж до враження живої цілі. І навпаки, предмет, виготовлений з міцного матеріалу, може не бути холодною

зброєю через відсутність певних ознак, які дозволяють віднести його до холодної зброї.

Навіть фахівець, запрошений в якості спеціаліста або експерт, проводячи попереднє дослідження такого предмета, не завжди робить безпомилковий висновок, і згодом висновок іншого експерта може містити висновок, протилежний попередньому [1, с. 36-37].

Що ж стосується холодної зброї заводського виготовлення, то направляти її на експертизу необхідно тільки в тих випадках, коли виникли сумніви в її справності, а це цілком можливо встановити шляхом її ретельного огляду, про що говорилося вище.

На нашу думку, слідчі не повинні призначати експертизи для встановлення відношення або невідношення до холодної зброї стандартних заводських виробів [2, с. 20].

Ухваливши рішення щодо призначення експертизи холодної зброї, слідчий виносить постанову, у якій поряд з іншими відомостями, передбаченими кримінальним процесуальним законодавством, зобов'язаний вказати, який (які) об'єкт (об'єкти) він направляє на експертизу, і описати його індивідуальні особливості. Ця обставина дозволить виключити можливість заміни об'єкта дослідження аналогічним або подібним, і забезпечить безсумнівність його походження.

В описовій частині, необхідно вказувати не тільки вид зброї, але й давати короткий її опис на підставі раніше проведеного огляду, а в резолютивній – у кого, де й коли вилучений ніж, погоджуючи в такий спосіб всі відомості, наявні в інших матеріалах кримінального провадження.

Наступною особливістю призначення експертизи холодної зброї є те, що для її проведення направляється лише сам об'єкт і не потрібно одержувати зразки для порівняльного дослідження [2, с. 21].

Під час призначення експертизи у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, варто уникати таких помилок, як направлення на експертизу предметів, які явно не є за своїми конструктивними ознаками холодною зброєю й мають суто господарсько-побутове призначення. Інша справа, коли об'єкт зовні нагадує певні

зразки холодної зброї. У цьому випадку для вирішення питання про його приналежність необхідні спеціальні знання [1, с. 37].

Особливо слід зазначити, що й експерт не завжди може вирішити питання про віднесення предмета до холодної зброї. Показовим є такий приклад. Експерт, проводячи дослідження наданих на експертизу предметів, у своєму висновку відзначив, що під час порівняння цих предметів зі зразками холодної зброї, які є в довідковій літературі, встановлений збіг з метальною холодною зброєю типу сюрікен. У зв'язку з тим, що відсутня методика проведення експертизи даного виду зброї, вилучені в гр-на С. тринадцять предметів не були визнані холодною зброєю [1, с. 38].

Таким чином, призначаючи експертизу холодної зброї, слідчий повинен врахувати такі обставини : а) призначати експертизу тільки в необхідних випадках; б) у постанові давати повний опис об'єкта, який направляється на експертизу, і вказувати його походження; в) для призначення експертизи холодної зброї не потрібно зразків для порівняльного дослідження.

Отже, дослідження зброї, вибухових пристроїв і слідів їх використання під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, повинно проводитися відповідним фахівцем, залученим в якості спеціаліста. Такі дослідження повинні супроводжуватися неухильним дотриманням правил безпеки, особливо під час поводження з вибуховими пристроями і вогнепальною зброєю. Призначенню слідчим експертизи, з метою дослідження зброї, вибухових пристроїв і слідів їх використання, повинна передувати консультація відповідного фахівця, яка може значно розширити коло питань можливих для вирішення відповідною експертизою.

2.3 Дослідження мікрооб'єктів під час розслідування грабежів і розбоїв

Сталий розвиток судової експертизи супроводжувався постійним виникненням завдань, пов'язаних з вивченням речовин фізичними, хімічними, фізико-хімічними та біологічними методами. Такі дослідження проводилися в рамках криміналістичних та судово-медичних експертиз, проте напрацьовані при

цьому методичні підходи мали більш загальне значення і створювали передумови для істотного розширення кола досліджуваних об'єктів, розробки нових методів і як результат – виникнення нових видів експертиз. Цьому сприяли як розвиток аналітичної техніки в експертних установах, так і накопичення експертами-криміналістами досвіду професійної роботи.

Загальновідомо, що судово-хімічна експертиза як первинний етап формування експертизи матеріалів і речовин з часом вичерпала свої можливості і вже не задовольняла вимог слідчої та судової практик, оскільки вивчення обставин справи, відображених у невичерпній різноманітності речової обстановки, неможливе на основі методичних принципів лише хімічних наук. Для дослідження матеріалів та речовин у повному обсязі необхідне комплексне вивчення будови об'єкта, структури та складу речовини багатьма методами, у тому числі хімічними, фізичними, фізико-хімічними, біологічними (морфологія, мікроскопія, хроматографія, спектроскопія тощо).

Утворення, розвиток та накопичення необхідної експертам інформації потребували роботи з численними рецептурними, технологічними та іншими виробничими даними. Це зумовило поступове витиснення розрізних судово-хімічних, фізичних та інших досліджень речовин і формування експертизи матеріалів і речовин, заснованої на використанні комплексних аналітичних методів дослідження, накопиченні спеціальної інформації про індивідуалізуючі особливості різних матеріалів та речовин, технологію їх виготовлення, можливості використання [72, с. 297-298].

У науці криміналістиці та судовій експертизі криміналістичне дослідження матеріалів, речовин і виробів розглядається як поняття більш широке, ніж криміналістична експертиза матеріалів, речовин і виробів (КЕМРВ). Під криміналістичною експертизою матеріалів, речовин і виробів розуміють, зазвичай багатоетапний процес роботи з матеріальною обстановкою у кримінальному провадженні, яка складається з: а) виявлення, фіксації й вилучення слідів, утворених речовинами й матеріалами; б) одержання й залучення до матеріалів кримінального провадження даних про обставини виникнення, існування й використання об'єктів (виробів), що містять у своєму складі (мають у своїй

структурі) відповідні речовини й матеріали; в) сам процес слідоутворення; г) науково-технічне дослідження речовин, матеріалів і виробів з них з метою встановлення необхідних у кримінальному провадженні обставин.

Значимими для науки є публікації з проблем криміналістичного дослідження матеріалів, речовин і виробів підготовлені М. Б. Вандером, О. О. Давидовою, Н. І. Клименко, В. С. Мітричевим, Е. Б. Хатовим, В. Н. Хрустальовим та іншими авторами.

Досить вагомим і специфічним носієм криміналістично значимої інформації у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої є мікрооб'єкти. У криміналістиці мікрооб'єктами вважаються усі матеріальні субстанції, які з достатньою повнотою не сприймаються органами зору (обривки волокон, маленькі шматочки скла й металу розміром в одному вимірі менше 1 мм і масою менше 1 мг та ін.). Зазвичай, такі мікрооб'єкти досліджуються в рамках криміналістичного дослідження матеріалів, речовин і виробів [59, с. 40-42; 109, с. 6-8].

Загальноприйнятим вважається визначення мікрооб'єктів як об'єктів малих розмірів, пов'язаних з розслідуваною подією, виявлення, фіксація, вилучення й дослідження яких утруднені внаслідок їх малих розмірів і маси.

У криміналістиці мікрооб'єкти поділяють на : а) мікросліди (сліди в традиційному трасологічному розумінні, але такі, що мають малі розміри); б) мікрочастки (тверді тіла, які володіють стійкою геометрією й морфологією); в) мікрокількості речовини (сипучі, в'язкі й рідкі мікрооб'єкти з нестійкими просторовими границями) [59, с. 41-42; 109, с. 6-8].

Проблемі мікрооб'єктів у криміналістиці присвячена значна кількість публікацій [17; 71; 93; 101; 102; 199; 286 та ін.], тому в даному підрозділі ми обмежимося лише окремими положеннями, істотними для розслідування грабежів і розбоїв, а також мікрооб'єктами, які досліджуються в рамках криміналістичного дослідження матеріалів, речовин і виробів.

Найістотнішим для практики криміналістичного забезпечення оперативно-розшукової й слідчої діяльності у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої є питання, якими групами властивостей мікрооб'єкти передають відповідну інформацію. Традиційно у криміналістиці таких груп властивостей виділяють

чотири : 1) морфологія, тобто просторова зовнішня й внутрішня будова мікрочастки; 2) склад, структура й інші властивості речовини (матеріалу) мікрооб'єкта; 3) місце розташування на предметі-носії; 4) відносне розміщення різнорідних речовин і матеріалів по поверхні предмета-носія [93, с. 10].

Під час роботи з мікрооб'єктами, на місці події у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, спеціаліст-криміналіст зобов'язаний враховувати усі можливі способи передачі інформації мікрооб'єктами, й виконувати усі маніпуляції з мікрооб'єктами й предметами-носіями так, щоб максимально зберегти переданий ними обсяг інформації.

Відповідно, це диктує необхідність дотримання спеціалістом під час проведення слідчих (розшукових) дій, у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, таких вимог :

а) під час відділення мікрооб'єктів від предметів-носіїв, їх попередньому дослідженні й упакуванні не можна допускати деформації й руйнування мікрочасток, що зазвичай призводить до втрати ознак їх зовнішньої будови;

б) під час вибору методів вилучення мікрооб'єктів із предметів-носіїв, які неможливо вилучити з місця події, а також при виборі виду пакувального матеріалу й способу упакування предметів-носіїв, які підлягають вилученню, не можна використовувати ті методи, способи й пакувальні матеріали, які можуть змінити склад, структуру, стан і інші властивості речовини (матеріалу) мікрооб'єктів;

в) вилучаючи з місця події предмети-носії мікрооб'єктів, упакувати їх необхідно таким чином, щоб не змінити місце розташування мікрооб'єктів на предметах-носіях; відокремлюючи на місці події мікрооб'єкти із предметів-носіїв, які неможливо вилучити з місця події, вилучення необхідно проводити так, щоб згодом можна було б судити про місце розташування мікрооб'єктів на предметах-носіях, включаючи й відносне розміщення різнорідних речовин і матеріалів по поверхні предмета-носія (відповідно здійснити це можна двома способами : перший – попередньо зафіксувавши це місце розташування й відносне розміщення на схемі, прикладеної до протоколу слідчої (розшукової) дії; другий – у випадках, коли це можливо з урахуванням природи виявлених мікрооб'єктів, вилучення проводити на

аркуші липкої плівки, наелектризованому аркуші гуми, що відповідає площі контактної поверхні предмета-носія) [93, с. 13-14; 109, с. 15-29; 163, с. 174-175].

Усі зміни, яким піддаються мікрооб'єкти й предмети-носії в ході слідчих (розшукових) дій, у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, повинні бути скрупульозно зафіксовані в матеріалах провадження з використанням відповідних криміналістичних засобів і методів (опис, фотографування, копіювання на липкі поверхні й тощо) [163, с. 175].

Правильно поставлена робота, з матеріально-фіксованими джерелами інформації про подію кримінального правопорушення, що полягає в збиранні (виявленні, фіксації, вилученні) і попередньому дослідженні матеріальних слідів грабежу або розбою, є необхідною умовою їх успішного розкриття й розслідування. Працівники, які виконують цю роботу (слідчі, оперативні працівники, спеціалісти), початково повинні бути націлені на використання усіх видів матеріальних слідів – об'єктів традиційних і нетрадиційних криміналістичних і інших судових експертиз, оскільки заздалегідь визначити, які саме сліди відіграють ключову роль у розкритті грабежу або розбою, неможливо.

Мікрооб'єкти (а найчастіше це мікрочастки й мікрокількості речовин і матеріалів), пов'язані з кримінальним правопорушенням, залишаються на будь-якому місці події; тому робота на ньому повинна бути побудована таким чином, щоб забезпечити можливість збирання як мікрооб'єктів так і макрослідів. Оскільки мікрооб'єкти, пов'язані з подією правопорушення, найчастіше найбільш уразливі з погляду забруднення й повної втрати при переміщенні по території огляду членів слідчо-оперативної групи, їх виявлення, фіксація й вилучення повинні проводитися в першу чергу [163, с. 172-175].

Запрошеному в якості спеціаліста фахівцеві-криміналісту важливо тактично грамотно побудувати свою роботу в ході огляду місця події у кримінальному провадженні про грабідж або розбій, оскільки, якщо він залучений до участі в слідчо-оперативній групі, саме на нього лягає основна частина роботи з матеріальною обстановкою місця події. Огляд місця кожного конкретного грабежу або розбою має свої особливості, але робота спеціаліста може бути вписана в рамки заздалегідь розробленого алгоритму дій. У кримінальних провадженнях про грабежі і розбої,

пропонуємо слідчому та спеціалісту, дотримуватися на місці події нижче описаного алгоритму дій.

Насамперед, прибувши на місце події, спеціаліст разом зі слідчим визначає межі огляду й вживає заходів до того, щоб ніхто зі сторонніх не перебував у певних межах огляду (сторонніми в даній ситуації є усі, крім слідчого, оперативного працівника, спеціаліста й понятих). Визначення меж огляду здійснюється, зазвичай одночасно з проведенням орієнтуючої й оглядової фотозйомки. Потім спеціаліст разом зі слідчим і понятими, які рухаються суворо по шляху вже пройденому спеціалістом, поступово обходить територію обмежену рамками огляду, виявляючи, фіксує й вилачуючи сліди й інші речові докази з поверхні підлоги або ґрунту, на яку має ступити і які можуть бути змінені або знищені під час просування членів слідчо-оперативної групи. При цьому особлива увага приділяється мікрооб'єктам і об'єктам-носіям мікрооб'єктів.

Очистивши в такий спосіб коридор для переміщення по території місця події, спеціаліст, по можливості, з особою поінформованою про звичне розташування предметів обстановки (хазяїном квартири, матеріально відповідальною особою в магазині на який вчинено розбійний напад та ін.), обходить дану територію, з'ясовуючи при цьому, які із предметів, що раніше перебували тут, відсутні, звичне положення яких змінене, які з'явилися й тощо. Якщо немає можливості використовувати показання зазначених осіб, спеціаліст виконує цю роботу самостійно, визначаючи зміну звичного розташування предметів або їх відсутність за видимими або слабовидимими слідами (пиловими слідами нашарування й відшарування, розірваним павутинням, подряпинам на поверхні та ін.). За підсумками обходу, спеціаліст, аналізуючи виявлені ним видимі й слабовидимі сліди, ознаки переміщення осіб, предметів та інше, складає власне уявлення про подію – модель події, виходячи з якої визначає передбачувані місця розташування невидимих слідів. При цьому особлива увага приділяється тим ділянкам обстановки, які можливо перебували в інтенсивному механічному контакті (статичному або динамічному, наприклад, у разі тертя) з тілом, одягом учасників розслідуваного грабежу або розбою (правопорушника, жертви) або із предметами, які перебувають

у них (наприклад, знарядям злочину залишене правопорушниками, які втекли), і приймали найбільш активну участь у взаємообміні мікрооб'єктами.

Перш ніж приступити до пошуку мікрооб'єктів, спеціаліст на основі аналізу характеру грабежу або розбою визначає механізм контактної взаємодії тіла правопорушника (правопорушників), його одягу й предметів, які перебувають при ньому (так само, як і тіла, одягу й предметів, що перебувають у жертви й інших учасників розслідуваної події), з одного боку, і матеріальною обстановкою місця події, з іншої, у результаті якого відбувається взаємний обмін мікрооб'єктами. Результатом цього аналізу повинне стати уявлення про те :

а) які контактні поверхні тіл, одягу й предметів учасників події, з одного боку, і предметів матеріальної обстановки місця події, з іншого боку, брали участь у механічній взаємодії (згодом саме на цих поверхнях в основному й здійснюється пошук мікрооб'єктів);

б) які саме мікрооб'єкти в результаті цієї контактної взаємодії відділилися від тіл, одягу й предметів учасників події й перейшли на предмети навколишнього оточення; надалі на пошук саме цих мікрооб'єктів і повинен бути націлений спеціаліст; саме по собі виявлення таких мікрооб'єктів у зазначених місцях свідчить, що версія спеціаліста про механізм розслідуваного грабежу або розбою вірна, відсутність же мікрооб'єктів в очікуваних місцях повинне сприйматися як ознака помилковості висунутої версії, а в окремих випадках повинна розцінюватися як негативна ознака, що свідчить про фальсифікацію, спробу спрямувати слідство помилковим шляхом;

в) які речовини й матеріали, у тому числі й у вигляді мікрооб'єктів, при цих контактах відділилися від предметів навколишнього оточення й перейшли на тіла, одяг і предмети учасників події (у ході оглядів від цих предметів повинні бути відібрані зразки матеріалів для того, щоб згодом з появою об'єктів, які перевіряються, можна було провести відповідне порівняльне дослідження).

Після цього спеціаліст переходить до обробки усіх видимих, слабовидимих і невидимих слідів, які мають з його погляду відношення до події кримінального правопорушення. Відношення до даної події слідів, які виявляються, встановлюється в ході їх попереднього дослідження з урахуванням

взаєморозміщення різних слідів між собою й предметами обстановки, давнини їх залишення й тощо

Послідовно відпрацьовуючи територію огляду, переходячи від вузла до вузла, спеціаліст методично виявляє, фіксує (складанням словесного опису, малюнків, детальною фотозйомкою), вилучає, упаковує сліди відповідно до вимог КПК України. На завершальному етапі огляду, він надиктовує слідчому перелік і характеристику слідів, які вилучаються, предметів зі слідами, місця їх виявлення.

Особливі, специфічні властивості мікрооб'єктів, обумовлюють необхідність чіткого дотримання порядку роботи з ними на місці події у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої. Основні, найбільш загальні правила роботи у цьому випадку такі :

1) обстановка місця події повинна бути ретельно збережена й по можливості ізольована від навколишнього середовища (у приміщенні, де передбачається пошук мікрооб'єктів, необхідно виключити утворення протягів, переміщення предметів обстановки в статичній стадії огляду);

2) до прибуття слідчо-оперативної групи допуск на місце події не повинен нікому надаватися;

3) пошук мікрооб'єктів починається з перших етапів огляду;

4) пересування на місці події повинні зводитися до мінімуму й спочатку здійснюватися тільки «коридором» (трасою), окресленим спеціалістом, який першим пройшов на територію місця події;

5) особи, допущені на місце події, не повинні курити, сідати на стільці, крісла, дивани й інші предмети обстановки, брати в руки що-небудь, тулитися до дверей, стін, косяків і тощо, приймати їжу (якщо в посткримінальний період ця вимога не була дотримана, у її порушників повинні бути відібрані зразки для порівняльного дослідження, у вигляді відбитків папілярних узорів, волокон тканини верхнього одягу, зразків матеріалів предметів, що були при них, які повинні бути використані в ході як попереднього дослідження для визначення відношення слідів, які виявляються, до події кримінального правопорушення, так і експертного дослідження);

б) огляд місця події доцільно проводити у світлий час доби (при необхідності використання для пошуку мікрооб'єктів і інших слідів ультрафіолетових або інфрачервоних променів, огляд проводиться у нічний час або в затемнених приміщеннях);

7) виявлення, фіксація й вилучення мікрооб'єктів речовин і матеріалів здійснюється одночасно з аналогічними діями відносно слідів – об'єктів традиційних криміналістичних експертиз (оптимально при цьому вилучати з місця події самі об'єкти або їх фрагменти, на яких виявлені різні сліди, якщо ж це неможливо й вилучення одних слідів може призвести до знищення інших, вилучаються сліди, які несуть найбільший обсяг криміналістично значимої інформації);

8) під час вилучення слідів у вигляді мікрооб'єктів необхідно вилучати також зразки для порівняння (наприклад, під час вилучення текстильних волокон-накладень варто вилучити зразки текстильних матеріалів предметів-носіїв, а також волокна одягу потерпілого, підозрюваного й осіб, що проживають у квартирі, які могли залишити відповідні волокна-накладення поза зв'язком з розслідуваною подією);

9) бажано, щоб спеціаліст, який працює зі слідами на місці події, був одягнений у спеціальний верхній одяг, виготовлений із синтетичної тканини, яка практично не забруднює навколишнє оточення власними текстильними волокнами [182, с. 85-86].

Як вже вказувалося вище, перед пошуком мікрооб'єктів спеціаліст повинен шляхом аналізу обстановки місця події визначити вид можливих мікрооб'єктів, які відділилися від правопорушника і належних йому предметів під час вчинення грабежу або розбою, і їх передбачуване місце розташування. Для грабежів і розбоїв пов'язаних із проникненням у приміщення, таким місцем є місця проникнення й відходу правопорушника (де виявляються текстильні волокна, нашарування ґрунтового походження й тощо), місця злому перешкод (там можуть бути виявлені частки металу, лакофарбового покриття зі знаряддя злому й тощо).

Отже, для успішного пошуку мікрооб'єктів у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої під час огляду місця події доцільно по можливості визначити :

а) розвиток події кримінального правопорушення (його основні етапи й послідовність); б) матеріальні об'єкти, які беруть участь у розслідуванні події, і роль кожного з них; в) які об'єкти вилучені з місця події, які раніше були відсутні, присутні; г) місце проникнення й відходу правопорушника, перешкоди, які ним долалися, використовувані знаряддя й предмети.

У ході пошуку повинна проявлятися максимальна акуратність, неквапливість, уважність і планомірність. Спочатку необхідно намітити вузлові місця, де найбільш ймовірно знаходження мікрочасток і мікрослідів речовин (місця проникнення й відходу правопорушника місце боротьби з жертвою, зламані або зруйновані предмети, шляхи руху правопорушника на місці події, кинуті ним предмети). Особливу увагу необхідно приділити об'єктам, з якими контактував правопорушник (предмети із шорсткуватою поверхнею, предмети пофарбовані масткою фарбою або побілкою; виступаючі частини предметів, косяки, вузькі частини коридорів, розгалуження дерев на шляху руху правопорушника, місця звідки були викрадені предмети й де їх вантажили на автотранспорт та ін.).

У будь-якому кримінальному провадженні про грабежі і розбої особливу роль відіграють тіло та одяг потерпілого й правопорушника. На тілі людини мікрооб'єкти, які відділилися від предметів обстановки місця події в процесі вчинення грабежу або розбою, локалізуються головним чином на руках, під нігтями, у волоссі, обов'язково в місцях ушкоджень, можливе їх перебування у вухах, за вухами, в інших складках тіла (під пахвами). Особливу увагу необхідно приділити піднігтьовому вмісту (особливо у випадку боротьби між правопорушником і жертвою), що на відміну від інших місць зберігається найбільш довго.

Огляд малогабаритних предметів-носіїв, які можливо містять мікрооб'єкти (взуття, одяг, зброя, інструменти), спочатку здійснюється у тому положенні, у якому вони виявлені, а потім з усіх боків на столі, розміщуючи кожний предмет на окремий аркуш щільного білого паперу або на поверхню скла, попередньо ретельно витертого за допомогою білої, чистої бавовняної тканини. Огляд речей здійснюється по черзі. Мікрочастки, які відділилися від речей оглядаються, описуються в протоколі, вилучаються й упаковуються окремо. Змішування відпалих часток з різних предметів або різних ділянок одного предмета

є неприпустимим. Під час огляду варто уникати струшувань, додаткового складання предметів. Особливо це відноситься до виробів з волокнистих матеріалів (одягу, тканин). Під час пошуку мікрооб'єктів у складках одягу, його матеріал у досліджуваному місці перегинають і переглядають вершину складки на контрастному фоні [182, с. 87-88].

Ефективність пошуку мікрооб'єктів, у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, значно підвищується у випадку використання техніко-криміналістичних засобів, до яких відносяться: а) криміналістичні лупи, у тому числі лупи з підсвічуванням (збільшення не менш 3,5^x); б) мікроскопи портативні або МБС, у тому числі встановлені в пересувній криміналістичній лабораторії; в) освітлювальні пристрої (ліхтарі); г) переносні джерела ультрафіолетового випромінювання; г) електронно-оптичні перетворювачі; д) переносні лазери; е) магнітні кисті й постійні магніти; є) діелектричні палички [163, с. 175-176; 182, с. 88].

Фіксація мікрооб'єктів у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої переслідує такі цілі: а) закріплення встановлених при огляді фактичних даних про ознаки мікрооб'єктів у зв'язку з елементами обстановки місця події; б) закріплення самих мікрооб'єктів як носіїв інформації для подальшого використання в процесі розслідування.

Фіксація мікрооб'єктів у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої здійснюється тими ж способами, що й для більшості слідів: а) описом у протоколі слідчої дії; б) складанням масштабних планів, схем, малюнків з виділенням стрілками або пунктиром місць виявлення мікрооб'єктів і нанесенням відповідних умовних знаків; в) фотофіксацією, яка служить, зазвичай для фіксації місця локалізації мікрооб'єктів [59, с. 46-49].

Двома основними методами вилучення мікрооб'єктів у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої є: а) вилучення з об'єктом-носієм; б) перенесення мікрооб'єкта на відповідний закріплюючий матеріал.

Вилученню з об'єктом-носієм завжди потрібно надавати перевагу. Це пов'язане з тим, що: а) розташування мікрооб'єктів при цьому зафіксовано; б) дослідженню будуть піддаватися не тільки мікрооб'єкти, виявлені на місці події,

але й мікрооб'єкти, початково не знайдені на місці події (а їх може бути більшість) [59, с. 49-50].

Засобами вилучення мікрооб'єктів під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої є: мікропилососи (пилосбірники), липкі стрічки (за винятком стрічки типу «скотч»), електромагніти, електростатичні палички, капіляри й піпетки, пінцети, скальпелі (у тому числі спеціальні очні), препарувальні голки, зубні зонди, інструменти для очних хірургічних операцій (ніж катаральний малий, голка для видалення сторонніх предметів з роговиці й тощо), марля.

Пилосбірник призначений для вилучення твердих мікрооб'єктів зі значних за розмірами поверхонь (підлога, стіна, килим, стіл), а також з важкодоступних місць (щілин, з-під громіздких предметів).

Липка плівка є найбільш універсальним засобом вилучення мікрооб'єктів у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої. При цьому липкий шар повинен задовольняти такі вимоги: не чинити агресивного впливу на мікрооб'єкти, тобто бути нейтральним; володіти не занадто сильною єднальною дією. Обом вимогам повною мірою відповідає дактилоскопічна плівка. У разі її відсутності можна використовувати плівку ПВХ або відфіксований і зволожений фотопапір.

Вилучення рідких мікрооб'єктів здійснюється, зазвичай, за допомогою капілярів і мікропіпеток, які після вилучення поміщають у посудину з герметичною (притертою) пробкою.

Для вилучення текстильних волокон з покривал, чохлів сидінь автомобілів, предметів одягу й інших місць можна використовувати заздалегідь очищену під мікроскопом злегка зволожену поролонову (пінополіуретанову) губку.

Якщо у спеціаліста на місці події відсутні липка плівка, пінцет і інші спеціальні засоби для вилучення мікрооб'єктів, можна скористатися чистими фланелевими, марлевими або паперовими серветками, паперовими фільтрами та ін. Один край серветки при цьому воложать, протирають ним поверхню, потім загортають його усередину, серветку по можливості висушують, перегинають кілька разів, обв'язують і впаковують у паперовий (але не поліетиленовий) пакет.

Мікрочастки, до складу яких входять метали, які притягаються до магніту (сплави заліза, частки нікелевого покриття), можуть бути вилучені магнітним методом – за допомогою дактилоскопічної магнітної кисті, криміналістичного магнітного шукача й будь-якого іншого постійного магніту.

Упаковувати мікрооб'єкти у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої необхідно дотриманням таких правил: а) кожний предмет-носії або зразок речовини (тобто мікрооб'єкти, вилучені з однієї ділянки об'єкта) упаковують в окрему тару; б) вологі предмети-носії перед упакованням або відразу по приїзду з місця події просушують у тіні при кімнатній температурі; в) зняття правопорушення й інші малогабаритні предмети (пляшки, шматки дерева) закріплюють у тарі нерухомо, щоб їх поверхні, на яких є або передбачається наявність мікрооб'єктів-накладень, не торкалися стінок упакування; г) тара повинна відповідати розмірам предметів, або мікрооб'єктів і мати гарну закупорку (пробки, перев'язка поліетиленом); г) великі предмети (одяг, взуття) окремо загортають в аркуші білого щільного паперу, не допускаючи додаткового складання; д) плями рідких речовин можуть бути позначені або обшиті шматком поліетиленової плівки, яка не всмоктує дану речовину; е) піднігтьовий вміст із пальців правої й лівої руки впаковують окремо в пакети із щільного паперу; є) пакети з речовими доказами оснащуються відповідними написами й підписами [59, с. 53-55; 182, с. 92-93].

Як ми вже зазначали вище, попереднє дослідження матеріалів речовин та виробів є позапроцесуальним застосуванням спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв, спрямованим на визначення відношення виявлених слідів (у тому числі й у вигляді мікрооб'єктів речовин і матеріалів) до розслідуваної події, одержання відомостей про механізм їх утворення, встановлення ознак слідоутворюючого об'єкта й збору відомостей про можливі прикмети, звички й інші відомості, які характеризують правопорушника, що вчинив грабідж або розбій.

За підсумками попереднього дослідження матеріалів, речовин та виробів оформляється довідка, крім того, її результати негайно після завершення дослідження передаються слідчому й працівникам карного розшуку усно. Нерідко результати таких попередніх досліджень є підставою для призначення відповідних експертиз.

Основна мета попереднього дослідження матеріалів, речовин та виробів у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої – оперативне одержання інформації для пошуку правопорушника за гарячими слідами. Крім того, у процесі попередніх досліджень визначають придатність виявлених слідів для ідентифікації, вживають необхідних заходів для збереження об'єктів, які вилучаються, встановлення їх відношення до розслідуваного грабежу або розбою.

Попереднє дослідження мікрооб'єктів матеріалів, речовин та виробів у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої здійснюється відповідно до загальних криміналістичних рекомендацій й спрямоване в основному на виконання таких завдань :

а) виявлення на елементах речової обстановки місця події накладень мікрочасток або мікрокількостей речовин і матеріалів;

б) орієнтовне визначення природи зазначених вище мікрооб'єктів з метою відшукування й вилучення виробів (індивідуально визначених елементів речової обстановки), виготовлених з подібних речовин і матеріалів, для порівняльного дослідження;

в) з'ясування механізму утворення мікрооб'єктів (взаєморозташування й напряму взаємодії предметів, які беруть участь у слідоутворенні);

г) порівняння мікрочасток і мікрокількостей речовин з речовинами й матеріалами конкретних предметів, з метою визначення доцільності направлення на подальше експертне дослідження [182, с. 94-95].

Під час розслідування грабежів і розбоїв слідчий та спеціаліст, повинні усвідомлювати, що попереднє дослідження об'єкта не повинне ставити під сумнів можливість його подальшого експертного дослідження. Тому, під час попереднього дослідження, зазвичай, повинні застосовуватися неруйнуючі (недеструктивні) методи дослідження. Виключенням є випадки, коли від досліджуваного об'єкта можна відокремити певну частину без зміни його властивостей в цілому, наприклад під час дослідження в'язких, сипучих, рідких або газоподібних речовин.

У результаті попереднього дослідження, у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, можливе одержання інформації з таких характеристик мікрооб'єктів матеріалів, речовин та виробів : а) геометричні розміри; б) морфологія

(тобто просторова структура об'єктів) і особливості зовнішньої будови; в) структура, колір й агрегатний стан; г) розчинність у воді й органічних розчинниках; г) природа (органічна, неорганічна й тощо) за допомогою відповідних хімічних реактивів, або тестів; д) фізико-механічні та хімічні властивості [182, с. 96-97].

На підставі цих даних одержують первинну інформацію про природу виявлених мікрооб'єктів, сукупність їх ознак і характерних рис, попередню інформацію про хімічний склад, прогнозують клас, рід, вид, різновид, групу для того, щоб у сукупності із закономірностями виникнення мікрооб'єктів встановити приналежність порівнюваних об'єктів одній групі (роду).

Рекомендувати єдину послідовність дій з мікрооб'єктами різної природи в ході розслідування грабежів і розбоїв неможливо, тому нижче, ми розглянемо особливості роботи з окремими видами мікрооб'єктів.

На місцях вчинення грабежів і розбоїв можливе виявлення часток лакофарбових покриттів. Це зумовлено тим, що поширеним є контакт пофарбованих предметів з іншими елементами речової обстановки місця вчинення грабежів і розбоїв. Так, наприклад, якщо правопорушники, які вчинили грабіж або розбій, намагаючись втекти з місця події наїхали автомобілем на перешкоду (зачепили бампером дерево, обтерли двері автомобіля об бетонну огорожу тощо) – на поверхні транспортних засобів, предметів з якими вони могли контактувати (на деревах, стовпах, будівельних конструкціях, одязі потерпілих і тощо), а також на дорожньому покритті залишаться мікрочастки лакофарбових покриттів частин автомобіля. Якщо грабіж або розбій був поєднаний зі зломом перешкод, то такі мікрочастки залишаться на слідах знарядь злочину, на підлозі поблизу об'єктів які зламувалися правопорушниками.

У кримінальних провадженнях про грабежі і розбої пошук часток лакофарбових покриттів варто починати з тих місць, які можуть насамперед постраждати від дій членів слідчо-оперативної групи в ході огляду місця події, наприклад, на дорожньому покритті й поверхні підлоги.

У разі виявленні нашарувань лакофарбових покриттів на різних предметах, не слід відокремлювати їх від слідосприймаючої поверхні: з місця події доцільно

вилучати самі предмети, можливо їх випилювати, вирізати, відколювати з ними фрагменти, які в подальшому впаковуються в папір або поліетилен.

З метою пошуку мікрочасток лакофарбових покриттів, доцільно проводити огляд одягу, це можна зробити візуально за допомогою лупи й мікроскопа на покритому білим папером столі з гарним освітленням. При цьому звертається увага на наявність слідів-нашарувань лакофарбових покриттів, їх локалізацію (розташування сліду на поверхні сприймаючого об'єкта) і топографію (розташування елементів сліду). При цьому вирішується, чи не відображають вони конструктивні особливості деталей слідосприймаючого об'єкта, визначаються ознаки механізму їх утворення під час вчинення грабежу або розбою.

Слід зазначити, що під час відправлення потерпілого до лікарні або морг, його одяг повинен вилучатися в найкоротший термін, при неможливості – необхідно виключити контакт взаємодії одягу потерпілого зі сторонніми предметами речової обстановки. Предмети одягу впаковуються кожний окремо, у чистий гладкий папір, зовнішньою стороною усередину. Впакування необхідно здійснювати без струшувань, із найменшою кількістю операцій, щоб не втратити мікрочасток, які можливо перебувають на одязі.

До основних завдань, виконуваних попереднім дослідженням лакофарбових матеріалів, покриттів і пофарбованих предметів у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, можна віднести такі :

1) за результатами попереднього дослідження пофарбованого предмета :

а) орієнтовне рішення питання про спосіб фарбування пофарбованого предмета (наприклад, транспортного засобу), факт його підфарбування або перефарбування, первісний колір; б) встановлення механізму утворення слідів відділення й нашарування лакофарбових матеріалів і пофарбованих покриттів;

2) за результатами попереднього дослідження часток, схожих на фрагменти лакофарбових покриттів : а) визначення відношення виявлених часток до фрагментів лакофарбових покриттів; б) визначення цільового призначення предмета, від якого відділилися частки лакофарбових покриттів, способу фарбування й перефарбування, первісного кольору, механізму відділення частки від

пофарбованої поверхні, одержання іншої діагностичної інформації про пофарбований предмет, що може бути використана для його розшуку;

3) за результатами попереднього дослідження часток лакофарбових покриттів і пофарбованих предметів, які перевіряються: встановлення, від якого з пофарбованих предметів могли, а від яких не могли відділитися виявлені частки лакофарбових покриттів [109, с. 35-36; 182, с. 94-95].

На нашу думку, у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, не виправдано рідко реалізується можливість вирішення завдання про встановлення факту використання того самого знаряддя в декількох подіях, хоча досить часто правопорушники тривалий час користуються тими самими знаряддями. Навіть якщо знаряддя й не виявлене, можливе встановлення факту використання того самого знаряддя за послідовним переносом речовин і матеріалів з одного предмета на інший. Таке встановлення дає можливість простежити зв'язок між серією грабежів, розбоїв, крадіжок, хоча вони могли бути вчинені в різний час і у віддалених одна від одної місцевостях, що може слугувати підставою для висновку про вчинення кримінальних правопорушень однією особою або одним кримінальним угрупованням. Об'єктивна можливість вирішення поставленого завдання обумовлена тим, що в ході послідовного механічного контакту знаряддя з різними перешкодами відбувається як накопичення на контактних поверхнях знаряддя часток матеріалу всіх перешкод, так і опосередкований перенос часток матеріалу раніше зламаних перешкод на зламані пізніше. Як результат цього – у слідах знаряддя злочину можна виявити комплекс сторонніх нашарувань, які являють собою суміш часток матеріалу знаряддя (металу й лакофарбових покриттів, якщо таке покриття на знарядді є, забруднень, які потрапили на знаряддя поза зв'язком із вчиненням правопорушень, і матеріалів перешкод, які раніше були зламані з використанням цього знаряддя. У багатьох випадках такий комплекс є дуже характерним і практично неповторним, що дозволяє констатувати не тільки факти використання одного знаряддя для злочину низки перешкод, але по наявних слідах встановити й послідовність контактів.

Об'єктами криміналістичної експертизи лакофарбових матеріалів, лакофарбових покриттів і пофарбованих предметів, залежно від обставин кримінального провадження можуть бути :

а) лакофарбовий матеріал. Наприклад, на одязі, вилученому з місця грабежу або розбою, виявляються плями речовини декількох кольорів, які діагностуються згодом як олійні художні фарби, що може мати значення для визначення роду діяльності особи, якій належав одяг. Об'єктами криміналістичної експертизи лакофарбових матеріалів, покриттів і пофарбованих предметів можуть виступати окремі обсяги рідких і сипучих лакофарбових матеріалів, забруднення лакофарбовими матеріалами на елементах речової обстановки (у тому числі у вигляді мікрочасток і мікрокількостей матеріалів), окремі компоненти лакофарбових матеріалів;

б) лакофарбове покриття. Наприклад, під час обшуку за фактом розбою на впакуванні виявляються мікрочастки лакофарбових покриттів, будова й матеріал яких відповідають покриттям боеприпасів конкретного виду. У зв'язку з їх незаконним обігом може проводитися оперативна робота або розслідування. Як об'єкти криміналістичної експертизи лакофарбові матеріали, покриття і пофарбовані предмети можуть виступати як лакофарбові покриття конкретних об'єктів – елементів речової обстановки, або фрагменти лакофарбових покриттів (у тому числі у вигляді мікрооб'єктів), які відділилися від пофарбованих об'єктів;

в) пофарбований предмет (виріб). Наприклад, на місці події виявляються частки лакофарбових покриттів автомобіля, на якому можливо втекли правопорушники, що вчинили грабіж або розбій, і який наїхав на перешкоду. Пофарбованим предметом у цьому випадку виступає автомобіль. Пофарбований предмет – це конкретний елемент речової обстановки [59, с. 87-93; 289, с. 143-144].

Типовими позиціями запитів оперативних працівників у рамках оперативно-розшукової діяльності або слідчих (розшукових) дій у рамках розслідування грабежів і розбоїв, є такі завдання : а) виявлення – встановлення наявності-відсутності шуканих об'єктів (лакофарбових матеріалів, покриттів або частини пофарбованих предметів); б) діагностика – визначення природи, найменування, призначення, області застосування, походження, умов існування, причин зміни

властивостей або інших класифікаційних властивостей об'єктів – елементів речової обстановки, а також обставин слідоутворення й ін.; в) ідентифікація – встановлення тотожності елемента речової обстановки – конкретного обсягу лакофарбового матеріалу, пофарбованого предмета, загальної родової (групової) приналежності шуканого й перевіряемого об'єктів.

Як ми вже зазначали, нерідко водії автотранспортних засобів, які були учасниками розбоїв та грабежів, втікаючи з місця події вчиняють дорожньо-транспортні події (наїжджають на перешкоди, випадкових перехожих, працівників міліції які намагаються їх зупинити, створюють небезпечні ситуації на автодорогах та ін.), при цьому нерідко з особливо тяжкими наслідками для потерпілих. І щоб уникнути відповідальності за такі порушення, зникають з місць подій. У цих випадках для доказування вини правопорушників, вагоме значення має дослідження фрагментів лакофарбових покриттів, які залишаються на місці вчинення кримінального правопорушення, або їх нашарувань на одязі потерпілого.

У таких ситуаціях нашарування, які залишаються на одязі після контактної взаємодії з пофарбованою поверхнею автотранспортного засобу, зазвичай, являють собою мікрочастки зовнішнього шару його лакофарбового покриття, розподілені між поверхневими волокнами тканини.

З огляду на вкрай незначні розміри часток цих нашарувань, до недавнього часу одержати переконливі результати на підставі їх дослідження не вбачалося можливим.

Лише з оснащенням відділу експертизи матеріалів, речовин та виробів ДНДЕКЦ МВС України ІЧ-Фур'є спектрометром з ІЧ-мікроскопом з'явилася можливість отримувати повноцінну інформацію про молекулярний склад мікрокількостей лакофарбових нашарувань і, відповідно, проводити їх порівняльне дослідження з лакофарбовим покриттям автотранспортних засобів [251, с. 16].

Прикладів позитивного використання можливостей таким досліджень є достатньо. Ось деякі з них :

Так, на одязі потерпілого було виявлено нашарування фарби червоного кольору. Через деякий час до Шепетівського МРВ було доставлено автомобіль марки «Форд-Сієрра», який належав гр. К. Під час огляду автомобіля встановлено :

він підлягав ремонтним роботам, в тому числі перефарбуванню. У ході проведення експертизи наданих на дослідження зразків лакофарбових покриттів, вилучених із вказаного автомобіля, у їх складі виявлено залишки шару, молекулярний склад якого цілком збігався з молекулярним складом нашарувань на одязі потерпілого Т. Таким чином, було встановлено ймовірну причетність водія автомобіля до вчинення правопорушення [251, с. 16-17].

У селі Петрівці Красногвардійського району Криму, спеціаліст, який оглядав місце події, знайшов на асфальті та вилучив частинки лакофарбового покриття. Невдовзі було виявлено та затримано автомобіль. Результати експертизи показали, що частинки, вилучені у ході огляду місця події, мали загальну групову належність до частинок лакофарбового покриття автомобіля.

У м. Хмельницькому під час розслідування кримінального правопорушення, на експертизу були надані спортивні брюки потерпілого та зразки лакофарбового покриття автомобіля. Під час дослідження, на брюках дійсно було виявлено нашарування фарби, схожої за кольором із зовнішнім шаром наданих зразків, проте порівняльний аналіз молекулярного складу цих об'єктів показав відсутність між ними спільної родової належності. Отже, версія про участь водія конкретного автомобіля була необґрунтована [251, с. 17].

А ось інший характерний приклад проведення експертизи лакофарбових матеріалів фахівцями НДЕКЦ УМВС України в Запорізькій області.

Прокуратурою м. Енергодара Запорізької області на дослідження до відділу експертизи матеріалів, речовин, виробів та медико-біологічної експертизи НДЕКЦ області були надані зразки лакофарбового покриття фасаду школи та лакофарбових матеріалів марок «КО» та «PALAZO». Проведеною експертизою встановлено, що лакофарбове покриття фасаду будинку було виконано лакофарбовим матеріалом марки «КО», а не «PALAZO», як зазначено в документах. Результати цієї експертизи мали вирішальне значення у розслідуванні кримінального правопорушення [251, с. 17].

З позиції розслідування грабежів і розбоїв важливо, що об'єкти волокнистої природи відносяться до предметів повсякденного користування кожної людини, зустрічаються практично в кожній кримінальній ситуації вчинення грабежів і

розбоїв, є приналежністю правопорушника, потерпілого й інших осіб, які мають відношення до події, і становлять елементи її матеріальної обстановки. Об'єкти волокнистої природи, зокрема одяг, безупинно взаємодіють із іншими об'єктами як волокнистої, так і іншої природи. У ході грабежів і розбоїв волокна попадають на різні предмети до події, у процесі цієї події й після неї.

Наявність на одязі запідозреного у грабежі або розбої сторонніх текстильних волокон, однорідних з волокнами, які входять до складу тканин предметів одягу потерпілого, з урахуванням їх видової, колірної розмаїтості й локалізації можуть бути використані для спростування версії запідозреного, підтвердження показань потерпілого й тощо

Виявлення й дослідження окремих волокон і шматочків матеріалу, які можливо відділилися від одягу правопорушника, під час подолання ним перешкоди, дає криміналістично значиму інформацію про те, яким шляхом він проник до місця події, як йому вдалося зникнути, й у якій одяг правопорушник був одягнений. Встановлення загальної родової, групової приналежності одиничних волокон, виявлених у піднігтьовому вмісті потерпілого, з волокнами матеріалів одягу підозрюваного може свідчити про його причетність до розслідуваного розбійного нападу [3, с. 264-265].

За допомогою відповідної експертизи може бути встановлений факт контактної взаємодії двох комплектів одягу, комплекту одягу потерпілого й знаряддя правопорушення або транспортного засобу [93, с. 6].

Нерідко на місці вчинення розбійного нападу залишаються частини одягу (шматочки тканини, гудзики, нитки) або окремі предмети одягу (рукавичка, шнурок, пояс і тощо). Завдання дослідження в таких випадках полягають у встановленні приналежності частин єдиному цілому: предмета одягу її комплекту (рукавички – одній парі рукавичок, пояса – куртці, шматочка тканини – конкретному предмету одягу й тощо). Окремим випадком ідентифікації по відділеним від одягу частинам є ідентифікація сукупності волокнистих і інших матеріалів, наприклад, светра, рукавиці індивідуального виготовлення за сукупністю матеріалів (волокно, пряжа, барвники) [59, с. 11-12].

Багато матеріалів волокнистої природи й виробів з них – мішкочина, тканини, нитки, шнурки, мотузки використовуються правопорушниками як пакувальні засоби, для зв'язування потерпілих під час розбійних нападів. Порівняльне дослідження таких об'єктів і порівняльні зразки, вилучені у підозрюваних, дозволяють їх викрити у вчиненні розбою.

Все викладене свідчить про те, що об'єкти волокнистої природи, й вироби з них, часто є носіями криміналістично значимої інформації, що повинно враховуватися під час збирання й дослідження матеріальних слідів грабежів і розбоїв.

Більшість грабежів і розбоїв супроводжується активною взаємодією правопорушника з жертвою, або елементами речової обстановки, у результаті чого відбувається взаємовідторгнення волокон. Втрачені волокна залишаються на контактуючих поверхнях. Найбільш ймовірні місця їх виявлення такі :

- а) транспортні засоби при наїздах на людину як результат сильного тертя або розриву одягу потерпілого (найчастіше такі волокна «втерті» у лакофарбове покриття або перебувають на виступаючих частинах, у місцях, забруднених мастильними матеріалами);
- б) холодна зброя, інші знаряддя травми (залишаються на виступаючих частинах, у зазублинах, у слідах засохлої крові);
- в) місця проникнення й відходу правопорушника (осколках скла, особливо мокрі, на краях віконних рам, зламаних перегородок дверей, пропилах у стельовому перекритті, на замикаючих пристроях);
- г) гілки, кора дерев при їх зіткненні з одягом;
- г) сліди на шиї й руках від мотузок, шнурів під час удушення;
- д) предмети одягу при контакті одягу правопорушника й жертви, на тілі й у піднігтьовому вмісті у випадку боротьби між ними;
- е) на оббивці меблів, сидіннях автотранспортних засобів.

Якщо, в ході огляду місця події, у кримінальному провадженні про грабїж або розбїй були допущені відступи від зазначених вище правил, що призвело до забруднення обстановки місця події волокнами предметів одягу сторонніх осіб поза зв'язком з розслідуваною подією, від цих предметів одягу повинні бути відібрані зразки волокнистих матеріалів, про що зроблена відповідна помітка в протоколі слідчої (розшукової) дії.

В ході проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої пошук мікрОВОЛОКОН доцільно розпочинати з місця проникнення й відходу правопорушника, із предметів, з якими він взаємодіяв, особливо у тих місцях, де відбувалося інтенсивне тертя одягу правопорушника об стіни, двері, віконні сплетіння та інші предмети. Під час пошуку необхідно орієнтуватися на природні перешкоди : огорожі, стіни, гілки дерев, вузькі прорізи, кути, загострені частини й краї предметів.

Якщо вході розбою потерпілий загинув, то пошук мікрОВОЛОКОН на одязі й тілі трупа повинен здійснюватися одночасно з оглядом його судово-медичним експертом, оскільки під час перекидання трупа, зняття одягу, транспортуванні, мікрОВОЛОКНА можуть втратитися. Найбільш ймовірне виявлення мікрОВОЛОКОН на одязі й тілі потерпілого на рукавах, на застібках одягу, під нігтями, між пальцями, в ділянці шиї.

Особливістю опису в протоколі слідчої (розшукової) дії об'єктів, які вилучаються, під час роботи з одиничними й волокнистими матеріалами є те, що в ньому вказуються не тільки виявлені волокна, але й об'єкти, які є їх носіями (або частини цих об'єктів), а також мікрооб'єкти на засобах вилучення й упакування (липких плівках, змінних фільтрах спеціальних пилососів для мікрооб'єктів), об'єкти де присутність волокон, причинно пов'язаних з розслідуваною подією, лише передбачається (про що в протоколі, зрозуміло, не вказується). Справедливість цього припущення буде згодом перевірена в ході експертного дослідження, одним із завдань якого буде виявлення сторонніх волокон-накладень на об'єкті-носії й серед вилучених мікрооб'єктів-накладень [182, с. 204-206].

Під час вилучення волокон обов'язково потрібно враховувати утворення їх нашарувань від контакту з різними предметами одягу людини. Наприклад, правопорушник, який протискується через вузький проріз у холодний час доби, може залишити : а) на рівні голови – власні волосся, волокна шапки, коміра й шарфа; б) на рівні середньої частини тулуба – волокна пальто, куртки й тощо; в) на рівні колін – волокна штанів.

У подібних випадках обов'язково потрібно забезпечити можливість диференціації волокон, які відділилися від різних предметів одягу, в ході їх

подальшого попереднього й експертного дослідження. Для цього відповідні ділянки елементів речової обстановки місця події, з метою вилучення волокон, повинні оброблятися роздільно, вилучені з різних ділянок волокна упаковуються також роздільно й оснащуються відповідними написами, які пояснюють місце їх вилучення.

Одночасно з вилученням волокон-накладень здійснюється відбір зразків для порівняльних досліджень :

а) зразки волокон виробів з волокнистих матеріалів – елементів речової обстановки місця події (покривала, оббивки м'яких меблів, чохлів сидінь автомобілів, килимів та ін.), з поверхні яких були вилучені сторонні волокна-накладення або мікрооб'єкти-накладення, серед яких наявність волокон-накладень лише передбачається;

б) зразки волокон матеріалів елементів речової обстановки, з якими можливо контактував правопорушник (його тіло й одяг) і предмети, які перебувають при ньому. Таким елементом речової обстановки може бути килим, що лежить на підлозі кімнати, на якому можливо відбувалася боротьба між правопорушником і жертвою;

в) зразки «фонових» волокон, якими забруднена обстановка місця події, і які могли потрапити на тіло, одяг і предмети правопорушника (наприклад, вовна домашніх тварин певних видів і порід, що живуть у квартирі).

В ході розслідування грабежів і розбоїв, з метою збереження максимальної кількості мікрочасток волокон, під час вилучення й упакування предметів одягу (жертви та правопорушників), необхідно дотримуватися таких правил :

а) одяг з потерпілого, у тому числі із трупа, вилучається відразу ж після того, як слідчий приступив до роботи; при цьому не допускається його струшування й інші необережні дії;

б) одяг необхідно вилучати в повному обсязі, кожний предмет одягу впаковується окремо;

в) в ході вилучення, огляду й упакування не допускається зіткнення різних предметів одягу, або різних поверхонь одного предмета (рукавів, колош штанів і тощо);

г) огляд предмета одягу здійснюється на чистому столі, покритому чистим аркушем щільного паперу, кальки або поліетилену.

г) волокна, які не мають міцного зчеплення з поверхнею одягу, фіксуються накладенням шматків поліетилену або паперу, краї яких скріплюються з поверхнею предметів-носіїв за допомогою липкої стрічки або прошиваються.

д) кожна поверхня предмета одягу, перед згортанням, перекладається аркушем паперу, сам предмет одягу загортається в папір, на якому здійснюється огляд, потім поміщується в поліетиленовий пакет, який щільно зав'язується або запаюється.

е) одночасно з вилученням одягу, необхідно обстригти нігті потерпілого, запідозреного (зрізи нігтевих пластинок із правої й лівої руки поміщають в окремі пакети) [182, с. 210-211].

Під час розслідування грабежів і розбоїв основним завданням попереднього дослідження об'єктів волокнистої природи є одержання інформації діагностичного характеру про шуканий об'єкт – вироби з волокнистих матеріалів, фрагменти яких виявлені на місці події, які можна використовувати для пошуку даного виробу і його власника й висувати слідчі версії. Однак, у випадку наявності об'єкта, який перевіряється – виробу з волокнистих матеріалів, від якого можливо відділилися виявлені волокна або шматочки інших волокнистих матеріалів, у ході попереднього дослідження не виключена можливість орієнтовної перевірки цього припущення спеціалістом, за завданням слідчого, або працівників оперативного підрозділу.

Завдання криміналістичного дослідження волокнистих матеріалів і виробів з них, визначаються в кожному конкретному випадку ситуаційно, тобто залежно від обставин кримінального провадження. Типовими з позицій запитів оперативних працівників, у рамках оперативно-розшукової діяльності, або слідчих, у рамках розслідування грабежів і розбоїв, є такі завдання :

а) виявлення – встановлення наявності-відсутності шуканих об'єктів (одиночних волокон, їх сукупностей, частин виробів з волокнистих матеріалів);

б) діагностика – визначення природи, найменування, призначення, області застосування, походження, умов існування, причин зміни властивостей або інших класифікаційних властивостей об'єктів – волокон, волокнистих матеріалів і виробів з них – елементів речової обстановки, а також обставин слідоутворення й ін.;

в) ідентифікація – встановлення тотожності елемента речової обстановки : конкретної маси волокнистого матеріалу або виробу з волокнистих матеріалів, загальної, родової (групової) приналежності шуканого й об'єктів, що перевіряються.

Прикладом доказової цінності фрагментів волокон, виявлених у піднігтьовому вмісті, під час розслідування грабежів, можуть служити результати експертизи успішно проведеної по одній з кримінальних справ [3, с. 266-272].

Так, на громадянку С. був вчинено напад з метою пограбування. Грабіжник був у масці. Жінка вчинила опір і намагалася зірвати маску з обличчя грабіжника. Правопорушнику з викраденою сумкою вдалося зникнути, але незабаром він був затриманий. На експертизу було надано : предмети одягу потерпілої С. – пальто із синтетичної водонепроникної щільної тканини й джинсові штани синього кольору, а також зрізи нігтьових пластинок з піднігтьовим умістом і предмети одягу підозрюваного В. – куртка з хутряним коміром із синтетичної тканини зі слизькою поверхнею й маска, виявлена в кишені куртки, а також джинсові штани синього кольору.

Експерти прийшли до висновку, що виявлені в піднігтьовому вмісті потерпілої С. два різновиди волокон (ясно-коричневе модакрилове й чорні акрилові волокна) і волокна хутряного коміра куртки й маски підозрюваного В., однакові за технологічними ознаками : кольором й колірними характеристиками, структурою, товщиною, класом волокноутворюючого полімеру та ін. Ці технологічні ознаки були оцінені як загальні групові ознаки волокон. Сукупність однакових групових ознак дозволила віднести порівнювані волокна до загальної групової приналежності. Отже, у піднігтьовому вмісті потерпілої С. було виявлено два різновиди волокон загальної групової приналежності з волокнами хутряного коміра куртки й маски підозрюваного В.

Відсутність взаємоперехідних волокон на предметах одягу потерпілої С. і підозрюваного В. підтвердилася результатами експерименту, який імітує контактну взаємодію предметів одягу. З іншого боку, наявність пов'язаних зі злочином волокон у піднігтьовому вмісті потерпілої С. відповідав опису обставин справи : активний контакт пальців рук потерпілої С. з маскою й верхньою частиною куртки підозрюваного В. під час спроби зірвати маску з його обличчя. Немаловажливо й те,

що зрізи нігтьових пластинок потерпілої С. були узяті на дослідження відразу після події. Проведена експертами оцінка частоти зустрічаємості модакрилових волокон відповідно до наукових джерел і аналізу експертної практики свідчить про те, що модакрилові волокна відносяться до категорії волокон, які рідко зустрічаються. Такі волокна входять до складу штучного хутра, м'яких іграшок, килимів, перук. У відношенні чорних акрилових волокон встановлено, що порівнювані волокна пофарбовані багатокомпонентними барвниками, сполука яких однакова за дослідженими ознаками, що дозволяє звузити групу порівнюваних волокон. Виявлені ознаки є специфічними для даної розслідуваної події. На підставі викладеного, експерти прийшли до висновку, що фрагменти волокон, виявлені в піднігтьовому вмісті потерпілої С., мають високе доказове значення. Однак виявлені волокна не мають ознак, які індивідуалізують конкретний виріб, що властиво одиничним волокнам.

Оцінюючи сукупність встановлених ознак (групових і специфічних), у цьому експертному дослідженні, був зроблений ймовірний висновок про те, що два різновиди волокон, виявлених у піднігтьовому вмісті потерпілої З, походять із хутряного коміра куртки й маски підозрюваного В.

Під час розслідування грабежів і розбоїв виробни з металів і сплавів часто є елементами речової обстановки місць подій як : знаряддя правопорушення (наприклад, холодна зброя – ножі, кастети та інше, вогнепальна зброя, снаряди для неї – кулі, картеч, дріб та ін.) і їх елементи (наприклад, корпуси вибухових пристроїв); знаряддя злочину – як спеціально виготовлені, так і інструменти промислового виробництва; частини перешкод, які зламуються (замки, металеві двері, сейфи та ін.); об'єкти кримінального замаху (наприклад, ювелірні виробни, предмети антикваріату, а в останні роки – різноманітні виробни з кольорових і чорних металів та ін.); носії інформації про механізм вчинення кримінального правопорушення й факти перебування підозрюваного на місці події (наприклад, металеві стружки, ошурки, частки окалини, які виявляються на місці злочину або на одязі й тілі запідозреного).

Виявлення металевих виробів і їх фрагментів, значних за розмірами (які не є мікрооб'єктами), у ході різних слідчих (розшукових) дій у кримінальних

провадженнях про грабежі і розбої, зазвичай не є складним. Специфічні властивості металів полегшують пошук відповідних об'єктів, і у випадках, коли останні приховані під землею, під водою, у схованки та ін. З цією метою, зазвичай, використовуються металошукачі різних модифікацій, призначені для виявлення виробів, виготовлених як із чорних, так і з кольорових металів, на різній віддалі. Для пошуку виробів з магнітних матеріалів також можуть застосовуватися магнітні підйомники.

Поводитися з металевими об'єктами, у випадку їх вилучення, потрібно таким чином, щоб не поставити під сумнів можливість подальшого дослідження не тільки матеріалу виробів, але й наявних на їх поверхні забруднень (наприклад, нашарувань матеріалів зламаних перешкод на робочих поверхнях передбачуваного знаряддя злочину), а також проведення різних традиційних криміналістичних експертиз, про які ми вже згадували у дисертації : трасологічних, дактилоскопічних, балістичних та ін.

Забороняється контактне порівняння передбачуваного знаряддя злочину зі слідами. Таке знаряддя, під час вилучення, повинне бути закріплене на дошці або фанері, дротом або мотузкою, при цьому кінці інструмента повинні бути поміщені в поліетиленові пакети. У разі вилучення куль, шроту й картечі, з метою збереження слідів на них, забороняється користуватися пінцетами, плоскогубцями, щипцями й іншими подібними предметами. Кожний з цих предметів упаковується окремо, в папір або тканину.

Пошук металевих ошуків здійснюється візуально, а також за допомогою дактилоскопічної магнітної кисті, кінець якої обернутий чистим папером або поліетиленом [182, с. 283-284].

Основним завданням попереднього дослідження металевих об'єктів у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої є одержання інформації діагностичного характеру про наявність металевих часток на предметі, а також інформації про шуканий об'єкт – вироби з металів і сплавів, фрагменти яких виявлені на місці події, які можна використовувати для пошуку даного виробу і його власника й висування слідчих версій [182, с. 285].

Об'єктами криміналістичної експертизи металів, сплавів і виробів з них, у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, залежно від обставин, можуть

бути металеві вироби кустарного або заводського виробництва, напівфабрикати (а також їх частини й мікрочастки, сліди металізації): а) знаряддя правопорушення (наприклад, холодна зброя; вогнепальна зброя та снаряди для неї (куля, картеч, шріт), а також елементи таких знарядь (наприклад, корпуса вибухових пристроїв); б) знаряддя злому; в) частини перешкод, які зламуються; г) об'єкти кримінального замаху (наприклад, ювелірні вироби, предмети антикваріату та ін.); г) носії інформації про механізм вчинення правопорушення й факт перебування запідозреного на місці події (наприклад, металеві стружки, ошурки, частки окалини, які виявляються на місці злому або на одязі й тілі запідозреного) і тощо [182, с. 287-288].

Типовими запитами працівників оперативних підрозділів, у рамках оперативно-розшукової діяльності, або слідчих, у рамках розслідування грабежів і розбоїв, є такі завдання :

а) виявлення – встановлення наявності-відсутності шуканих об'єктів (слідів металізації, мікрочасток металів і сплавів, частин виробів з металів і сплавів);

б) діагностика – визначення природи, найменування, призначення, області застосування, походження, умов існування, причин зміни властивостей або інших класифікаційних властивостей об'єктів – металів, сплавів і виробів з них – елементів речової обстановки, а також обставин слідоутворення й ін.;

в) ідентифікація – встановлення тотожності елемента речової обстановки – конкретної маси металу або сплаву, або металевого виробу, загальної родової (групової) приналежності шуканого й об'єкту, який перевіряється.

Зазначимо, що 90,4% опитаних нами слідчих вказали на те, що вони направляли на дослідження, під час розслідування грабежів і розбоїв матеріали, речовини та вироби (Додаток К). У 26% вивчених нами кримінальних проваджень (справ) були наявні дослідження матеріалів, речовин та виробів (Додаток Л).

Розглядаючи криміналістичне дослідження матеріалів, речовин та виробів, як багатостадійний процес пізнання цих об'єктів, у ході розслідування грабежів і розбоїв, потрібно чітко вирізняти функції спеціаліста щодо їх виявлення, фіксації, вилучення та попереднього дослідження, і експерта, який залежно від характеру

необхідної інформації може вирішити шість основних завдань: виявлення, класифікаційне, ідентифікаційне, діагностичне, ситуаційне та реставраційне.

Одним із найперспективніших напрямів підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо розслідування грабежів і розбої, є широке використання мікрооб'єктів, які незалежно від волі правопорушника практично завжди залишаються на місці події і містять у собі важливу криміналістично значиму інформацію, яку отримують в ході попереднього дослідження на місці події, та після всебічного експертного дослідження.

Особливості, які відрізняють мікрооб'єкти від аналогічних за складом макрооб'єктів, визначають специфіку роботи з ними, тому необхідно дотримуватися криміналістичних рекомендацій щодо основних методів, засобів, способів і прийомів їх виявлення, фіксації, вилучення та пакування. Крім того, слід враховувати сучасні можливості їх попереднього та експертного дослідження.

Під час розслідування грабежів і розбоїв криміналістичне дослідження лакофарбових матеріалів та покриттів утруднено, з одного боку, чисельним їх компонентним складом, а з іншого, – незначною кількістю матеріалу, що виступає як речовий доказ. Проте правильно та своєчасно проведене попереднє дослідження дозволяє отримати важливу оперативно-розшукову інформацію, а застосування експертами сучасних ефективних і високочутливих методів дослідження – надійні та вірогідні результати, що мають доказове значення в розслідуванні аналізованих нами правопорушень і встановленні істини у кримінальному провадженні.

На жаль, ідентифікація лакофарбових матеріалів та покриттів в основному здійснюється на рівні спільної родової (групової) належності, тобто висновок дається у ймовірній формі. Зумовлене це, зокрема, стандартизацією лакофарбових матеріалів та виробів з відповідними покриттями, і лише у випадку кустарного виготовлення лакофарбових матеріалів або багаторазового перефарбування предметів з'являються певні можливості виявлення особливих (індивідуальних) ознак, що дозволяє ототожнювати конкретні об'єкти.

Під час розслідування грабежів і розбої виникає необхідність у призначенні експертизи пряжі, ниток, тканин та інших волокнистих матеріалів для встановлення належності фрагментів єдиному цілому за характерними лініями розрізу чи розриву

або для ідентифікації об'єктів за складним, практично неповторним комплексом співпадаючих ознак.

Для того щоб результати дослідження були найбільш ефективними, необхідно детально та всебічно вивчати об'єкти, враховуючи при цьому, що деякі властивості волокнистих матеріалів не залежать від умов, в яких вони перебували, а інші можуть значно змінюватися. Найрозповсюдженішим об'єктом дослідження під час розслідування грабежів і розбоїв залишаються поодинокі волокна.

Ідентифікація металевих виробів під час розслідування грабежів і розбоїв утруднена з огляду на стандартність складу їх матеріалу, проте під час вирішення діагностичних завдань, а саме в ході встановлення обставин події аналізованих нами кримінальних правопорушень, особливо з урахуванням структурних змін металу, вони мають очевидну перевагу перед виробами з інших матеріалів і речовин.

Висновки до розділу 2

1. Розглянуто основні види трасологічних досліджень, які проводяться під час розслідування грабежів і розбоїв (за слідами людини, одягу, тварин, паління та ін.). Дослідження трасологічних слідів дозволяє визначити механізм їх утворення, особливості слідоутворюючого об'єкта і його видову (групову) приналежність, а також ідентифікувати цей об'єкт. Встановлено криміналістично значиму інформацію, яку можна отримати під час розслідування грабежів і розбоїв шляхом дослідження: замків і замикаючих пристроїв, контрольних пломб і закруток, вузлів і петель, слідів транспортних засобів, знарядь правопорушення та ін.

2. В ході розслідування грабежів і розбоїв, під час попереднього і судово-експертного дослідження об'єкта зброєзнавства вирішуються різні ідентифікаційні й розпізнавальні (діагностичні) завдання. Об'єкти криміналістичного зброєзнавства містять інформацію як про самі об'єкти, так і про обставини їх зберігання, використання, виготовлення, переробки, транспортування, інші обставини, які пізнаються у кримінальному судочинстві. Систематизовані завдання, які можна вирішити шляхом дослідження вогнепальної зброї, патронів і їх частин, вибухових речовин і вибухових пристроїв.

3. Вагомим і специфічним носієм криміналістично значимої інформації, у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, є мікрооб'єкти, а тому розглянуто проблемні питання їх виявлення, вилучення та фіксації, застосування при цьому окремих техніко-криміналістичних засобів та методів. Крім цього, розглянуті окремі питання роботи спеціаліста в ході огляду місця події та сформульовано алгоритм такої роботи.

РОЗДІЛ 3

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВО-МЕДИЧНИХ, ПСИХІАТРИЧНИХ, ПСИХОЛОГІЧНИХ ТА ОДОРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГРАБЕЖІВ І РОЗБОЇВ

3.1 Судово-медичні дослідження під час розслідування грабежів і розбоїв

У вітчизняному кримінальному процесі роль судово-медичних експертів зводиться до підтвердження або спростування показів свідків, потерпілих і інших учасників кримінального судочинства; і результати експертизи, зазвичай, не мають самостійної доказової цінності. Однак, у практиці розслідування бувають випадки, коли судово-медичний висновок фактично перетворюється із побічного в прямий доказ, адже експерт вирішує питання, які відносяться до встановлення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Використання спеціальних судово-медичних знань, під час проведення судової експертизи у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, дозволяє встановити найбільш важливі питання, пов'язані зі встановленням механізму правопорушення, встановленням характеру і ступеня шкоди, спричиненої здоров'ю, а в багатьох випадках – встановити особу, яка підлягає притягненню в якості обвинуваченого.

Так, на думку В. М. Глібко, до першочергових слідчих (розшукових) дій, під час розслідування грабежів і розбоїв, належить «призначення судово-медичної експертизи, основним завданням якої є встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень і вирішення інших питань, пов'язаних із виявленням негативних обставин та випадків інсценування вчинення злочину» [100, с. 264-265]. А у деяких випадках «що визначаються способом учинення розбою і сукупністю нанесення тілесних ушкоджень, може бути призначена комплексна судово-медична та криміналістична експертиза. При проведенні такої експертизи судово-медичний експерт досліджує тілесні ушкодження і знаряддя злочину з нашаруваннями біологічного походження (кров, волосся, клітини тканин та ін.)» [100, с. 268].

Є. І. Макаренко зазначає, що у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої судово-медична експертиза призначається «у тих випадках, коли у потерпілого або кого-небудь із підозрюваних є тілесні ушкодження», а в низці випадків «така експертиза може надати слідчому допомогу у виявленні дійсного механізму нападу» [170, с. 85].

На думку А. Я. Целіщева «із усіх експертиз, що призначаються на початковому етапі розслідування грабежів і розбійних нападів, найбільш поширеною є судово-медична експертиза. Іноді по одній кримінальній справі призначається декілька експертиз даного виду... Такі експертизи призначаються для отримання відповідей на питання медичного і біологічного характеру з метою визначення наявності, характеру і ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, спричинених потерпілому, а також злочинцю під час вчинення насильницьких дій, боротьби і тощо Крім цих обов'язкових питань перед експертом також ставляться питання, які допомагають слідчому скласти загальну картину події» [290, с. 36].

Тому, у даному підрозділі дисертації ми розглянемо типові експертизи, які проводяться фахівцями-медиками під час розслідування грабежів і розбоїв.

У практиці розслідування кримінальних правопорушень під терміном «судово-медична експертиза живих осіб» (потерпілих, обвинувачених та ін.) розуміють конкретне науково-практичне дослідження, яке проводять згідно з чинним законодавством для вирішення конкретних питань медичного характеру, що виникають у процесі розслідування конкретного правопорушення [72, с. 187].

Під час розслідування грабежів і розбоїв судово-медичні експертизи живих осіб можуть проводитися з метою встановлення характеру та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, рідше – встановлення статі, статевої зрілості (наприклад, якщо розбій поєднується із зґвалтуванням), ознак симуляції, дисимуляції, агравації штучних хвороб, самокаліцтва частин тіла та ін.

Загальна методика проведення експертизи (обстеження) живих осіб, під час розслідування грабежів і розбоїв, традиційна, і зазвичай включає : ознайомлення з обставинами кримінального провадження; вивчення медичних документів; опитування обстежуваного зі збиранням даних про його життя та травму (захворювання); огляд обстежуваного; проведення спеціальних додаткових

досліджень (обстежень); складання підсумків з оформленням висновку експерта (акта) [72, с. 188].

Під час розслідування грабежів і розбоїв найчастішим приводом для проведення судово-медичної експертизи живих осіб є необхідність встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Під час призначення судово-медичної експертизи з метою визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, зазвичай, перед експертом ставляться питання спрямовані на встановлення: характеру та локалізація ушкоджень, заподіяних потерпілому; виду травматичної дії (предмета), якою (яким) могли бути спричинені виявлені ушкодження; характеристик травмуючого чинника (предмета); безпосереднього механізму (механізмів) заподіяння ушкоджень; давності заподіяння ушкоджень; ступеня тяжкості заподіяних потерпілому тілесних ушкоджень; можливості заподіяння ушкодження за обставин, викладених у постанові про призначення експертизи [72, с. 190].

В ході розслідування грабежів і розбоїв, судово-медична експертиза речових доказів призначається з метою дослідження різних об'єктів, як біологічного (кров, волосся, слина, сеча, кал, органи та тканини тощо), так і небіологічного походження (одяг, знаряддя травми тощо).

Судово-імунологічні експертизи, в ході розслідування грабежів і розбоїв, призначаються з метою встановлення наявності і групової належності об'єктів людського походження (крові, виділень, волосся тощо) [72, с. 192].

До документа про призначення такої експертизи повинні додаватися речові докази, протокол огляду речових доказів, зразки біологічного матеріалу та необхідна медична документація, в тому числі матеріали експертиз, які проводилися раніше.

Найбільш поширеним видом судово-імунологічних експертиз, які призначаються в ході розслідування грабежів і розбоїв є судово-імунологічна експертиза крові. Об'єкти зі слідами крові досить часто вилучаються в ході розслідування грабежів і розбоїв. Тому, ми більш детально зупинимося на питаннях вилучення таких слідів.

На місці події сліди крові часто малопомітні, і з часом можуть змінювати свої властивості. З метою їх виявлення, доцільно застосовувати джерела освітлення,

спрямовані під кутом до досліджуваної поверхні, зазвичай лупу з підсвічуванням та ультрафіолетовим освітлювачем. У затемненому приміщенні на плями передбачуваної крові направляють ультрафіолетові промені, при цьому кров, поглинаючи ці промені, утворить слід у вигляді темних «оксамитових» плям [298, с. 99].

На місці вчинення грабежу або розбою, можна провести попередні дослідження, які здійснює лише спеціаліст, відповідальний за подальшу можливість їх лабораторного повноцінного дослідження. Для виявлення слідів крові на місці події, якщо їх багато, використовують такі реакції: а) 3% розчин перекису водню H_2O_2 наносять на одну із плям, у випадку наявності крові утвориться піна білого кольору, як результат дії ферменту каталази, який міститься у формених елементах крові; б) 1% розчин бензидину в спирті, потім 5% розчин H_2O_2 наносять на частку крові або нитку із плями крові, з'являється синє зафарбування (на цій реакції заснована проба Воскобойнікова й індикаторні смужки «Гемофан»); в) у променях ультрафіолетового світла пляма крові має коричневий колір і не флуоресцирує, якщо нитку із плями крові або часточку крові обробити концентрованою сірчаною кислотою, з'являється яскраво-червоне світіння в ультрафіолетових променях, гемоглобін крові під впливом сірчаної кислоти переходить у гематопорфірин, що дає флуоресценцію червоного кольору; г) реакція хемолюмінісценції з розчином люмінолу й 3% розчину H_2O_2 , під час взаємодії люмінолу із кров'ю спостерігається хемолюмінісценція блакитного кольору [298, с. 100].

Варто зазначити, що методи дослідження слідів, підозрілих на наявність крові, є пошуковими і їх застосовують вкрай обережно. Оброблення плями H_2O_2 не впливає на наступне визначення ДНК і антигенів АВО й тощо. Однак фермент каталізу нестійкий, і реакція проходить тільки зі свіжими плямами крові. Застосування сірчаної кислоти, бензидину й люмінолу повністю виключає наступне дослідження крові, тому попередньому дослідженню доцільно піддавати тільки незначну частину сліду (плями) крові. А от з мікрослідами такі дослідження проводити не можна, їх відразу потрібно направити до лабораторії [280, с. 35-36].

Факт виявлення крові на місці події, під час розслідування грабежу або розбою, потрібно зафіксувати у протоколі, місце її виявлення відзначити на схемах і

сфотографувати. Детальна фіксація фізичного стану слідів крові і їх кольорів допомагає встановленню відносного часу їхнього утворення. Так, яскраво-червона фарба є характерною для рідкої крові і зберігається всього кілька хвилин, потім вона поступово набуває буруватого, червоно-коричневого й бурого забарвлення, не втрачаючи червоних відтінків (такою кров залишається до трьох днів); через місяць вона може набути коричневих відтінків, через два – сіруватих. На забарвлення плями крові впливає не тільки час, але й додаткові умови – температура навколишнього середовища, протяги, сонячне світло (ультрафіолетове випромінювання), під час загнивання сліди крові можуть набути зеленуватого кольору [298, с. 99].

Усі дії зі слідами крові здійснюються виключно в гумових рукавичках, чистими інструментами (пінцети, скальпелі та ін.), які по завершенню роботи з кожним об'єктом протирають ватяним тампоном зі спиртом, а потім сухим тампоном щоб уникнути переносу мікрочасток з одного об'єкта на іншій. Одяг і різні предмети зі слідами, схожими на кров, вилучають цілком і впаковують роздільно. Частини предметів-носіїв разом з ділянками, вільними від крові (для контролю) вирізують, випилують, видовбують. З коштовних і громіздких предметів сліди крові вилучають на спеціальну липку стрічку, що не впливає на подальше дослідження. Зі стін, рам, дверей здійснюють зіскреби. А з поверхні ґрунту шар зі слідами, зі снігу (аналогічно з води) сліди крові із частиною ґрунту або снігу вилучають на марлю й висушують.

Змивати водою сліди крові на марлю неприпустимо, тому що надалі неможливо застосувати сучасні методи дослідження. Потожирові сліди пальців рук, непридатні для дактилоскопічного дослідження, сліди губ і інших частин тіла переносять на липку стрічку. Вилучені речові докази, їх частини, а також зіскреби, липкі стрічки, марлю зі слідами, після просушування, впаковують окремо в паперові пакети, коробки тощо. Одяг згортають слідами усередину, а щоб поверхні не стикалися, перекладають аркушами чистого білого паперу [280, с. 36-37].

Об'єкти зі слідами крові не можна впаковувати в поліетиленові пакети, у зв'язку з швидким розвитком гниття без доступу повітря. Кожний упакований предмет опечатується, маркірується шляхом вказівки на відповідній бирці або

впакуванні напису найменування вилученого, дати й місця його виявлення, що засвідчується підписами спеціаліста, понятих і слідчого. Щоб не ушкодити об'єкти, їх поміщають у пакети, і після оформлення написів, направляють нарочним у відповідну лабораторію. Де кров може досліджуватися як у вигляді рідини, так і у вигляді її слідів (крапель, плям, відбитків, замивних вод тощо). При цьому кров має бути висушена без доступу прямого сонячного світла.

В ході розслідування грабежів і розбоїв, під час призначення судово-імунологічної експертизи крові, перед експертом ставляться питання спрямовані на встановлення: чи є кров на об'єкті; людині чи тварині належить виявлена кров; яка група крові; людині якої статі вона належить; дорослій людині чи дитині належить кров; яке регіональне походження крові; яка давність плям крові; чи можливе походження крові від конкретної людини [72, с. 192].

У ході призначення експертизи виділень (сеча, кал, слина тощо), перед експертом ставляться питання спрямовані на встановлення : природи плями (сперма, сеча тощо); людині чи тварині вона належить; групи до якої вона належить; можливості походження виділень від конкретної людини.

Якщо в ході розслідування грабежів і розбоїв виявлені фрагменти органів і тканин, то доцільне призначення судово-медичної експертизи часток органів і тканин. З допомогою такої експертизи можливе встановлення : органу чи тканини яким належать фрагменти; людині чи тварині вони належать; групи до якої вони відносяться; можливості походження знайдених часток від конкретної людини [72, с. 193].

Під час вчинення грабежів і розбоїв часто виникає безпосередній контакт між правопорушником та жертвою нападу, після якого на місці події часто виявляють волосся. Воно тривалий час зберігається в незмінному стані, має чіткі розходження з різних областей тіла й може свідчити про індивідуальні особливості особи.

Загальновідомо, що волосся людини не має серцевини, що відповідно відразу відрізняє його від волосся тварин, у яких вона завжди є, й носить індивідуальний видовий характер. Тому, на місці грабежу або розбою, на знаряддях і предметах, використаних для досягнення протиправної мети, часто залишається волосся, дослідження якого є обов'язковим.

Огляд місця події, з метою пошуку волосся, варто проводити диференційовано, з урахуванням виду нападу. Так, під час завдання нападами травм предметами, варто ретельно оглянути знаряддя правопорушення, тому що на ньому може зберегтися волосся потерпілого. У випадку вчинення розбою з проникненням в приміщення, на охоронювану територію, варто оглянути виступаючі й обмежуючі частини, а також поверхні предметів на шляху проникнення й відходу правопорушника з місця події (фрамуги вікна, краї лазу й тощо). У випадку розбійного нападу на водія таксі, корисну інформацію можуть нести одяг, зброя, транспорт і тощо запідозреної особи. У випадку боротьби й можливого контакту потерпілого з правопорушником, волосся може потрапити на одяг, залишитися в руках або в піднігтьовому вмісті цих людей. У випадку заволодіння під час розбою автотранспортним засобом, виявлення волосся можливе на виступаючих деталях такого засобу, у салоні, кузові автомобіля. Волосся часто виявляється на стінах і предметах обстановки й може бути приклеєне до поверхонь, наприклад, краплями крові.

Загальновідомо, що світле волосся на світлих предметах, а темне на темних малопомітне. Для його відшукання й вилучення, здійснюється додаткове освітлення місця події, щоб спеціаліст міг ретельно оглянути усі предмети, їх гладкі поверхні, заглиблення й щілини, куди волосся може бути занесене рухом повітря. Для цього необхідні різні переносні джерела освітлення (наприклад, ліхтарі, лампи), лупи (у тому числі з підсвічуванням) [120, с. 160-161].

Волосся вилучають пінцетом або руками в гумових рукавичках, адже воно легко вбирає вологу, що потрапила на нього, а піт від рук особи, яка його вилучала, може спотворити результати подальших досліджень. Можливе вилучення волосся на дактилоскопічну плівку або спеціальну (для фіксації мікрооб'єктів) липку плівку. Ці способи вилучення дозволяють провести безпосередньо мікроскопію, не впливають на їх серологічні характеристики. Однак, не можна для вилучення волосся використовувати стрічку «скоч» [67, с. 49].

На думку більшості науковців та практиків, волосся в краплях підсохлої крові доцільно вилучати разом з предметом-носієм. У низці випадків підлягають вилученню предмети-носії волосся, які мають відношення до розслідуваного

грабежу або розбою, до яких, у першу чергу, відноситься: одяг, білизна, взуття, головні убори; знаряддя правопорушення: холодна, вогнепальна зброя, мотузки, джгути й інші засоби, які застосовувалися для зв'язування, удушення; шапки-маски й напівмаски, рукавички. Якщо вилучаються вологі об'єкти, їх необхідно висушити при кімнатній температурі. Коли в умовах слідчої (розшукової) дії об'єкти не просохли, їх впакування повинне бути тимчасовим – тільки для транспортування вилученого, надалі просушування потрібно продовжити.

У випадку необхідності вилучення зразків волосся для порівняльного дослідження, зразки волосся людини зрізують у кореня чистими й сухими ножицями з п'яти областей голови (тім'яної, потиличної, лобової, правої й лівої скроневої) по 10-15 волосин. З кінцівок, грудей, пахвових западин, бороди, вусів волосся зрізують у кореня. Хутрянні вироби, як зразки, вилучаються цілком. Кожний зразок поміщають в окремий пакет, що заклеюють, у написі відображають ділянку тіла, з якої взяте волосся. Під час впакування предметів-носіїв потрібно намагатися не втратити можливі сліди й не привнести нові.

Важливо відзначити, що наступні дослідження будь-якого вилученого волосся дозволяє одержувати найважливішу інформацію про його будову, приналежність, локалізацію, особливості відходу, а при наявності епітеліальних клітин на цибулині висмикнутого волосся – індивідуальні відомості ДНК-генотипоскопії конкретної людини [120, с. 161-162].

Тому, типовою судово-медичною експертизою, яка призначається в ході розслідування грабежів і розбоїв є судово-медична експертиза волосся. Під час призначення такої експертизи, перед експертом ставляться питання, спрямовані на встановлення: чи є наданий на дослідження об'єкт волоссям; людині чи тварині воно належить; з якої частини тіла воно походить; чи є на ньому механічні пошкодження; який спосіб видалення волосся (випало, вирвано, розірвано); чи має волосся ознаки хімічної або термічної дії; чи мають місце захворювання волосся; яка його статева та індивідуальна належність [72, с. 194].

В ході розслідування грабежів і розбоїв, часто приходиться досліджувати знаряддя, яким нанесено потерпілому тілесні ушкодження, з метою пошуку на них клітин тканин людини. З цією метою доцільне призначення судово-цитологічної

експертизи, яка проводиться для встановлення в слідах на речових доказах наявності клітин тканин людини, визначення їх видової, групової, статевої та органно-тканинної належності з використанням спеціальних цитологічних методів, методик та знань у галузі судової медицини.

У разі необхідності призначення такої експертизи, до документа про призначення експертизи мають додаватися речові докази, протоколи огляду речових доказів, зразки біологічного матеріалу та необхідна медична документація, в тому числі матеріали експертиз, які проводилися раніше.

У відділеннях судово-медичної цитології виконуються судово-медичні експертизи спрямовані на встановлення: статевої належності волосся, виділень, крові та інших тканин людини; наявності на знаряддях травми, а також у піднігтьовому вмісті мікрослідів крові і мікронакладень; видової (людина, тварина, птиця), статевої, групової та органно-тканинної належності таких мікрослідів; регіонального походження крові, виявленої на предметах; статевої належності крові, волосся, виділень та інших тканин людини, виявлених на предметах [265, с. 256-259].

Під час розслідування грабежів і розбоїв судово-медичні експертизи у відділеннях судово-медичної криміналістики проводяться з метою визначення знарядь травми, їх деформації та ідентифікації на підставі вивчення ушкоджень на тілі, одязі, взутті потерпілого, а також ототожнення особи, визначення природи та елементного складу мікрооб'єктів, слідів, накладень, а також реконструкції ситуації, за якої були нанесені ушкодження.

Усі експертизи, які можуть бути виконані у відділеннях судово-медичної криміналістики, у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, поділяють на діагностичні, ідентифікаційні, ситуаційні, комбіновані (поєднання трьох попередніх груп у будь-якій послідовності) групи. Кожна з перелічених груп включає: а) трасологічні експертизи (дослідження ушкоджень, слідів, зброї, знарядь та предметів травми); б) експертизи вогнепальних ушкоджень (балістичні); в) експертизи з ідентифікації особи (остеологічні та антропологічні); г) мікрологічні експертизи (дослідження мікронакладень та елементного складу об'єктів судово-медичної експертизи) [72, с. 195-196].

В ході розслідування грабежів і розбоїв, при виконанні трасологічних експертиз досліджуються ушкодження, заподіяні гострими (колючими, колюче-ріжучими, рубаючими), тупими предметами (зброями), сліди крові, виділень, відбитки зубів (людини чи тварини) тощо. Об'єктами медико-криміналістичного дослідження можуть бути також частки біологічного походження (м'які тканини) і небіологічні об'єкти (одяг, взуття, побутові речі тощо), на яких є ушкодження, накладення та сліди від конкретної взаємодії з травмуючими предметами, зброями чи зброєю.

У деяких випадках, об'єктами є відображення слідів чи ушкоджень у вигляді словесно-мовних, графічних, фоторентгенографічних, математичних та інших моделей, зафіксованих у матеріалах кримінальних проваджень та медичних документах.

На вирішення експерта можуть бути поставлені питання, спрямовані на встановлення: до якої групи предметів належить предмет, яким було заподіяно ушкодження (сліди); конкретного предмета, яким могли бути заподіяні ушкодження (сліди); кількості предметів, якими могли бути заподіяні ушкодження; послідовності заподіяння ушкоджень; взаємного розташування предмета та потерпілого в момент заподіяння ушкоджень; факту зміни розташування предмета і потерпілого у процесі заподіяння ушкоджень; обставин, за якими могли бути заподіяні ушкодження викладені у постанові про призначення експертизи [72, с. 196].

Під час призначення балістичних експертиз, в ході розслідування грабежів і розбоїв, об'єктами дослідження можуть бути частини тіла людини, предмети одягу та взуття, їх частини, вогнепальна зброя та боеприпаси.

На вирішення експерта можуть бути поставлені питання спрямовані на встановлення: виду ушкодження (вогнепальне чи інше); характеру цього ушкодження (наскрізний, сліпий чи дотичний); локалізації вхідної та вихідної ран; напрямку раневого каналу; вогнепального снаряду (куля, дріб, картеч, осколок тощо), яким спричинено ушкодження; властивостей (форма, калібр, матеріал, наявність оболонки тощо) травмуючого снаряду; особливостей патрону, що застосовувався під час пострілу (вид пороху, наявність пижів та прокладок тощо); виду (зразка)

зброї, якою спричинено вогнепальне поранення; властивостей зброї, що застосовувалась під час пострілу (калібр, особливості дульного кінця, кількість дульних отворів, кількість та кут нахилу нарізів тощо); пострілами з одного чи різних видів (зразків) зброї було заподіяно ушкодження; з якої відстані зроблено постріл; одним чи кількома пострілами спричинені поранення; чи виникло ушкодження після взаємодії вогнепального снаряда з перешкодою; яким було взаємне розташування зброї та потерпілого в момент пострілу; чи змінювалось взаємне розташування зброї і потерпілого у процесі здійснення декількох пострілів [213, с. 116].

У ході розслідування грабежів і розбоїв експертизи з дослідження мікрооб'єктів і слідів мікроскопічного розміру, проводяться під час ушкоджень тупими та гострими предметами, при термічних, хімічних ушкодженнях, електротравмі (наприклад, у разі застосування до потерпілих гарячих прасок, розжарених предметів, хімічних речовин, електроструму з метою отримання інформації про місця схованок грошей та коштовностей) тощо.

У даному випадку, об'єктами дослідження можуть бути сторонні тіла, включення, накладення в ушкодження живих осіб, окремих органах і тканинах, одяг, зола, попел та різні контрольні зразки. Під час вивчення мікрооб'єктів можливе виявлення кусочків скла, піску, порошинок та інших часток.

В ході проведення мікрологічних експертиз можуть вирішуватися питання спрямовані на встановлення: наявності на об'єкті сторонніх мікронакладень; їх природи; можливості їх утворення за обставин, що викладені в постанові про призначення експертизи [72, с. 198].

Генотипоскопічна експертиза (генетична експертиза) – це індивідуальна ідентифікація (своєрідна генетична паспортизація), встановлення спорідненості по крові на рівні дослідження структури дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК). Цей вид експертиз у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої дозволяє категорично встановити спорідненість по крові (ідентифікацію особи). Перевагами генотипоскопічної експертизи щодо традиційних методів імунологічних досліджень є більш конкретні висновки, висока чутливість методів, можливість дослідження декількох зразків.

Так, практики справедливо зазначають, що молекулярно-генетична ідентифікація являє собою принципово новий (у порівнянні з традиційним) тип наукового знання, що відкриває надійні перспективи для вирішення ідентифікаційних задач у кримінальному процесі та розвитку доказової бази і має низку переваг перед традиційними серологічними методами дослідження. Це пояснюється наступними обставинами : а) наявністю молекули ДНК у всіх клітинах організму людини та можливістю дослідження мікрослідів; б) високою стійкістю структури молекули ДНК до впливу фізико-хімічних чинників навколишнього середовища; в) відсутністю впливу предмета-носія на результати дослідження об'єкта; г) підвищеною стійкістю структури молекули ДНК до дії фізико-хімічних чинників оточуючого середовища; г) можливістю встановлення факту змішування біологічного матеріалу від двох та більше осіб; д) категоричністю висновків щодо належності слідів певній особі та їх надійністю при розгляді в суді [178, с. 19].

Як об'єкти дослідження при проведенні генотипоскопічних експертиз у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої можуть бути використані кров рідка та висушена, слина, зразки тканин (м'язова, кісткова) та внутрішніх органів (печінка, серце тощо), волосся, сліди біологічного походження на речових доказах (тампони з піхви, ротової порожнини, прямої кишки) [72, с. 201].

Розглянемо сучасні можливості генотипоскопічної експертизи більш детально.

Значна група слідчих завдань виконується доказуванням ідентичності біологічних слідів з місць вчинення грабежів або розбоїв та зразків порівняння (спільність походження). Це ідентифікація правопорушника за біологічними слідами на одязі, що походять від потерпілого; встановлення місця вчинення грабежу або розбою; встановлення знаряддя правопорушення й тощо [240, с. 78-79].

Як ми вже зазначали вище, під час проведення ідентифікаційних досліджень, для порівняльного дослідження необхідні зразки крові потерпілого, усіх запідозрених у вчиненні грабежу або розбою, а також біологічні сліди з місця події або біологічні сліди на інших речових доказах. Доказова інформація може бути отримана в ході дослідження мінімальної кількості біологічного матеріалу:

одиночного волосся, недопалка сигарети, піднігтьового вмісту жертви, потожирових виділень на предметі одягу й тощо

Із усіх об'єктів виділяються зразки ДНК і встановлюються генотипи біологічних слідів. За результатами порівняльного аналізу з генотипами потерпілого й запідозрених, походження біологічних слідів на речових доказах класифікується по типу «жертва – злочинець». Під час порівняльного аналізу генотипів різних об'єктів, для встановлення ідентичності об'єктів, необхідно щоб усі генетичні ознаки, виявлені у всіх досліджених локусах, збігалися. Будь-яка розбіжність ознак генотипів двох біологічних об'єктів необхідно інтерпретувати як виключення тотожності між об'єктами або відсутність спільності походження. Висновок про відсутність спільності походження біологічних слідів повинен бути обґрунтований фактом розбіжності генотипу біологічного сліду з генотипом зразка порівняння у двох і більше локусах [132, с. 115; 206, с. 76-77 та ін.].

Таким чином, експертні висновки під час виконання завдання про спільність походження біологічних слідів базуються на фактах збігу двох ознак (алелей) у кожному локусі з такими в порівняльного зразка.

Висновок про спільність походження в генотипоскопічній експертизі підтверджується розрахунком рівня вірогідності. Для категоричного висновку про спільність походження проведене експертне дослідження повинне забезпечувати ймовірність випадкового збігу виявленого комплексу ознак з ознаками випадково обраного індивідуума не менш 1 з 10 мільйонів.

Практики рекомендують дотримуватися таких правил, під час виявлення і вилучення об'єктів, які будуть досліджуватися в ході генотипоскопічної експертизи: а) за можливості вилучати сліди біологічного походження разом з об'єктом-носієм, не піддаючи об'єкт впливу високих температур, прямих сонячних променів, сильних реагентів тощо; б) сліди біологічного походження необхідно зберігати при низьких температурах; в) у випадках вилучення вологих слідів біологічного походження оптимальним варіантом є просушування цих слідів і зберігання у холодильній або морозильній камері тощо (ДНК практично не руйнується); г) не рекомендується вилучення біослідів шляхом змивів (руйнується клітина), якщо не можна вилучити об'єкт цілком, краще зробити зіскоб; г) вилучені

об'єкти в оперативному порядку, разом зі зразками крові підозрюваних і потерпілих, негайно направляти для дослідження [132, с. 117].

Отже, під час розслідування грабежів і розбоїв на вирішення генотипоскопічної експертизи можуть ставитися питання спрямовані на встановлення: наданих біологічних об'єктів від конкретної особи; залишків трупа конкретній людині. Однак, суттєвим недоліком генотипоскопічної експертизи науковці вважають порівняно довгий час оброблення даних, а також відносно високу вартість досліджень [37, с. 110; 183, с. 99].

Недивлячись на те, що висновок судової експертизи не є особливим доказом і оцінюється нарівні з іншими, на практиці висновок експерта-медика у кримінальних провадженнях про розбійні напади в результаті яких загинув потерпілий або помер згодом, сприймається як доказ, який має переважаче значення. Тому, при неоднозначних висновках судово-медичної експертизи, уявляється необхідним участь у судовому процесі експерта, який проводив експертизу, а в особливо складних випадках – проведення повторних комісійних експертних досліджень.

Підводячи підсумок зазначимо, оскільки людський організм досить складний, по суті – неповторне біологічне явище, розслідування грабежів і розбоїв неможливе без використання спеціальних судово-медичних знань. Ці знання, абсолютно не суперечать кримінальним процесуальним знанням і навичкам, наявним у слідчого, працівника оперативного підрозділу, прокурора. Навпаки, вони дозволяють слідчому найбільш повно використати наявні у нього процесуальні можливості по проведенню слідчих (розшукових). Крім того, слідчий розслідуючи грабіж або розбій при допомозі спеціалістів в області судово-медичної експертизи вирішує такі важливі завдання, як визначення часу проведення тієї або іншої слідчої (розшукової) дії, встановлення їх послідовності, а також планування і оптимальне їх проведення. Вище вказані спеціальні знання допомагають виявляти сліди грабежів і розбоїв та створювати уявні моделі кримінальних дій.

3.2 Судово-психологічні та психіатричні дослідження під час розслідування грабежів і розбоїв

Психологічні знання – це система відомостей про закономірності виникнення і розвитку психіки, психічні явища, процеси, стан, спілкування, поведінку, діяльність людини. Психологічні знання, що використовуються у кримінальному процесі, є відносно завершеною, хоча і динамічною системою. З їх допомогою пізнаються окремі факти і явища, що цікавлять працівників оперативних підрозділів, слідство, прокурора, суд, захист. Тобто, в межах окремого кримінального провадження, встановлюються нові знання про особистість, кримінальне правопорушення, підозрюваних та інших учасників процесу, які підлягають психологічному дослідженню.

Психологічним пізнанням у кримінальному процесі вважають процес цілеспрямованого відображення об'єктивних проявів психіки, особистості, конкретної особи чи психічного складу поведінки, діяльності, який здійснюється за допомогою пізнавальної діяльності обізнаної особи [165, с. 188].

Питанням використання психологічних знань під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень присвячені публікації ряду українських та зарубіжних науковців, зокрема В. Д. Берназа; В. І. Боярова, В. Г. Гончаренка, Є. П. Грішиної, Г. А. Димова, Я. В. Комісарової, В. П. Корж, Л. Н. Костіної, М. В. Костицького, С. М. Лозової, В. В. Тіщенко, Є. Н. Холопової, В. Ю. Шепітька та ін.

Проведене нами узагальнення показало, що основними напрямками використання спеціальних психологічних знань під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень пропонуються такі :

- визначення неправдивих показань [122, с. 124; 209, с. 27-28];
- складання «психологічного портрета» правопорушника та передбачаємої жертви [22, с. 117; 54, с. 25; 161, с. 101; 257; 258];
- консультативна допомога в проведенні слідчих дій, оперативно-розшукових заходів за участю осіб, які мають дефекти, патологічні зміни психіки [54, с. 26; 195, с. 419; 302, с. 36];

– проведення судово-психологічних експертиз [54, с. 26; 195, с. 419; 287, с. 25; 302, с. 36];

– вироблення тактики окремих слідчих дій з урахуванням індивідуальних особистісних характеристик осіб, які цікавлять слідчого [22, с. 118; 54, с. 26; 161, с. 100];

– участь у розробці соціально-психологічних портретів і розшукових «профілів» осіб, які вчинили серійні вбивства, для забезпечення цілеспрямованого розшуку [15, с. 45-46; 16, с. 8-9; 54, с. 26; 255; 256; 273, с. 105; 303, с. 11];

– участь в якості педагога під час допиту неповнолітнього та малолітнього свідка, потерпілого, підозрюваного [54, с. 26; 161, с. 99-100];

– участь психолога-спеціаліста в галузі нейролінгвістичного програмування у допитах свідків, підозрюваних, обвинувачуваних [54, с. 26; 69, с. 43];

– консультація психолога-спеціаліста в галузі вікової, соціальної і кримінальної психології під час розслідування правопорушень неповнолітніх [121, с. 91];

– допомога в узагальненні соціально-психологічних характеристик злочинного угруповання, психологічних особливостей неповнолітніх підозрюваних з подальшою побудовою прогнозів поведінки цих осіб під час проведення слідчих дій [121, с. 92];

– допомога слідчому під час формулювання питань в ході призначення судово-психологічної експертизи та комплексних психологічних експертиз [121, с. 92];

– соціально-психологічний аналіз взаємодії слідчого з працівниками органів внутрішніх справ, під час розслідування групових правопорушень [121, с. 92];

– допомога у встановленні психологічного контакту та довірчих відносин з неповнолітніми, чинення на них психолого-педагогічного впливу під час досудового розслідування [122, с. 124];

– допомога у вирішенні конфліктів і бар'єрів спілкування, ослаблення і припинення протидії розслідуванню [122, с. 124].

– визначення ролі кожного з учасників групового правопорушення (лідер, «слабка ланка» тощо), що важливо під час розслідування організованої протиправної діяльності [22, с. 117-118].

Опитування нами слідчих щодо найбільш характерних напрямів використання спеціальних психологічних знань під час розслідування грабежів і розбоїв показало такі результати: проведення судово-психологічних експертиз – 100%; консультативна допомога в проведенні слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів за участю осіб, які мають дефекти, патологічні зміни психіки – 95,5%; визначення ролі кожного з учасників групового правопорушення (лідер, «слабка ланка» тощо), що важливо під час розслідування організованої протиправної діяльності – 85,9%; участь в якості педагога під час допиту неповнолітнього та малолітнього свідка, потерпілого, підозрюваного – 81,0%; вироблення тактики окремих слідчих (розшукових) дій з урахуванням індивідуальних особистісних характеристик осіб, які цікавлять слідчого – 80,8%; складання «психологічного портрета» правопорушника та передбачаємої жертви – 80,5%; участь у розробці соціально-психологічних портретів і розшукових «профілів» осіб, які вчинили серійні вбивства поєднані із розбоями, для забезпечення цілеспрямованого розшуку – 66,2%; допомога слідчому під час формулювання питань в ході призначення судово-психологічної експертизи та комплексних психологічних експертиз – 64,9%; допомога у вирішенні конфліктів і бар'єрів спілкування, ослаблення і припинення протидії розслідуванню – 61,5%; консультація психолога-спеціаліста в галузі вікової, соціальної і кримінальної психології під час розслідування правопорушень неповнолітніх – 46,1%; визначення неправдивих показань – 45,6%; допомога у встановленні психологічного контакту та довірчих відносин з неповнолітніми, чинення на них психолого-педагогічного впливу під час досудового розслідування – 45,0%; допомога в узагальненні соціально-психологічних характеристик злочинного угруповання, психологічних особливостей неповнолітніх підозрюваних з подальшою побудовою прогнозів поведінки цих осіб під час проведення слідчих (розшукових) дій – 26,2%; участь психолога-спеціаліста в галузі нейролінгвістичного програмування у допитах свідків, підозрюваних, обвинувачуваних – 15,2%; соціально-психологічний аналіз

взаємодії слідчого з працівниками органів внутрішніх справ, під час розслідування групових правопорушень – 13,9% (Додаток К).

Серед загальних умов допустимості застосування спеціальних психологічних пізнань у кримінальному судочинстві, незалежно від його організаційно-тактичних форм, виділяють: а) відповідність застосування прийомів і методів діючому законодавству; б) етична допустимість таких прийомів і методів; в) наукова обґрунтованість і експериментальна достовірність використовуваних положень і висновків; г) неприпустимість виходу за межі компетенції і застосування спеціальних психологічних пізнань для відповідей на правові питання (мотив, мета, вина і тощо) [195, с. 420].

Розглянемо більш детально найбільш поширені та перспективні форми використання психологічних знань під час досудового розслідування грабежів і розбоїв.

Судово-психологічна експертиза. Судово-психологічна експертиза, як вид самостійного експертного дослідження, пройшла у своєму розвитку складний шлях: від спроб адаптувати до потреб юридичної дійсності дані експериментальної психології до спроб створення (приблизно – після 1966 року) власної теорії судово-психологічної експертизи. Цей процес тісно пов'язаний з розвитком загальної експериментальної психології і продовжується і по нині [88, с. 105].

Предметом судово-психологічної експертизи визначають питання про діяльність осіб, індивідуально-психологічні властивості яких не виходять за межі норми (особливості сприйняття певних явищ за даних умов, здатність адекватно їх оцінювати, особливості реагування на екстремальні ситуації тощо) [72, с. 224].

Теорія і практика судової психології і судово-психологічної експертизи у відповідності з їх предметом і колом вирішуваних завдань розробили комплекс основних питань, які підлягають встановленню під час проведення судово-психологічної експертизи. Така експертиза може бути призначена для вирішення питань, серед яких виділяють три групи: 1) питання, пов'язані з психічними властивостями і особливостями особи; 2) питання, що стосуються впливу на психіку різноманітних умов і пов'язаних з ним станів людини в момент розслідуваної події; 3) питання, пов'язані з особливостями перебігу психічних процесів у даної особи.

Розглянемо ці групи питань детальніше стосовно розслідування грабежів і розбоїв. Під час розслідування таких кримінальних правопорушень, шляхом розв'язання експертом питань, вирішення яких безпосередньо впливає з вивчення властивостей особи і дозволяє одержати про неї істотну інформацію, можна встановити: а) загальну психологічну характеристику підекспертної особи (темперамент, характер, нахили, потребо-мотиваційна сфера тощо); б) психічні властивості особи, які мають яскраво виражений характер і можуть справляти істотний вплив на її поведінку (запальність, замкненість, крайня обережність тощо); в) домінуючі мотиви поведінки даної особи; г) вид пам'яті, який є переважаючим у даної особи; ґ) можливість особи, виходячи з її індивідуально-психологічних особливостей, сприйняти певний звук, запах, колір, швидкість руху об'єкта; д) наявність у конкретної особи вікових та індивідуальних особливостей, що можуть вплинути на об'єктивність її показань; е) як міг вплинути психічний стан суб'єкта в момент сприйняття події на правильність сприйняття, запам'ятовування, відтворення фактів, що мають значення для справи; є) можливість особи, перебуваючи у певному психічному стані, передбачати наслідки своїх дій; ж) наявність в особі ознаки не пов'язаного з душевним захворюванням розумового відставання, і в чому вони виявляються, якими є ступінь і форма відставання; з) здатність підозрюваного, враховуючи рівень і особливості його розумового розвитку, правильно розуміти значення своїх конкретних дій та їх наслідків; и) можливість підозрюваного, за станом його психіки, усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними; і) яким чином сімейна ситуація, індивідуально-психологічні особливості батьків, мотиваційні чинники вплинули на емоційний стан і психічний розвиток дитини [72, с. 225].

У кожному випадку вирішення питання про ступінь винуватості неповнолітнього у вчиненні грабежу або розбою, і визначенні йому міри покарання потрібне ретельне дослідження усіх обставин кримінального провадження і особи. Найбільш загальними питаннями, які можуть бути встановлені шляхом проведення судово-психологічної експертизи і розв'язання яких є досить істотним у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої за участю неповнолітніх, є такі: а) рівень загального розвитку неповнолітнього у психологічному аспекті;

б) емоційна сфера, коло інтересів і схильностей неповнолітнього; в) здібності неповнолітнього логічно мислити, орієнтуватись у ситуації; г) наскільки вплинули ті чи інші вікові особливості на діяльність неповнолітнього, на перебіг його психічних процесів.

В окремих випадках, експерт-психолог може допомогти правильно оцінити показання неповнолітнього, встановивши : а) відповідність показань неповнолітнього його віку та інтелектуальному розвитку; б) ступінь навіюваності допитуваного; в) наявність підстави вважати, що неповнолітній дає показання під впливом дорослих; г) володіння певною неповнолітньою особою суб'єктивною можливістю правильно сприймати й оцінювати обставини, що мають значення у кримінальному провадженні; г) можливість малолітнім свідком (потерпілим) правильно сприймати й усвідомлювати дану конкретну подію [72, с. 228].

Якщо в ході розслідування грабежу або розбою, психічне здоров'я неповнолітнього не викликає сумнівів або воно встановлене судово-психіатричною експертизою, але є підстави для висновку про його розумову відсталість, то шляхом проведення судово-психологічної експертизи можна встановити : а) наявність у неповнолітнього підозрюваного відставання в розумовому розвитку; б) можливість неповнолітнім зі встановленим відставанням у розвитку повною мірою усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними; в) наявність відхилення у розвитку підлітка порівняно з нормальним для даного віку; г) рівню розвитку якого віку відповідає розвиток неповнолітнього [72, с. 228].

Наявність сенсорної недостатності (глухота, німота, сліпота, глухонімота, туговухість тощо) обумовлює особливості сприйняття, запам'ятовування і відтворення сприйнятого, а в цілому – якісну своєрідність психічного розвитку й діяльності. Тому, під час розслідування грабежів і розбоїв, шляхом проведення судово-психологічної експертизи щодо такої категорії осіб можна встановити : а) особливості пізнавальної діяльності досліджуваної особи (сприйняття, запам'ятовування, відтворення сприйнятого); б) стан органів чуттів, що компенсують фізичні недоліки цих осіб, і особливості їх участі у пізнавальному процесі; в) якою мовою (дактильною, жесто-мімічною) найкраще володіє глухонімих; г) де найдоцільніше, з психологічної точки зору, провести допит даної

особи, якими можуть бути тривалість і темп допиту; г) чи не симулює дана особа перелічені сенсорні недоліки [72, с. 229].

Погоджуємося з В. Г. Гончаренком, що висновки експертів-спеціалістів у галузі психології, психіатрії, медицини, криміналістики, надані ними у межах своєї компетенції, можуть і повинні широко використовуватись як непрямі докази для обґрунтування висновків щодо суб'єктивних моментів грабежу або розбою в обвинувальному акті та вироку суду.

Під час розслідування грабежів і розбоїв, недопускається проведення судово-психологічної експертизи з метою безпосереднього вирішення питань про мотив і мету кримінального правопорушення, можливості обмови і самообмови, оскільки ці та аналогічні їм питання, будучи або питаннями права, або питаннями, які не потребують для їх вирішення спеціальних психологічних знань, повністю охоплюються сферою діяльності слідчого та суду.

Під час розслідування грабежів і розбоїв не можна відносити до компетенції судово-психологічної експертизи вирішення питання про вірогідність показань допитуваних осіб, їх неправдивість або ширість. На думку науковців, явним виходом за межі компетенції названої експертизи є також постановка питання про те, чи не вплинула тактика допиту, яку застосував слідчий, на достовірність показань. До предметної сфери судово-психологічної експертизи належать не показання свідків, потерпілих, обвинувачених, а особливості перебігу психічних процесів у осіб, які дають показання, вплив цих особливостей на адекватне сприйняття того чи іншого факту [72, с. 224].

На думку В. В. Нагаєва, під час аналізу протиправної діяльності особи в складі групи не можна обмежуватися тільки кримінально-правовою класифікацією співучасті. Необхідна формалізація, вимір і психологічне вивчення різних характеристик кримінального угруповання. В ході цього, істотного значення набуває дослідження міжособистісних відносин у такій групі, коефіцієнт самостійності дій членів угруповання, коефіцієнт взаємного впливу й домінування членів групи, ціна епізоду для окремого учасника, інтегрованість групи й ін. Таке дослідження проводиться у випадках, коли кримінальне правопорушення вчинене групою осіб (від двох і більше) і підозрювані дають суперечливі відомості про роль

кожного у вчиненні інкримінованого їм діяння, про те, хто є лідером угруповання. Під час наявності суперечливих показань, таке дослідження дасть ймовірний висновок, тобто у висновку буде зазначений можливий лідер угруповання. Висновок експерта-психолога базується на : а) аналізі матеріалів кримінального провадження, зокрема, даних про розподіл ролей підозрюваних під час вчинення протиправних діянь; б) результатах обов'язкового експериментально-психологічного дослідження усіх членів угруповання, включаючи відомості про інтелектуальні особливості, особистісні характеристики, систему відношення до різних соціальних цінностей, міжособистісні відносини у групі; результати порівняльного аналізу отриманих даних.

У процесі такого дослідження повинне насамперед вирішуватися наступне питання : з огляду на індивідуально-психологічні особливості перерахованих осіб (указати конкретно), а також обставини вчиненого ними діяння, хто з них міг бути лідером кримінального угруповання? [189, с. 295-296].

Комплексні експертизи за участю психолога. Проведення експертизи колективом експертів, під час досудового розслідування грабежів і розбоїв, одержує все більшого поширення. Якщо для одержання відповіді на поставлені питання необхідне залучення знань із області суміжної науки, то у висновку може бути викладена пропозиція експертів-психологів призначити комплексну психолого-психіатричну експертизу. Сутність комплексної експертизи полягає у виконанні завдань, суміжних для різних класів, рядів і видів судових експертиз.

Комплексна психолого-психіатрична експертиза – це дослідження, що торкається суміжних між психологією й психіатрією проблем. Для вироблення висновку, така експертиза використовує спеціальні пізнання, що відносяться до загальних наукових дисциплін, застосовує специфічні методи, що склалися в психології й психіатрії, зіставляє й інтегрує дані психологічних і психіатричних досліджень. Основними передумовами існування такого роду експертизи є наявність загальних для психології й психіатрії проблем, постійне посилення в правоохоронній діяльності тенденцій до індивідуалізованої оцінки психічних особливостей і можливостей учасників кримінального процесу (підозрюваних,

свідків, потерпілих), розкриття внутрішніх механізмів їхньої поведінки в конфліктних ситуаціях [129, с. 114-125].

Комплексна психолого-психіатрична експертиза призначається у відношенні підозрюваних (свідків, потерпілих), які виявляють прикордонні стани психічного здоров'я. До них можуть бути віднесені: мінімальна мозкова дисфункція, наслідки органічного враження головного мозку, інтелектуальне недорозвинення у формі олігофренії в ступені дебільності, психопатії, неврози й тощо

Тому, в ході розслідування грабежів і розбоїв, призначати комплексну психолого-психіатричну експертизу доцільно відносно осіб, що мають граничні стани психічного здоров'я, про що можуть свідчити медична документація, показання свідків про їхню поведінку, що відхиляється від норми, а також сама поведінка підозрюваного (свідка, потерпілого) під час досудового розслідування.

Завданням комплексної психолого-психіатричної експертизи є визначення психічних аномалій, що істотно впливають на пізнавально-орієнтуючу діяльність обстежуваної особи, що можуть бути виявлені тільки на базі інтеграції психологічних і психіатричних знань. Експертиза проводиться одночасно й спільно експертом-психологом та експертом-психіатром. Її об'єктом є особи, що проходять у кримінальному провадженні, та проявляють ознаки граничних станів: легкі ступені олігофренії, різні психопатичні стани, психопатії.

Під час розслідування грабежів і розбоїв, на вирішення комплексної психолого-психіатричної експертизи, можуть бути поставлені такі завдання: а) кваліфікувати психічний стан підекспертної особи (визначити тип і вид її психічної аномалії); б) з'ясувати, чи є в підекспертного такі особливості розумової діяльності, які можуть перешкоджати усвідомленню ним значення протиправних дій і керувати своїми діями в ситуації вчинення кримінального правопорушення; в) визначити ступінь впливу характерологічних особливостей обстежуваної особи на реалізацію протиправної поведінки; г) діагностувати стан афекту у психопатичних осіб.

Особливим різновидом патологічного ґрунту протиправної поведінки, під час вчинення кримінальних правопорушень, є стани алкогольного сп'яніння. Значна частина грабежів і розбоїв вчиняється саме в такому стані. У ході визначення

суб'єктивних сторін складу злочину, вчиненого в стані алкогольного сп'яніння, виникає низка труднощів, якщо не розглядати подібний стан як патологічний. Індивідуальна своєрідність даного стану вимагає експертного психолого-психіатричного дослідження. У стані алкогольного сп'яніння істотно змінюється емоційно-вольова регуляція поведінки, при цьому неадекватно завищується самооцінка, виникає домінування зовнішніх самозахисних форм реагування, знижується поріг емоційних реакцій. Вчинення грабежу і розбою в стані афекту особою, що перебуває в стадії алкогольного сп'яніння, також має істотні особливості. Однак, слід враховувати, що перед комплексною психолого-психіатричною експертизою не можуть бути поставлені такі завдання, як :

- а) визначити поведінкові особливості особи в стані алкогольного сп'яніння;
- б) з'ясувати, чи перебувала особа під час події в стані алкогольного афекту [189, с. 386].

Останнім часом на психологічне дослідження почали надходити фонограми й відеозаписи допитів і інших слідчих (розшукових) дій для встановлення факту психічного впливу на допитуваного з боку слідчого або третіх осіб. Зазвичай, такі експертні дослідження проводяться у випадках, коли допитуваний стверджує, що безпосередньо в процесі допиту на нього чинився тиск, тому він повідомляв інформацію, необхідну слідству.

Очевидно, що завдання судово-психологічної експертизи в такому випадку, полягає лише у встановленні наявності або відсутності ознак психічного впливу на випробуваного саме в процесі допиту. При цьому аналізу піддаються такі фактори, як зміст питань допитуючого з точки зору їхнього сугестивного впливу, інтонаційні характеристики мовної взаємодії, а якщо аналізується відеозапис, той і невербальний компоненти спілкування.

Варто особливо підкреслити, що в рамках психологічного дослідження аудіо-та відеозаписів обов'язково здійснюється експериментально-психологічне обстеження підекспертного, в ході якого встановлюються його інтелектуальні, особистісні, емоційно-вольові особливості, а також схильність до фантазування й стабільність до сугестивного впливу.

На вирішення експертизи ставиться питання : чи є в тексті допиту на аудіо- або відеозапису ознаки психічного впливу на випробовуваного з боку особи, яка допитує або третіх осіб?

Досить ілюстративним є нижченаведене експертне дослідження змісту відеозаписів.

В. обвинувачувався у вчиненні розбою, поєднаного з убивством. Під час досудового розслідування ним було дано декілька власноручно виконаних показань (експертами-психологами й автороззнавцями також проводилася комплексна психолого-лінгвістична експертиза цих документів, відповідно до висновків якої автором усіх текстів був В.). Перевірка показань на місці вчиненого правопорушення за участю В. супроводжувалася відеозйомкою (відеозапис був наданий у розпорядження експерта). На дослідження був представлений і відеозапис допиту, що проводився через місяць після перевірки показань на місці вбивства поєднаного з розбоєм.

Аналіз відеозапису перевірки показань на місці правопорушення показав, що спочатку, в кабінеті, В. докладно розповів про те, що трапилося, у формі вільної розповіді, відповідав на поставлені запитання. При цьому, незважаючи на присутність значної кількості людей (слідчого, адвоката, начальника кримінальної міліції, двох конвойних і двох понятих, а також фахівця, що здійснював зйомку), В. тримався спокійно. Безпосередньо на місці події, випробуваний вільно й упевнено орієнтувався, сам показував, куди і як йшов разом з іншими обвинувачуваними, як відкривав хвіртку, двері, яким чином збив мужчину, що вискочив з кімнати, і тощо. Про все говорив докладно, у деталях, наочно показуючи на місці послідовність своїх дій. На запитання слідчого відповідав без ознак нерішучості, непевності, не виявляючи яких-небудь пауз і затримок. Емоційне тло настрою В. при виході на місце події рівне, адекватне ситуації. Аналіз питань слідчого, з погляду їх сугестивності, показав, що вони не можуть розглядатися як власне навіюючі, оскільки більшість з них випливали з розповіді В. (як у кабінеті, так і на місці події), будучи уточнюючими, і не припускали вибору між альтернативними варіантами відповідей.

На підставі проведеного дослідження експерт дійшов висновку: ймовірність того, що в процесі виконання розглянутої слідчої дії (перевірка показань на місці) на В. могло бути чинено психічний тиск, є вичерпно малою.

Відеозапис допиту, що проводився через місяць після перевірки показань на місці правопорушення, становив значний інтерес для психологічного аналізу. Перед допитом було оголошено, що крім В. і слідчого присутній спеціаліст, що здійснює відеозйомку. В процесі допиту В. тримався відносно вільно, на запитання відповідав по суті, однак викладав іншу версію подій, ніж у власних показаннях і в ході перевірки показань на місці події.

Аналіз даного відеозапису показав, що під час спілкування для В. на невербальному рівні характерне встановлення візуального контакту зі співрозмовником. Це стійко виявилось як в ході допиту, так і під час виходу на місце події.

У ході допиту В. проявляв три крапки фіксації погляду, що мали стабільну локалізацію. Перша збігалася з місцем знаходження відеокамери (погляд опитуваного спрямований в об'єктив); друга крапка збігається із джерелом голосу, що задає питання (слідчий); третя крапка перебувала між першою й другою. Було відзначено, що під час розповіді про те, що трапилося, і відповідях на питання погляд В., зазвичай був фіксований по черзі на другій і третій крапках; при цьому емоційний відгук у В. спостерігався частіше під час спрямування погляду на третю крапку. Це проявлялося насамперед у встановленні явного візуального контакту, наявності пауз, запитуючого або уточнюючого погляду, деякої зміни темпу розповіді. Так, під час розповіді про те, як відкривали двері, відбулася певна зміна в динаміці розповіді й поведінці В.: виникла відносно тривала пауза, у ході якої запитувальний погляд випробуваного був зосереджений у напрямі третьої крапки, після чого допитуваний злегка кивнув головою й почав говорити щодо сітки на дверях, відвівши очі вбік; при цьому на його губах з'явилася посмішка. Також, коли В. розповідав про дії його співучасників у будинку потерпілого (пошук золотих виробів), знову відзначалося посилення зосередженості його погляду з кількаразовими почерговими швидкими переведеннями погляду в напрямі другої й третьої крапок фіксації (уточнюючий погляд). Аналіз питань слідчого свідчив, що

більшість із них вільні від сугестивного впливу (за винятком двох питань, що припускали вибір із трьох альтернативних варіантів відповіді).

З огляду на вищевикладене, експерт дійшов висновку, що психічний вплив на В. з боку слідчого, в ході допиту, був незначним. Однак, перераховані в ході аналізу особливості невербальної взаємодії В. у процесі допиту, дозволили припустити, що під час допиту в кабінеті перебувала ще одна особа (крім названих на початку допиту), чия реакція на відповіді В. була для останнього емоційно значимою. Це могло свідчити про можливий невербальний вплив на допитуваного з боку третьої особи в період розповіді В. про проникнення в будинок і про пошук коштовних речей [189, с. 414-416].

Висновки експерта-психолога про можливість настання якоїсь події чи перебігу певного процесу, слід розглядати як ймовірні, оскільки, наприклад, твердження, що наявність афекту не виключається, не означає, що він мав місце у дійсності, а стверджувальна відповідь про можливість адекватно відобразити певний факт і давати про нього правильні показання зовсім не свідчить про те, що дана особа дійсно адекватно відобразила цей факт. Для категоричного твердження про наявність зазначених фактів необхідна система інших доказів.

У той же час, висновки про неможливість настання такого роду явищ категорично виключають їх появу. Наприклад, висновок експерта про те, що в даному випадку конкретна особа не могла адекватно сприймати ті чи інші факти, означає, що її показання з цього питання не можна визнати правильними [72, с. 229].

Завданням судово-психологічної експертизи є не проста констатація наявності або відсутності тих або інших властивостей особи, а виявлення її стійких тенденцій, закономірностей розвитку особистості. Однак, інколи судово-психологічні експертизи містять лише загальні міркування, не розкривають ні індивідуально-психологічних особливостей особи підозрюваних, ні змісту їх мотиваційно-значенневої сфери. Щоб їх розкрити, потрібні базові психологічні знання, певний досвід роботи в цій області, що дозволяють експертові-психологові за отриманими психологічними фактами побачити закономірності розвитку людини. Судово-психологічна експертиза повинна базуватися на використанні теоретичних даних і

методах психологічної науки в цілому, а не якої-небудь окремої її галузі, наприклад юридичної психології.

Професійно якісний рівень психологічних знань дозволяє експертові вибрати психодіагностичні методи, адекватні цілям і завданням експертного дослідження, коректно інтерпретувати отримані дані, співвіднести їх з наявними в матеріалах кримінального провадження фактами. Тільки така експертиза відповідає пропонуваним до неї вимогам і може бути корисною слідству. Оскільки вона є джерелом об'єктивної й необхідної інформації, та й повинна бути відповідним чином оформлена: висновок експертів повинен містити вказівки на спеціальну використану літературу, діагностичний інструментарій, аналіз матеріалів кримінального провадження, отримані дані, їхню інтерпретацію й висновки, що представляють собою узагальнені результати дослідження [64, с. 34].

Консультація фахівцем-психологом. Актуальним є залучення психолога до розслідування в якості спеціаліста, що допоможе співробітникам оперативного підрозділу у встановленні по «гарячим слідам» особи (осіб), що вчинили грабіж або розбій, розкрити серію розбійних нападів, а слідчому – обрати психологічні й тактичні прийоми під час проведення допиту підозрюваного – керівника організованої групи або виконавця протиправної акції, або ж корумпованої посадової особи державних органів, яка забезпечувала безпеку організованої протиправної діяльності і її членів, виконувала інші функції в кримінальному колективі [119, с. 113].

Консультації спеціаліста-психолога можуть мати характер офіційної письмової консультації, якій слід було б надати у кримінальному процесі статус документа. Разом з тим вони можуть надаватися і без офіційного письмового оформлення у тих випадках, коли стосуються питань тактики проведення слідчих дій, побудови версій, прогнозування поведінки й особистісних характеристик учасників розслідування і тощо [195, с. 419].

Під час психологічного аналізу організованого кримінального угруповання психолог допомагає визначити ступінь його антигромадської спрямованості, мету й мотиви, а також специфіку емоційних зв'язків між членами такого угруповання. В ході аналізу емоційних зв'язків необхідно ретельно вивчити індивідуально-

психологічні характеристики кожного члена групи. Причому, важливо виявити як лідерські позиції серед підозрюваних, так і позиції конформістів, які обов'язково, присутні в будь-якому кримінальному угрупованні. У зв'язку із цим, перед експертом-психологом, доцільно порушити питання : у кого з підозрюваних у групі є такі особливості особи, як підвищена сугестивність, боязкість, схильність до підпорядкування, особливі вольові якості? У будь-якому злочинному угрупованні може бути й опозиціонер. Структура особистості опозиціонера відрізняється високим рівнем домагань, підвищеною активністю, нерідко високою емоційністю. Психологічний аналіз допоможе слідству розкрити психологічну характеристику мотиваційної лінії поведінки кримінального угруповання, й тим самим оптимізувати слідчий процес [214, с. 51].

У своїй дисертації знаний науковець В. М. Костицький писав, що «даючи консультацію, психолог не проводить дослідження головного об'єкта – особистості конкретної людини. Знайомлячись з наданою йому інформацією, психолог аналізує, синтезує, конкретизує її, тобто здійснює мислене дослідження. У цьому специфічність психологічної консультації у кримінальному процесі, відмінність її від експертизи, під час якої експерт досліджує психіку конкретної людини... Слідчий, орган дізнання з метою забезпечення завдань розслідування можуть в усній або письмовій формі звернутися до обізнаної людини за консультацією і отримати її відповідно в усній або письмовій формі» [123].

Участь спеціаліста психолога в окремих процесуальних діях. Застосування спеціальних психологічних знань може використовуватися шляхом участі спеціаліста-психолога в проведенні слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій для надання допомоги у встановленні психологічного контакту, оцінки адекватності поведінки учасників, здатності розуміти зміст і значення того, що відбувається [195, с. 419].

Під час розслідування грабежів і розбоїв, для планування й проведення слідчої (розшукової) дії, у деяких випадках виникає необхідність у консультації психолога. Вона дає змогу розкрити й пояснити поведінку осіб, їх особистісні психологічні особливості, сутність окремих психологічних концепцій, теорій і підходів, що можуть бути застосовані на практиці. Психолог роз'яснює слідчому :

а) вивчення яких психологічних особливостей допитуваного має значення для встановлення психологічного контакту з ним, з огляду на зміст кримінального провадження та ситуацію розслідування; б) якими способами під час проведення слідчої (розшукової) дії вони можуть бути виявлені; в) які запитання, й у якій формі доцільно ставити перед учасниками слідчої (розшукової) дії.

Процесуальною формою є участь психолога в проведенні допиту. Для ефективнішого залучення психолога та його практичної допомоги в ході допиту бажано провести попередню роботу з ним щодо порядку проведення майбутнього допиту з його участю, отримати психологічні рекомендації щодо налагодження психологічного контакту з допитуваною особою. Перед допитом неповнолітнього бажано провести попереднє знайомство й бесіду психолога з підлітком у присутності слідчого, з метою налагодження психологічного контакту між ним і психологом. Під час проведення допиту психолог може рекомендувати внести корективи в намічений план допиту та звернути увагу на обставини, що мають значення для вивчення психологічного стану чи індивідуальних психологічних рис допитуваного.

На стадії протоколювання показань неповнолітнього допитуваного участь психолога може допомогти слідчому сформулювати їх тими словами, що відповідають його віку й рівню розвитку. Така вимога чітко визначена законом щодо допиту неповнолітнього. Є сенс також звертатися за консультацією до психологів під час аналізу змісту відеозапису, із застосуванням якого проводився допит. Це дозволить правильно й ефективно провести повторний допит з урахуванням отриманих рекомендацій психолога [8, с. 505].

Залучення спеціаліста до оперативно-розшукових заходів. У 90-х роках минулого століття проблема участі в розкритті злочинів спеціалістів-психологів перейшла в площину практичної реалізації, для чого в науково-дослідних підрозділах системи МВС створювалися наукові відділи по розробці проблем психолого-криміналістичного забезпечення розкриття тяжких злочинів. За зазначений період найбільш перспективними в науковому й прикладному плані виявилися результати по трьох напрямках досліджень: 1) застосування поліграфа (або «детектора неправди») для опитування потерпілих, свідків,

підозрюваних і інших осіб під час розкриття тяжких злочинів; 2) розроблення психологічного (психолого-криміналістичного) пошукового портрета передбачуваного злочинця по нерозкритих серійних злочинах; 3) застосування репродукційного гіпнозу й інших методів прикладної психології для активізації пам'яті потерпілих і свідків.

Наукові дослідження із проблем використання поліграфа під час розкриття злочинів проводяться з 1992 р. За цей час, на основі вивчення закордонного досвіду застосування поліграфа поліцією й спецслужбами, визначене місце методу опитування громадян із застосуванням поліграфа в системі оперативно-розшукової діяльності. Розроблено пакет нормативних актів, що регламентує проведення опитувань громадян із застосуванням поліграфа, і система перепідготовки спеціалістів, що проводять такі опитування; створені оригінальні методики, розроблені тактичні підходи до проведення опитувань із використанням поліграфа [243, с. 122-123].

Криміналістична поліграфологія – інструментальний метод діагностики емоційної напруги і встановлення психофізіологічного стану випробовуваного, метод «детекції брехні» з допомогою поліграфа, «поліграфний метод» тестування (опитування) випробовуваного (підозрюваного) – сучасна інформаційна технологія для отримання інформації, криміналістично значимої під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах конфліктного протистояння в ході встановлення істини у кримінальному провадженні, під час якого спеціаліст-поліграфолог оцінює психофізіологічні реакції опитуваної особи на ті чи інші стимули, виносить судження про їх суб'єктивну значимість, що свідчать про наявність у пам'яті людини ідеальних слідів певної події або її окремих складових (виявлення таких слідів може слугувати підставою для вирішення питання про приховування опитуваним інформації про розслідувану подію. На думку науковців, достовірність відомостей, отримуваних досвідченим фахівцем перевищує 90 %, а під час застосування методики виявлення приховуваної інформації (непрямий метод) у випадку непричетності опитуваного суб'єкта до інкримінованого діяння достовірність наближається до 100 %.

Під час розслідування тяжких злочинів поширення набув метод гіпнопродукції події, розроблений авторським колективом ВНДІ МВС Росії. Криміналістична гіпнологія – сучасний гіпнопродукційний метод експериментально сугестивного потенціювання пам'яті (відновлення і витягування особистісної криміналістично значимої інформації із глибин пам'яті) опитуваної особи і інструмент комунікативної взаємодії після уведення носія інформації в гіпнотичний стан. Допустимим є застосування гіпнозу (гіпноопитування) в умовах конфліктної протидії розслідуванню або в результаті застосування кримінального гіпнозу (використання гіпнозу із протиправною метою) [208, с. 34].

У практиці розкриття грабежів і розбоїв нерідкі випадки, коли людина (потерпілий, свідок), як один з головних носіїв інформації, не може її відтворити, внаслідок природного забування або через розвиток амнезії стресового чи травматичного характеру. Найчастіше відомі практикам прийоми стимуляції пригадування (ощадливе спілкування, асоціативні способи, виїзд на місце події і тощо) виявляються неефективними, і у цих випадках реальну допомогу в одержанні додаткової інформації може надати метод гіпнотичної релаксації з повторним відтворенням обставин події, так зване гіпнопродукційне опитування [243, с. 125].

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень про правопорушення за участю неповнолітніх показує, що вони, будучи свідками, потерпілими, підозрюваними й маючи інформацію про грабіж або розбій, можуть її забувати через особливості сприйняття, ранимість психіки. Причетність до стресових ситуацій, пов'язаних з кримінальною подією, а тим більше одержання при цьому травматичних ушкоджень, ведуть до повної або часткової втрати пам'яті. У таких випадках виникає необхідність використання під час проведення оперативно-розшукових заходів психологічних методів активізації пам'яті. Зокрема, гіпнопродукційного опитування й нейролінгвістичного програмування (НЛП) як варіанту ощадливого методу опитування по активізації пам'яті.

Необхідну допомогу тут може надати спеціаліст, який володіє методами прикладної психології, що здатний активізувати пам'ять неповнолітнього, щоб одержати відомості про місце, час, спосіб правопорушення, а також про осіб, що їх вчинили (встановленням словесного портрета, одягу, прикмет, «почерку» і

особливостей протиправних дій, знярядь правопорушення, використаних транспортних засобів і тощо). Використання допомоги фахівця-психолога дає можливість одержати відомості не тільки про подію правопорушення, але й про психологічні особливості особи неповнолітнього (особливості пам'яті, уміння передати сприйняте, здатність розповісти правду, замовчати або дати неправдиві свідчення). Особливо, коли під час розкриття грабежу або розбою виникають сумніву в здатності потерпілих (підозрюваних, свідків) правильно сприймати важливі для кримінального провадження обставини, й давати про них показання з урахуванням умов сприйняття протиправних дій (стан психічної напруженості, конфліктної ситуації, страху, болю, швидкоплинності подій і тощо). Участь спеціаліста-психолога під час опитування допоможе встановити: чи міг неповнолітній через особливості свого віку або хвороби правильно сприймати зміст учинених з ним дій (відповідь на дане питання повинне визначити одну з форм безпомічного стану), як відноситися до показань неповнолітнього – чи може він (вона) давати про подію правильні показання, здатність неповнолітніх потерпілих, свідків, підозрюваних сприймати обставини, які мають значення для кримінального провадження й давати про них правдиві показання; наявність або відсутність в неповнолітнього в момент здійснення протиправних дій емоційного стану, здатного істотно вплинути на його свідомість і дії. Психолог може допомогти пригадати події й факти, що мають значення для розкриття грабежу або розбою, активізувати його пам'ять, знаючи своєрідність психології неповнолітніх, усунути фактори й умови, що негативно впливають на формування правдивих показань [69, с. 43-44].

Перспективним бачиться метод криміналістичної психолінгвістики (криміналістичний психолінгвістичний аналіз або розроблення мовних портретів передбачаємого правопорушника) – комплексний метод розпізнавання й ідентифікації правопорушника за його усною мовою, шляхом дослідження носіїв звукової (мовної) інформації, психодіагностики почерку (письмових текстів) і комп'ютерної діагностики електронної пошти, SMS, E-mail-повідомлень підозрюваного в умовах конфліктної протидії розслідуванню [208, с. 35].

Складання психологічних портретів. Складання психологічних портретів передбачуваного правопорушника – сучасний психолого-криміналістичний метод, який орієнтований на виявлення комплексу максимальних відомостей про індивідуальні ознаки и особливості особи невідомого суб'єкта правопорушення, які проявляються в сукупності обставин правопорушення і слідів протиправної діяльності (особливості особистості і мотивація правопорушення; індивідуальні особливі ознаки особистості; звички; нахили, навички, стереотипи; район місця проживання; район місця роботи, служби, навчання; інші місця ймовірного мешкання; рівень освіти і професійної кваліфікації; рід занять; особливості походження, батьківської сім'ї і особистої історії життя; сімейне положення; наявність дітей; відношення до різних видів діяльності (праці, спорту, відношення до людей та ін.); наявність судимості і виду попередніх вчинених правопорушень; наявність психічної або фізичної патології; антропологічні або функціональні особливості правопорушника (зовнішність, будова тіла, міміка, пантоміміка, особливості мови і тощо) [208, с. 34].

Одним із психолого-криміналістичних методів є побудова психологічного пошукового портрета по серійним нерозкритим кримінальним правопорушенням, зокрема і по багатоепізодним грабежам та розбоям. Розроблення психологічного портрета передбачуваного правопорушника, по даних групах діянь, заснована на положеннях про те, що кожному з видів кримінальної діяльності відповідає певний тип особистості правопорушника, що особливо важливо враховувати під час розслідування серійних правопорушень.

Серійні правопорушення являють собою специфічний вид протиправної діяльності, що виражається у вчиненні низки подібних за криміналістичними ознаками правопорушень, які й слугують підставою для об'єднання їх в одне кримінальне провадження.

У зв'язку з цим, одним з основних напрямів науково-методичного забезпечення слідчої й пошукової практики визнане розроблення психологічного портрета передбачуваного правопорушника з формуванням його пошукових ознак. В основі цієї роботи лежить визначення психологічного (суб'єктивного, особистісного) значення деяких елементів криміналістичної характеристики

серійних правопорушників, що опирається на встановлення ймовірнісних відносин між криміналістично значимими параметрами, які характеризують місце, час, спосіб, знаряддя, ознаки потерпілого, а також важливими для розшуку правопорушника характеристиками – антропологічними, фізичними, психологічними, соціально-демографічними й ін. Так, багатьма дослідниками насильницьких правопорушень, констатується наявність певного зв'язку між правопорушником і типом особистості жертви, яку він обирає. Час і місце вчинення кримінального правопорушення можуть нести інформацію щодо стилю життя, професії правопорушника, місця роботи, родинного стану й ін.

Елементи криміналістичної характеристики при цьому розглядаються як результат поведінки особи, реалізований в умовах вільного вибору, обумовленого системою як усвідомлюваних, так і неусвідомлюваних спонукань, що спрямований на досягнення суб'єктивно бажаної мети [243, с. 123-124].

Такі портрети можуть використовуватися досить ефективно з метою встановлення винних у вчиненні грабежів і розбоїв, оскільки дають можливість звузити коло запідозрених, а проведення оперативно-розшукових заходів, зробити більш предметним.

У ході огляду місця події, у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, слідчий, спеціаліст-психолог, судовий медик, спеціаліст-криміналіст, повинні сприймати й оцінювати в цілому обстановку події, а потім оглядати й вивчати її окремі ділянки й об'єкти. Оцінка матеріальних слідів, інших предметів, повинна починатися негайно після виявлення кожного з них і тривати протягом усього огляду. Така оцінка містить у собі : а) аналіз інформаційного змісту всіх елементів кожного сліду; б) аналіз взаємозв'язків усіх виявлених слідів і предметів; в) оцінку отриманої інформації з виявлених слідів і предметів у взаємозв'язку й порівнянні з інформацією, отриманою з інших джерел; г) аналіз і оцінку знарядь правопорушення, мікрооб'єктів, інших предметів, виявлених на місці події, а також аналіз взаємозв'язків усіх виявлених на місці події слідів, мікрооб'єктів, знарядь правопорушення й інших предметів.

Спільна оцінка слідів у процесі огляду місця події дозволить слідчому й фахівцю-психологу абстрактно реконструювати подію грабежу або розбою,

створити модель правопорушника. Така інформація дає йому можливість висунути версію про правопорушення, уточнити й деталізувати психологічний портрет правопорушника. Розроблення в ході огляду місця події психологічного портрета особи правопорушника, є одним з ефективних методів встановлення по «гарячих слідах» особи (осіб), яка вчинила грабіж або розбій.

Психологічний портрет особи, яка вчинила грабіж або розбій, повинен будуватися на відомостях про характер, зміст і способи кримінального правопорушення, спрямованість протиправних дій, їхню частоту, використовуваних знаряддях правопорушення, а також інформації, що свідчить про попередню підготовку або відсутність її, характер наслідків протиправної поведінки, кількість жертв, способах маскуванню дій по приховуванню слідів, інших обставин [119, с. 112].

Думаємо, необхідним є ще раз відзначити, що методи прикладної психології й психофізіології, й участь спеціалістів даного профілю, після вирішення низки правових, організаційних і методичних питань займуть гідне місце в низці криміналістичних методів, використовуваних органами внутрішніх справ для розкриття грабежів і розбоїв. Разом з тим, очевидно, що для цього потрібна серйозна підготовка слідчих, співробітників оперативних підрозділів : розроблення й видання відповідних методичних рекомендацій і посібників; проведення в рамках навчальних курсів криміналістики й оперативно-розшукової діяльності освітніх закладів системи МВС лекцій, семінарських занять по психолого-криміналістичному забезпеченню розкриття грабежів і розбоїв.

Судово-психіатрична експертиза. А. І. Дворкін та Р. М. Сафін вважають, що судово-психіатрична експертиза потерпілих, підозрюваних, обвинувачуваних, серед інших експертиз, у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, призначається найбільш часто [61].

А. Я. Целіщев зазначає, що «судово-психіатричні експертизи по грабежам і розбійним нападам проводяться досить часто і призначаються з метою вирішення виниклих сумнівів у психічній повноцінності підозрюваних, свідків, потерпілих, а також їх осудності» [290, с. 38].

Згідно ст. 509 КПК України, під час розслідування грабежів і розбоїв, слідчий або прокурор зобов'язані залучити експерта (експертів) для проведення судово-психіатричної експертизи у разі, якщо під час кримінального провадження будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа в ході вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані або вчинила грабіж чи розбій в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. Такими обставинами, зокрема, визначено : 1) наявність згідно з медичним документом у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання; 2) поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння, або після нього, була або є неадекватною (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо).

У разі необхідності тривалого спостереження особи, дослідження її, може бути проведена стаціонарна психіатрична експертиза, для чого така особа направляється до відповідного медичного закладу на строк не більше двох місяців. Питання про направлення особи до медичного закладу, з метою проведення психіатричної експертизи вирішується під час досудового розслідування – ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони кримінального провадження в порядку, передбаченому для подання та розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу, а під час судового провадження – ухвалою суду.

Згідно ст. 486 КПК України, у разі необхідності, для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза.

Таким чином, предметом судово-психіатричної експертизи є визначення психічного стану осіб, яким призначено експертизу, в конкретні проміжки часу та стосовно певних обставин, що становлять інтерес для органів слідства та суду.

Об'єктами зазначеної експертизи, у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, є : 1) підозрювані, стосовно яких під час слідства виникли сумніви щодо їх психічної повноцінності; 2) обвинувачені та підсудні, стосовно яких під час слідства

та судового розгляду виникли сумніви щодо їх осудності або можливості за психічним станом брати участь у слідчих (розшукових) діях чи судовому засіданні; 3) свідки та потерпілі, стосовно яких під час слідства та суду виникли сумніви щодо їх психічної повноцінності; 4) потерпілі, стосовно яких вирішується питання про взаємозв'язок змін у їх психічному стані з вчиненими щодо них протиправними діями (безпорадний стан та заподіяння шкоди здоров'ю); 5) позивачі, відповідачі та інші особи, стосовно яких вирішується питання про їхню дієздатність; б) позивачі, стосовно яких вирішується питання про їх психічний стан у певні проміжки часу, про обґрунтованість встановленого раніше психіатричного діагнозу та застосування щодо них медичних заходів; 7) матеріали кримінального провадження, медична документація, аудіовізуальні матеріали та інша інформація про психічний стан особи, стосовно якої проводиться експертиза [72, с. 208].

У разі виникнення сумнівів, щодо психічної повноцінності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, потерпілого або свідка, призначається судово-психіатрична експертиза. Сумніви у психічному здоров'ї стають підставами для призначення судово-психіатричної експертизи тільки у разі їх обґрунтованості, тобто коли вони підтверджені фактичними обставинами.

До критеріїв призначення судово-психіатричної експертизи, у кримінальному провадженні про грабежі і розбої, відносять: а) відомості про те, що особа перебувала або перебуває під наглядом психоневрологічного або наркологічного диспансеру, або перебувала на лікуванні в психіатричному або наркологічному лікувальному закладі, визнавалась по іншому провадженні (справі) неосудною та перебувала на примусовому лікуванні, має інвалідність по психічному захворюванню; б) відомості про те, що особа була звільнена від служби в армії, у зв'язку з психічним розладом; в) відомості про те, що особа навчалась у школі для розумово відсталих; г) відомості про неправильну або дивну поведінку особи у період, який передував грабежу або розбою, відомості про незвичайну поведінку обвинуваченого, підсудного в період вчинення діяння, що йому інкримінується, або поведінку, яка не адекватна ситуації під час проведення з ним судових або слідчих (розшукових) дій; г) відомості з показань свідків, родичів, знайомих, із виробничих і побутових характеристик про особливості поведінки (недоречні

висловлювання та вчинки, немотивовані приступи збудження, судомні приступи, інтелектуальну неспроможність, спроби самогубства тощо), які розглядались свідками як прояви психічних розладів; д) повідомлення особи про свої хворобливі переживання та суб'єктивні відчуття, які можуть свідчити про наявність певних розладів психічної діяльності; е) відомості про перенесені захворювання головного мозку (черепно-мозкові травми, менінго-енцефаліти, порушення мозкового кровообігу тощо) або тяжкі соматичні захворювання, які супроводжуються психічними порушеннями [72, с. 209; 245, с. 136-137].

Однією з умов своєчасного та якісного проведення судово-психіатричної експертизи, переконливості експертних висновків, є об'єктивізація усіх перелічених даних. Матеріали кримінального провадження мають бути ретельно підготовлені до призначення експертизи.

Слід зазначити, що збір необхідних для проведення експертизи матеріалів (медична документація, протоколи допитів стосовно особливостей особистості та поведінки підекспертного, виробничі характеристики тощо) є виключно обов'язком органів досудового слідства та суду. Повноваження експертів обмежені можливістю звернення до особи або органу, який призначив експертизу, з клопотанням про надання нових матеріалів, необхідних для дачі висновків. Самостійно займатися збором матеріалів експерти неправомочні.

Характер підстав, для призначення судово-психіатричної експертизи, багато в чому визначає роботу по збору матеріалів. За наявності інформації щодо перебування особи у психіатричному закладі або під наглядом психіатра, експертам в обов'язковому порядку має бути надана медична документація.

Незважаючи на те, що в амбулаторних картках психоневрологічних диспансерів є короткі дані про те, що особа перебувала на лікуванні в психіатричній лікарні, необхідно запросити медичну документацію з усіх психіатричних закладів, куди ця особа зверталась за психіатричною допомогою.

У випадках отримання особою психіатричної допомоги в приватному порядку також слід запросити медичну документацію або, за її відсутності, допитати приватного психіатра як свідка щодо психічного стану пацієнта, причинах звернення до психіатра, встановленого діагнозу, лікарських призначеннях.

Водночас необхідно затребувати медичну документацію з наркологічних закладів. Серед осіб, які проходили курс наркологічного лікування, чимало таких, які страждають на психічні розлади і однак раніше ніколи не звертались до психіатра.

Не менш важливими є дані медичних документів із закладів загальносоматичного профілю, в яких можуть бути відображені скарги підекспертних на психічні розлади. Пацієнти могли бути госпіталізовані в ці заклади з різноманітними захворюваннями (гіпертонічна хвороба, атеросклероз судин головного мозку, порушення мозкового кровообігу, онкологічні захворювання, цукровий діабет тощо), які супроводжуються психічними розладами.

Якщо особа перебувала під наглядом спеціалізованих лікувальних закладів системи СБУ чи МВС України, необхідно витребувати відповідну медичну картку. До необхідних відноситься і документація з допоміжної школи, якщо під експертний навчався у такому закладі. Слід також запитувати з райвійськкомату медичну документацію щодо причин звільнення від військової служби.

У випадках, коли особа має групу інвалідності, важливо надати експертам медичну картку медико-соціальної експертної комісії [72, с. 210].

Вилучення медичної документації з медичних закладів проводиться згідно з положеннями ст. 6 Закону України «Про психіатричну допомогу», якими регламентується порядок передачі відомостей щодо психічного стану особи без її згоди або згоди її законного представника у разі письмового запиту слідчого, прокурора та суду.

Оригінали медичних документів мають бути надані у повному обсязі, оскільки копії цих документів, ксерокопії, виписки з них не можуть задовольнити експертів, тому що нерідко вони нечіткі, незручні для читання, у них непомітні виправлення та дописки [72, с. 211].

Уся медична документація, отримана слідчим або судом, має бути оглянута та вивчена. Виявлення будь-яких дефектів (дописки, виправлення, відсутність ряду сторінок) потребує встановлення причин їх появи за допомогою відповідних слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій.

Інформація щодо психічної повноцінності учасника процесу може бути отримана не тільки з медичної документації, а й з протоколів допитів родичів, знайомих, співробітників, учасників кримінальної ситуації та даних безпосереднього нагляду за поведінкою особи під час слідчих (розшукових) чи негласних (слідчих) розшукових дій або судового розгляду.

Указані дані мають важливе значення для експертів, незалежно від того, чи перебувала особа раніше під наглядом психіатра, чи ні. У особи, яка страждає на психічне захворювання, і тривалий час не зверталась до психіатра, може спостерігатись стан стійкої ремісії (покращення), що може істотно вплинути на експертний висновок. З іншого боку, психічний розлад міг мати місце давно, мав прихований характер і розцінювався оточуючими як особливості характеру, а особа не зверталась за психіатричною допомогою [72, с. 211].

Під час проведення допитів, у кримінальному провадженні про грабежі і розбої, в підекспертної особи отримується послідовна інформація щодо особливостей психічного стану на усіх етапах її життя, з'ясовуються особливості фізичного та психічного розвитку в дитинстві, вік вступу до школи, відомості про дисципліну та успішність у ній, отриману освіту. Особливо ретельно з'ясовується : характер взаємовідносин з однолітками та вчителями, можливості пристосування до вимог колективу; особливості перехідного періоду, виконання обов'язків на роботі, під час служби в армії; сімейний стан; звички, інтереси, захоплення. Особлива увага приділяється різким змінам у характері та поведінці підекспертного, проявам раніше не властивих суб'єкту грубощів, злостивості, емоційної холодності, підозрливості, необґрунтованим змінам у ставленні до рідних – від теплого та дружнього до «нечуйного» й нерідко негативного. Звертається увага на появу дивацтв у поведінці, незвичайних захоплень, зниження професійної кваліфікації, неможливість справлятися зі службовими обов'язками, невиконання етичних норм у колективі, постійне зниження соціальної адаптації.

Надзвичайно важливими є показання свідків, що характеризують поведінку підозрюваного в період, в який вчинено грабiж або розбiй. З'ясовуються особливості поведінки, зовнішнього вигляду, контактів з людьми, збереженість орієнтування в оточуючому, висловлювання, особливості емоційних проявів

(немотивований страх, тривога, агресія, розгубленість тощо) та їх адекватність реальним обставинам. З метою визначення наявності беспорядного стану потерпілого, з'ясовується, чи не був він надмірно пасивним під час вчинення проти нього грабежу або розбою, чи давав відсіч або повністю підкорився діям правопорушника.

Важливі відомості можуть надати особи, які безпосередньо здійснювали затримання підозрюваного, у разі коли він був затриманий одразу, після вчинення грабежу або розбою. У таких випадках з'ясовуються особливості контакту з обвинуваченим, характер його висловлювань та пояснень з приводу вчиненого, особливості моторики та емоційних проявів, ставлення до вчиненого.

Характер грабежу або розбою, причини та спосіб його вчинення також можуть викликати сумніви щодо осудності підозрюваного. Жорстокість вчиненого та його зовнішня невмотивованість, самі по собі не є ознаками психічного розладу, але в поєднанні з безглуздістю, відсутністю мотивації та невідповідністю вчиненого правопорушення, соціально-особистісним характеристикам підозрюваного можуть слугувати підставою для проведення експертизи.

Матеріали кримінального провадження щодо особливостей поведінки та психічного стану підекспертного, нерідко містять суперечливі відомості, які можуть бути пояснені різними факторами, зокрема: тривалістю знайомства з ним, ставленням до суб'єкта, особливості поведінки якого з'ясовуються, заінтересованістю допитуваного в результатах провадження. У зв'язку з цим, деякі допитувані нерідко явно перебільшують можливі ознаки психічного розладу, повідомляють про факти та обставини, яких не було. Інші свідки, які мають обивательське уявлення про психічні захворювання, можуть розцінити як прояви психічного розладу деякі непсихопатологічні стани, як, наприклад, збуджено-агресивна поведінка при простому алкогольному сп'янінні, педагогічна запущеність підлітка, прояви психопатії тощо. Такі свідки на допиті часто схильні повідомляти про спостереження ними особливостей поведінки, використовуючи категоричні вирази: «поводив себе, як ненормальний», «був неосудним», «висловлював маячні ідеї», «страждає на провали в пам'яті» тощо.

Необхідно чітко триматись єдиної правильної позиції: будь-які показання щодо «дивацтв», «ненормальностей» у поведінці мають бути уточнені та деталізовані, наведені приклади викладені звичайними словами, без застосування психіатричної термінології.

Не менше значення, для призначення психіатричної експертизи у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, мають дані допиту обвинуваченого, який може виявити неадекватність поведінки, недоступність контакту, депресивний стан, відсутність реакції на запитання, зайву метушливість та неадекватно піднесений настрій, скаржитись на порушення пам'яті, нерозуміння ситуації в якій перебуває тощо. Слід також враховувати, що особи, які страждають на психічні розлади, можуть дисимулювати (приховувати) факт психічної хвороби [72, с. 212-213].

Інформація, викладена в характеристиках з місця роботи, навчання та мешкання, може також слугувати підставою для призначення психіатричної експертизи. У характеристиках відображаються особливості особи та її поведінки, відомості про зниження професійної кваліфікації, прогули та появи на роботі у нетверезому стані, зазначаються періоди часу, коли мала місце незвична поведінка.

Звичайно, найбільший об'єм інформації надає медична документація з психіатричних лікувальних закладів у разі, якщо особа перебувала під диспансерним наглядом або на стаціонарному лікуванні. Необхідно враховувати, що в період укладення угоди могли спостерігатись не тільки хронічні, а й тимчасові розлади психіки.

У медичній документації із соматичних стаціонарів найчастіше відсутні вичерпні відомості про психічний стан особи, опис неврологічного стану проводиться за стандартизованою формою, можуть мати місце вказівки на інтелектуально-мнестичне зниження, але без чіткої оцінки ступеня зниження пам'яті та інтелекту. У таких випадках особливу цінність мають детальні та конкретні показання медичних працівників (лікарів стаціонару і поліклініки, дільничних лікарів, медичних сестер).

У якості свідків найчастіше допитуються родичі, друзі, співробітники, сусіди. Нерідко свідки описують психічний стан особи, щодо якої проводиться експертиза,

по-різному, підкреслюючи окремі особливості поведінки, не вказуючи при цьому хронологічний період. Показання свідків не повинні бути хаотичними чи уривчастими, вони мають охарактеризувати поведінку і стан особи, який передував правому акту, висвітлити його спосіб життя, коло інтересів, можливість обслуговувати себе, спілкуватись з оточуючими, надавати критичну оцінку реальним обставинам. Будь-які свідчення про неадекватну поведінку підекспертного мають бути уточнені і деталізовані щодо того, в чому конкретно виявилась неадекватність. Важливе значення має аналіз таких психологічних особливостей особи, як підвищені навіюваність та підкорення, пасивність, зниження критичних і прогностичних функцій [72, с. 213-214].

Матеріали кримінального провадження, зібрані для проведення судово-психіатричної експертизи, мають бути упорядковані та систематизовані, оцінені з точки зору їх повноти, точності, для того щоб експерти могли надійно оцінити психічний стан особи, направленої на експертизу. У такому разі експертизи проводяться своєчасно і не стають причиною подовження строків розслідування.

Вивчена практика роботи експертних комісій свідчить, що основним недоліком матеріалів кримінального провадження, які надаються експертам, є їх неповнота.

Під час судово-психіатричної експертизи підозрюваного (обвинуваченого (підсудного)) ставляться питання спрямовані на встановлення: 1) чи страждав підозрюваний (обвинувачений (підсудний)) під час інкримінованого йому діяння (діянь) психічним розладом, внаслідок якого він не міг у той період усвідомлювати свої дії або керувати ними; 2) до якої категорії хворобливих станів належить даний психічний розлад – хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства, іншого хворобливого стану психіки; 3) чи страждає підозрюваний (обвинувачений (підсудний)) у даний час психічною хворобою, що позбавляє його можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, якщо так, то коли почалася ця психічна хвороба; 4) чи потребує підозрюваний (обвинувачений (підсудний)) застосування до нього примусових заходів медичного характеру, якщо так, то яких саме; 5) чи має підозрюваний (обвинувачений (підсудний)) які-небудь психічні вади, через які не

може самостійно реалізувати своє право на захист; 6) чи страждає підозрюваний (обвинувачений (підсудний)) на хронічний алкоголізм або наркоманію; 7) чи потребує він лікування від алкоголізму чи наркоманії [72, с. 216-217].

Відповіді експертів на перші три питання дають можливість суду, з урахуванням усіх інших зібраних у кримінальному провадженні доказів прийняти рішення про осудність (обмежену осудність згідно з ст. 20 КК України) або неосудність обвинуваченого за умови доведення факту вчинення ним інкримінованого йому діяння.

Під час судово-психіатричної експертизи свідків і потерпілих ставляться питання спрямовані на встановлення: 1) чи здатний свідок (потерпілий) за своїм психічним станом правильно сприймати факти, що мають доказове значення, і давати показання про них; 2) чи страждав потерпілий психічним захворюванням у період вчинення проти нього протиправного діяння; 3) чи міг потерпілий за своїм психічним станом розуміти характер і значення протиправних дій, вчинених проти нього, та чинити опір; 4) чи страждає потерпілий у даний час психічним захворюванням, якщо так, то чи не виникло воно внаслідок протиправних дій, вчинених проти нього [72, с. 219].

У кримінальному судочинстві показання свідків і потерпілих є одним із важливих джерел доказів. Для об'єктивного вирішення кримінального провадження необхідно, щоб показання свідків і потерпілих були правдивими і достовірними. Однак судово-психіатрична експертиза не оцінює достовірність і зміст свідчень, оскільки це є компетенцією суду. Експерти-психіатри можуть оцінити психічний стан особи, яка дає показання, і визначити, залежно від наявності чи відсутності у неї психічних розладів, здатність правильно сприймати обставини, які мають значення для кримінального провадження, запам'ятовувати і давати правильні показання про них.

Судово-психіатрична експертиза свідкам призначається тільки у випадках сумніву в їх можливості за станом психічного здоров'я давати показання. Стосовно ж потерпілих коло питань, що вирішуються, ширше.

Експертами-психіатрами визначається можливість потерпілого за психічним станом розуміти характер і значення діянь, які вчинені проти нього, або протистояти

обвинуваченому. Даний висновок використовується слідством і судом для вирішення питання про наявність у потерпілого безпорадного стану і тягне за собою відповідну кваліфікацію дій обвинуваченого. До безпорадного стану належать, наприклад, втрата свідомості, сон, недоумство, психічна хвороба. Алкогольне чи наркотичне сп'яніння у потерпілих, на відміну від алкогольного сп'яніння у підозрюваних, може слугувати підставою для констатації безпорадного стану.

Судово-психіатрична експертиза виявляє психічне захворювання потерпілого і встановлює зв'язок даного розладу із вчиненням проти нього грабежем або розбоєм, а також тяжкість цього розладу. Така експертиза призначається з метою встановлення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю, особливо небезпечних наслідків грабежу або розбою. Треба призначати комплексну судово-психіатричну і судово-медичну експертизу, коли є підстави вважати, що психічний розлад перебуває у причинному зв'язку з нанесеннями шкоди фізичному здоров'ю особи [72, с. 187].

Проведене нами дослідження, вивчення відповідних публікацій науковців та практиків [76, с. 65; 89; 91 та ін.] показало, що основними недоліками призначення судово-психіатричних та комплексних психолого-психіатричних експертиз у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої є такі.

1. Невиправдане призначення в окремих випадках судово-психіатричних експертиз у зв'язку з непідтвердженими заявами підозрюваних (обвинувачених) про нібито перенесені ними травми голови, про знаходження в момент вчинення правопорушення у нетверезому стані, про повну відсутність пам'яті під час правопорушення (зазвичай, під час дослідження таких осіб, психічні розлади у них не виявляються).

2. Окремі досліджувані направляються на експертизу тільки на тій підставі, що нібито немає можливості зібрати матеріали, які їх характеризують.

3. В постанові про призначення експертизи не завжди викладаються обставини, які слугували підставою для її призначення.

4. Іноді на комплексні психолого-психіатричні експертизи виносяться питання, вирішення яких є слідчим завданням.

5. Недоброякісно оформляються кримінальні провадження (справи), які подаються під час призначення експертизи, зокрема у них відсутні важливі відомості про психічний стан досліджуваних, про особливості їх поведінки в до- і післякримінальний період, медичні документи про встановлені факти лікування досліджуваних у психлікарнях, про знаходження під наглядом у психіатра, психоневролога, нарколога, про звільнення від строкової служби в армії у зв'язку з психічним захворюванням, копії вироків відносно раніше засуджених і тощо

6. Не завжди точно формулюються питання експертам, нерідко перед експертами-психіатрами ставляться питання, які відносяться до компетенції психологів, однак в постановках не вказується необхідність проведення комплексної психолого-психіатричної експертизи з відповідною мотивацією.

7. Слідчі не завжди вказують процесуальний статус особи, яка направляється на експертизу (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий), що в окремих випадках має певне значення.

Опитування слідчих щодо помилок, яких найчастіше припускаються слідчі під час призначення судово-психіатричних та комплексних психолого-психіатричних експертиз у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої показало такі результати: в постанові про призначення експертизи не завжди викладаються обставини, які слугували підставою для її призначення – 89,7%; невиправдане призначення в окремих випадках судово-психіатричних експертиз у зв'язку з непідтвердженими заявами підозрюваних (обвинувачених) про нібито перенесені ними травми голови, про знаходження в момент вчинення правопорушення у нетверезому стані, про повну відсутність пам'яті під час правопорушення – 85,2%; недоброякісно оформляються кримінальні провадження (справи), які подаються під час призначення експертизи, зокрема у них відсутні важливі відомості про психічний стан досліджуваних, про особливості їх поведінки в до- і післякримінальний період, медичні документи про встановлені факти лікування досліджуваних у психлікарнях, про знаходження під наглядом у психіатра, психоневролога, нарколога, про звільнення від строкової служби в армії у зв'язку з психічним захворюванням, копії вироків відносно раніше засуджених і тощо – 68,7%; іноді на комплексні психолого-психіатричні експертизи виносяться питання,

вирішення яких є слідчим завданням – 65,5%; окремі досліджувані направляються на експертизу тільки на тій підставі, що нібито немає можливості зібрати матеріали, які їх характеризують – 64,4%; слідчі не завжди вказують процесуальний статус особи, яка направляється на експертизу (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий), що в окремих випадках має певне значення – 17,2%; не завжди точно формулюються питання експертам, нерідко перед експертами-психіатрами ставляться питання, які відносяться до компетенції психологів, однак в постановках не вказується необхідність проведення комплексної психолого-психіатричної експертизи з відповідною мотивацією – 13,6%; інші – 11,9% (Додаток К).

Проведене нами дослідження, вивчення відповідних публікацій науковців та практиків [6; 91; 204 та ін.] дало можливість виокремити проблеми, які виникають під час оцінки слідчими висновків судово-психіатричних та комплексних психолого-психіатричних експертиз у кримінальних провадженнях про грабежі та розбої. А саме :

1. Повторні експертизи призначаються у випадках сумнівів в обґрунтованості початкових висновків, що характерно для випадків коли ці висновки не узгоджуються із вчиненим і відомостями про особу досліджуваних, про характер вчинених ними правопорушень.

2. В актах експертиз, особливо у випадку визначення вікової неосудності неповнолітніх, не завжди відображаються застосовані методики дослідження психіки досліджуваних, що утруднює оцінку повноти виконаної експертами роботи і обґрунтованості висновків (іноді повідомляється про те, що у психологів і психіатрів немає єдиних підходів до оцінки психічного стану неповнолітніх, що тягне за собою різні висновки початкової і повторної експертиз).

3. Іноді висновки експертів є суперечливими.

4. Не завжди оптимальною є організація судово-психіатричного обслідування досліджуваних, можливість амбулаторного їх дослідження необґрунтовано замінюється стаціонарним, що призводить до продовження строків досудового розслідування та утримання під вартою.

3.3 Одорологічні дослідження під час розслідування грабежів і розбоїв

Ситуація стійко високої кількості грабежів та розбоїв в Україні змушує правоохоронців вести пошук ефективних засобів та методів їх попередження, розкриття та розслідування. Зокрема, вже давно робиться акцент на активне використання в процесі розкриття й розслідування таких кримінальних правопорушень службово-розшукних собак і дослідження запахових слідів людини, які дозволяють ідентифікувати особу правопорушника, одержувати розшукову та доказову інформацію.

Значимими для розвитку криміналістичної одорології є публікації В. Д. Басая, П. Д. Біленчука, Г. Б. Дергая, О. А. Кириченка, П. Б. Панфілова, М. В. Салтевського, В. І. Старовойтова, Г. В. Федорова та ін. Проблема використання запахових слідів, у ході розкриття та розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, присвячені публікації В. А. Гука, О. А. Грошенкової, П. Д. Біленчука, А. К. Кавалеріса, М. М. Китаєва, Є. Ф. Коновалова, Є. Д. Лук'янчикова, Є. Ю. Проніної, П. Б. Панфілова, А. Л. Протопопова, М. В. Салтевського, В. І. Старовойтова, М. М. Тарнаєва, Г. В. Федорова, Т. Н. Шамонова, В. І. Шиканова та ін.

Загальновідомо, що запах є властивістю об'єктів матеріального світу. Предмет має запах якщо він із твердого або рідкого стану переходить у газоподібний. З поверхні пахучого об'єкта безупинно відділяються його частки, які разом з повітрям попадають на нюхові органи живих організмів (людей, тварин, комах і ін.) і впливаючи на них, викликають суб'єктивне сприйняття певного запаху [62, с. 8-9].

Враховуючи це, свого часу, М. В. Салтевський, пропонував розуміти запах у двох значеннях. По-перше, як властивість фізичних тіл, що полягає в безперервному відділенні в зовнішнє середовище частини своєї речовини – молекул, які утворюють запаховий слід. Тому, будь-який предмет пахне, й може бути виявлений відповідним детектором. За характером цієї властивості встановлюють швидкість випаровувань й класифікують речовини на летучі та звичайні. По-друге, запах – це суб'єктивне сприйняття, яке виникає в людини або у тварини внаслідок взаємодії часток пахучої речовини з нюховими рецепторами [233, с. 11; 230, с. 11-12]. Тут же, необхідно

відзначити, що не тільки різні люди, але й та сама людина, залежно від різноманітних факторів і умов (стан здоров'я, сугестивність, адаптація й ін.) може дати запаху різну оцінку. Крім того, за своєю хімічною природою частки не всіх речовин викликають у людини сприйняття запаху, хоча іншими детекторами вони сприймаються. Все це свідчить про складність механізму сприйняття запаху. Не дивно, що дотепер немає єдиної концепції, яка б усталено для науковців, пояснила природу запаху.

Запаховий слід, як вказувалося вище, утворюється внаслідок безперервного переходу речовини із твердого або рідкого стану в газоподібний. Предмет є джерелом запаху доти, поки з його поверхні відділяються в навколишнє середовище молекули речовини. Тому, запаховий слід можна визначити як газоподібне утворення, яке містить якісну інформацію про матеріальний об'єкт [230, с. 14; 233, с. 8-9].

На нашу думку, використання слідів запаху під час розкриття й розслідування грабежів і розбоїв є одним із найперспективніших напрямів розвитку методики розслідування таких кримінальних правопорушень. Широке впровадження в практику розслідування грабежів і розбоїв одорологічних методів дозволяє значно поліпшити результати роботи органів внутрішніх справ по розкриттю та розслідуванню таких правопорушень і викриттю злочинців.

Під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, слідчий, фахівець запрошений в якості спеціаліста, за допомогою власного нюху одержує запахові відчуття (запах тварин, гниття, лікарських, парфумерних засобів і тощо), які беруться ними до уваги й можуть бути використані в пошуковій роботі та з метою доказування певних обставин кримінального правопорушення.

Вагоме криміналістичне значення слідів запаху пов'язане насамперед з тим, що кожній людині властивий тільки свій, індивідуалізуючий її запах, який володіє високою стійкістю й незмінюваністю. Тому ідентифікаційна значимість запахових слідів аналогічна значимості слідів рук. Але сліди запаху мають важливу перевагу : маючи стійкість у зовнішньому середовищі, вони не сприймаються людським нюхом, і тому не контролюються, а виходить, і не можуть бути знищені. Крім того,

правопорушник навіть якщо захоче, не зможе не залишити свої запахові сліди на місці події, тому що практично у всіх випадках він контактує з предметами обстановки місця події під час вчинення грабежу або розбою (холодною зброєю, ручками входних дверей, телефонними трубками, матеріалом використаним в якості кляпу та ін.) [19, с. 6-12].

Маючи здатність досить довго утримуватися на контактуючих поверхнях, сліди запаху в такий спосіб зберігають на місці події інформацію про слідоутворюючого суб'єкта, як про учасника грабежу або розбою.

Одним з провідних методів використання слідів запаху людини, під час розслідування грабежів і розбоїв, є метод криміналістичної одорології, сутність якого полягає у зборі, консервації й лабораторній ідентифікації запахів фахівцями за допомогою собак-детекторів. Лабораторна одорологічна ідентифікація запахів, узятих зі сліду на місці події і запахів, які містяться у зразках запаху особи, яка перевіряється, дозволяє під час розслідування грабежів і розбоїв встановлювати : а) конкретних осіб, які залишили сліди запаху на місці події; б) кількість учасників грабежу або розбою й роль кожного з них; в) факт вчинення декількох грабежів або розбоїв однією особою (на підставі визначення спільності джерела запахових слідів, зібраних у різний час і в різних місцях); г) приналежність особі, яка перевіряється, вилучених речей, знарядь правопорушення й інших об'єктів; г) приналежність потерпілим викрадених речей; д) конкретних осіб – за вилученими на місці події волоссям, слідам крові й потожирової речовини, кромками нігтів.

Створена на даний час в МВС України кінологічна служба, призначена забезпечити організацію роботи з використання спеціально підготовлених службово-розшукних собак, які під час розслідування грабежів і розбоїв можуть залучаються з метою : а) переслідування й виявлення правопорушників «за гарячими слідами»; б) встановлення маршруту пересування учасників події до місця вчинення кримінального правопорушення й від нього; в) обстеження місцевості й приміщень з метою пошуку загублених або захованих предметів, які мають відношення до правопорушення; г) проведення оперативної кінологічної (odoroлогічної) «виборки»; г) впізнання вилучених предметів за заданим розшуковій собаці запахом, які перевіряються на причетність до правопорушення (зазвичай

предметів одягу); д) розшуку захованих (закопаних) трупів, зброї, наркотичних засобів [63, с. 11; 233, с. 35-36; 278, с. 80-82].

Слід зазначити, що ідентифікація запахів слугує насамперед виконанню оперативно-розшукових завдань, а також висуванню й відпрацьовуванню слідчих версій. При дотримання процесуальних правил вилучення запахових слідів на місці події, при забезпеченні необхідних процесуальних гарантій процедури ідентифікації запахів, вони можуть використовуватися нарівні з іншими слідами як речові докази у ході викриття правопорушника, який вчинив грабіж або розбій. Дані судово-одорологічних експертиз, проведених працівниками експертної служби (за розробленою експертною методикою дослідження консервованого запаху з використанням одорологічних лабораторій), у сукупності з іншими доказами, можуть використовуватися в якості доказової бази, під час розслідування грабежів і розбоїв, а також у судовому розгляді таких кримінальних проваджень [278, с. 57-67].

Через те, що запаховий слід містить не тільки запах правопорушника, але й сторонні – «фонові» запахи, які можуть негативно впливати на результати одорологічної ідентифікації, на місці події вилучаються також контрольні зразки фонового запаху. З цією метою в приміщенні, де вилучалися запахові сліди, неподалік від досліджуваних об'єктів, на предметах, що завідомо не містять людського запаху, розміщують серветки адсорбенту й здійснюють відбір проб. Час збору фонового запаху той же, що й при зборі запахових слідів.

У зв'язку з тим, що за допомогою яких-небудь технічних засобів неможливо зафіксувати наявність або відсутність на місці події слідів запаху, виявлення останніх полягає у визначенні об'єктів, з якими правопорушник міг контактувати.

Роботу зі слідами запаху на місці події повинен проводити працівник експертної служби, залучений до проведення слідчої (розшукової) дії в якості спеціаліста. Однак, за умови відповідної підготовки, зібрати запах під час огляду місця події, може слідчий самостійно, за потреби залучивши до цього інспектора-кінолога [278, с. 67-71].

Під час проведення слідчих (розшукових) дій, у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, слід враховувати, що запах так само як і інші види слідів, піддаються негативному впливу людей, тварин, погодних умов і інших обставин.

Тому, важливо забезпечити їх збереження, як до прибуття слідчо-оперативної групи, так і під час огляду місця події.

В ході слідчих (розшукових) дій, у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, пошук місць можливого знаходження запахових слідів правопорушника варто здійснювати на початковій стадії огляду. Це пов'язано насамперед з тим, що сліди запаху зберігаються порівняно недовго, й потрібно відразу приступити до їх вилучення. Крім того, щоб під час огляду забезпечувався більш тривалий контакт адсорбенту із запаховими слідами, потрібно якомога раніше накласти тканину на досліджувану поверхню.

Під час проведення слідчих (розшукових) дій основним методом визначення об'єктів, на яких можуть перебувати сліди запаху, є уявне моделювання дій правопорушника на основі ретельного аналізу обстановки місця події, показань потерпілих і очевидців. При цьому встановлюють усі зміни, внесені в обстановку місця події, визначають шляхи підходу й відходу правопорушника, місця проникнення в приміщення, вивчаючи сліди взуття, злому, крові, залишені речі тощо.

Для того щоб забезпечити вилучення слідів, які вірогідно належать правопорушнику, недоцільно здійснювати збір запахів з об'єктів, відношення яких до кримінального правопорушення сумнівна, а також із предметів, що перебували в нетривалому контакті з правопорушником. У кримінальних провадженнях про грабежі і розбої остаточне рішення з цього питання приймають з урахуванням результатів огляду місця події, зібраних доказів, попереднього дослідження інших слідів тощо.

Якщо передбачається наявність слідів запаху правопорушника на об'єктах, на яких можуть бути присутні запахи й іншої особи, не пов'язаної з подією грабежу або розбою, то ця обставина не повинна слугувати підставою для того, щоб такі сліди не вилучати. Наявність на об'єкті запахів кількох людей, не є серйозною перешкодою для одорологічної ідентифікації запаху правопорушника. Тому, відбирати зразки запаху в потерпілих і інших осіб, немає необхідності.

Під час огляду місця події, у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, доцільно звертати увагу насамперед на такі об'єкти : а) плями висохлої крові,

волосся, зрізи нігтів, які відділилися й засохли, частки людського організму без гнилісних процесів (запах на них може зберігатися десятки років); б) особисті речі, поношений одяг і взуття, недопалки сигарет (утримують індивідуальний запах до декількох місяців); в) знаряддя правопорушення або предмети, які перебували не менше півгодини в контакті з тілом живої людини (зберігають її запах до 60 годин); г) сліди взуття, ніг (зберігають індивідуальний запах до 10 годин, у зимових умовах – до доби) [19, с. 6-12].

Крім того, пошук слідів запаху, у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, може здійснюватися й на предметах, які були у відносно нетривалому контакті з тілом або одягом правопорушника. У цих випадках концентрація запахових молекул нижча, але часто цього буває досить для проведення одорологічної ідентифікації.

Найбільше криміналістичне значення, у провадженнях про грабежі і розбої, мають об'єкти з якими правопорушник, виходячи з аналізу обстановки місця події, контактував найбільш довго й щільно (дверні ручки, частини зламаних перешкод, холодна та вогнепальна зброя, маски для приховування обличчя й тощо).

Під час огляду увага слідчого та спеціалістів повинна зосереджуватися також на вивченні, як ми вже згадували, передбачуваних шляхів підходу правопорушника до місця події і його відходу, місць проникнення в приміщення, транспортних засобів, предметів замаху, одягу й тіла потерпілих, інших предметів і поверхонь, які перебували в контакті з тілом і одягом правопорушника (ключі, посуд, телефонна трубка, кермове колесо, дивани, стільці й крісла, чохли сидінь автомобіля).

Під час пошуку об'єктів, які можуть бути носіями запахової інформації, потрібно враховувати можливість використання їх для одорологічної виборки й пошуку на них мікрослідів запаху. До таких мікрооб'єктів відносяться, як відзначалося, одиничні волосини, невеликі плями крові, зрізи нігтів, мікрочастки людського організму, сліди пальців рук, недопалки й ін. Для виділення й консервації запаху з таких об'єктів використовуються лабораторні методи (наприклад, метод вакуумної криогенної конденсації).

В ході слідчих (розшукових) дій, під час розслідування грабежів і розбоїв, сліди запаху з місця події вилучаються двома основними традиційними способами.

Перший з них полягає у вилученні адсорбенту, який увібрав у себе запах, при другому – вилучається сам об'єкт-слідоносій. Може також застосовуватися й комбінований спосіб, при якому вилученню підлягає об'єкт-слідоносій у контакті з адсорбентом [19, с. 16; 230, с. 27-35; 278, с. 72-85].

На відміну від інших видів слідів, вилучення слідів запаху здійснюється переважно шляхом їх адсорбції й консервації. Це обумовлено методикою одорологічної ідентифікації. Навіть якщо з місця події вилучається сам об'єкт або його частина, надалі в лабораторних умовах буде проведена адсорбція запаху на тканину.

Інший спосіб вилучення застосовується відносно об'єктів, з яких отримати запах можна лише в лабораторних умовах (сліди крові, рук, волосся й тощо). Це відноситься й до об'єктів, яким протипоказаний спосіб збору запаху шляхом контакту з бавовняним адсорбентом (якщо на об'єкті, наприклад, перебувають мікрочастки – текстильні волокна). У таких випадках у лабораторних умовах вдаються до безконтактного способу отримання й консервації запахів.

Комбінований спосіб отримання запахових слідів застосовується у тих випадках, коли в ході огляду місця події часу контакту з адсорбентом недостатньо для повної адсорбції запаху і його потрібно продовжити. Строк контакту адсорбенту із запаховим слідом, що забезпечує отримання запаху, залежить від багатьох умов : давнини утворення слідів, місця їх знаходження (у приміщенні або на відкритій місцевості), погодних умов, розмірів об'єкта-слідоносія, виду слідосприймаючої поверхні, здатності утримувати запах й тощо

Час контакту повинен бути тим більшим, чим слабкіше зберігся запах у сліді. При цьому треба враховувати, що в приміщенні запах тримається біля 2-3 діб, іноді довше, на відкритій місцевості – не більше 12 годин; сніг і лід краще тримають запах ніж земля; дуже добре сліди запаху зберігаються в слідах взуття, крові, недопалках, в особистих речах (особливо у взутті й головних уборах), гірше – у слідах контакту одягу, краще – у слідах контакту рук і тощо У середньому, час адсорбції не повинне бути меншим 1 години, а максимальна межа – до 2-3 діб. Виходячи з того, що чим більше час контакту, тим краще буде здійснена адсорбція запаху, на практиці цей строк доцільно визначати часом, затраченим на огляд

місця події. Якщо цього недостатньо (старі сліди, малі розміри об'єкта й тощо), об'єкти-слідоносії вилучають із місця події не перериваючи контакту досліджуваної поверхні з адсорбентом [19, с. 16; 230, с. 27-35; 278, с. 72-85].

У ході розслідування грабежів і розбоїв, обираючи спосіб вилучення запахових слідів, слідчому та спеціалісту потрібно враховувати комплексний характер слідоутворення. Перш ніж приступити до збору запаху з поверхні, на якій передбачається наявність запахових слідів, варто вивчити цей об'єкт як можливий носій інших слідів (слідів рук, взуття, мікрооб'єктів і тощо), тому що в окремих випадках контакт адсорбенту з досліджуваною поверхнею може негативно позначитися на збереженні мікрооб'єктів – насамперед текстильних волокон, слідів взуття, рук і ін. Тому, в першу чергу, рекомендується здійснювати збір запаху з тих об'єктів, на яких інші сліди відсутні (непридатні для подальшого дослідження) або обирається об'єкт із гіршими слідами. Наприклад, при наявності «доріжки слідів» взуття запах відбирається зі слідів, які не підлягають копіюванню й вилученню. У всіх випадках об'єкт попередньо оглядають на наявність мікрочасток, які обережно знімають, окремо впаковують і вилучають. Потім з таких об'єктів можна здійснювати збір запаху. Аналогічно діють під час вилучення запаху з об'єктів, на яких виявлені сліди рук. Сліди придатні для ідентифікації акуратно копіюють і потім здійснюють збір запаху. Якщо з об'єкта не можна вилучити весь комплект слідів, то вибирають ті з них, які мають найбільше криміналістичне значення.

Після того, як час контакту, необхідний для отримання запаху минув, адсорбент переносять у банку, герметизують, і в такому вигляді вилучають з місця події. Банка повинна бути опечатана, оснащена етикеткою з пояснювальними написами й упакована з дотриманням вимог, які забезпечують її схоронність під час транспортування. Для нетривалої консервації (за відсутності банок) адсорбент із зібраним запахом загортають в 3-4 шари фольги, упаковують в поліетиленовий пакет, опечатують і відразу направляють на зберігання та дослідження.

Коли необхідно збільшити час контакту адсорбенту з об'єктом-слідоносієм, то разом із тканиною вилучається й сам об'єкт. Якщо він має невеликі розміри, то може бути поміщений в банку разом з адсорбентом, але без фольги. Великі об'єкти

додатково упаковують в нові поліетиленові пакети, герметизують, опечатують і вилучають з місця події.

Якщо об'єкти неможливо впакувати повністю, треба адсорбент і фольгу додатково закрити поліетиленовою плівкою, обв'язати шпагатом і опечатати. У такий спосіб вилучають, наприклад, залізний прут, яким користувався правопорушник під час нанесення тілесних ушкоджень в ході розбійного нападу.

Об'єкти, до яких не можна прикладати адсорбент, герметично впаковують у банки, пробірки або іншу чисту скляну тару. За відсутності таких ємностей їх поміщають у нові поліетиленові пакети й теж герметично впаковують. Так поведуться і у тих випадках, коли на місці події виявляють об'єкти – носії запахової інформації (наприклад, правопорушник залишив на місці розбою які-небудь приналежні йому предмети, одяг, взуття, знаряддя правопорушення), а спеціальні засоби для консервації запахів відсутні: після просушування при кімнатній температурі ці речі впаковуються в нові, не ушкоджені поліетиленові пакети [19, с. 16; 230, с. 27-35; 278, с. 72-85].

У зв'язку з тим, що існують неоднозначні оцінки доказового значення запахових слідів, їх вилучення з місця події, в ході розслідування грабежу або розбою, повинне здійснюватися особливо ретельно й процесуально правильно оформлюватися [20, с. 10; 278, с. 57-67].

Фотографічна фіксація запахових слідів має обмежене застосування. Проте об'єкти, з яких здійснюється збір запахових слідів, повинні фіксуватися оглядовою й вузловою фотозйомкою. Під час фотозйомки й опису в протоколі ці об'єкти позначають номерними покажчиками, не змінюваними до кінця огляду.

Об'єкти-слідоносії фотографують, як до накладення на них адсорбенту, так і під час адсорбції, що дозволяє точно зафіксувати місце локалізації запахового сліду. Якщо на об'єкті крім запахових є й інші сліди, які можуть бути ушкоджені адсорбентом, їх фотографують масштабним способом, за правилами зйомки стосовно конкретного виду слідів. Якщо під час огляду місця події, у кримінальному провадженні про грабїж або розбїй, використовується відеозапис, то з його допомогою необхідно зафіксувати всю процедуру збору слідів запаху. Крім цього, місця збору запахових слідів відзначаються на схемі або плані місця події.

У ході слідчої (розшукової) дії процес вилучення слідів запаху потрібно продемонструвати понятим, яким роз'яснюють необхідність і правила збору запаху; у їх присутності здійснюють упакування адсорбенту й опечатування банок [19, с. 16].

Вилучення слідів запаху детально фіксується у протоколі огляду місця події. При цьому необхідно відобразити : а) найменування й розташування об'єкта-слідоносія; б) точну локалізацію ділянки поверхні, з якої здійснений збір запаху; в) вид, стан і матеріал ділянки поверхні, з якої проведено адсорбцію запаху; г) спосіб вилучення запаху; г) матеріал, розміри, кількість і колір адсорбенту; е) час контакту адсорбенту з поверхнею; д) температуру навколишнього середовища й погодні умови; е) спосіб упакування запахових слідів, вид і ємність тари; є) спосіб опечатування, пояснювальні написи на впакуванні; ж) спосіб упакування об'єктивності запаху.

Для пошуку за різними запаховими слідами, у різний час, робилися спроби застосувати різних тварин та комах (свиней, пацюків, бджіл та ін.). Однак у слідчій і оперативній практиках пошук причетних до події людей, предметів і запахових слідів людини проводиться, зазвичай, із застосуванням нюхових здібностей спеціально навчених службово-пошукових собак.

Підготовлений службово-пошуковий собака має гарний зір, слух, фізичну силу, витривалість, оборонну реакцію. Нюх собаки, особливо спеціально тренованої, являє собою неперевершений до даного часу біологічний детектор запаху. Наскільки тонко такий детектор диференціює запахи, свідчать численні експериментальні дослідження, результати яких описані у криміналістичних публікаціях [10; 58; 92; 103; 279 та ін.].

На даний час службово-пошукові собаки можуть використовуватися під час розкриття та розслідування грабежів і розбоїв у двох напрямках : по-перше, як біодетектори – для виявлення й аналізу запахових слідів, і, по-друге, – для виконання інших робіт, наприклад, по затриманню й конвоюванню правопорушників та ін.

У першому випадку застосування собаки-шукача, під час розслідування грабежів і розбоїв, спрямовано на виконання таких завдань, як : а) відшукання

людини за її запаховими слідами (розшук правопорушника, який зник з місця події за слідами ніг); б) розшук предметів-носіїв запахової інформації із запаху джерела (відшукання відстріляної гільзи по запаху порохового нагару зі ствола пістолета, який перебуває біля трупа після розбою; розшук загублених речей за їх запахом); в) проведення виборки, тобто знаходження за заданим зразком запаху серед різних джерел предмета з однорідним запахом (відшукання серед групи речей тих, які мають такий же запах як і зразок законсервованого запаху сліду-джерела з місця події).

Прикладом вдалого використання можливостей запахових слідів є розкриття розбою, вчиненого в одному із сіл Полтавської області. Так, в с. Ємцево Миргородського району, до пристарілої Г. прийшов сусід В., щоб допомогти по господарству. Однак помітив, що в будинку Г. вибиті шибки. Коли В. зазирнув у вікно, то побачив, що сусідка лежала на ліжку із закривавленим лицем без свідомості. Садна й рани на її голові та розкидані по хаті речі свідчили про розбійний напад. На місце події була викликана швидка допомога й слідчо-оперативна група Миргородського міськвідділу міліції, до складу якої входило 2 кінологи із службовими собаками. У ході огляду місця події була виявлена футболка, яка не належала потерпілій, а на одній з віконних рам сліди крові. У цей же день працівникам міліції вдалося встановити кількох осіб, яких підозрювали у вчиненні даного розбою. Так як ніхто з підозрюваних не визнавав себе винним у вчиненні кримінального правопорушення, було проведено експеримент. Двом собакам по черзі дали понюхати знайдену футболку, далі собаки по черзі вказали на її господаря, причому обидві собаки вказали на 18-річного П.

Під тиском таких доказів П. зізнався, що напередодні зі своїм однолітком С., розпивав спиртні напої. На підпитку обоє вирішили дістати ще грошей для веселощів. П. згадав про пенсіонерку, якій іноді допомагав за пляшку спиртного по господарству. Хлопець чув від сусідів, що пристаріла Г. відкладає гроші з пенсії для допомоги дочці, яка проживає в місті. Близько 23.00 год С. і П. постукали до пристарілої Г. у двері і почали вимагати гроші, господарка будинку схопила сокиру і крикнула, що буде захищатися. Тоді зловмисники розбили вікно, через яке залізли

до хати потерпілої, де почали розбивати меблі, наносити потерпілій удари ногами та руками, поки Г. не віддала їм заощадження в сумі 1340 грн [152].

Під час розкриття та розслідування грабежів і розбоїв найчастіше необхідність у застосуванні спеціального службово-пошукового собаки виникає у ході проведення таких слідчих (розшукових) дій як огляд місця події й обшук. Службово-пошуковий собака успішно застосовується для відшукування предметів, які належать правопорушнику, потерпілому, наприклад, вогнепальної зброї й відстріляних гільз, холодного зброї. Досить часто необхідність використання службово-пошукового собаки з цією метою виникає під час огляду місцевості, покритою рясною рослинністю.

Загальновідомо, що успішне проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, це зазвичай результат колективних зусиль осіб, які беруть участь у ньому : слідчого, працівників оперативного підрозділу, фахівців запрошених в якості спеціалістів. До таких спеціалістів можна віднести й кінолога.

Кінолог, як особа, яка володіє спеціальними знаннями в області кінології, одорології й трасології, здатний використовуючи свої навички й знання, сприяти слідчому у виявленні, закріпленні й вилученні доказів [112, с. 171].

Швидко розкриття та розслідування грабежів і розбоїв у максимально короткий термін можливо за умови активної й цілеспрямованої діяльності на початковому етапі розслідування, під час роботи з «гарячими слідами». На місці вчинення грабежу та розбою залишаються не тільки видимі, але й невидимі сліди – сліди запаху. Саме тут неоціненну допомогу у встановленні осіб, які вчинили кримінальне правопорушення може надати спеціаліст-кінолог з пошуковим собакою.

Зазвичай, спеціаліст-кінолог зі службово-пошуковим собакою входить до складу слідчо-оперативної групи й бере участь в огляді місця події, огляді території, яка прилягає до місця вчинення грабежу і розбою, інших місць з метою виявлення : загублених або захованих у схованках предметів замаху; викинутих правопорушником знарядь; слідів крові й інших носіїв запахових слідів людини. До його прибуття, огляд місця події проводиться не повинен, а прибулі раніше нього працівники слідчо-оперативної групи повинні вжити заходів до збереження слідів і

предметів, запахи яких можуть бути використані для застосування пошукових собак. У разі виявлення речей або предметів, ймовірно залишених на місці події правопорушником, працівники слідчо-оперативної групи не повинні брати їх у свої руки, щоб не змінити характеристику наявних на них запахів (наприклад, не внести свій власний запах, сліди рук, ніг і тощо). Особливо це стосується невеликих предметів (окуляри, кулькові ручки, пачки з-під сигарет, запальнички) або предметів, контакт із якими був короткочасним (камінь, обрізок труби). Захистити такі предмети можна накривши їх поліетиленовим пакетом або плівкою [112, с. 171; 253, с. 29].

Слідчому та працівникам оперативного підрозділу, які займаються розкриттям і розслідуванням грабежу або розбою слід враховувати, що крім впливу погодних факторів (сніг, дощ, град, роса, вітер, атмосферний тиск і тощо) на якість роботи собак впливають такі обставини, як :

а) рух інших людей по запаховому сліду, узятому собакою (собака виявляє запаховий слід на місці події й веде його тільки до місць активного руху людей, автотранспорту, на зупинках громадського транспорту собака зазвичай слід втрачає, оскільки запахові сліди у таких місцях сильно маскуються сторонніми запахами;

б) помилковий рух правопорушника (частки запахового сліду можуть бути винесені взуттям правопорушника, колесами автотранспортних засобів на певну відстань у помилковому напрямі, де обриватися);

в) рух правопорушника в бік проїзної частини, паркувальних місць, зупинок таксі (собака, взявши запаховий слід на місці події дійде до відмітки закінчення такого сліду й втратить його);

г) ґрунтовий покрив (істотно зашкодити роботі службово-розшукних собак можуть : кам'янистий, піщаний і глинистий покрив (особливо в дощову погоду), асфальтове й бетонне покриття, а сприятливо можуть позначитися на роботі собаки лісовий, степовий, луговий і розпушений покриви);

ґ) зовнішні подразники – люди, тварини, шуми, звуки й тощо, можуть викликати в собак відволікання уваги, що гальмує їх роботу;

д) працездатність самої собаки (робота за запаховим слідом вимагає від собаки значних фізичних і нервових зусиль) [113, с. 137].

Такі обставини необхідно враховувати слідчому, працівникам оперативного підрозділу та кінологу під час ухвалення рішення про застосування службово-розшукового собаки в кожній конкретній ситуації розкриття та розслідування грабежів і розбоїв.

Незалежно від результатів застосування розшукового собаки, отримані з її допомогою дані – маршрут руху, місце посадки правопорушника в транспорт, місце переправи через ріку й тощо – ретельно вивчаються, перевіряються й можуть бути використані під час проведення надалі заходів, спрямованих на розшук правопорушника й розкриття грабежу або розбою.

Прикладом вдалого використання можливостей кінологічної служби є розкриття розбою поблизу м. Ялти. Так, 12 лютого 2012 року о 06.00 год, до чергової частини Ялтинського управління міліції по лінії «02» надійшло повідомлення від жінки, яку за її словами побили і пограбували двоє невідомих.

Як показала потерпіла, увечері в її оселю постукали двоє невідомих, які назвалися працівниками міліції. Візитери не показали жодних документів і були в цивільній формі, однак жінка їм відчинила. Погрожуючи господарці будинку ножом, правопорушники почали шукати цінні речі. Забравши ноутбук, та ще кілька малокоштовних речей правопорушники втекли.

Працівникам міліції жінка повідомила, що один з нападників поспішаючи забув в її помешканні свого кашкета. Міліціонер-кінолог Ялтинського міжрайонного відділу Державної служби охорони, який був у складі слідчо-оперативної групи, дав собаці понюхати залишений зловмисниками головний убір. Собака взяла слід і пробігши кілька кварталів, привела працівників міліції до одного з гуртожитків, а там – безпосередньо під двері однієї з кімнат. У приміщенні працівники міліції затримали двох правопорушників, знайшли ноутбук потерпілої та ніж, яким ті погрожували під час розбою [151].

У кожному випадку застосування службово-пошукового собаки, під час проведення слідчої (розшукової) дії спеціалістом-кінологом складається Акт про застосування службового собаки, куди заносяться всі отримані дані. Акт складається в 2-х екземплярах, один додається до матеріалів кримінального провадження [112, с. 172].

Робота із запаховими слідами – складова частина огляду місця події як найпоширенішої слідчої (розшукової) дії в практиці розслідування грабежів і розбоїв, і може містити в собі таке : а) вивчення обстановки на місці події з виявленням можливих місць знаходження запахових слідів, забезпечення їх збереження; б) висування версій про подію, її учасників і інші обставини, а також про механізм утворення запахових слідів; в) вживання заходів до пошуку предметів, на яких могли зберегтися запахові сліди; г) застосування розшукової собаки для затримання правопорушника за «гарячими слідами» і з метою виявлення загублених, кинутих або захованих ним предметів, що несуть на собі його запахові сліди; ґ) вилучення предметів або запахових проб зі слідів і інших об'єктів – джерел запахових слідів людини; д) опис і фіксацію об'єктів, які вилучаються, у протоколі огляду місця події й додатках до нього [112, с. 171].

В ході розслідування грабежів і розбоїв при роботі на місці події, необхідно враховувати, що найбільш ймовірними місцями виявлення запахових слідів можуть бути : а) місця переховування правопорушників до моменту вчинення нападу; б) підходи до дверей і вікон зовні й усередині приміщення; в) місця, де зберігалися, й звідки були викрадені цінності; г) різні сидіння, місця виявлення предметів, цінностей, знарядь правопорушення, особистих речей правопорушників; ґ) шляхи відходу правопорушників (коридор, сходові клітки, доріжка в парку); д) місця переховування викраденого (горище, підвал, підсобні приміщення, пожежна шафа, затишні й рідко відвідувані місця на відкритому повітрі).

Під час розслідування грабежів і розбоїв слід враховувати, що запахові сліди правопорушника можуть зберігатися й розміщені в схованках предмети замаху, викинуті або заховані знаряддя правопорушення, а також інші предмети, які вказують на причетність особи до вчиненого кримінального правопорушення. На усіх цих предметах можлива наявність поту, крові, волосся – джерел запахових слідів людини.

Виявлені предмети, які ймовірно використовував, або які застосовував правопорушник (знаряддя, дверні ручки, ручки від сумки, засоби впакування), а також речі, які він сховав, викинув або навмисно залишив (свій ношений одяг замість викраденого), після використання їх для роботи службово-розшукового

собаки рекомендується вилучити або зібрати з них запахові сліди тими способами, які ми рекомендували вище.

Отже, вироблені на основі вивчення такого явища як «запаховий слід» практичні рекомендації є значимими для практики розслідування грабежів і розбоїв. Розумне використання запахових слідів, залишених на місці події, відкриває для правоохоронців додаткові можливості по викриттю правопорушників. Проблеми ж, які виникають у зв'язку з використанням запахових слідів у рамках кримінального процесуального закону, потребують подальшої розробки з боку процесуалістів, криміналістів і біологів. У зв'язку з цим сподіваємося, що криміналістичні рекомендації викладені у даному підрозділі дисертації будуть слугувати ширшому впровадженню одорологічних досліджень в повсякденну практику органів внутрішніх справ з розкриття та розслідування грабежів і розбоїв.

Висновки до розділу 3

1. Під час розслідування грабежів і розбоїв судово-медичні експертизи живих осіб можуть проводитися з метою встановлення характеру та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, рідше – встановлення статі, статевої зрілості (наприклад, якщо розбій поєднується із зґвалтуванням), ознак симуляції, дисимуляції, агравації штучних хвороб, самокаліцтва частин тіла та ін. В ході розслідування грабежів і розбоїв, судово-медична експертиза речових доказів найчастіше призначається з метою дослідження різних об'єктів, як біологічного (кров, волосся, слина, сеча, кал, органи та тканини тощо), так і небіологічного походження (одяг, знаряддя травми тощо). Тому, детально розглянуто особливості призначення судово-імунологічних експертиз, судово-медичної експертизи часток органів і тканин, судово-медичної експертизи волосся, судово-цитологічної експертизи, судово-медичної експертизи у відділеннях судово-медичної криміналістики, експертизи з дослідження мікрооб'єктів, генотипоскопічної експертизи в ході розслідування грабежів і розбоїв.

2. Виокремлено напрями використання спеціальних психологічних знань під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі грабежів

і розбоїв: визначення неправдивих показань; вироблення тактики окремих слідчих (розшукових) дій з урахуванням індивідуальних особистісних характеристик осіб, які цікавлять слідчого; участь в якості педагога під час допиту неповнолітнього та малолітнього свідка, потерпілого, підозрюваного; визначення ролі кожного з учасників групового правопорушення (лідер, «слабка ланка» тощо) та ін. Встановлено загальні умови допустимості застосування спеціальних психологічних пізнань у кримінальному судочинстві, незалежно від його організаційно-тактичних форм: відповідність застосування прийомів і методів діючому законодавству; етична допустимість таких прийомів і методів; наукова обґрунтованість і експериментальна достовірність використовуваних положень і висновків та ін. Систематизовано комплекс основних питань, які підлягають встановленню під час проведення судово-психологічної експертизи. Проведене дослідження дало можливість виокремити основні недоліки призначення судово-психіатричних та комплексних психолого-психіатричних експертиз у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої.

3. На основі вивчення такого явища як «запаховий слід», вироблені значимі для практики розслідування грабежів і розбоїв практичні криміналістичні рекомендації. Зроблено висновок, що розумне використання запахових слідів, залишених на місці події, відкриває для правоохоронців додаткові можливості по викриттю правопорушників. Проблеми ж, які виникають у зв'язку з використанням запахових слідів у рамках кримінального процесуального закону, потребують подальшого розроблення з боку процесуалістів, криміналістів і біологів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні обґрунтовуються і висвітлені такі основні положення, висновки і рекомендації, які спрямовані на вирішення питання використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв:

1. Важливі питання використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв, лише фрагментарно розроблялися у дисертаційних дослідженнях науковців. Зокрема, йдеться про активне залучення спеціалістів при проведенні експертних досліджень під час розслідування грабежів і розбоїв; використання спеціальних пізнань при розслідуванні серійних грабежів і розбоїв; підвищення ефективності співпраці слідчих та спеціалістів під час розслідування грабежів і розбоїв.

2. Зроблено висновок, що критерієм відмежування спеціальних знань від усіх інших є їх цільове призначення для теоретичної підготовки людини до здійснення нею якої-небудь професійної діяльності. Виділено терміни «спеціальні знання» та «спеціальні пізнання». Запропоновано під спеціальними знаннями розуміти наукові, технічні й практичні відомості, призначені для професійного навчання людини або її роботи з певної спеціальності, закріплені в різних матеріальних носіях цієї інформації (література, магнітні й електронні носії інформації) тощо. Визначено, що спеціальні пізнання – це навички й уміння конкретної людини, вироблені нею для практичного використання спеціальних знань.

3. Встановлено що важливу роль при розслідуванні грабежів і розбоїв відіграють спеціальні криміналістичні знання та спеціальні криміналістичні пізнання. До спеціальних криміналістичних знань, віднесено відомості про техніко-криміналістичні засоби й методи виявлення, фіксації, вилучення й дослідження матеріальних слідів кримінального правопорушення й інших речових доказів, застосовуваних у ході експертної, слідчої або судової діяльності, закріплені в різних матеріальних джерелах, носіях цієї інформації. А спеціальні криміналістичні пізнання – це навички й уміння застосування техніко-криміналістичних засобів і методів у ході розкриття, розслідування й попередження кримінальних правопорушень, набуті суб'єктом пошуково-ідентифікаційної діяльності шляхом

спеціальної підготовки або професійного досвіду, засновані на системі спеціальних криміналістичних знань.

4. На основі узагальнення матеріалів слідчо-судової практики, зроблено висновок, що виявлена вогнепальна зброя й сліди її застосування можуть містити інформацію, яка характеризує особу злочинця, його навички, іноді професійну приналежність, обставини, що відносяться до об'єктивної сторони вчиненого (напрямок пострілу, кількість зроблених пострілів, місце стрільби, справність зброї тощо). Виокремлено і узагальнено групи недоліків, які характерні для кримінальних проваджень щодо грабежів і розбоїв, поєднаних із вчиненням вибухів, на наступних етапах досудового розслідування, а саме: 1) під час підготовки до огляду місця події; 2) при огляді місця події; 3) в ході підготовки матеріалів для проведення експертиз; 4) власне при призначенні судових вибухово-технічних експертиз.

Призначаючи експертизу холодної зброї, слідчий, прокурор повинен врахувати такі обставини : а) призначати експертизу тільки в необхідних випадках; б) у постанові давати повний опис об'єкта, який направляється на експертизу, і вказувати його походження; в) для призначення експертизи холодної зброї не потрібно зразків для порівняльного дослідження.

5. Зазначено, що одним із перспективних напрямів підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо розслідування грабежів і розбоїв є широке використання мікрооб'єктів, які незалежно від волі особи, що вчинила кримінальне правопорушення, практично завжди залишаються на місці події і містять у собі важливу криміналістично значиму інформацію, яку можна виявити та вилучити. Під час роботи з мікрооб'єктами на місці події при грабежах і розбоях спеціаліст-криміналіст зобов'язаний: враховувати всі можливі способи передачі інформації мікрооб'єктами; виконувати усі маніпуляції з мікрооб'єктами й предметами-носіями так, щоб максимально зберегти переданий ними обсяг інформації.

6. Зроблено висновок, що важливе місце при вчиненні грабежів і розбоїв відводиться експертним судово-медичним дослідженням, серед яких типовими є: судово-медична експертиза живих осіб; речових доказів, часток органів і тканин; судово-імунологічна експертиза крові та біологічних виділень; судово-цитологічна

експертиза та генотипоскопічна експертиза.

Генотипоскопічна експертиза (генетична експертиза) у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої дозволяє категорично встановити спорідненість по крові (ідентифікацію особи). Перевагами такої експертизи щодо традиційних методів імунологічних досліджень є більш конкретні висновки, висока чутливість методів, можливість дослідження декількох зразків.

7. Встановлено, що основними напрямками використання спеціальних психологічних знань під час розслідування кримінальних правопорушень про грабежі і розбої є: встановлення факту неправдивих показань; складання «психологічного портрета» кримінального правопорушника та передбачуваної жертви; консультативна допомога в проведенні слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів з участю осіб, які мають дефекти, патологічні зміни психіки; вироблення тактики окремих слідчих (розшукових) дій з урахуванням індивідуальних особистісних характеристик осіб, які цікавлять слідчого; участь в якості педагога під час допиту неповнолітнього та малолітнього свідка, потерпілого, підозрюваного; участь психолога-спеціаліста в галузі нейролінгвістичного програмування у допитах свідків, підозрюваних, обвинувачуваних; консультація психолога-спеціаліста в галузі вікової, соціальної і кримінальної психології під час розслідування кримінальних правопорушень неповнолітніх; соціально-психологічний аналіз взаємодії слідчого з працівниками органів внутрішніх справ під час розслідування групових кримінальних правопорушень; допомога у вирішенні конфліктів і бар'єрів спілкування, ослаблення і припинення протидії розслідуванню; визначення ролі кожного з учасників групового кримінального правопорушення (лідер, «слабка ланка») тощо.

8. Виокремлено, що під час проведення слідчих (розшукових) дій основним методом визначення об'єктів, на яких можуть перебувати сліди запаху, є уявне моделювання дій кримінального правопорушника на основі ретельного аналізу обстановки місця події, показань потерпілих і очевидців.

Визначено, що одним з провідних методів дослідження слідів запаху людини під час розслідування грабежів і розбоїв є метод криміналістичної одорології, сутність якого полягає у зборі, консервації й лабораторній ідентифікації запахів

спеціалістами. При проведенні лабораторно-одорологічної ідентифікації запахів, узятих зі сліду на місці події і запахів, які містяться у зразках запаху особи, яка перевіряється, дозволяє під час розслідування грабежів і розбоїв встановлювати :

- а) конкретних осіб, які залишили сліди запаху на місці події;
- б) кількість учасників грабежу або розбою й роль кожного з них;
- в) факт вчинення декількох грабежів або розбоїв однією особою (на підставі визначення спільності джерела запахових слідів, зібраних у різний час і в різних місцях);
- г) приналежність особі, яка перевіряється, вилучених речей, знарядь правопорушення й інших об'єктів;
- г) приналежність потерпілим викрадених речей;
- д) конкретних осіб – за вилученими на місці події волоссям, слідам крові й потожирової речовини, кромками нігтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонов В. В. Методика расследования ношения, изготовления или сбыта холодного оружия : [лекц.] / Агафонов В. В. – М. : МЮИ МВД России, 1995. – 45 с.

2. Агафонов В. В. Методика расследования преступлений, связанных с ношением, изготовлением или сбытом холодного оружия : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика; судебная экспертиза» / В. В. Агафонов. – М., 1995. – 23 с.

3. Акулова В. Ф. Доказательственное значение волокон, обнаруженных в подногтевом содержимом / Акулова В. Ф., Василяускене Д. Б., Мисюнас П. Н. // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики / Харківський НДІ судових експертиз. – Х. : Право, 2007. – Вип. 7. – С. 264-272.

4. Аленин Ю.П. Выявление и расследование очагов преступлений : теория и практика : [учеб.-практ. пособ.] / Аленин Ю. П. – Одесса : Юрид. ин-т ОГУ, 1996. – 267 с.

5. Андреев И. С. Криминалистика : [учеб. пособ.] / Андреев И. С., Грамович Г. И., Порубов Н. И. / под ред. Н. И. Порубова. – Минск : Выш. шк., 1997. – 344 с.

6. Арсенюк Т. М. Некоторые организационно-процесуальные аспекты судебно-психиатрической экспертизы / Т. М. Арсенюк, В. И. Мельник // Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики : тезисы науч.-практ. конф. – К. : МЮ Украины, 1993. – С. 33-34.

7. Арсеньев В. Д. Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела : [монограф.] / В. Д. Арсеньев, В. Г. Заболоцкий. – Красноярск : изд-во Красноярск. ун-та, 1986. – 152 с.

8. Баранчук В. В. Участь спеціаліста-психолога у проведенні допиту / В. В. Баранчук // Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовчій діяльності : тези допов. і повідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 3 квітня 2009 р.). – К. : Атіка, 2009. – С. 504-506.

9. Бараняк В. Можливість встановлення виду вибухових речовин за продуктами, вилученими з місця вибуху / В. Бараняк // Вісник Львівського університету внутрішніх справ. – 2001. – № 2. – С. 182-185.

10. Басай В. Д. Криміналістична одорологія (теоретичні, правові і методичні основи) : монограф. / В. Д. Басай / Мін. освіти і науки України. Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаніка. Юрид. ін-т. – Коломия : Вік, 2003. – 499 с.

11. Бахін В. П. Взаємодія слідчого з фахівцями під час огляду місця події (збірник інформації про особу, що скоїла злочин) : [наук.-практ. рек.] / Бахін В. П., Волобуєва О. О. – Донецьк, 2005. – 71 с.

12. Бахін В. П. Сучасна злочинність і удосконалення засобів боротьби з нею / Бахін В. П., Карпов Н. С. // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2004. – № 9. – С. 119-127.

13. Бекбулатова А. Т. Первоначальный этап расследования грабежей и разбойных нападений, совершаемых несовершеннолетними : [монограф.] / А. Т. Бекбулатова, А. А. Кузнецов. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 200 с.

14. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Белкин Р. С. – М. : изд-во БЕК, 1997. – 342 с.

15. Берназ В. Д. Деякі психолгічні методи здобуття криміналістичної інформації / В. Д. Берназ // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1999. – № 3. – С. 44-49.

16. Берназ В. Д. Сучасні психологічні можливості пошуково-доказової роботи слідчого / В. Д. Берназ // Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю на етапі реформування кримінального судочинства : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 14-15 травня 2002 р.). В 2 ч. – Запоріжжя, 2002. – Ч. 2. – С. 7-12.

17. Бибииков В. В. Микрообъекты в раскрытии и расследовании преступлений : [учеб. пособ.] / Бибииков В. В. – М. : Академия МВД СССР. Моск. филиал юрид. заоч. обучения, 1985. – 38 с.

18. Биленчук П. Д. Криминалистическая одорология в раскрытии и расследовании преступлений / П. Д. Биленчук, Н. С. Золотарь, Е. Г. Коваленко. – К. : ЭКУ МВД Украины, 1994. – 60 с.

19. Біленчук П. Д. Методика обнаружения и использования одорологической информации в процессе раскрытия преступления : учеб. пособ. / П. Д. Біленчук, Е. Д. Лукьянчиков, В. Д. Сало / МВД Украины; УАВД. – К. : УАВД, 1993. – 47 с.
20. Біленчук П. Д. Курс судової мікології : [учеб. пособ.] / П. Д. Біленчук, О. А. Кириченко. – Дніпропетровськ : вид-во ДДУ, 1994. – Ч. 4 : Проблеми судової одорології. – 168 с.
21. Бокариус Н. С. Наружный осмотр трупа на месте происшествия или обнаружения его / Н. С. Бокариус. – Харьков : Юридич. изд-во НЮ УССР, 1929. – 188 с.
22. Бояров В. І. Залучення спеціалістів-психологів до слідства у кримінальних справах / В. І. Бояров // Вісник прокуратури. – 2002. – № 6 (18). – С. 116-118.
23. Вальдман В. М. Компетенция эксперта в советском уголовном процессе : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. М. Вальдман. – Ташкент, 1966. – 32 с.
24. Вандер М. Б. Криминалистическая экспертиза материалов, веществ и изделий : [учеб. пособ.] / Вандер М. Б. – С.-Пб. : Питер, 2001. – 128 с.
25. Василевский А. Н. Судебно-трасологическая экспертиза : экспертиза следов орудий и инструментов, экспертиза замков и пломб : [учеб.-метод. пособ.] / Василевский А. Н., Голдованский Ю. П., Поташник С. И. ; отв. ред. Х. М. Тахо-Годи. – М., 1973. – Вып. 4. – 90 с.
26. Васюков В. Ф. Сведения об абонентах связи как криминалистически значимая информация при раскрытии и расследовании грабежей и разбоев, совершаемых на открытой местности / В. Ф. Васюков // Правовые вопросы связи. – М. : Юрист, 2008. – № 2. – С. 13-16
27. Введение в психологию : [учеб. пособ.] / под ред. А. В. Петровского. – М. : Академия, 1995. – 496 с.
28. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.

29. Весельский В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні, тактичні аспекти) : [моногр.] / Весельський В. К. – К. : НАВСУ-НВТ «Правник», 1999. – 126 с.

30. Весельський В. К. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю : [навч. посіб.] / МОН України / Весельський В. К., Зав'ялов С. М., Пясковський В. В. – К. : КНТ, 2009. – 157 с.

31. Вецкая С. А. Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования грабежей и разбоев, совершаемых группами несовершеннолетних : [учеб. пособ.] / С. А. Вецкая, А. И. Натура. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 208 с.

32. Вецкая С. А. Первоначальный этап расследования грабежей и разбоев, совершаемых группами несовершеннолетних : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Вецкая С. А., 2006. – 233 с.

33. Выдря М. М. Криминалистическая экспертиза холодного оружия / М. М. Выдря // Социалистическая законность. – 1955. – № 5. – С. 53-54.

34. Галаган В. І. Особливості методики розслідування нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років : [монограф.] / В. І. Галаган, М. О. Яковенко. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2013. – 255 с.

35. Галаган В. І. Проблеми вдосконавлення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України : [монограф.] / Галаган В. І. – К. : НАВСУ, 2002. – 299 с.

36. Галаган В. І. Процесуальний порядок і тактика отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні України : [монограф.] / В. І. Галаган, О. В. Козак. – Краматорськ : ТОВ «Каштан», 2015. – 223 с.

37. Галицкий А. Е. ДНК-тестирование : современный опыт и перспективы / А. Е. Галицкий // Право и преступность в России на рубеже веков : [матер. конф.]. – М. : ГУ-ВШЭ, 2001. – С. 108-112.

38. Ганичева Е. А. Особенности поддержания государственного обвинения по делам о кражах, грабежах, разбоях : автореф. дис. на соискание учен. степени

канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Е. А. Ганичева. – М., 2011. – 33 с.

39. Ганичева Е. А. Особенности поддержания государственного обвинения по делам о кражах, грабежах, разбоях : [монограф.] / Ганичева Е. А. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 208 с.

40. Гаухман Л. Д. Расследование грабежей и разбойных нападений : [учеб. пособ.] / Л. Д. Гаухман, С. С. Степичев. – М. : изд-во ВНИИ МВД СССР, 1971. – 90 с.

41. Гоженко А. Д. Возможности фиксации и изъятия следов орудий взлома в экспертной практике / А. Д. Гоженко, В. А. Топчий // Криміналістичний вісник. – 2011. – № 1 (15). – С. 170-175.

42. Гоженко А. Д. Проблемы распространения и изготовления «массогабаритных макетов» оружия / А. Д. Гоженко, Д. Ю. Гамов // Криміналістичний вісник. – 2002. – Вип. 4. – С. 204-210.

43. Голдованский Ю. П. Судебно-трасологическая экспертиза : [учеб.-метод. пособ.] / Голдованский Ю. П., Розанов М. И., Тахо-Годи Х. М. ; отв. ред. Х. М. Тахо-Годи. – М., 1973. – Вып. 5. – 80 с.

44. Голдованский Ю. П. Судебно-трасологическая экспертиза : дактилоскопическая экспертиза : [учеб.-метод. пособ.] / Голдованский Ю. П., Поташник С. И., Эджубов Л. Г. ; отв. ред. Х. М. Тахо-Годи. – М. : изд-во ВНИИСЭ, 1971. – Вып. 2. – 70 с.

45. Гончаренко В. Лекції з судової психології, читані в Академії адвокатури України / Гончаренко В. – К. : Аспект-Поліграф, 2008. – 280 с.

46. Гончаренко В. Г. Класифікація слідів-відображень людини у криміналістиці / В. Г. Гончаренко, О. А. Сокиринська // Вісник Академії адвокатури України. – 2005. – Вип. 3. – С. 66-73.

47. Гончаренко В. Г. Спеціальні знання : генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні / В. Г. Гончаренко, В. В. Курдюков, К. В. Легких // Вісник Академії адвокатури. – 2007. – Вип. 9. – С. 22-32.

48. Гончаренко В. Г. Судово-психологічна експертиза – обов'язкова категорія / В. Г. Гончаренко // Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах : тези доповід. міжнар. наук.-практ. конф. – К. : НАВСУ, 2001. – Ч. I. – С. 36-39.
49. Гончаренко В. Г. Судово-психологічна експертиза у кримінальному провадженні : [наук.-практ. посібн.] / Гончаренко В. Г. ; Академія адвокатури України. – К. : Прецедент, 2013. – 43 с.
50. Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве : [монограф.] / Гончаренко В. И. – К. : Вищ. шк., 1980. – 160 с.
51. Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике / Гончаренко В. И. – К. : Вищ. шк., 1984. – 149 с.
52. Горбачев И. В. Современные возможности экспертизы оружия и следов выстрела / Горбачев И. В., Шлюндина И. Н., Астапов А. Н. // Теория и практика судебной экспертизы. – 2007. – № 1 (1). – С. 46-56.
53. Грамович Г. И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений : [учеб. пособ.] / Грамович Г. И. – Минск, 1987. – 55 с.
54. Гришина Е. П. Использование специальных познаний психолога на предварительном следствии / Е. П. Гришина // Законность. – 2004. – № 5. – С. 25-26.
55. Гришина Е. П. Перспективы использования специальных знаний психолога в уголовном судопроизводстве / Е. П. Гришина // Российский следователь. – 2005. – № 7. – С. 13-14.
56. Гродзинский М. М. Сущность и формы экспертизы в советском уголовном процессе / М. М. Гродзинский // Ученые записки Харьковского юридического института. – 1956. – Вып. 6. – С. 64-68.
57. Грошенкова О. А. Исследование запаховых следов человека при раскрытии преступлений : учеб.-метод. пособ. / О. А. Грошенкова. – Саратов : изд-во СГАП, 1999. – 92 с.

58. Гук В. А. Закономерности, особенности и эффективность использования запаховых биодетекторов в криминалистических, оперативно-розыскных и уголовно-процессуальных целях : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. А. Гук. – Тюмень, 2005. – 22 с.

59. Давидова О. О. Криміналістичні дослідження матеріалів, речовин та виробів : [курс лекц.] / Давидова О. О. – К. : КНТ, 2008. – 240 с.

60. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза» / М. В. Даньшин. – Харків, 2000. – 19 с.

61. Дворкин А. И. Расследование убийств, совершенных организованными группами при разбойных нападениях : [науч.-метод. пособ.] / А. И. Дворкин, Р. М. Сафин. – М. : изд-во «Экзамен», 2003. – 192 с.

62. Дергай Г. Б. Одорология и ее использование в раскрытии и расследовании преступлений : учеб. пособ. / Г. Б. Дергай, Г. В. Федоров; под общ. ред. Грамовича Г. И. – Минск : изд-во Акад. МВД Респ. Беларусь, 1996. – 40 с.

63. Диденок Н. А. Собираение и исследование запаховых следов человека : [учеб. пособ.] / Диденок Н. А. – Минск : Академия МВД Республики Беларусь, 2004. – 36 с.

64. Диянова З. Еще раз о судебно-психологической экспертизе / З. Диянова, Т. Щеголева // Законность. – 1998. – № 9. – С. 33-34.

65. Довідка по факту розбійного нападу на ювелірний магазин «Діамант» по пр. К. Маркса, 117 14.11.2003 р. м. Дніпропетровськ / Наглядове провадження по кримінальній справі з архіву УМВС України в Дніпропетровській обл.

66. Домбровский Р. Г. Понятие криминалистической техники и ее предмет / Р. Г. Домбровский // Криминалистический сборник. – Рига, 1974. – С. 153-155.

67. Друзь А Ф. Використання можливостей судово-медичної експертизи речових доказів та типові недоліки, які допускаються слідчими під час їх призначення / А. Ф. Друзь // Матеріали навчально-методичного семінару

прокурорів-криміналістів органів прокуратури України : [збірн. матер.]. – К. : ГСУ Прокуратури України, НЦЦ «Кримарт», 1997. – С. 48-49.

68. Дулов А. В. Вопросы теории судебной экспертизы в советском уголовном процессе : [монограф.] / Дулов А. В. – Минск : изд-во Белгосуниверситета им. В. И. Ленина, 1959. – 188 с.

69. Дымов Г. А. Психологические методы активизации памяти несовершеннолетних в предупреждении и раскрытии грабежей и разбоев, совершаемых несовершеннолетними / Г. А. Дымов // Российский следователь. – 2005. – № 5. – С. 43-47.

70. Евстигнеев Б. А. Пути подготовки кадров с высшим профессиональным образованием экспертно-криминалистической специализации / Евстигнеев Б. А., Лаптев В. Н., Натура А. И. // Соотношение и связи криминалистики и теории оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел : матер. Всерос. науч.-практ. конф. (г. Краснодар, 14-16 июня 1995 г.). – Краснодар : КЮИ МВД России, 1995. – С. 115-117.

71. Егоров Н. Н. Поиск, обнаружение и предварительное исследование микрообъектов : [учеб. пособ.] / Егоров Н. Н. – Хабаровск : Хабаровск. ВШ МВД СССР, 1989. – 48 с.

72. Экспертизи у судовій практиці : [наук.-практ. посіб.] / [Арсенюк Т. М., Бояров В. І., Будко Т. В. та ін.] ; за заг ред. В. Г. Гончаренка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 400 с.

73. Еленюк Г. А. Использование специальных познаний при расследовании дорожно-транспортных происшествий : [учеб. пособ.] / Еленюк Г. А., Ищенко П. П., Ярослав Ю. Ю. – Караганда, 1987. – 141 с.

74. Ермолаев В. А. Методика расследования разбоев, совершенных в отношении учреждений и предприятий кредитно-финансовой сферы : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / В. А. Ермолаев. – С.-Пб., 2005. – 24 с.

75. Ермоленко Б. Н. О судебной экспертизе как процессе познания / Б. Н. Ермоленко // Криминалистика и судебная экспертиза : республ. междувед. сборн. науч. и науч.-метод. работ. – К. : Вища шк., 1976. – Вып. 12. – С. 54-58.
76. Жариков Н. М. Судебная психиатрия : [учебн.] / Жариков Н. М., Морозов Г. В., Хритинин Д. Ф. / под ред. Г. В. Морозова. – М. : издат. группа ИНФРА*М – НОРМА, 1997. – 432 с.
77. Железняк А. С. К вопросу о производстве экспертизы холодного оружия / А. С. Железняк // Сборник материалов по обмену опытом экспертной практики. – М., 1967. – С. 161-162.
78. Жиров Р. М. Расследование убийств, сопряженных с разбоем (по материалам Северо-Кавказского региона) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Жиров Р. М. – Нальчик, 2006. – 216 с.
79. Жиров Р. М. Специальные познания при расследовании убийств, сопряженных с разбоем / Р. М. Жиров // Вестник Московского университета МВД России. – М. : изд-во Моск. ун-та МВД России, 2006. – № 6. – С. 87-89.
80. Загрядская А. П. Определение орудия травмы при судебно-медицинском исследовании колото-резаного ранения / Загрядская А. П. – М. : Медицина, 1968. – 152 с.
81. Закиров С. Г. Организация деятельности следователя по раскрытию приостановленных уголовных дел о грабежах и разбоях : Автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / С. Г. Закиров. – Самара, 2007. – 21 с.
82. Зверев В. С. Взаимодействие следователей с сотрудниками органов внутренних дел на первоначальном этапе расследования грабежей и разбойных нападений, совершаемых в отношении водителей автотранспортных средств. (Региональный аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Зверев В. С. – Краснодар, 2001. – 171 с.

83. Зезьянов В. П. Роль, место и значение специальных знаний в криминалистике : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Зезьянов В. П. – Ижевск, 1994. – 185 с.

84. Зельдес И. М. Химические исследования в трасологической экспертизе / И. М. Зельдес // Физико-химические методы исследования вещественных доказательств : [матер. теорет. семинар.] / отв. ред. В. А. Москинов. – М. : изд-во ВНИИСЭ, 1966. – С. 22-23.

85. Зернов С. И. Теоретические и прикладные проблемы применения специальных познаний при выявлении и расследовании преступлений, сопряженных с пожарами : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Зернов С. И. – М., 1997. – 517 с.

86. Зотов Г. Е. Идентификация в криминалистике / Зотов Г. Е. – М. : ВЮЗИ, 1973. – 34 с.

87. Зырянов В. В. Криминалистическое оружиеведение – самостоятельная судебно-экспертная отрасль знаний / В. В. Зырянов // Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики : мат-лы междунар. науч. конф. (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). – М. : Академия управления МВД РФ, 2002. – С. 272-276.

88. Иванова Т. В. Порядок производства судебно-психологических экспертиз и совершенствование их правовой регламентации / Т. В. Иванова, Е. Н. Холопова // Актуальні проблеми сучасної криміналістики : матер. міжнар. наук.-практ. конф. У 2-х ч. – Сімферополь : Доля, 2002. – Ч. 1. – С. 105-114.

89. Илейко В. Р. Некоторые аспекты совершенствования судебно-психиатрической экспертизы / В. Р. Илейко, А. И. Цубера // Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики : тезисы науч.-практ. конф. – К. : МЮ Украины, 1993. – С. 217-219.

90. Исаева Л. Организация осмотра места взрыва / Л. Исаева // Законность. – 2003. – № 3. – С. 16-20.

91. Исаенко В. Использование возможностей судебно-психиатрической экспертизы / В. Исаенко // Законность. – 1998. – № 10. – С. 5-10.

92. Использование запаховой информации при расследовании убийств и других преступлений против личности : учеб. пособ. / Гриценко В. В., Старовойтов В. И., Сулимов К. Т., Шамонова Т. Н. – М. : изд-во ЭКЦ МВД России, 1997. – 48 с.
93. Ищенко П. П. Микрообъекты в следственной и экспертной практике : [лекц.] / Ищенко П. П. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1987. – 18 с.
94. Інформація про результати попередніх досліджень речових доказів, вилучених з місця події – розбійного нападу на ювелірну крамницю «Золота рибка», в м. Запоріжжя, пр. Леніна, 151 / Наглядове провадження по кримінальній справі. Архів УМВС України у Запорізькій області.
95. Ищенко А. В. Наукове забезпечення протидії злочинності / Ищенко А. В., Карпов Н. С., Кондратьев Я. Ю. – К. : вид. центр «Просвіта», 2002. – 223 с.
96. Кавалиерис А. К. Обнаружение, изъятие и консервирование запаховых следов, использование их в раскрытии и расследовании преступлений : лекц. / А. К. Кавалиерис. – Минск : Минск. высш. школа МВД СССР, 1985. – 19 с.
97. Калинин Ю. А. Участие в уголовном судопроизводстве лиц, обладающих специальными познаниями : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Калинин Ю. А. – М., 1981. – 187 с.
98. Капустіна М. В. Сучасні запірно-пломбувальні пристрої як об'єкти дослідження трасологічних експертиз / М. В. Капустіна // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Харків : Право, 2007. – Вип. 7. – С. 69-70.
99. Каро И. С. Установление личности по следам зубов на теле человека / И. С. Каро // Сборник статей Саратовского отделения Всесоюзного научного общества судебных медиков и криминалистов : сб. стат. – Саратов : изд-во «Коммунист», 1958. – С. 144-148.
100. Керівництво з розслідування злочинів : [наук.-практ. посіб.] / [Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х. : Одісей, 2010. – 960 с.
101. Кириченко А. А. Основы судебной микрообъектологии : [монограф.] / Кириченко А. А. – Харьков : Основа, 1998. – 1219 с.

102. Кириченко А. А. Собираение и использование микрообъектов при расследовании преступлений : [пособ. для следоват.] / А. А. Кириченко, Б. Ф. Тимошенко. – Днепропетровск : ДГУ, 1993. – 159 с.
103. Кириченко А. А. Судебная одорология : монограф. / А. А. Кириченко, П. Д. Биленчук, Н. И. Клименко. – Днепропетровск : ДГУ, 1994. – 156 с.
104. Кириченко О. А. Одорологія : лекц. / О. А. Кириченко, В. Д. Басай. – К. : Київський ін-т вн. справ МВС України, 2002. – 84 с.
105. Кирсанов З. И. К вопросу о понятии технико-криминалистических средств и методов / З. И. Кирсанов // Криминалистика и судебная экспертиза : республ. межвед. сборн. науч. и науч.-метод. работ. – К., 1973. – Вып. 10. – С. 34-39.
106. Китаев Н. Н. Предъявление для опознания предметов с использованием активного осязания / Н. Н. Китаев, В. Н. Китаева // Следователь. – 2009. – № 10. – С. 31-33.
107. Клименко Н. И. Криминалистические исследования, связанные с использованием оружия / Н. И. Клименко // Криміналістичний вісник. – 2002. – Вип. 4. – С. 9-10.
108. Клименко Н. И. Некоторые вопросы организации расследования грабежей и разбойных нападений / Н. И. Клименко // Криминалистика и судебная экспертиза : республ. междувед. науч.-метод. сборн. – К. : Выщ. шк., 1985. – Вып. 31. – С. 37-40.
109. Клименко Н. И. Використання мікрооб'єктів при розслідуванні злочинів : [метод. посіб.] / Н. И. Клименко, Г. В. Лінючев/ за ред. І. П. Красюка. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2008. – 74 с.
110. Кобзар С. І. Криміналістична трасологія : [навч. посіб.] / Кобзар С. І. – Луганськ : РВВ ЛІВС. – 108 с.
111. Коваленко Е. Г. Использование экспертных знаний в деятельности органов внутренних дел по предупреждению хищений социалистического имущества : [учеб. пособ.] / Коваленко Е. Г. – К. : КВШ МВД СССР, 1990. – 87 с.

112. Койсин А. А. Использование служебно-розыскных собак при работе с запаховыми следами (образованиями) на месте происшествия / А. А. Койсин // Сибирский юридический вестник. – 2010. – № 2 (49). – С. 169-172.
113. Койсин А. А. Применение служебно-розыскных собак при осмотре места происшествия / А. А. Койсин // Сибирский юридический вестник. – 2012. – № 2 (57). – С. 134-138.
114. Колесніков В. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з пожежами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В. В. Колесніков. – Харків, 2005. – 19 с.
115. Колоколов Е. Правила и формы о производстве следствий, составленные по своду законов / Е. Колоколов. – М. : Университетская типография, 1850. – 160 с.
116. Колонюк В. П. Расследование хищений денежных средств и ценных бумаг в сберегательных банках, совершаемых путем кражи, грабежа, разбоя : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / В. П. Колонюк. – К., 1991. – 213 с.
117. Комиссарова Я. В. Использование заключения эксперта-психолога в уголовном судопроизводстве / Я. В. Комиссарова // Российский следователь. – 2005. – № 12. – С. 18-20.
118. Коновалов Е. Ф. Следы запаха человека : Криминалистический и процессуальный аспекты // Судебно-экспертное исследование человека и его деятельности. – Свердловск : СЮИ, 1985. – С. 66-73.
119. Корж В. Психолог-криминалист на досудебном следствии : организационные, процессуальные и криминалистические вопросы / В. Корж // Підприємство, господарство і право. – 2003. – № 8. – С. 112-113.
120. Коршунов В. М. Следы на месте происшествия. Обнаружение, фиксация, изъятие : [пособ.] / Коршунов В. М. – М. : Экзамен, 2001. – 288 с.
121. Костина Л. Н. Понятие психологического обеспечения расследования групповых преступлений несовершеннолетних / Л. Н. Костина // Вестник Московского университета МВД России. – 2007. – № 1. – С. 90-92.

122. Костина Л. Н. Участие психолога в расследовании органами внутренних дел групповых преступлений несовершеннолетних / Л. Н. Костина // Вестник Московского университета МВД России. – 2007. – № 2. – С. 123-127.

123. Костицкий М. В. Использование специальных психологических знаний в советском уголовном процессе : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 – уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза / М. В. Костицкий. – Львов, 1990. – 40 с.

124. Котюк І. І. Традиційні уявлення про визначення елементів доріжки слідів ніг потребують перегляду / І. І. Котюк, О. І. Котюк // Судова експертиза. Сучасний стан та перспективи розвитку : тези доповід. міжнар. наук.-практ. конф. – К. : МЮ України, 2010. – С. 180-183.

125. Кофанов А. Особливості організації та проведення комплексних і комісійних експертиз при розкритті та розслідуванні особливо небезпечних злочинів учинених із застосуванням зброї / А. Кофанов // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 5. – С. 153-156.

126. Кофанов А. Шляхи оптимізації організації експертно-криміналістичної діяльності при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням і використанням вогнепальної зброї / А. Кофанов // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 4. – С. 10-13.

127. Кофанов А. В. Одорологія у криміналістиці : метод. реком. / КНУВС. ННПСК. Каф. криміналістичної техніки / Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Біленчук П. Д. – К. : КНУВС, 2010. – 48 с.

128. Кофанов А. В. Трасологічні дослідження : [курс. лекц.] / Кофанов А. В., Волошин О. Г., Літвінова О. В. – К. : КНУВС, 2010. – 304 с.

129. Коченов М. М. Комплексная психолого-психиатрическая экспертиза (к постановке проблемы) / М. М. Коченов // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1978. – Вып. 29. – С. 114-126.

130. Крамская Е. С. Методика расследования грабежей и разбоев, совершаемых группами несовершеннолетних : автореф. дис. на соискание учен.

степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза» / Е. С. Крамская. – М., 2008. – 28 с.

131. Краткий психологический словарь / сост. Л. А. Карпенко ; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1985. – 431 с.

132. Кривда Г. Практика підготовки і проведення геноскопічної експертизи в карному судочинстві / Г. Кривда, Ю. Сиволап // Вісник прокуратури. – 2000. – № 3 (5). – С. 115-117.

133. Криминалистика : [учеб.] / [А. И. Александров, А. Н. Басалаев, В. Л. Бежан-Бек и др.] ; под. ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло. – С.-Пб. : Изд-во СПбУ, 1995. – 528 с.

134. Криминалистика : [учеб.] / [В. А. Адамова, Ю. П. Голдованский, А. С. Лазари и др.] ; под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. – М. : Юрид. лит., 1993. – 592 с.

135. Криминалистика : [учеб.] / [В. Н. Герасимов, В. Я. Колдин, В. В. Крылов и др.] ; под ред. Н. П. Яблокова. – М. : БЕК, 1995. – 708 с.

136. Криминалистика : [учеб.] / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Росинская ; под ред. Р. С. Белкина. – М. : НОРМА-ИНФРА, 1999. – 971 с.

137. Криминалистика : [учеб.] [Е. М. Ашмарина, Е. Н. Викторова, А. С. Лазари и др.] ; под ред. В. А. Образцова. – М. : Юристъ, 1995. – 757 с.

138. Криминалистика : Техника и тактика расследования преступлений : [учеб. пособ.] / [Е. У. Зицер, Н. В. Терзиев, Н. А. Бобров и др.] ; под ред. А. Я. Вышинского. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1938. – 540 с.

139. Криминалистическая техника : [справоч. книга юриста] / Власов В. П., Выборнова А. А., Николайчик В. М. и др. ; отв. ред. Б. И. Шевченко. – М. : Госюриздат, 1959. – 528 с.

140. Криминалистическая техника : основы трасологии и криминалистического исследования оружия : [учебн.] / под ред. Н. П. Майлис. В 2 т. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2006. – Т. 2. – 520 с.

141. Криминалистическая техника : основы трасологии и криминалистического исследования оружия : [учебн.] / под ред. Н. П. Майлис. В 2 т. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2006. – Т. 2. – 520 с.
142. Криминалистическое оружиеведение. Генезис современности / [Р. В. Бабаханян, В. Ю. Владимиров, Н. В. Голубев и др.] : [монограф.]. – 2-е изд. – С.-Пб. : Юрид. центр Пресс, 2007. – 526 с.
143. Криміналістика : [підруч.] / [П. Д. Біленчук, М. В. Салтевський, А. В. Старушкевич та ін.] / за ред. П. Д. Біленчука. – К. : Укр. правнича фундація, ПРАВО, 1997. – 253 с.
144. Криміналістика. Академічний курс : [підруч.] / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров [та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 504 с.
145. Криміналістична техніка : [навч. посіб.] / [А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, О. С. Кофанова та ін.] / за ред. А. В. Кофанова. – К. : КИЙ, 2006. – 456 с.
146. Криміналістична техніка : [навч. посіб.] / [В. В. Арешонков, П. Д. Біленчук, О. Г. Волошин та ін.] / за ред. А. В. Кофанова. – К. : КИЙ, 2009. – 416 с
147. Кримінальна реєстрація та криміналістичні обліки : [курс. лекц.] / [А. В. Кофанов, С. І. Мендус, Є. Ю. Свобода та ін.] / Київський національний університет внутрішніх справ. – К. : ТОВ «Три К», 2011. – 148 с.
148. Кримінальна справа по обвинуваченню гр.-н К., С і З. у вчиненні злочину передбаченого ч. 2 ст. 186 КК України / Архів Менського районного суду Чернігівської області.
149. Кримінальна справа по обвинуваченню гр.-н Н. і П. у вчиненні злочину передбаченого ч. 2 ст. 187 КК України / Архів Вознесенського районного суду Миколаївської області.
150. Кримінальна справа по обвинуваченню гр.-н Щ. і К. у вчиненні злочину передбаченого ч. 4 ст. 187 КК України / Архів Компаніївського районного суду Кіровоградської області.

151. Кримінальна справа по обвинуваченню К. і З. у вчиненні злочину передбаченого ч. 3 ст. 187 КК України / Архів Ялтинського міського суду АР Крим за 2012 р.

152. Кримінальна справа по обвинуваченню С. і П. у вчиненні злочину передбаченого ч. 4 ст. 187 КК України / Архів Миргородського міськрайонного суду Полтавської області за 2008 р.

153. Крылов И. Ф. Криминалистическая техника и ее предмет / И. Ф. Крылов // Тезисы докладов на межвузовской конференции по криминалистике, 20-22 декаб. 1960 г. – М., 1960. – С. 3-6.

154. Крылов И. Ф. Следы на месте преступления / Крылов И. Ф. / Ленинград. гос. ун-т им. А. А. Жданова. – Л. : изд-во ЛГУ, 1961. – 132 с.

155. Кубицкий К. М. Судебно-медицинское отождествление орудий убийства по следам на костях черепа / К. М. Кубицкий, Х. М. Тахо-Годи // Вопросы судебной медицины / Мин-во здрав-ния СССР. НИИ судебной медицины; под ред. В. И. Прозоровского. – М. : Медгиз, 1959. – С. 95-98.

156. Кудинов Л. Д. Концепция подготовки следователей нуждается в уточнении / Л. Д. Кудинов // Тезисы докладов и сообщений участников конференции по вопросам научной и учебно-методической подготовки следователей и экспертов-криминалистов. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1991. – С. 20-31.

157. Кузьменко Н. К. Систематизация неотложных следственных действий при расследовании краж, грабежей и разбойных нападений : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Н. К. Кузьменко. – М., 1978. – 20 с.

158. Кузьменко Н. К. Систематизация неотложных следственных действий при раскрытии и расследовании преступлений : [учеб. пособ.] / Кузьменко Н. К. – К. : КВШ МВД СССР, 1981. – 96 с.

159. Лисиченко В. К. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике : [учеб. пособ.] / В. К. Лисиченко, В. В. Циркаль. – К. : Киевский ГУ, 1987. – 100 с.

160. Лисиченко В. К. Правовая природа и соотношение понятий «специальные знания» и «специалист» / В. К. Лисиченко, В. В. Циркаль // Проблемы правоведения : республик. межвед. науч. сборн. – К. : Вища шк., 1983. – Вып. 44. – С. 130-135.

161. Лозова С. М. Деякі особливості використання спеціальних знань у галузі психології під час розслідування злочинів, учинених неповнолітніми / С. М. Лозова // Криміналістичний вісник. – 2007. – № 2 (8). – С. 99-102.

162. Лук'янчиков Б. Є. Сліди злочину як джерело криміналістичної інформації / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 1999. – № 4. – С. 79-84.

163. Лукьянчиков Е. Д. Приемы обнаружения и изъятия микрообъектов на месте происшествия / Е. Д. Лукьянчиков // Теоретические и практические проблемы обеспечения раскрытия и расследования преступлений криминалистическими методами и средствами : науч. тр. – К. : УАВД, 1993. – С. 171-178.

164. Луцюк И. Т. Участие специалистов криминалистов в предварительном следствии : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза» / Луцюк И. Т. – М., 1977. – 23 с.

165. Луцький М. Значення спеціальних психологічних знань у кримінальному процесі / М. Луцький // Право України. – 2010. – № 8. – С. 188-196.

166. Людвиг фон Ягеманн. Руководство по судебному расследованию / Handbuch der gerichtlichen Untersuchungskunde / Людвиг фон Ягеманн. – Франкфурт, 1838. – Т. 1.

167. Людвиг фон Ягеманн. Руководство по судебному расследованию / Handbuch der gerichtlichen Untersuchungskunde / Людвиг фон Ягеманн. – Франкфурт, 1841. – Т. 2.

168. Майлис Н. П. Проблемы современной криминалистической экспертизы следов зубов / Н. П. Майлис // Программирование и ситуалогические методики трассологических исследований : сб. науч. тр. – М. : ВНИИСЭ, 1979. – С. 32-56.

169. Майлис Н. П. Руководство по трасологической экспертизе : [учеб. пособ] / Майлис Н. П. – М. : изд-во «Щит-М», 2007. – 344 с.
170. Макаренко Е. И. Расследование разбойных нападений с проникновением в жилища : [учеб. пособ.] / Макаренко Е. И. – Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1991 г. – 88 с.
171. Маклаков Б. О. Проблемы исследования и классификации самодельного огнестрельного оружия и огнестрельного оружия переделанного из газовых и сигнальных пистолетов и револьверов / Б. О. Маклаков, А. В. Шевченко // Криміналістичний вісник. – 2002. – Вип. 4. – С. 108-117.
172. Малый П. В. Проблемы распространения, изготовления и исследования массогабаритных макетов оружия / П. В. Малый // Криміналістичний вісник. – 2002. – Вип. 4. – С. 211-214.
173. Маннс Г. Криминалистика, как прикладная дисциплина и предмет преподавания / Г. Маннс // Сборник трудов профессоров и преподавателей Государственного Иркутского Университета. – Иркутск, 1921. – Отд. I. – Вып. 2. – С. 139-164.
174. Маслов О. В. Использование результатов криминалистического анализа групповых разбоев в их раскрытии и расследовании по «горячим следам» / О. В. Маслов // Вестник криминалистики. – М. : Спарк, 2009. – Вып. 2 (30). – С. 150-153.
175. Маслов О. В. Расследование в условиях противодействия разбоев, совершенных группой лиц : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / О. В. Маслов. – М., 2010. – 26 с.
176. Матусинский С. В. Использование специальных познаний для установления механизма происшествия : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Матусинский С. В. – М., 1994. – 26 с.
177. Махов В. Н. Теория и практика использования знаний сведущих лиц при расследовании преступлений : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Махов В. Н. – М., 1993. – 388 с.

178. Медико-біологічна експертиза // Експертно-криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування злочинів : практика, досвід, проблеми. – К. : ДНД ЕКЦ МВС України. – 2003. – Вип. 3. – С. 19-21.
179. Мельникова Э. Б. Участие специалиста в следственных действиях : [учеб.-практ. пособ] / Мельникова Э. Б. – М. : Юрид. лит, 1964. – 88 с.
180. Методика розслідування розбійних нападів на банківські установи : [метод. реком.] / Дудка А. В., Оперук В. І., Федорів Х. М. – Львів : вид-во Льв. ДУВС, 2011. – 72 с.
181. Митричев В. С. Криминалистическая экспертиза материалов, веществ и изделий : [учеб. пособ.] / Митричев В. С. – Саратов : изд-во Сарат. ун-та, 1980. – 112 с.
182. Митричев В. С. Основы криминалистического исследования материалов, веществ и изделий из них : [учеб. пособ.] / В. С. Митричев, В. Н. Хрусталева / Саратовский юридический институт МВД России. – СПб. : Питер, 2003. – 591 с.
183. Михайлов М. А. Метод криминалистической идентификации как основа биометрических технологий / М. А. Михайлов // Вісник Академії адвокатури України. – 2008. – Вип. 3 (13). – С. 96-103.
184. Моисеева Т. Ф. Комплексное криминалистическое исследование потожировых следов человека / Моисеева Т. Ф. ; науч. ред. Н. П. Майлис. – М. : Городец, 2000. – 223 с.
185. Мороз С. В. Доцільність криміналістичного дослідження слідів частин тіла людини / С. В. Мороз // Теорія та практика застосування чинного кримінального і кримінально-процесуального законодавства у сучасних умовах : тези допов. конф. – К. : НАВСУ, 2002. – Ч. 2. – С. 44-46.
186. Морозов Г. Е. Участие специалиста в стадии предварительного расследования : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Морозов Г. Е. – Саратов, 1977. – 270 с.
187. Мостепаненко М. В. Философия и методы научного познания / Мостепаненко М. В. – Л. : Лениздат, 1972. – 263 с.

188. Моторный И. Понятие и экспертное исследование взрывного устройства / И. Моторный // Российская юстиция. – 1998. – № 7. – С. 28-30.
189. Нагаев В. В. Основы судебно-психологической экспертизы : [учеб. пособ.] / В. В. Нагаев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. – 431 с.
190. Надгорный Г. М. Гносеологические аспекты понятия «специальные знания» / Г. М. Надгорный // Криминалистика и судебная экспертиза : республ. межвед. науч.-метод. сборн. – К. : Вицц.шк, 1980. – Вып. 21. – С. 37-42.
191. Назаров В.В. Кримінальний процес України : навч. посібник / Назаров В.В. – К., 2013. – 488 с.
192. Настольная книга следователя : [пособ.] / [Г. Н. Александров, Л. Н. Ураков, А. И. Апурин и др.]; под общ. ред. Г. Н. Сафонова ; ред. кол. Л. Р. Шейнин и др. / Прокуратура СССР. Методический совет. – М. : Госюриздат, 1949. – 879 с.
193. Николайчик Н. И. Особенности осмотра места происшествия по делам о разбойных нападениях и грабежах. Использование следов и иных вещественных доказательств, изъятых с места происшествия в розыске преступников : [лекц.] / Николайчик Н. И. – Минск : Минск. высш. школа МВД СССР, 1985. – 18 с.
194. Новак А. До питання про класифікацію судово-балістичних експертиз / А. Новак // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 9. – С. 149-151.
195. Новик Ю. И. Организационно-тактические формы применения специальных психологических познаний в уголовном судопроизводстве / Ю. И. Новик // Теоретическое и правовое обеспечение реформы в сфере борьбы с преступностью в Республике Беларусь : матер. междунар. науч.-практ. конф. / Беларусский ГУ. – Минск : Право и экономика, 1999. – С. 418-420.
196. Образцов В. А. Криминалистика : модели, средства и технологии раскрытия преступлений : [курс лекц.] / Образцов В. А. – М. : изд-во ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2004. – 400 с.
197. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : [наук.-практ. посіб.] / [В. П. Бахін, Н. І. Клименко, А. В. Старушкевич та ін.]; за ред. Н. І. Клименко. – К. : ЮрІнком Інтер, 2005. – 215 с.

198. Огляд місць подій за фактами вибухів : [довідк.-метод. посіб.] / [Пащенко В. І., Ткаченко Є. М., Грущенко С. А. та ін.]. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, НАВСУ, 2004. – 69 с.
199. Одиночкина Т. Ф. Криминалистическое исследование микрообъектов (вопросы теории и практики) : [учеб. пособ.] / Одиночкина Т. Ф. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1988. – 44 с.
200. Орлов Н. Опыт краткого руководства для произведения следствий с показанием приличных узаконений / Орлов Н. – М. : Унив. тип., 1833. – 96 с.
201. Особливості призначення та проведення судової експертизи вузлів і петель / Авдєєва Г. К., Дубинка В. І., Волобуєва С. В. та ін. // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Харків : Право, 2008. – Вип. 8. – С. 235-240.
202. Палиашвили А. Я. Экспертиза в суде по уголовным делам / Палиашвили А. Я. – М. : Юрид. лит., 1973. – 142 с.
203. Пашюнас З. К. Применение специальных бухгалтерских познаний при расследовании уголовных дел : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Пашюнас З. К. – Л., 1970. – 32 с.
204. Первомайский В. Б. К вопросу о составлении заключения судебно-психиатрической экспертизы / В. Б. Первомайский // Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики : тезисы науч.-практ. конф. – К. : МЮ Украины, 1993. – С. 221-223.
205. Петрухин И. Л. Экспертиза, как средство доказывания в советском уголовном процессе / Петрухин И. Л. – М. : Юрид. лит., 1964. – 266 с.
206. Пименов М. Г. Судебно-генетическая экспертиза в вопросах криминалистической идентификации личности / М. Г. Пименов // Криміналістичний вісник. – 2004. – № 1 (1). – С. 74-78.
207. Плескачевский В. М. Проблемы формирования и развития криминалистического оружиеведения / В. М. Плескачевский // Криминалистическое оружиеведение : проблемы теории и практики : сборн. – М. : Мос. универ. МВД России, 2007. – С. 4-12.

208. Побережный С. К вопросу о нетрадиционных технологиях в деятельности по выявлению, раскрытию и расследованию преступлений / С. Побережный // Закон и жизнь. – 2006. – № 2. – С. 33-36.

209. Подольный Н. А. Можно ли с помощью судебно-психологической экспертизы определить ложные показания? / Н. А. Подольный // Адвокатская практика. – 2001. – № 3. – С. 27-30.

210. Подшибякин А. С. О следах применения холодного оружия, владения и пользования им / А. С. Подшибякин // Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы : межвуз. сборн. науч. статей. – Саратов : изд-во Саратов. ун-та, 1978. – С. 27-32.

211. Полежаев А. Специальные средства как несмертельное оружие / А. Полежаев, М. Савелий // Профессионал. – 2002. – № 2 (46). – С. 28-30.

212. Полянский Н. Н. Вопросы теории советского уголовного процесса / Н. Н. Полянский. – М. : изд. Моск. ун-та, 1956. – 271 с.

213. Попов В. Л. Судебно-медицинская экспертиза : [справоч.] / Попов В. Л. – Санкт-Петербург : «Специальная литература», 1997. – 330 с.

214. Попрядухина Г. П. Содействие психолога при расследовании преступлений, совершенных преступными группами / Г. П. Попрядухин // Наука и практика. – Орел. : Орловский ЮИ МВД России, 2010. – № 3 (44). – С. 50-51.

215. Посельская Л. Н. Методика расследования грабежей и разбоев, совершаемых в отношении иностранных граждан (по материалам Восточно-Сибирского региона) : дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : 12.00.09 / Посельская Л. Н. – С.-Пб., 1999. – 223 с.

216. Потудинский В. П. Исходные следственные ситуации и действия следователя на первоначальном этапе расследования хищений скота, совершаемых путем краж, грабежей и разбойных нападений : [учеб.-практ. пособ.] / Потудинский В. П. – Ставрополь : изд-во СевКавГТУ, 2007. – 132 с.

217. Потудинский В. П. Методика расследований хищений скота, совершенных путем краж, грабежей и разбойных нападений (по материалам Северо-

Кавказского региона) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Потудинский В. П. – М., 2003. – 209 с.

218. Прищепа В. М. Особенности осмотра и фиксации следов автомобильных шин / В. М. Прищепа // Криминалистическая и судебная экспертиза : республ. межвед. сборн. науч.-метод. работ. – К. : РИО МООП УССР, 1967. – Вып. 4. – С. 227-232.

219. Про рухові навички виконавця вузлів і петель / Волобуєва С. В., Дубинка В. І., Носатенко Ю. О. та ін. // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Харків : Право, 2007. – Вип. 7. – С. 200-205.

220. Прокопенко Н. Сучасні можливості експертного дослідження слідів губ людини / Н. Прокопенко // Підприємство, господарство і право. – 2009. – № 6. – С. 157-159.

221. Прокопович Р. А. Проблемы и перспективы исследования современных типов запорно-пломбировочных устройств и пломб-индикаторов несанкционированного доступа / Р. А. Прокопович // Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах : тези доповідей міжнар. наук.-практ конф. – К. : НАВСУ, 2001. – Ч. 1. – С. 318-322.

222. Пронина Е. Ю. Применение криминалистической одорологии в расследовании и раскрытии преступлений : учеб.-метод. пособ. / Е. Ю. Пронина. – Домодедово : ВИПК МВД России, 2003. – 40 с.

223. Прохоров-Лукін Г. В. Огляд місця вибуху, підготовка та призначення судових вибухотехнічних експертиз / Г. В. Прохоров-Лукін, Ю. П. Турта // Криміналістика и судебная экспертиза : науч. метод. сборн. – К. : МЮ Украины, 2003. – С. 103-113.

224. Прохоров-Лукін Г. В. Типові недоліки, які допускаються слідчими при підготовці і призначенні судових вибухово-технічних експертиз / Г. В. Прохоров-Лукін // Матеріали навчально-методичного семінару прокурорів-криміналістів органів прокуратури України : [збірн. матер.]. – К. : ГСУ Прокуратури України, Крим-арт, 1997. – С. 63-64.

225. Расследование вооруженных разбоев и бандитизма / [Головин А. Ю., Рожков В. Д., Тишутина Н. В., Эрекаев А. Я.]; науч. ред. Головин А. Ю. – М. : Юрлитинформ, 2004. – 288 с.

226. Репешко П. И. Проблемы классификации холодного оружия в криминалистике / П. И. Репешко, В. А. Рябуха // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : збірн. наук.- практ. матер. – Харків : Право, 2002. – Вип. 2. – С. 301-306.

227. Рожков В. Д. Криминалистическая характеристика серийных грабежей и разбоев и организационно-тактические особенности их расследования : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / В. Д. Рожков. – М., 2003. – 27 с.

228. Розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових речовин та пристроїв // Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками : [посіб.] / [Осауленко А. А., Ростов І. О., Литвинчук Г. К. та ін.]; за ред. П. В. Коляди. – К. : ГСУ МВС України, 2001. – С. 76-103.

229. Ручкин В. А. О тенденциях развития криминалистической экспертизы оружия и следов его применения / В. А. Ручкин // Ученые криминалисты и их роль в совершенствовании научных основ уголовного судопроизводства : матер науч.- практ. конф. В 2-х ч. – М. : Академия управления МВД России, 2007. – Ч. 1. – С. 363-369.

230. Салтевский М. В. Использование запаховых следов для раскрытия и расследования преступлений : [лекц.] / Салтевский М. В. – К. : КВШ МВД СССР, 1982. – 52 с.

231. Салтевский М. В. К вопросу о криминалистическом исследовании следов взлома, образованных в результате применения режущих аппаратов / М. В. Салтевский, Е. А. Мирошниченко // Экспертная техника. – М., 1965. – Вып. 6-7. – С. 3-11.

232. Салтевский М. В. Криминалистическая классификация средств совершения преступлений / М. В. Салтевский // Пути дальнейшего

совершенствования деятельности органов внутренних дел : матер ежегод. науч.-практ. конф. – К. : КВШ МВД СССР, 1979. – С. 163-168.

233. Салтевский М. В. Криминалистическая одорология (работа с запаховыми следами) : [лекц.] / Салтевский М. В. – К. : НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1976. – 46 с.

234. Самойлов Г. А. Основы криминалистического учения о навыках : [учеб. пособ.] / Самойлов Г. А. ; под ред. Р. С. Белкин. – М. : НИиРИО ВШ МВД СССР, 1968. – 119 с.

235. Сафин Р. М. Помощь прокурора-криминалиста следователю в организации проведения первоначальных следственных действий по делам о разбоях, совершаемых организованными группами / Р. М. Сафин // Сборник научных трудов юридического факультета. – Сыктывкар : изд-во Сыктывк. ун-та, 2005. – Вып. 4. – С. 152-156

236. Селиванов Н. А. Научно-технические средства расследования преступлений (правовые, методологические основы применения, современное состояние и перспективы развития) : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Селиванов Н. А. – М., 1965. – 36 с.

237. Селиванов Н. А. Основные формы применения научно-технических средств и специальных знаний при расследовании преступлений / Н. А. Селиванов // Вопросы криминалистики. – М., 1964. – № 12 (27). – С. 3-35.

238. Селиванов Н. А. Первоначальные следственные действия : [кратк. справоч.] / Н. А. Селиванов, В. И. Теремин / Прокуратура СССР. Всесоюзный НИИ криминалистики. – М. : Госюриздат, 1956. – 283 с.

239. Селина Е. В. Производство экспертизы по уголовным делам : [лекц.] / Селина Е. В. – Краснодар : изд-во Кубанского гос. ун-та, 1996. – 36 с.

240. Семенов А. Ю. Возможности метода ДНК-анализа в раскрытии и расследовании преступлений / А. Ю. Семенов // Предварительное следствие. – 2009. – Вып. 4 (6). – С. 78-83.

241. Сироткин Л. И. Криминалистическое исследование самодельного огнестрельного оружия : [учеб. пособ.] / Сироткин Л. И., Фомичев В. Н., Зотов А. П. – Чебоксары : Чуваш. ун-т, 2000. – 65 с.
242. Скопин И. В. Судебно-медицинское исследование повреждений рубящими орудиями / Скопин И. В. ; ред. кол. Н. Р. Иванов (отв. ред.) и др. – Саратов : изд-во Саратовского ун-та, 1960. – 211 с.
243. Скрыпников А. И. Психолого-криминалистическое обеспечение раскрытия преступлений / А. И. Скрыпников // Криминалистика. XXI век : матер. науч.-практ. конф. В 2-х т. – М. : ГУ ЭКЦ МВД России, 2001. – Т. 2 : разд. 4 и 5. – С. 122-125.
244. Смирнов Г. К. Работа со следами транспортных средств на месте происшествия / Г. К. Смирнов // Предварительное следствие. – 2010. – Вып. 3 (9)-4 (10). – С. 192-208.
245. Смирнова М. Е. Некоторые проблемы назначения и производства судебно-психиатрической экспертизы в особом судопроизводстве по применению принудительных мер медицинского характера / М. Е. Смирнова // Сибирский юридический вестник. – 2010. – № 4. – С. 136-142.
246. Советская криминалистика. Теоретические проблемы : [монограф.] / Н. А. Селиванов, В. Г. Танасевич, А. А. Эйсман, Н. А. Якубович. – М. : Юрид. лит., 1978. – 192 с.
247. Соколовский З. М. Понятие специальных знаний. (К вопросу об основаниях назначения экспертизы) / З. М. Соколовский // Криминалистика и судебная экспертиза : республ. межвед. сборн. науч. и науч.-метод. работ. – К. : РИО МВД УССР, 1969. – Вып. 6. – С. 199-205.
248. Соколовский З. М. Проблема использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний для установления причинной связи явлений : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Соколовский З. М. – Харьков, 1968. – 512 с.
249. Сорокотягин И. Н. Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Сорокотягин И. Н. – Екатеринбург, 1992. – 419 с.

250. Сорокотягин И. Н. Специальные познания в расследовании преступлений / Сорокотягин И. Н. ; отв. ред. Л. Я. Драпкин. – Ростов-на-Дону : изд-во Ростовского ун-та, 1984. – 119 с.

251. Спеціальні види досліджень // Експертно-криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування злочинів : практика, досвід, проблеми / ДНДЕКЦ МВС України. – К. : ДНДЕКЦ, 2003. – Вип. 3. – 50 с.

252. Справка по факту разбойного нападения 11.12.2003 г. на магазин «Золотая рыбка» / Наглядное провадження по кримінальній справі. Архів УМВС України у Запорізькій області.

253. Старовойтов В. И. Запах и ольфакторные следы человека / В. И. Старовойтов, Т. Н. Шамонова. – М. : ЛексЭст, 2003. – 128 с.

254. Старовойтов В. И. Судебная ольфакторная экспертиза следов пахущих веществ из крови и пота человека / В. И. Старовойтов // Законы России. Опыт. Анализ. Практика. – 2011. – № 12. – С. 70-79.

255. Старушкевич А. В. Криміналістичне профілювання : наукове обґрунтування методу та проблеми практичного використання у розслідуванні злочинів / А. В. Старушкевич // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук.-практ. матер. / Харків. НДІ судов. експерт. ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2004. – С. 152-158.

256. Старушкевич А. В. Криміналістичне профілювання : наукове обґрунтування та проблеми використання у розслідуванні злочинів / А. В. Старушкевич // Вісник прокуратури. – 2004. – № 8. – С. 64-68.

257. Старушкевич А. В. Метод кримінального профілювання та особливості його використання зарубіжними фахівцями / А. В. Старушкевич // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Правові відносини : сучасний стан та перспективи розвитку», (Тернопіль, 4 жовтн. 2012 р.). – Тернопіль : Юридична лінія, 2012. – С. 63-65.

258. Старушкевич А. В. Метод психолого-криміналістичного портретування і особливості його складання та використання фахівцями Російської Федерації /

А. В. Старушкевич // Матеріали міжнар. наук.-прак. конф. «Правові відносини : сучасний стан та перспективи розвитку», (Тернопіль, 4 жовтн. 2012 р.). – Тернопіль : Юридична лінія, 2012. – С. 65-68.

259. Степичев С. Расследование разбоев : [метод. пособ.] / Степичев С. – М. : Госюриздат, 1955. – 143 с.

260. Степичев С. С. Основные вопросы расследования разбоев : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук / С. С. Степичев. – М., 1957. – 16 с.

261. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : Основные положения науки советского уголовного процесса / Строгович М. С. – М. : Наука, 1968. – Т. 1. – 470 с.

262. Строгович М. С. Предмет криминалистики и её соотношение с уголовным процессом / М. С. Строгович // Труды Военно-юридической академии Красной Армии. – Ашхабад, 1942. – Вып. 2. – С. 116–119.

263. Стунчис Ю. А. Применение специальных автотехнических знаний в расследовании и судебном рассмотрении дел о нарушении правил безопасности движения и эксплуатации автотранспорта : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Стунчис Ю. А. – М., 1973. – 234 с.

264. Судебная транспортно-трассологическая экспертиза : [метод. пособ.] / [Голдованский Ю. П., Горская И. В., Корухов Ю. Г., Сенкевич Л. П. и др.] ; отв. ред. Ю. Г. Корухов. – М. : изд-во ВНИИСЭ, 1977. – 112 с.

265. Судебно-медицинская экспертиза : [справоч.]. – М. : Юрид. лит., 1985. – 320 с.

266. Сулява О. Ф. Криміналістичне дослідження холодної зброї / О. Ф. Сулява // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : збірн. наук.- практ. матер. – Харків : Право, 2003. – Вип. 3. – С. 273-278.

267. Сулява О. Ф. Кримінально-правова і криміналістична оцінка газової зброї та набоїв до неї / О. Ф. Сулява // Криміналістичний вісник. – 2000. – Вип. 2. – С. 62-70.

268. Сумарока А. М. Холодное и метательное оружие : криминалистическая экспертиза : [учеб. пособ.] / Сумарока А. М., Стальмахов А. В., Егоров А. Г. / под ред. А. Г. Егорова. – Саратов : СЮИ МВД России, 2000. – 152 с.
269. Тарасов-Родионов П. И. Предварительное следствие : [пособ.] / под ред. Г. Н. Александрова, С. Я. Розенблита. – М. : Госюриздат, 1955. – 247 с.
270. Тарасов-Родионов П. И. Советская криминалистика / П. И. Тарасов-Родионов // Соц. законность. – 1951. – № 7. – С. 10-12.
271. Тарнаев Н. Н. Запаховые микроследы : криминалистическое значение, процессуальный статус, возможность исследования на идентичность : учеб. пособ. / Н. Н. Тарнаев, В. И. Шиканов. – Иркутск, 1974. – 82 с.
272. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления : криминалистический анализ : [монограф.] / Тищенко В. В. – Одесса : Юридична література, 2002. – 359 с.
273. Тищенко В. Справи про корисливо-насильницькі злочини. Деякі методи встановлення злочинця / В. Тищенко // Вісник прокуратури. – 2003. – № 2 (20). – С. 104-107.
274. Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В. В. Тищенко. – Х., 2003. – 34 с.
275. Топчій В. В. Взаємодія органів досудового розслідування та оперативних підрозділів у складі слідчо-оперативних груп / В. В. Топчій // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2014. – № 4. – С. 138-143.
276. Устинов А. Экспертиза оружия : взгляд изнутри / А. Устинов // Законность. – 2001. – № 8. – С. 20-24.
277. Устинов А. И. Судебная баллистика или криминалистическое исследование оружия? / А. И. Устинов // Проблемы совершенствования криминалистической техники : сборн. науч. труд. – М. : НИИ МВД СССР, 1980. – Вып. 54. – С. 27-32.

278. Федоров Г. В. Одорология. Запаховые следы в криминалистике : [учеб. пособ.] / Федоров Г. В. – Минск : Амалфея, 2000. – 144 с.

279. Федоров Г. В. Теория и практика использования одорологии в борьбе с преступностью : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 – уголовный процесс ; криминалистика ; теория оперативно-розыскной деятельности / Г. В. Федоров ; Академия МВД Республики Беларусь. – Минск, 1999. – 20 с.

280. Федосюткин Б. А. Справочник следователя по медицинской криминалистике [справоч.] / Федосюткин Б. А. – Ростов-на-Дону. : изд-во «Приазовский Край», 2010. – 512 с.

281. Философский словарь / [А. В. Адо и др.] ; под ред. И. Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1986. – 588 с.

282. Философский словарь / под ред. М. М. Розенталя. – М. : Политиздат, 1972. – 496 с.

283. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. : Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

284. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / Фойницкий И. Я. – М., 1899. – Т. I. – 624 с.

285. Хатов Э. Б. Концептуальные основы криминалистического исследования веществ, материалов и изделий из них : автореф. дис. на соискание научн. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Э. Б. Хатов. – М., 2004. – 50 с.

286. Хилобок М. П. Обнаружение, изъятие и предварительное исследование микрообъектов на месте происшествия : [лекц.] / М. П. Хилобок, М. Н. Овсянникова. – М. : Московская ВШ милиции МВД СССР, 1985. – 24 с.

287. Холопова Е. Н. Судебно-психологическая экспертиза как основная форма использования психологических знаний при раскрытии и расследовании преступлений / Е. Н. Холопова // Вестник криминалистики. – 2006. – Вып. 4 (20). – С. 25-33.

288. Хрусталеv В. Н. Криминалистическое исследование веществ, материалов и изделий из них : современное состояние, проблемы и перспективы : [монограф.] / Хрусталеv В. Н. ; науч. ред. Н. П. Майлис. – Саратов : СЮИ МВД России, 2003. – 212 с.
289. Хрусталеv В. Н. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях : [учеб. пособ.] / В. Н. Хрусталеv, Р. Ю. Трубицын. – СПб : Питер, 2003. – 208 с.
290. Целищев А. Я. Расследование грабежей и разбоев в условиях крупного города : [лекц.] / Целищев А. Я. – М. : МВШМ МВД СССР, 1986. – 40 с.
291. Центров Е. Особенности криминалистического исследования следов выстрела / Е. Центров // Законность. – 2000. – № 6. – С. 17-19.
292. Цимбал М. Л. Предмет і задачі пожежно-технічної експертизи / М. Л. Цимбал // Криміналістика і судовая експертиза : междувед. науч.-метод. сборник. – К. : МЮ Украины, 2003. – Вып. 51. – С. 177-183.
293. Цимбал М. Л. Тактика огляду місця події при розслідуванні пожеж : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / М. Л. Цимбал. – Харків, 1999. – 20 с.
294. Циркаль В. В. Тактика производства следственных действий с участием специалистов : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Циркаль В. В. – К., 1984. – 226 с.
295. Чельцов М. А. Уголовный процесс / Чельцов М. А. – М. : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. – 624 с.
296. Чечелян Г. С. Первоначальный этап расследования грабежей и разбоев, совершенных с незаконным проникновением в жилище : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Чечелян Г. С. – Краснодар, 2006. – 202 с.
297. Чорний Г. О. Методика розслідування розбоїв з проникненням у житло : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Г. О. Чорний. – Харків, 1998. – 17 с.

298. Шамонова Т. Н. Следы человека на месте преступления, их роль в доказывании (биологических аспект) / Шамонова Т. Н. – М. : Моск. ун-т МВД России, изд-во «Щит-М», 2007. – 153 с.
299. Шевченко Б. И. Научные основы трасологии / Б. И. Шевченко // Вопросы советской криминалистики : сб. доклад. конф. – М. : Юрид. лит., 1951. – С. 70-76.
300. Шевченко Б. И. Судебно-трасологическая экспертиза : общая часть : [учеб.-метод. пособ.] / Шевченко Б. И. ; отв. ред. Х. М. Тахо-Годи. – М., 1972. – Вып. 1. – 74 с.
301. Шевченко Б. И. Теоретические основы трасологической идентификации в криминалистике : [монограф.] / Шевченко Б. И. – М. : изд-во Моск. ун-та, 1975. – 96 с.
302. Шепітько В. Ю. Проблеми використання психологічних знань у кримінальному процесі / В. Ю. Шепітько // Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы : сборн. науч.-практ. матер. – Харьков : Право, 1998. – С. 36-37.
303. Шепітько В. Ю. Соціально-психологічні характеристики особи злочинця в криміналістиці : проблеми використання типології та можливостей моделювання / В. Ю. Шепітько // Теорія та практика судової експертизи та криміналістики : зб. наук. праць. – Харків : Право, 2005. – Вип. 5. – С. 5-11.
304. Шиканов В. И. Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса. На материале процессуальных и криминалистических исследований уголовных дел об убийстве / Шиканов В. И. – Иркутск : изд-во Иркут. ун-та, 1978. – 190 с.
305. Шиканов В. И. Использование специальных познаний при расследовании убийств : [учеб. пособ.] / Шиканов В. И. – Иркутск : изд-во Иркут. ун-та, 1976. – 90 с.
306. Шкляев К. А. Использование моделирования как общенаучного метода криминалистики при раскрытии преступной деятельности грабежей и разбоев, совершенных группами с участием несовершеннолетних / К. А. Шкляев //

Актуальные проблемы юридической науки и образования : сборн. науч. труд. – Ижевск : Ижевск. филиал ФГОУ ВПО «НА МВД РФ», 2010. – Вып. 10. – С. 86-92.

307. Штромас А. Ю. Деятельность сведущих лиц в советском уголовном процессе. (Уголовно-процессуальное и криминалистическое исследование) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А. Ю. Штромас. – М., 1964. – 16 с.

308. Шуматов Ю. Т. Использование специальных познаний на предварительном следствии : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Шуматов Ю. Т. – М., 1996. – 179 с.

309. Эйсман А. А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование / Эйсман А. А. – М. : Юрид. лит., 1967. – 152 с.

310. Эйсман А. А. Критерии и формы использования специальных познаний при криминалистическом исследовании в целях получения судебных доказательств / А. А. Эйсман // Вопросы криминалистики. – М. : Госюриздат, 1962. – Вып. 6-7. – С. 33-45.

311. Эрекаев А. Я. Криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования вооруженных разбоев : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Эрекаев А. Я. – М., 2003. – 211 с.

312. Юрин Г. С. Необычное огнестрельное оружие / Юрин Г.С. // Криминалистическая техника за рубежом : сборн. перевод. / сост. Болдырев Е. В., Власов В. П., Выборнова А. А. / руков. Б. И. Шевченко. – М. : Гос. издат. юр. лит., 1957. – С. 76.

313. Юрин Г. С. Применение метода электрографии для обнаружения следов металла на вещественных доказательствах / Г. С. Юрин // Советская криминалистика на службе следствия : сб. стат. / отв. ред. Н. А. Селиванов. – М. : Госюриздат, 1959. – Вып. 13. – С. 49-69.

314. Яковенко М. О. Оптимізація використання науково-технічних засобів при розслідуванні нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років / М. О. Яковенко // Криміналістика ХХІ століття : матеріали міжнар. наук. - практ. конф., 25-26 листоп. 2010 р. – Х. : Право, 2010. – С. 170-174

315. Яковенко М. О. Розслідування нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / М. О. Яковенко. – Ірпінь, 2011. – 19 с.

316. Яковенко М. О. Складання суб'єктивного портрета і його використання в процесі розслідування нерозкритих грабежів та розбоїв / М. О. Яковенко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2011. – № 1 (44). – С. 233-238

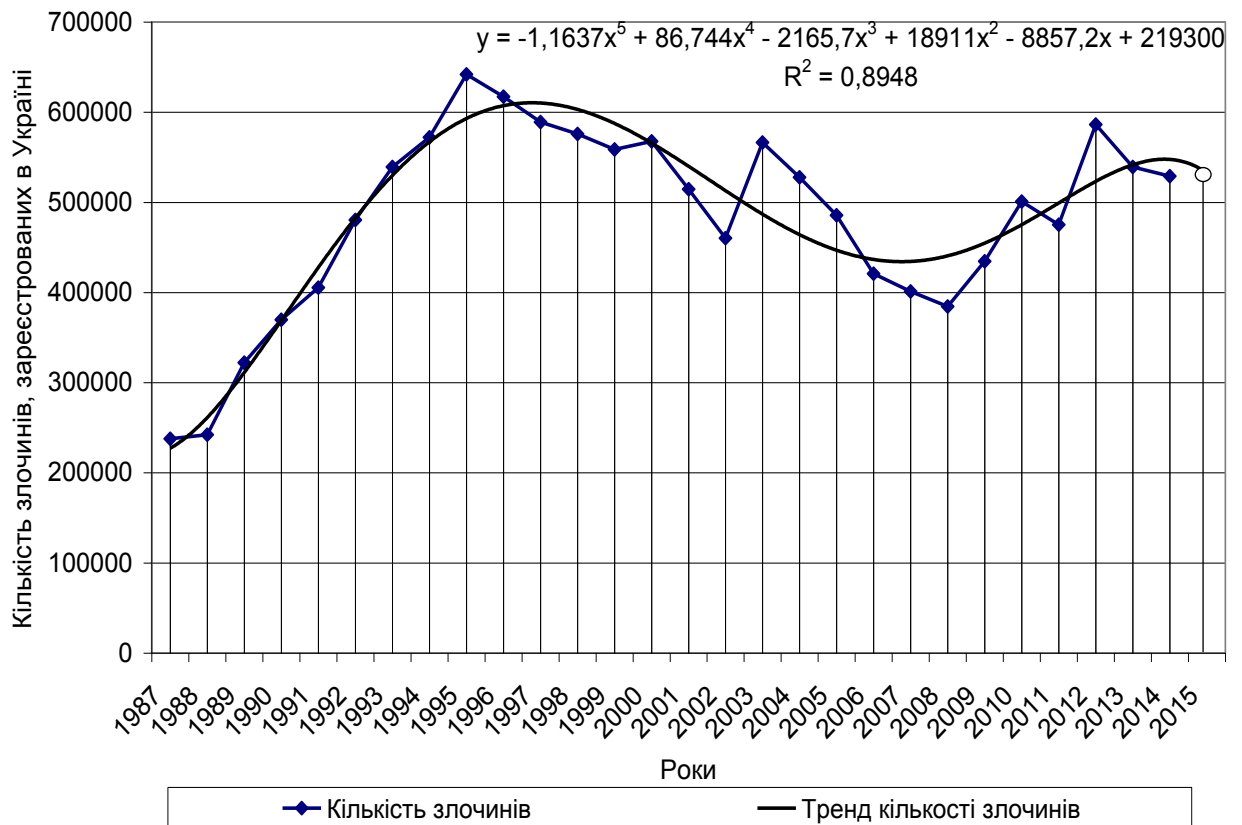
317. Яковлев Я. М. Психологические особенности познавательной деятельности судебного эксперта / Я. М. Яковлев // Криминалистический сборник. – Рига, 1974. – С. 53-83.

Кількість та динаміка злочинів, зареєстрованих органами внутрішніх справ в Україні за період 1987 – 2014 рр., та першому півріччі 2015 р.

Рік	Кількість зареєстрованих злочинів	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
1987	237800	—	—
1988	242200	4400	1,85%
1989	322300	80100	33,07%
1990	369809	47509	14,74%
1991	405516	35707	9,66%
1992	480478	74962	18,49%
1993	539299	58821	12,24%
1994	572147	32848	6,09%
1995	641860	69713	12,18%
1996	617262	-24598	-3,83%
1997	589208	-28054	-4,54%
1998	575982	-13226	-2,24%
1999	558716	-17266	-3,00%
2000	567795	9079	1,62%
2001	514597	-53198	-9,37%
2002	460389	-54208	-10,53%
2003	566350	105961	23,02%
2004	527812	-38538	-6,80%
2005	485725	-42087	-7,97%
2006	420900	-64825	-13,35%
2007	401293	-19607	-4,66%

Рік	Кількість зареєстрованих злочинів	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
2008	384424	-16869	-4,20%
2009	434678	50254	13,07%
2010	500902	66224	15,24%
2011	475204	-25698	-5,13%
2012	586469	111265	23,41%
2013	539218	-47251	-8,06%
2014	529139	-10079	-1,87%

Додаток А

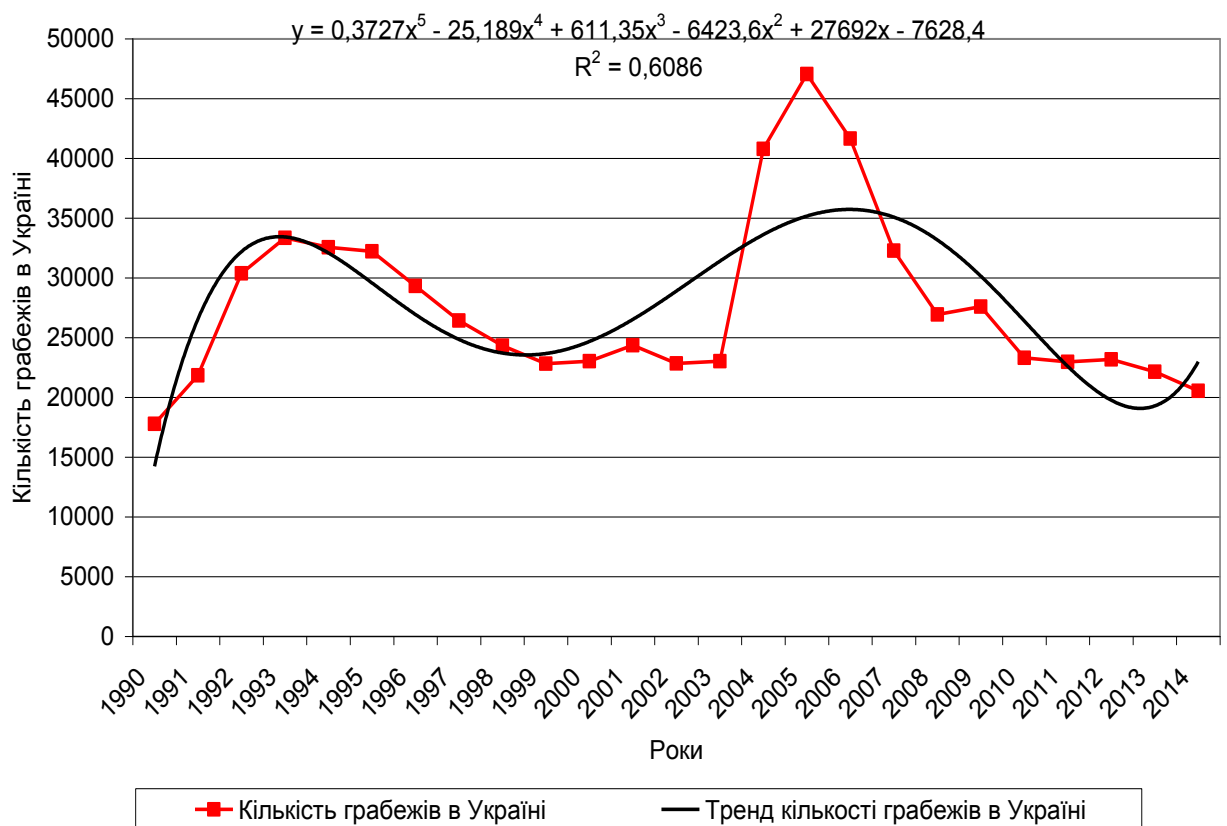

Кількість та динаміка грабежів в Україні за період 1990 – 2014 рр.

Рік	Кількість зареєстрованих злочинів	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
1990	17779		
1991	21851	4072	22,90%
1992	30375	8524	39,01%
1993	33345	2970	9,78%
1994	32554	-791	-2,37%
1995	32209	-345	-1,06%
1996	29327	-2882	-8,95%
1997	26430	-2897	-9,88%
1998	24316	-2114	-8,00%
1999	22821	-1495	-6,15%
2000	23020	199	0,87%
2001	24362	1342	5,83%
2002	22838	-1524	-6,26%
2003	23030	192	0,84%
2004	40785	17755	77,10%
2005	47050	6265	15,36%
2006	41657	-5393	-11,46%
2007	32266	-9391	-22,54%
2008	26927	-5339	-16,55%
2009	27598	671	2,49%
2010	23300	-4298	-15,57%
2011	22966	-334	-1,43%

Рік	Кількість зареєстрованих злочинів	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
2012	23177	211	0,92%
2013	22140	-1037	-4,47%
2014	20541	-1599	-7,22%

Додаток Б

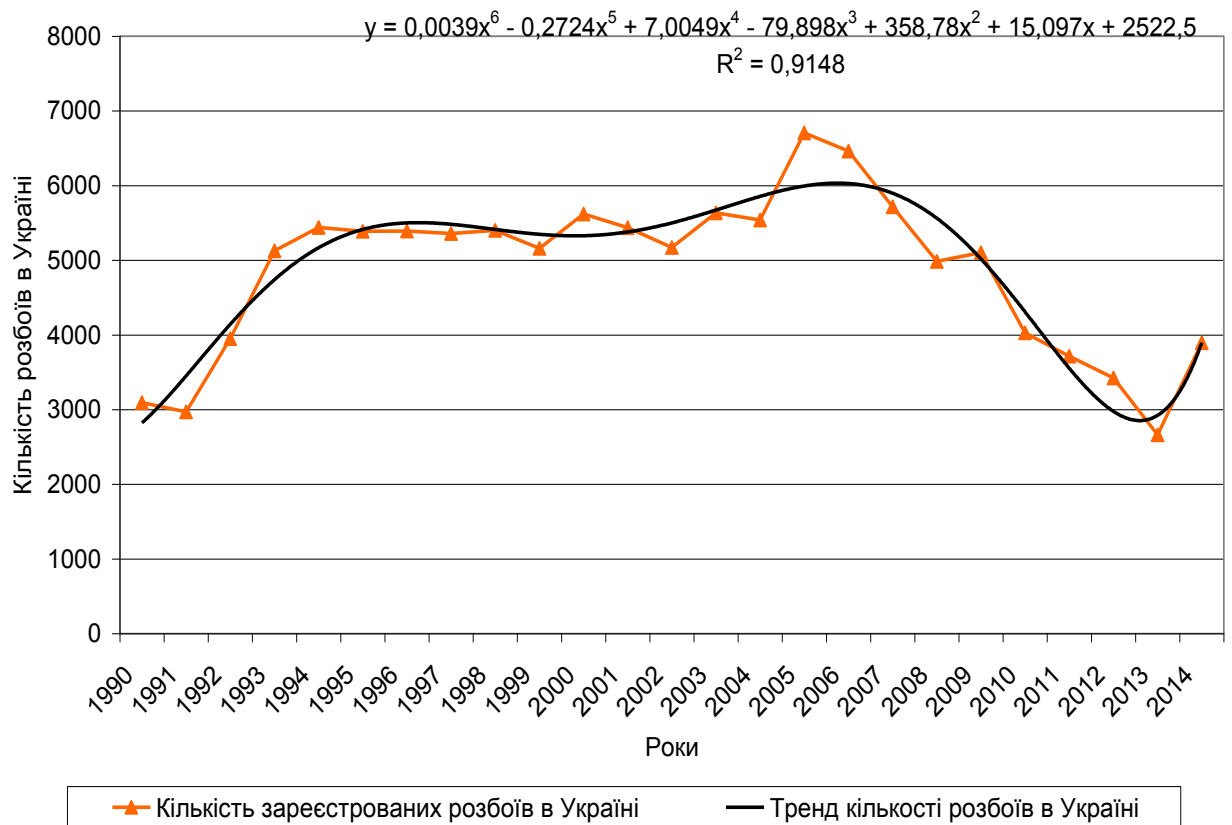

*Кількість та динаміка зареєстрованих розбоїв в Україні**за період 1990 – 2014 рр.*

Рік	Кількість зареєстрованих злочинів	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
1990	3092		
1991	2970	-122	-3,95%
1992	3950	980	33,00%
1993	5126	1176	29,77%
1994	5441	315	6,15%
1995	5389	-52	-0,96%
1996	5391	2	0,04%
1997	5359	-32	-0,59%
1998	5401	42	0,78%
1999	5160	-241	-4,46%
2000	5619	459	8,90%
2001	5437	-182	-3,24%
2002	5173	-264	-4,86%
2003	5636	463	8,95%
2004	5538	-98	-1,74%
2005	6707	1169	21,11%
2006	6464	-243	-3,62%
2007	5716	-748	-11,57%
2008	4984	-732	-12,81%
2009	5103	119	2,39%
2010	4029	-1074	-21,05%

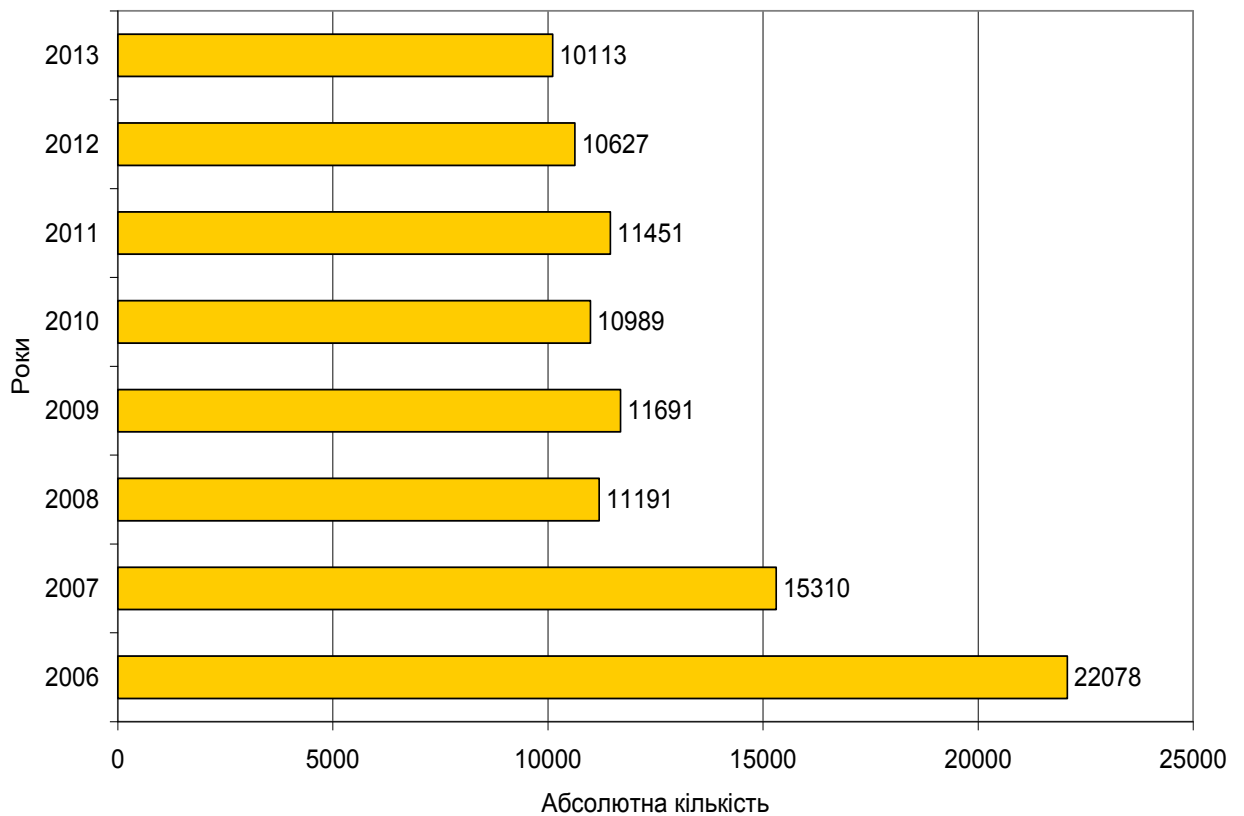
Рік	Кількість зареєстрованих злочинів	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
2011	3715	-314	-7,79%
2012	3423	-292	-7,86%
2013	2663	-760	-22,20%
2014	3895	1232	46,26%

Додаток В

Кількість та динаміка нерозкритих грабежів в Україні за період 2006 – 2013 рр.

Рік	Кількість злочинів	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
2006	22078		
2007	15310	-6768	-30,65%
2008	11191	-4119	-26,90%
2009	11691	500	4,47%
2010	10989	-702	-6,00%
2011	11451	462	4,20%
2012	10627	-824	-7,20%
2013	10113	-514	-4,84%

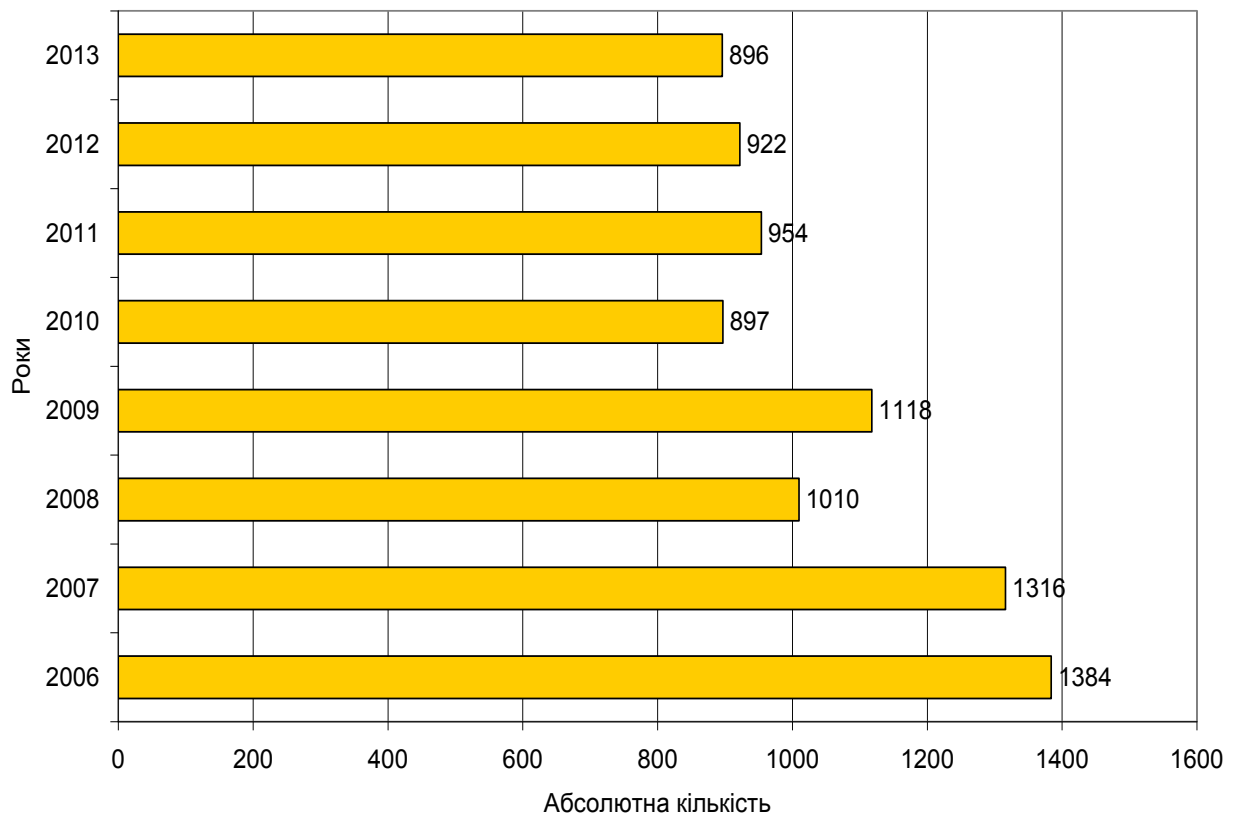

Додаток Е

Кількість та динаміка нерозкритих розбоїв в Україні за період 2006 – 2013 рр.

Рік	Кількість злочинів	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
2006	1384		
2007	1316	-68	-4,91%
2008	1010	-306	-23,25%
2009	1118	108	10,69%
2010	897	-221	-19,77%
2011	954	57	6,35%
2012	922	-32	-3,35%
2013	896	-26	-2,82%

Додаток Е

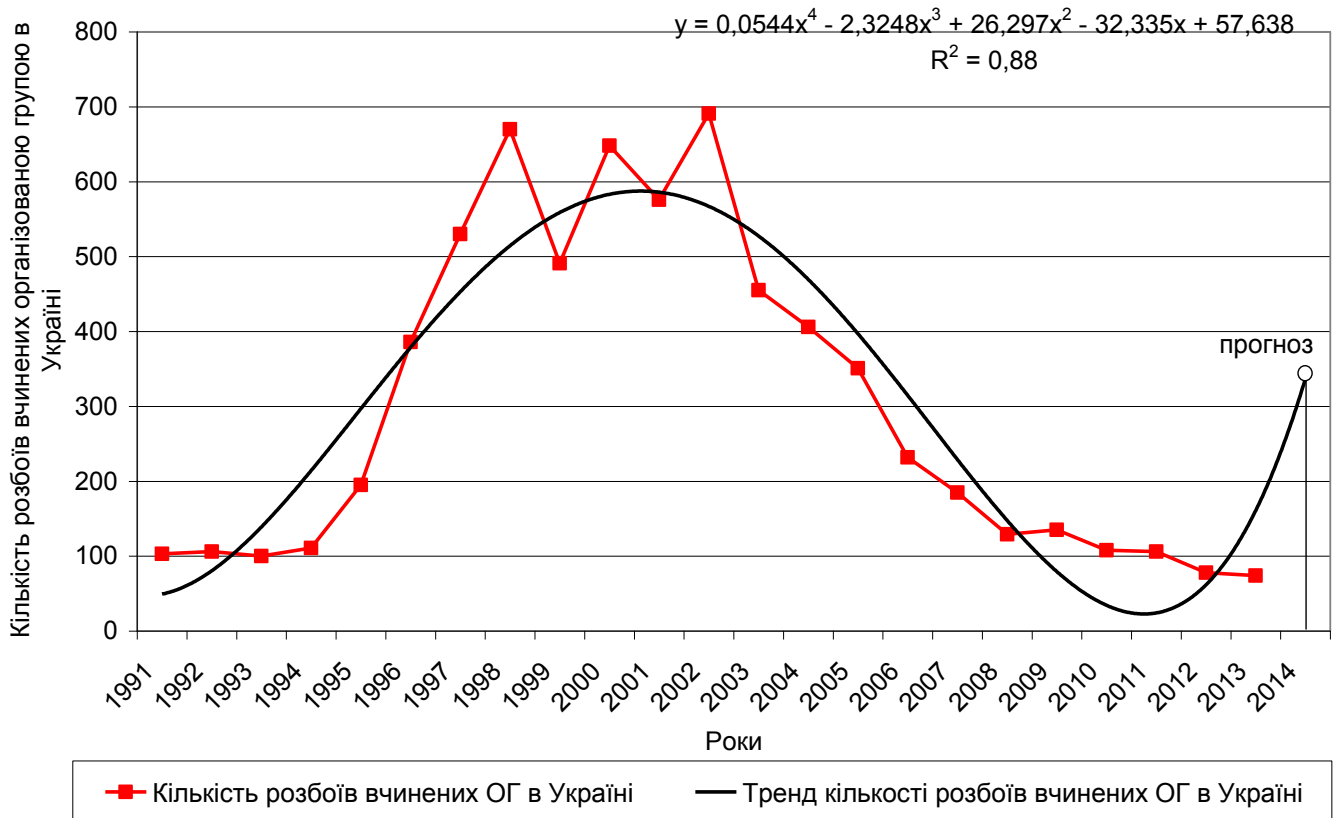

Кількість та динаміка розбоїв вчинених організованою групою в Україні за період 1991 – 2013 рр.

Рік	Кількість зареєстрованих злочинів	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
1991	103		
1992	106	3	2,91%
1993	100	-6	-5,66%
1994	111	11	11,00%
1995	195	84	75,68%
1996	386	191	97,95%
1997	530	144	37,31%
1998	670	140	26,42%
1999	491	-179	-26,72%
2000	648	157	31,98%
2001	576	-72	-11,11%
2002	691	115	19,97%
2003	455	-236	-34,15%
2004	406	-49	-10,77%
2005	351	-55	-13,55%
2006	232	-119	-33,90%
2007	185	-47	-20,26%
2008	129	-56	-30,27%
2009	135	6	4,65%
2010	108	-27	-20,00%
2011	106	-2	-1,85%
2012	78	-28	-26,42%

Рік	Кількість зареєстрованих злочинів	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
2013	74	-4	-5,13%

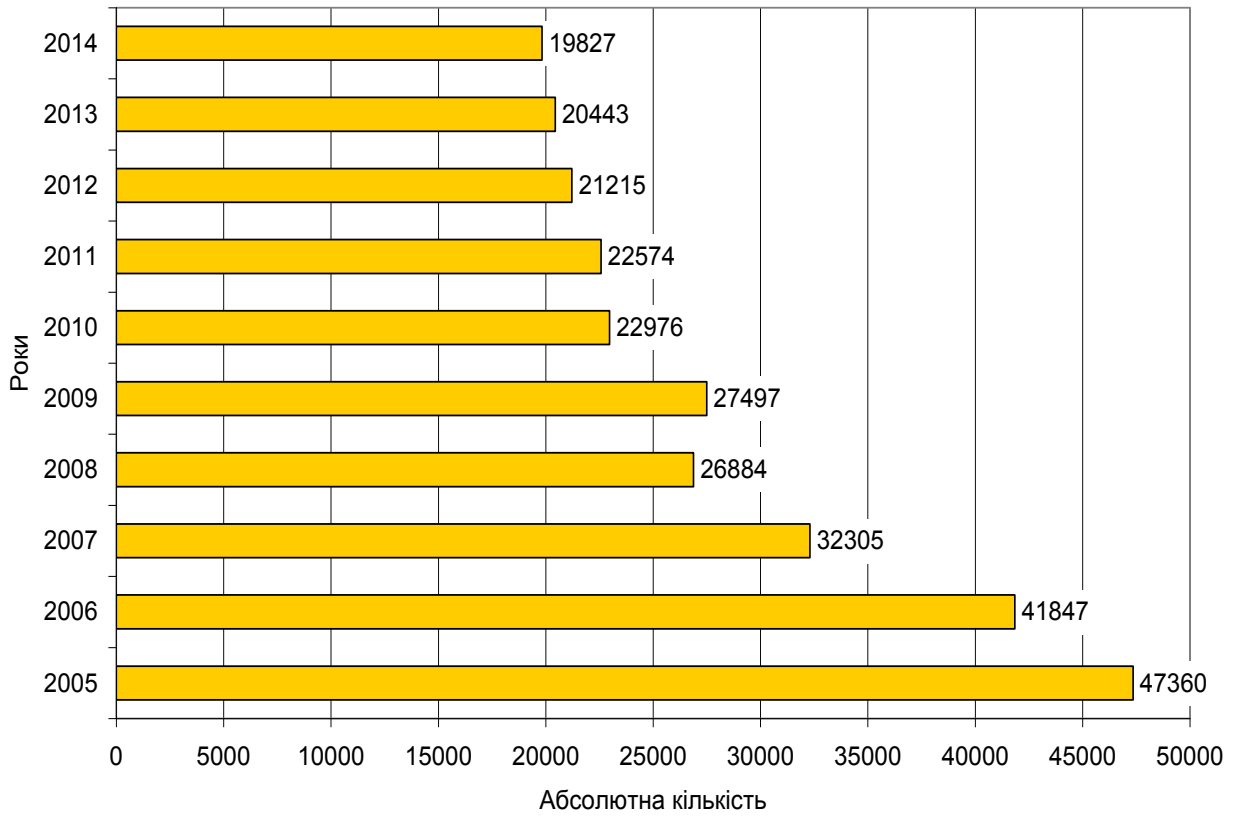
Додаток Ж

*Кількість та динаміка потерпілих від грабежів в Україні,
за період 2005 – 2014 рр.*

Рік	Кількість злочинів	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
2005	47360		
2006	41847	-5513	-11,64%
2007	32305	-9542	-22,80%
2008	26884	-5421	-16,78%
2009	27497	613	2,28%
2010	22976	-4521	-16,44%
2011	22574	-402	-1,75%
2012	21215	-1359	-6,02%
2013	20443	-772	-3,64%
2014	19827	-616	-3,01%

Додаток 3

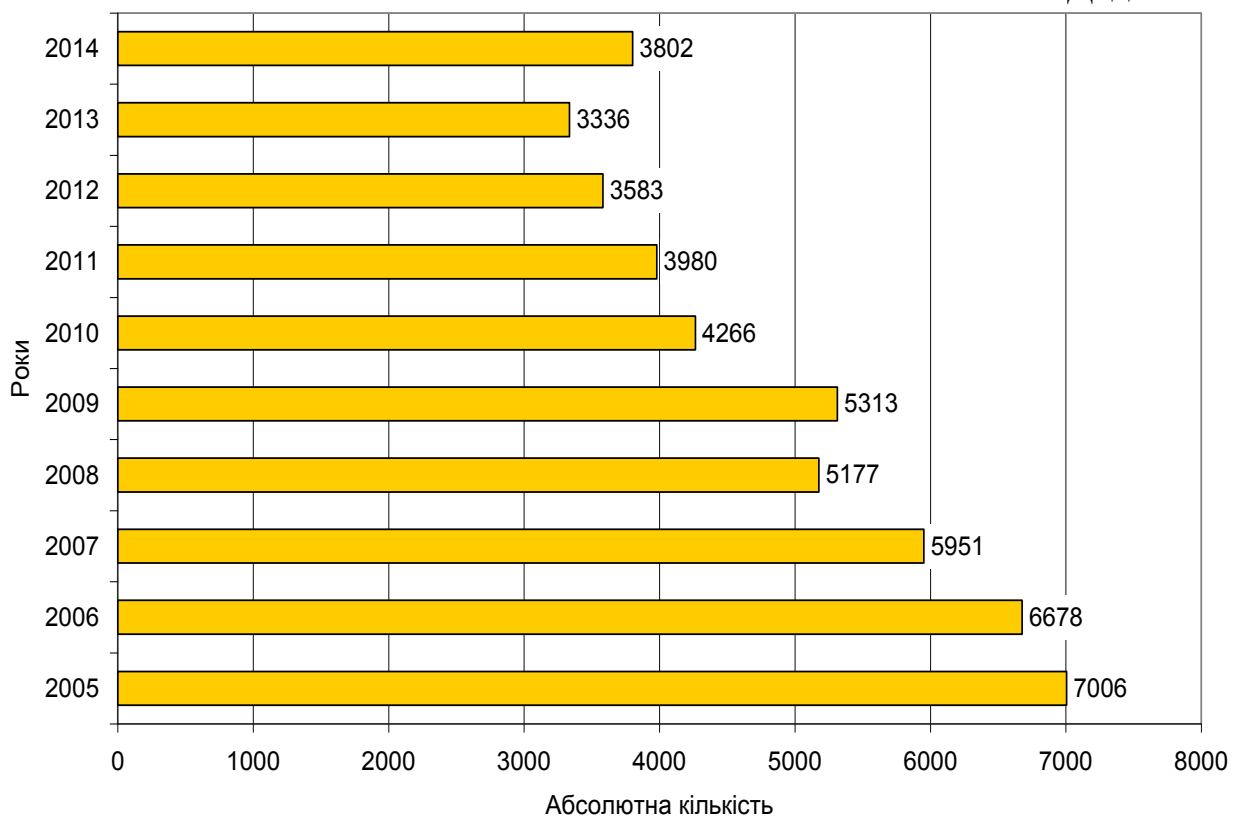

Додаток И

**Кількість та динаміка потерпілих від розбоїв в Україні,
за період 2005 – 2014 рр.**

Рік	Кількість злочинів	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
2005	7006		
2006	6678	-328	-4,68%
2007	5951	-727	-10,89%
2008	5177	-774	-13,01%
2009	5313	136	2,63%
2010	4266	-1047	-19,71%
2011	3980	-286	-6,70%
2012	3583	-397	-9,97%
2013	3336	-247	-6,89%
2014	3802	466	13,97%

Додаток И

Узагальнені дані опитування слідчих МВС України що мають досвід розслідування грабежів та розбоїв (всього опитано 447 слідчих) з таких регіонів України: м. Київ – 95, Івано-Франківська обл. – 80, Харківська обл. – 85, Одеська обл. – 95, Чернігівська обл. – 92.

Запитання анкети та варіанти відповідей	%
1. Загальний стаж роботи на посаді слідчого:	
1.1) до 2-х років	39,6%
1.2) від 2-х до 5 років	27,7%
1.3) від 5 до 10 років	21,3%
1.4) понад 10 років	11,4%
2. Чи є в слідчому підрозділі спеціалізація по розслідуванню грабежів і розбоїв?	
2.1) Так	40,0%
2.2) Ні	60,0%
3. Протягом якого часу Ви займалися розслідуванням грабежів і розбоїв:	
3.1) від півроку до 1 року	40,7%
3.2) від 1 до 3 років	34,9%
3.3) більше 3-х років	14,5%
3.4) брав участь у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій	9,8%
4. Чи достатньо на Вашу думку криміналістичних рекомендацій, опублікованих у виданнях, які стосуються використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв	
4.1) достатньо	30,0%
4.2) не достатньо	65,1%
4.3) вагаюсь з відповіддю	4,9%
5. Які із зазначених напрямів досліджень є актуальними для практики розслідування грабежів і розбоїв:	
5.1) Поняття і види спеціальних знань, які використовуються під час розслідування грабежів і розбоїв	12,5%
5.2) Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування грабежів і розбоїв	70,0%
5.3) Участь спеціалістів під час розслідування грабежів і розбоїв	80,3%
5.4) Трасологічні дослідження під час розслідування грабежів і розбоїв	41,2%
5.5) Дослідження зброї, вибухових пристроїв і слідів їх використання під час розслідування грабежів і розбоїв	34,0%

Запитання анкети та варіанти відповідей	%
5.6) Дослідження матеріалів, речовин і виробів під час розслідування грабежів і розбоїв	40,3%
5.7) Судово-медичні та психіатричні дослідження під час розслідування грабежів і розбоїв	70,9%
5.8) Одорологічні дослідження під час розслідування грабежів і розбоїв	78,1%
6. Чи можете Ви навести чіткі критерії відмежування «спеціальних знань» від «неспеціальних» (буденних)	
6.1) можу	39,1%
6.2) не можу	55,0%
6.3) вагаюсь з відповіддю	4,9%
7. На Вашу думку терміни «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання» є:	
7.1) ідентичними за змістом	57,0%
7.2) різними термінами	28,0%
7.3) вагаюсь з відповіддю	15,9%
8. Які із зазначених форми використання спеціальних знань Ви найчастіше використовуєте під час розслідування грабежів і розбоїв:	
8.1) Призначення судових експертиз	100,0%
8.2) Участь спеціаліста у слідчих (розшукових) діях	59,3%
8.3) Попередні дослідження (дослідження об'єктів безпосередньо під час огляду місця події та ін.)	40,9%
8.4) Перевірка об'єктів за криміналістичними обліками	85,0%
8.5) Консультування зі спеціалістами	25,1%
8.6) Безпосереднє використання техніко-криміналістичних засобів слідчим	10,5%
8.7) Допомога спеціаліста у складанні фототаблиць, планів та схем	15,0%
8.8) Інше	13,2%
9. Які із зазначених об'єктів найбільш часто направляються на дослідження під час розслідування грабежів і розбоїв:	
9.1) Сліди рук людини	84,3%
9.2) Сліди ніг і взуття	70,7%
9.3) Сліди одягу	42,1%
9.4) Сліди тварин	0,9%
9.5) Сліди губ	0,0%
9.6) Сліди зубів	0,0%
9.7) Сліди нігтів людини	2,0%
9.8) Сліди інших частин тіла людини (наприклад, носа, чола, щоки, підборіддя, ліктів і колін)	3,1%

Запитання анкети та варіанти відповідей	%
9.9) Сліди паління (сигарет)	2,9%
9.10) Замки і замикаючі пристрої	59,1%
9.11) Контрольні пломби і закрутки	14,8%
9.12) Сліди транспортних засобів	66,0%
9.13) Знаряддя правопорушення	89,9%
9.14) Вузли і петлі	4,5%
9.15) Вогнепальна зброя та сліди її використання	100,0%
9.16) Вибухові пристрої та речовини, їх елементи	13,0%
9.17) Холодна зброя	95,1%
9.18) Матеріали, речовини та вироби	90,4%
9.19) Об'єкти біологічного походження (кров, волосся, слина, сеча, кал, органи та тканини тощо)	94,4%
10. Вкажіть на найбільш характерні напрями використання спеціальних психологічних знань під час розслідування грабежів і розбоїв:	
10.1) Визначення неправдивих показань	45,6%
10.2) Складання «психологічного портрета» правопорушника та передбачаємої жертви	80,5%
10.3) Консультативна допомога в проведенні слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів за участю осіб, які мають дефекти, патологічні зміни психіки	95,5%
10.4) Проведення судово-психологічних експертиз	100,0%
10.5) Вироблення тактики окремих слідчих (розшукових) дій з урахуванням індивідуальних особистісних характеристик осіб, які цікавлять слідчого	80,8%
10.6) Участь у розробці соціально-психологічних портретів і розшукових «профілів» осіб, які вчинили серійні вбивства поєднані із розбоями, для забезпечення цілеспрямованого розшуку	66,2%
10.7) Участь в якості педагога під час допиту неповнолітнього та малолітнього свідка, потерпілого, підозрюваного	81,0%
10.8) Участь психолога-спеціаліста в галузі нейролінгвістичного програмування у допитах свідків, підозрюваних, обвинувачуваних	15,2%
10.9) Консультація психолога-спеціаліста в галузі вікової, соціальної і кримінальної психології під час розслідування правопорушень неповнолітніх	46,1%
10.10) Допомога в узагальненні соціально-психологічних характеристик злочинного угруповання, психологічних особливостей неповнолітніх підозрюваних з подальшою побудовою прогнозів поведінки цих осіб під час проведення слідчих (розшукових) дій	26,2%
10.11) Допомога слідчому під час формулювання питань в ході призначення судово-психологічної експертизи та комплексних психологічних	64,9%

Запитання анкети та варіанти відповідей	%
експертиз	
10.12) Соціально-психологічний аналіз взаємодії слідчого з працівниками органів внутрішніх справ, під час розслідування групових правопорушень	13,9%
10.13) Допомога у встановленні психологічного контакту та довірчих відносин з неповнолітніми, чинення на них психолого-педагогічного впливу під час досудового розслідування	45,0%
10.14) Допомога у вирішенні конфліктів і бар'єрів спілкування, ослаблення і припинення протидії розслідуванню	61,5%
10.15) Визначення ролі кожного з учасників групового правопорушення (лідер, «слабка ланка» тощо), що важливо під час розслідування організованої протиправної діяльності	85,9%
11. Яких, на Вашу думку, із наведених помилок найчастіше припускаються слідчі під час призначення судово-психіатричних та комплексних психолого-психіатричних експертиз у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої:	
11.1) Невиправдане призначення в окремих випадках судово-психіатричних експертиз у зв'язку з непідтвердженими заявами підозрюваних (обвинувачених) про нібито перенесені ними травми голови, про знаходження в момент вчинення правопорушення у нетверезому стані, про повну відсутність пам'яті під час правопорушення	85,2%
11.2) Окремі досліджувані направляються на експертизу тільки на тій підставі, що нібито немає можливості зібрати матеріали, які їх характеризують	64,4%
11.3) В постанові про призначення експертизи не завжди викладаються обставини, які слугували підставою для її призначення	89,7%
11.4) Іноді на комплексні психолого-психіатричні експертизи виносяться питання, вирішення яких є слідчим завданням	65,5%
11.5) Недоброякісно оформляються кримінальні провадження (справи), які подаються під час призначення експертизи, зокрема у них відсутні важливі відомості про психічний стан досліджуваних, про особливості їх поведінки в до- і післякримінальний період, медичні документи про встановлені факти лікування досліджуваних у психлікарнях, про знаходження під наглядом у психіатра, психоневролога, нарколога, про звільнення від строкової служби в армії у зв'язку з психічним захворюванням, копії вироків відносно раніше засуджених і тощо	68,7%
11.6) Не завжди точно формулюються питання експертам, нерідко перед експертами-психіатрами ставляться питання, які відносяться до компетенції психологів, однак в постановках не вказується необхідність проведення комплексної психолого-психіатричної експертизи з відповідною мотивацією	13,6%
11.7) Слідчі не завжди вказують процесуальний статус особи, яка	17,2%

Запитання анкети та варіанти відповідей	%
направляється на експертизу (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий), що в окремих випадках має певне значення	
11.8) Інші	11,9%

Додаток Л

Узагальнені дані вивчення матеріалів кримінальних проваджень (справ) про грабежі та розбої (всього опрацьовано 438 кримінальних проваджень (справ))

Запитання анкети та варіанти відповідей	%
2. Встановлення факту використання спеціальних знань слідчим під час розслідування грабежу або розбою в матеріалах кримінального провадження (справи)	
2.1) Спеціальні знання використовувалися	84,0%
2.2) Спеціальні знання не використовувалися	16,0%
3. Напрями досліджень, які виявлені у матеріалах кримінальних проваджень (справ) про розслідування грабежів і розбоїв:	
3.1) Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування	79,0%
3.2) Участь спеціалістів під час розслідування	21,0%
3.3) Трасологічні дослідження	75,1%
3.4) Дослідження зброї, вибухових пристроїв і слідів їх використання	33,1%
3.5) Дослідження матеріалів, речовин і виробів	26,0%
3.6) Судово-медичні та психіатричні дослідження	58,9%
3.7) Одорологічні дослідження	0,9%
4. Форми використання спеціальних знань, які виявлені у матеріалах кримінальних проваджень (справ) про розслідування грабежів і розбоїв:	
4.1) Призначення судових експертиз	81,1%
4.2) Участь спеціаліста у слідчих (розшукових) діях	71,9%
4.3) Попередні дослідження (за наявними довідками)	24,0%
4.4) Перевірка об'єктів за криміналістичними обліками (за наявними довідками)	8,9%
4.5) Безпосереднє використання техніко-криміналістичних засобів слідчим (за наявними записами)	7,1%
4.6) Допомога спеціаліста у складанні фототаблиць, планів та схем (за наявними записами про це)	44,1%
4.7) Інше	11,0%
5. Об'єкти, які направлялися на дослідження за матеріалами кримінальних проваджень (справ) про розслідування грабежів і розбоїв	
5.1) Сліди рук людини	24,4%

Запитання анкети та варіанти відповідей	%
5.2) Сліди ніг і взуття	16,0%
5.3) Сліди одягу	1,1%
5.4) Сліди тварин	0,0%
5.5) Сліди губ	0,0%
5.6) Сліди зубів	0,0%
5.7) Сліди нігтів людини	1,6%
5.8) Сліди інших частин тіла людини (наприклад, носа, чола, щоки, підборіддя, ліктів і колін)	0,0%
5.9) Сліди паління (сигарет)	2,1%
5.10) Замки і замикаючі пристрої	8,9%
5.11) Контрольні пломби і закрутки	0,9%
5.12) Сліди транспортних засобів	13,9%
5.13) Знаряддя правопорушення	23,1%
5.14) Вузли і петлі	0,9%
5.15) Вогнепальна зброя та сліди її використання	31,1%
5.16) Вибухові пристрої та речовини їх елементи	5,9%
5.17) Холодна зброя	16,9%
5.18) Матеріали, речовини та вироби	26,0%
5.19) Об'єкти біологічного походження (кров, волосся, слина, сеча, кал, органи та тканини тощо)	13,9%
6. Виявлені у матеріалах кримінальних проваджень (справ) про розслідування грабежів і розбоїв експертні дослідження	
6.1) Почеркознавча експертиза	5,0%
6.2) Техніко-криміналістична експертиза документів	0,9%
6.3) Дактилоскопічна експертиза	24,0%
6.4) Експертиза слідів ніг і взуття	13,9%
6.5) Експертиза транспортних засобів і утворених ними слідів	13,0%
6.6) Експертиза слідів зубів	0,0%
6.7) Встановлення цілого за частинами	0,0%
6.8) Судово-балістична експертиза	26,9%
6.9) Експертиза холодної зброї	21,9%
6.10) Ототожнення особи за ознаками зовнішності	0,9%
6.11) Фототехнічна експертиза	0,0%
6.12) Експертиза відеозвукозапису	1,4%
6.13) Експертиза живих осіб	55,9%
6.14) Експертиза речових доказів	15,5%
6.15) Генотипоскопічна експертиза	3,2%
6.16) Судово-психіатрична експертиза	13,0%
6.17) Судово-психологічна експертиза	6,2%

Запитання анкети та варіанти відповідей	%
6.18) Технічна експертиза вибухів	5,5%
6.19) Експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів	8,2%
6.20) Експертиза металів і сплавів	7,8%
6.21) Експертиза лаків, фарб і покриттів	0,0%
6.22) Експертиза нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів	1,1%
6.23) Експертиза скла та кераміки	1,4%
6.24) Експертиза волокон, волокнистих матеріалів та виробів з них	3,2%
6.25) Експертиза пластмас і полімерів	0,0%
6.26) Експертиза рідин, що містять спирт	1,4%
6.27) Експертиза парфумо-косметичних виробів	0,0%
6.28) Ґрунтознавча експертиза	2,1%
6.29) Судово-біологічна експертиза	2,7%
6.30) Одорологічна експертиза	0,0%
7. Виявлені у матеріалах кримінальних проваджень (справ) про розслідування грабежів і розбоїв напрями використання спеціальних психологічних знань (за результатами 90 справ)	
7.1) Визначення неправдивих показань	45,6%
7.2) Складання «психологічного портрета» правопорушника та передбачаємої жертви	78,9%
7.3) Проведення судово-психологічних експертиз	100,0%
7.4) Участь у розробці соціально-психологічних портретів і розшукових «профілів» осіб, які вчинили серійні вбивства поєднані із розбоями, для забезпечення цілеспрямованого розшуку	65,6%
7.5) Участь в якості педагога під час допиту неповнолітнього та малолітнього свідка, потерпілого, підозрюваного	82,2%
7.6) Участь психолога-спеціаліста в галузі нейролінгвістичного програмування у допитах свідків, підозрюваних, обвинувачуваних	15,6%
7.7) Допомога в узагальненні соціально-психологічних характеристик злочинного угруповання, психологічних особливостей неповнолітніх підозрюваних з подальшою побудовою прогнозів поведінки цих осіб під час проведення слідчих (розшукових) дій	25,6%
7.8) Допомога у встановленні психологічного контакту та довірчих	44,4%

Запитання анкети та варіанти відповідей	%
відносин з неповнолітніми, чинення на них психолого-педагогічного впливу під час досудового розслідування	
7.9) Допомога у вирішенні конфліктів і бар'єрів спілкування, ослаблення і припинення протидії розслідуванню	66,7%
7.10) Визначення ролі кожного з учасників групового правопорушення (лідер, «слабка ланка» тощо), що важливо під час розслідування організованої протиправної діяльності	84,4%
8. Виявлені у матеріалах кримінальних проваджень (справ) про розслідування грабежів і розбоїв помилки, яких найчастіше припускаються слідчі під час призначення судово-психіатричних та комплексних психолого-психіатричних експертиз (за результатами вивчення 45 справ):	
8.1) Невиправдане призначення в окремих випадках судово-психіатричних експертиз у зв'язку з непідтвердженими заявами підозрюваних (обвинувачених) про нібито перенесені ними травми голови, про знаходження в момент вчинення правопорушення у нетверезому стані, про повну відсутність пам'яті під час правопорушення	62,2%
8.2) Окремі досліджувані направляються на експертизу тільки на тій підставі, що нібито немає можливості зібрати матеріали, які їх характеризують.	73,3%
8.3) В постанові про призначення експертизи не завжди викладаються обставини, які слугували підставою для її призначення	64,4%
8.4) Іноді на комплексні психолого-психіатричні експертизи виносяться питання, вирішення яких є слідчим завданням	17,8%
8.5) Недоброякісно оформляються кримінальні провадження (справи), які подаються під час призначення експертизи, зокрема у них відсутні важливі відомості про психічний стан досліджуваних, про особливості їх поведінки в до- і післякримінальний період, медичні документи про встановлені факти лікування досліджуваних у психлікарнях, про знаходження під наглядом у психіатра, психоневролога, нарколога, про звільнення від строкової служби в армії у зв'язку з психічним захворюванням, копії вироків відносно раніше засуджених і тощо	84,4%
8.6) Не завжди точно формулюються питання експертам, нерідко перед експертами-психіатрами ставляться питання, які відносяться до компетенції	46,7%

Запитання анкети та варіанти відповідей	%
психологів, однак в постановках не вказується необхідність проведення комплексної психолого-психіатричної експертизи з відповідною мотивацією	
8.7) Слідчі не завжди вказують процесуальний статус особи, яка направляється на експертизу (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий), що в окремих випадках має певне значення	6,7%
8.8) Інші	8,9%

ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

03115, м. Київ, бульв. Акад. Вернадського, 16-в. E-mail: office@e-u.in.ua Тел.: (044) 450-99-31,
Факс: (044) 452-35-68 р/р 26008014040118 філія АТ "Укресімбанк" МФО 380333, код 24366800

№ 645-2/15 від «03» 03 2015 р.
на № _____ від «___» _____ 20__ р.

Довідка

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
здобувача кафедри кримінального права і процесу
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки
Кравчука Петра Юрійовича
на тему: "Використання спеціальних знань під час
розслідування грабежів і розбоїв"**

Національний фіналіст
Українського конкурсу
якості

Золота медаль
"НЕЗАЛЕЖИМІСТЬ
УКРАЇНИ"

Національна нагорода
"ЗОЛОТА ТОРГОВА МАРКА"

Матеріали дослідження Кравчука П.Ю. на тему "Використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв" впроваджувались до освітнього процесу Європейського університету.

Результати дослідження використані співробітниками кафедри кримінального права, процесу та криміналістики при підготовці та викладанні навчальних курсів "Криміналістика", "Кримінальний процес", "Судова медицина та психіатрія".

Загалом впровадження результатів дослідження П.Ю. Кравчука на тему "Використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв" засвідчило їх науково-теоретичну та практичну цінність.

Проректор з наукової роботи
Європейського університету,
доктор економічних наук,
професор

В.М. Мельник

ВІДДІЛ
УПРАВЛІННЯ ПІДПИС В.М. Мельник свідчую
ПЕРСОНАЛУ За відділом управління персоналом

С.С. Мельник

«Затверджую»

проректор з навчально-виховної роботи
Луцького інституту розвитку людини
Університету «Україна» кандидат політичних
наук, доцент

Л. Л. Стасюк

2013 р.

АКТ

**впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
«Використання спеціальних знань під час розслідування грабежів
і розбоїв» здобувача кафедри права Луцького інституту розвитку
людини Кравчука Петра Юрійовича в навчальний процес
Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»**

Комісія у складі: завідувача кафедри права, кандидата юридичних наук, доцента Старушкевича А. В.; заступника завідувача кафедри права, старшого викладача Сітовської Л. В.; доцента кафедри права, кандидата юридичних наук, доцента Попова А. А., склала даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри права Луцького інститут розвитку людини Кравчука Петра Юрійовича «Використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв» використовуються для проведення семінарських і практичних занять зі студентами під час вивчення курсу «Криміналістика», а також споріднених спецкурсів, де в якості джерел рекомендовано підготовлені автором дисертації *лекції*: «Використання можливостей криміналістичних досліджень під час розслідування грабежів і розбоїв» (Луцьк, 2011 р.), «Поняття і види спеціальних знань, які використовуються під час розслідування грабежів та розбоїв» (Луцьк, 2012 р.); *методичні рекомендації* «Використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв» (Луцьк, 2013 р.), а також *публікації*:

Кравчук П. Ю. Типові експертизи по кримінальних справах про розбої / П. Ю. Кравчук // Матеріали міжнар. наук.-прак. конф. «Актуальні проблеми права, держави та юридичної науки», (Тернопіль, 1 червн. 2012 р.). – Тернопіль : Юридична лінія, 2012. – С. 51 – 53.

Кравчук П. Ю. Особливості складання планів та схем в ході огляду місця події під час розслідування розбоїв / П. Ю. Кравчук // Матеріали міжнар. наук.-прак. конф. «Актуальні проблеми права, держави та юридичної науки», (Тернопіль, 1 червн. 2012 р.). – Тернопіль : Юридична лінія, 2012. – С. 53 – 54.

Кравчук П. Ю. Окремі експертизи при розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів / П. Ю. Кравчук // Матеріали кругл. столу «Актуальні проблеми експертології», (Київ, 25 січн. 2011 р.). – К. : НАВС, 2012. – С. 101 – 103.

Кравчук П. Ю. Деякі питання допиту потерпілих під час розслідування грабежів і розбоїв / П. Ю. Кравчук // Матеріали наук.-практ. семінару «Взаємодія слідчого зі спеціалістами експертних підрозділів ОВС у ході дослідчої перевірки : проблемні питання», (Київ, 23 грудн. 2012 р.). – К. : НАВС, 2012. – С. 89 – 94.

Кравчук П. Ю. До питання про розмежування понять «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання» / П. Ю. Кравчук // Матеріали кругл. столу «Інформатизація судово-експертної діяльності», (Київ, 29 березн. 2012 р.). – К. : НАВС, 2012. – С. 118 – 120.

Кравчук П. Ю. До питання про віднесення криміналістичних знань і пізнань до спеціальних / П. Ю. Кравчук // Матеріали кругл. столу «Інформатизація судово-експертної діяльності», (Київ, 29 березн. 2012 р.). – К. : НАВС, 2012. – С. 120 – 125.

Кравчук П. Ю. Можливості використання запахових слідів людини під час розслідування грабежів і розбоїв / П. Ю. Кравчук // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина», (Тернопіль, 11 грудн. 2012 р.). – Тернопіль : Юридична лінія, 2012. – С. 68 – 69.

Кравчук П. Ю. Можливості дослідження холодної зброї та її слідів під час розслідування грабежів і розбоїв / П. Ю. Кравчук // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина», (Тернопіль, 11 грудн. 2012 р.). – Тернопіль : Юридична лінія, 2012. – С. 69 – 72.

Члени комісії :

Завідувач кафедри права
кандидат юридичних наук, доцент

А. В. Старушкевич

Заступник завідувача кафедри права
старший викладач

Л. В. Сітовська

Доцент кафедри права
кандидат юридичних наук, доцент

А. А. Попов

*Підписи Старушкевича Д.В., Сітовської Л.В.,
Попова А.А. завідувача
Тимощук І. капрів М.В. Сітовської*

МВС УКРАЇНИ
УПРАВЛІННЯ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР

вул. Винниченка, 43, м. Луцьк, 43025

Висх № 337-1/15 тел. (0332) 742888, (0332) 742487, факс (0332) 796203

17.04.2015р.

ndekcduty@mws.vol.mia.gov.ua

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри кримінального права і процесу
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
Кравчука Петра Юрійовича
в практичну діяльність НДЕКЦ УМВС України у Волинській області

Комісія у складі: голови комісії - Начальник НДЕКЦ при УМВС України у Волинській області, полковника міліції Малашко О.Є., члени комісії: заступник начальника НДЕКЦ при УМВС України у Волинській області, підполковник міліції Пододворний О.Б., головний експерт відділу криміналістичних експертиз та обліків НДЕКЦ при УМВС України у Волинській області, підполковник міліції Бендовський Г.В., склали цей акт про те, що результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального права і процесу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Кравчука Петра Юрійовича на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, на тему: "Використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв" знайшли своє відображення у судово-експертної діяльності та техніко-криміналістичного забезпечення органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду.

Начальник НДЕКЦ при УМВС України
у Волинській області
полковника міліції

[Handwritten signature of O.Є. Malashko]

Малашко О.Є.

Заступник начальника НДЕКЦ при УМВС України
у Волинській області
підполковник міліції

[Handwritten signature of O.B. Pododvorniy]

Пододворний О.Б.

Головний експерт відділу криміналістичних
експертиз та обліків НДЕКЦ при УМВС України
у Волинській області
підполковник міліції

[Handwritten signature of G.V. Bendovskiy]

Бендовський Г.В.

АПЕЛЯЦІЙНИЙ СУД ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

83015, м. Донецьк, Майдан Правосуддя, буд. 1, тел./факс (062) 340-76-65, inbox@dna.court.gov.ua

№ 1273 / 13
в.г.д.г., 11.2013р.

А К Т впровадження в практику

Колегія суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Донецької області у складі: Фоменка О.В., Демяносова О.В. та Васильєва О.П. склали цей акт з приводу того, що колегією вивчені окремі положення дисертаційного дослідження здобувача кафедри права Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна» Кравчука Петра Юрійовича «Використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв», а також методичні рекомендації підготовлені за матеріалами зазначеного дисертаційного дослідження: «Використання допомоги спеціаліста під час проведення слідчих та судових дій по кримінальних справах про грабежі і розбої» (Київ, 2011 р.); «Призначення експертиз під час розслідування грабежів і розбоїв» (Київ, 2012 р.).

В результаті вивчення, колегією суддів зроблено висновок щодо доцільності використання окремих пропозицій згаданого дисертаційного дослідження і методичних рекомендацій в системі підготовки та практичної діяльності суддів Апеляційного суду Донецької області.

Суддя

Фоменко О.В.

Суддя

Демяносов О.В.

Суддя

Васильєв О.П.

МВС УКРАЇНИ
**СЛІДЧЕ ВІДДІЛЕННЯ СНЯТИНСЬКОГО РВ УМВС УКРАЇНИ В ІВАНО-
 ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ**
 78300, м. Снятин, майдан Січових Стрільців, 65

Висл. № 168/15
Від 13.02.2015р

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
 здобувача кафедри кримінального права і процесу
 Східноєвропейського національного університету імені Лесі
 Українки
 Кравчука Петра Юрійовича
 в практичну діяльність слідчого відділення Снятинського РВ
 УМВС України в Івано-Франківській області**

Комісія у складі: голова комісії – начальника слідчого відділення Снятинського РВ УМВС України в Івано-Франківській області Сокирка І.М., члени комісії – заступник начальника слідчого відділення Снятинського РВ УМВС України в Івано-Франківській області Чернокози В.О., слідчий слідчого відділення Снятинського РВ УМВС України в Івано-Франківській області Малофій Г.М. склали цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального права і процесу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Кравчука Петра Юрійовича на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою “Використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв” знайшли своє відображення в практичній діяльності при досудовому розслідуванні кримінальних проваджень.

Начальник слідчого відділення
 Снятинського РВ УМВС України
 в Івано-Франківській області
 підполковник міліції

Сокирка І.М.

Заступник начальника слідчого відділення
 Снятинського РВ УМВС України
 в Івано-Франківській області
 майор міліції

Чернокоза В.О.

Слідчий слідчого відділення
 Снятинського РВ УМВС України
 в Івано-Франківській області
 старший лейтенант міліції

Малофій Г.М.